Dr FRA JULIJAN JELENIĆ:

KULTURA
I
BOSANSKI FRANJEVCI.

I. SVEZAK.

CIJENA K 3·50

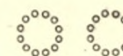

SARAJEVO.
„PRVA HRVATSKA TISKARA“ KRAMARIĆ I M. RAGUZ.
1912.

PRESVJETLOME GOSPODINU

FRA ALOJZIJU MIŠIĆU,

MOSTARSKO-DUVANJSKOME BISKUPU I APO-
STOL. UPRAVITELJU BISKUPIJE TREBINJSKE.

SADRŽAJ:

Strana:

Predgovor 5

Prva Epoha.

A.

§ 1. Kultura u Bosni prije dolaska Franjevaca 11

B.

§ 1. Dolazak Franjevaca u Bosnu i osnutak vikarije . . . 25
§ 2. Evolucija franjevačkoga reda 33

C.

§. 1. Vjerovjesništvo i sjedinjenje crkava 48
§ 2. Duhovna pastva 59
§ 3. Socijalno i političko djelovanje 71
§ 4. Škole 95
§ 5. Znanosti i umjetnosti 101

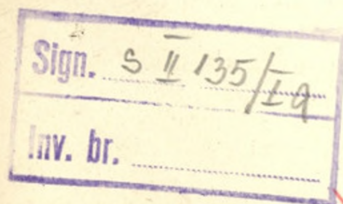
Druga Epoha.

A.

§ 1. Evolucija franjevačkoga reda 115

B.

§ 1. Vjerovjesništvo i sjedinjenje crkava 147
§ 2. Duhovna Pastva 156
§ 3. Socijalno i političko polje 183
§ 4. Škole 210
§ 5. Znanosti i umjetnosti 222

PREDGOVOR.

Nepristrani posmatrač prošlosti bosanskih Franjevaca fra Radoslav Glavaš napisao je jednoč ove za nas vrlo značajne retke: „Nema naroda čija bi povjest i sudbina bila tako uzko skopčana ma skojom institucijom, kao što je prošlost hrvatskoga naroda kroz više stoljeća sa franjevačkim redom. Slavonija, Dalmacija a osobito Bosna i Hercegovina to su zemlje o čijoj prošlosti od 4—5 stoljeća nije moguće ni stranice napisati, a da se ne susretneš s Franjevcima, kao glavnim činbenicima i nosiocima prvih uloga. . .“ Da ove riječi ljubitelja prošlosti nijesu nimalo hiperbolične, nego osnovane na goloj istini, svjedoči nam i velik broj do sada objelodanjenih ko li povjesničkih izvora to li na izvorima zasnovanih i napisanih povjesti, koje poput sunčanoga traka rasvjetljuju veliki dio prošlosti bosanskih Franjevaca.

Prva znamenitija djela, koja raspravljaju i o bosanskim Franjevcima, jesu ljetopisi, što su ih u XV., XVI., XVII. i XVIII. stoljeću pisali: fra Blaž Zalkanin i fra Bernardin Akvilski[1]), bivši vikari bosanskih Franjevaca, zatim fra Marko Lisabonski, fra Gonzaga, fra Luka Wadding, Danijel Farllati, uz koje se prislanjaju domaći većinom još neobjelodanjeni ljetopisi: fojnički,[2]) Margitića, Lašvaninov, Benića,[3]) i t. d. Nu Zalkanin je napisao samo „Gesta“ franjevačkih vikara u Bosni, uz to djelo mu je propalo. Akvilski, Lisabonski, Gonzaga i Wadding pisali su ljetopise čitavoga franjevačkoga reda, Farllati čitavoga Ilirika, a o prošlosti bosanskih Franjevaca samo u toliko u koliko je to cjelina njihovih djela iziskivala. Domaći su pak ljetopisci u svojim ljetopisima nizali sve što su čuli, načitali ili doživjeli, a mislili su da će druge interesirati. Megjutim u drugoj polovici XVIII. stoljeća pojavi se sistematični povjesničar bosanskih Franjevaca — fra Filip Laštrić ili Oćevac — ab Ochievia. Laštrić iza diobe

[1]) Ovaj je ljetopis istom 1902. u Rimu objelodanio P. Lemmens pod naslovom: B. Bernard. Aquilani Chronica Fratrum Minorum.

[2]) Ovaj je ljetopis dijelom objelodanio u transkripciji i faksimilima dr. Ćiro Truhelka u „Glasniku zemalj. muzeja u Bosni i Hercegovini“, god. 1909. sv. 3.

[3]) Benić ima jedan ljetopis bosanicom pisam i latinicom pisani: Protocollum Conventus Sutiscae.

Bosne od Ugarske i Slavonije u borbi s istima za svoju užu domovinu, te za njezina prava i njezinu čast, napiše i u Mletkama godine 1765. prvi put, a u Jakinu 1776. drugi put objelodani svoje: Epitome Vetustatum Bosnensis Provinciae, djelo pisano krasnom latinštinom, ali i prevrućim lokalnim patriotizmom.

U isto vrijeme objelodani u Budimu 1766. fra Emerik Pavić: Ramus viridantis olivae in arcam militantis Ecclesiae relatus seu paraphrastica et topographica descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae jam vero s. Joannis a Capistrano nuncupatae. Poslije pola stoljeća objelodani u Budimu 1823. fra Grgo Ćevapović svoj: Synoptico-Memorialis Catalogus observantis, Minorum Provinciae s. Joannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae; a 140. god. iza toga počne fra Fabianić objelodanjivati u dva sveska u Zadru: Storia dei Frati Minori in Dalmazia e Bossina.

Buduć su ovi pisci svoja djela pisali poslije otcijepljenja Dalmacije, Slavonije i Ugarske od bosanske redodržave, te buduć su živjeli ne u Bosni nego u tim otcijepljenim krajevima to su i u spomenutim svojim djelima o Bosni toliko govorili, koliko je to cjelost njihovih djela iziskivala. Isto se može reći o djelu fra Stjepana Zlatovića: Franovci države presv. Odkupitelja i hrvatski puk, što ga je 1888. u Zagrebu objelodanio.

Kada su iza okupacije Bosne i Hercegovine — iza 1878. razne, osobito srpske novine počele bosanskim Franjevcima poricati sve zasluge, što su ih oni kroz stoljeća za ove mukotrpne krajeve postigli, odvaži se o. Mihovil Venceslav Batinić, te napiše i u Zagrebu objelodani 1881. I., 1883. II., a 1887. III. svezak: Djelovanja Franjevaca. Batinić svoju povjest počimlje s 1235. godinom, kada je, kako misli, osnovana u Bosni franjevačka kustodija, a svršuje s 1835., kada se je, kako drži, navršilo 600 godina boravka Franjevaca u Bosni. Njega ide čast, da je prvi mnogi materijal domaćih arhiva iznio na svijetlo. Godinu dana iza kako je Batinić objelodanio II. svezak: Djelovanja Franjevaca, objelodani u Gjakovu 1884. fra Martin Nedić svoje: Stanje Redodržave Bosne Srebrene.

Uz ova djela, koja se bave općom povješću bosanskih Franjevaca, svijetlo ugledaše i neke monografije, koje ili pojedine strane prošlosti bosanskih Franjevaca traktiraju ili pojedina njihova mjesta opisuju: Amo spadaju: Šunjića, De vita illustris viri Augustini Milletichii (Romae, MDCCCXXXV.) Vladića, Uspomene o Rami i Ramskom Franjevačkom samostanu (Zagreb, 1882.); Batinića, Život fra Augustina Miletića (Zagreb 1883.); Franje Cvjetka Nedića (Philadelphus Jelenež), Jura specialia quoad beneficia parochialia Provinciae Bosnensium et Custodiae Hercegovinensium Franciscanorum (Djakova, 1883.); fra Bone Nedića, Kratka povjest župe, crkve i samostana Toliškoga (Pečuh, 1888.); Barišića fra Rafe, Kloster und die Kirche der Franciskaner in Sućeska (Wien, 1894.); Matkovića fra Jake, Bibliografija Bosanskih Franjevaca (Sarajevo, 1896.); dra. Hodinke, Tanulmányok a Bosnyák-Djakovári püspökség történetéből (Budapest, 1898.); Bralića, Monografija storica sulle Crudelita Musulmane in Bosnia-Ercegovina (Roma, 1898.); Strukića, Povjestničke crtice Kreševa (Sarajevo, 1899.); R. Zahradník, Několik slavofilských kapitol z historie střibino bosenskyeh Frantiskanů (v Praze, 1901.); fra Radoslava Glavaša (Philadelphus Philalethes), Politika Bosanskih i Hercegovačkih Franjevaca u prošlosti i sadašnjosti (Mostar, 1904.) pisca ovoga djela: Kraljevsko Visoko i samostan sv. Nikole (Sarajevo, 1906.); dra. Alaupovića, Ivan Franjo Jukić (Sarajevo, 1907.); Markušića — Škarice, Život i rad Ivana Franje Jukića (Sarajevo, 1908.) i t. d. i t. d.

U novije vrijeme počeše se marljivije i izvori za povjest Franjevaca publicirati. God. 1884. Fabianić fra Donat u Fiorenci latinski s talijanskim predgovorom i bilješkama objelodani: Firmani inediti dei Sultani di Constantinopoli di Conventi Francescani e alle autoritá civili di Bosnia e di Erzegovina; god. 1885. zagrebačka akademija u XVII. k. Starina objelodani Batinića: Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povjesti; god. 1886. fra Franjo Cvjetko Nedić u Vukovaru: Monumenta Privilegiorum etc. Provinciae Bosnae Argentinae. Nu najvrijednije su publikacije izvora za povjest bosanskih Franjevaca fra Euzebija Fermendžina, što ih je zagrebačka akademija 1887., i 1892. u Monumenta spect. hist. Slav. Merid. sv. XVIII. i XXIII., te 1890. u XXII. k. Starina objelodanila pod naslovima: Acta Bulgariae Ecclesiastica; Acta Bosnae potissimum Ecclesiastica; te: Chronicon observantis Provinciae Bosnae Argentinae s. Francisci Seraphici.

Ali suprot tome tolikome nizu dijelom objelodanjenih, a dijelom neobjelodanjenih povjesti i izvora za povjest bosanskih Franjevaca na javu je od nekoliko godina sve više izbijala potreba jednoga djela, koje će ukratko, a sistematično predstaviti kulturni rad bosanskih Franjevaca. Na poziv dra. Karla Patscha, koji je ovo djelo obećao u seriji publikacija, što ih publicira Institut za istraživanje Balkana u njemačkome jeziku publicirati, niže potpisani odvaži se godine 1910. na sabiranje materijala, proučavanje i pisanje djela: Kultura i Bosanski Franjevci.

Čitavo će naše djelo obuhvatati dvije sveske. Prva sveska počimlje s kratkim opisom kulturnoga stanja u Bosni prije dolaska Franjevaca i s ulazom prvih Franjevaca u teritorij nekoč bosanske vikarije, 1757. kustodije, od 1758. redodržave ili provincije, a svršuje s početkom carevanja austrijskoga cara Josipa II. — s 1780. godinom. Druga sveska počimlje s godinom 1780., a svršuje s najnovijim dogagjajima. I prva i druga sveska cijepa se u dvije epohe, a cijepajuće su točke označene pad bosanskoga kraljevstva godine 1463. i zaposjednuće Bosne i Hercegovine 1878. Prva epoha prve sveske dijeli se u „A", „B" i „C"; a druga samo u „A" i „B". U prvoj epohi pod „A" ukratko se, ko što rekosmo, predstavlja prošlost i kultura Bosne prije dolaska Franjevaca; pod „B" dolazak Franjevaca, evolucija njihove vikarije i njihova stega; a pod „C" njihovo djelovanje na polju vjerovjesništva i sjedinjenja crkava, na polju duhovne pastve, na socijalnome i političkome polju, na polju školstva, te znanosti i umjetnosti. U drugoj se epohi pod „A" nastavlja rasprava materijala, što se je u prvoj epohi risao pod „B", a pod „B" materijala u prvoj epohi pod „C". Potanje dijeljenje druge sveske ovisit će o već skupljenome, ali još ne sistematiziranome materijalu, a nalazit će se u predgovoru k drugome svesku.

U čitavome djelu vodilo nas je načelo, da se čuvamo od fantaziranja, da budemo što kraći i kritičniji; a u koliko smo uspjeli, to će nepristrana kritika izreći.

Sarajevo, 29. kolovoza 1912.

Dr. fra Julijan Jelenić,
direktor franjevačke bogoslovije,
profesor crkvene povjesti i prava,
te urednik „Seraf. Perivoja".

PRVA EPOHA.

(DO GOD. 1463.)

A.

§ 1.

KULTURA U BOSNI PRIJE DOLASKA FRANJEVACA.

I. Munsterus, Tubero-Cervarius, Bonfin, M. Korvin, Timon, Orbini, Laštrić i fra F. I. Jukić, te drugi držali su, da su prvi stanovnici Bosne i Hercegovine[1]) bili Besi, od kojih je i Bosna svoje ime dobila[2]). Megjutim je najnovijim povjesničarima nakon dugoga i pomnoga proučavanja pošlo za rukom to starodrevno mnijenje potisnuti u kut i dokazati, da su najstariji stanovnici

[1]) Kada bi akta duvanjskoga sabora, što ih navodi Pop Dukljanin, bila autentična, onda bi se ime Bosna prvi put spominjalo koncem IX. stoljeća. Na tome bo se saboru (koji je, ako je ikako i bio — držan, ne god. 877., kako misle: Farllati i Koleti, nego god. 882.) bosanska, zahumska i trebinjska biskupija podlažu dukljanskoj nadbiskupiji. Dr. Marković, Dukljansko-barska metropolija (Zagreb, 1902.), str. 16. i 18. Nu svakako je prvi sigurni pisac, koji u X. stoljeću spominje Bosnu, grčki car Konstantin Porphirogenet, koji u svome djelu „De administrando imperio", navagjajući na koncu 32. poglavlja „περὶ τῶν Σέρβλων" gradove pokršćene Srbije, piše: Καὶ εἰς τὸ χωρίον Βόσωνα τὸ Κάτερα καὶ τὸ Δεσνήκ.

[2]) Da je Bosna dobila ime od Besa, to je još Farllati pobijao. Farllati, Illirici sacri tom. IV. str. 37. Dr. Thallóczy dokazao je, da je ime „Bosna" došlo od nekadanje ilirske, a sada sjeverno-albaneške riječi „Bos", što znači: „Saliera vasetto nel quale si mette il sale che si pone in tavola, luogo dove si fanno evaporare le acque salse per estrarne il sale". Prema tome dr. Thallóczy zaključuje: „Starodrevno značenje imena Bosne jest dakle: solna zemlja". Glasnik zemalj. muzeja u Bosni i Hercegovini, god. 1889., sv. I., str. 5.—11 Ime pak „Hercegovina" došlo je od hercega Stjep. Vukčića.

današnje Bosne i Hercegovine bili starinici današnjih Arbanasa ili Šćipetara — Iliri, koji su se dijelili u razna plemena: Autarijate, Ardiejce, Japode, Liburnijce[1]) i t. d., i koje su oko polovice IV. stoljeća mnogo uznemirivali pridošli Kelti.

Prema tome je jasno, da su Bosna i Hercegovina sačinjavale nekoč jedan dio Ilirije, kojim su imenom Grci okršćavali samo sebi pristupne krajeve Ilirije: obalu Jadranskoga Mora i zemlje sebi na sjeveru susjednih naroda[2]); a Rimljani barem za cara Oktavijana Augusta — oko Hristova rogjenja današnju Korušku, istočni dio Istre, Kranjsku, Štajersku, gornji i doljnji dio Austrije, Salcburg, Hrvatsku, Dalmaciju, Slavoniju, Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, sjeverni dio Albanije, kraljevinu Srbiju, Staru Srbiju, sjeverni dio Bugarske, Ugarsku na zapadu i jugu ugarskoga Dunava, Erdelj i Rumunjsku. Nu kada su Rimljani Ilire sasvim porazili i sebi podjarmili i kada je Ilirija najveću sferu dobila, poćeše ju Rimljani komadati u Dalmaciju[3]), Panoniju, Noricum, Mesiju i Daciju[4]), a kada su ju raskomadali, sjeverni je dio Bosne — Krajina i Posavina pripadao Panoniji, a ostali dio s Hercegovinom Dalmaciji s glavnim gradom Solinom — Salona.

Do sada iskopani ilirski ostatci u Butmiru, Novome Šeheru, Dolnjemu Klakaru, Debelome Brdu kod Sarajeva, u Glasincu, Dolnjoj Dolini na Savi, u Jezerima, kod Sanskoga mosta i t. d. pokazuju, da su bosanski Iliri i prije Rimljana, akoprem su bili geografički odijeljeni od kulturnih naroda, posjedovali lijepu kulturu, naravno odgovarajuću svome vremenu — neolitskoj, brončanoj, starijoj i mlagjoj željeznoj dobi[5]). Ali suprot svim tim otkrićima vjera nam je Ilira uopće, a bosanskih napose sakrivena pod devet pečata.

---

[1]) P. Philip. ab Occhievia, Epitome vetustatum Bosnensis Provinciae ed. II. (Anconae, 1776.), str. 94.—95.; Slavoljub Bošnjak (Jukić) Zemljopis i povjestnica Bosne (Zagreb, 1851.), str. 83.—84.; prof. Klaić, Poviest Bosne, str. 27.—28.; Hugo Piffl, Kurze Orientierung über die Geschichte Bosnien und der Hercegovina (Sarajevo, 1910.), str. 5.

[2]) Herders Konversations Lexikon, IV. str. 176.

[3]) Ime je Dalmacija došlo od saveznoga ilirskoga grada Delminium, a ovaj od ilirske, a sada albaneške riječi dele = ovca.

[4]) Prof. Klaić, Poviest Bosne, str. 21—32. krivo je cijepa samo na tri dijela: Dalmaciju, Panoniju i Noricum.

[5]) Sravni dra. Milana Preloga, Povijest Bosne (Sarajevo), str. 2.—3. Iskopine se mogu vidjeti u bosansko-hercegovačkome muzeju u Sarajevu.

Sa svojim gospodstvom Rimljani su Iliriju uopće — pa i Bosnu romanizirali, oni su u nju unijeli svoju kulturu. Osobito su Rimljani bili taktični pri uvagjanju svoje vjere i svojih vjerskih običaja u sve osvojene zemlje, pa i u Bosnu i Hercegovinu. Oni su s jedne strane, osobito iz početka dopustili Ilirima, da slobodno štuju svoje bogove i slijede svoje vjerske običaje i to, ne samo seljaci i gragjani, nego i isti činovnici. Nu s druge su strane tijekom vremena Rimljani kao svagdje tako i u današnjoj Bosni i Hercegovini i ilirske bogove romanizirali i narod upoznali i s grčko-romanskim bogovima — s grčko-romanskim Olimpom i mitima. Koliko se je poganskoga Rima kultura uopće a vjera napose u Bosni i Hercegovini uvriježila najbolje nam dokazuju razni ostatci rimskih hramova, oltara, reliefi kipova, grobnica, novaca[1]) i t. d.

II. Megjutim se nije ni u Bosni i Hercegovini rimskih i grčkih bogova kult kroz mnogo stoljeća uzdržao. U roku izmegju 747.—750. po sagragjenju Rima, došla je punina vremena — rodio se je za vlade cara Augusta Isus Hrist, Spasitelj svijeta, koga 33. godine Židovi propeše, ali mu božanske nauke iskorjeniti nikako ne mogoše. Od njega predanu nauku Njegovi učenici i Njegovih učenika učenici, vojnici i trgovci brzo raš riše po čitavome rimskome carstvu — pa i po današnjoj Bosni i Hercegovini. Pavao se apostol hvali Rimljanima, da je sve napunio Evangjeljem počam od Jeruzalema, pa do Ilirika[2]); a Timoteju javlja, da je Tita poslao u Dalmaciju.[3]) Uz to je stara predaja, da su po Dalmaciji i Panoniji, kojima se je, kako smo već spomenuli Bosna i Hercegovina pribrajala, riječ Božju propovijedali sv. Dujmo, koji je od sv. Petra poslan, osnovao u Solinu crkvu; Andronik, koji je osnovao crkvu u Mitrovici — Sirmium; te Klement, Apolinar i drugi. S toga s punim pravom Danijel Farlati tvrdi, da je Bosna još u apostolska vremena primila kršćanstvo od onih istih apostolskih učenika, koji su kršćanstvo proširili po Dalmaciji i Pa-

---

[1]) Dr. Patsch, „Bosnien und die Hercegovina zur Grichen- und Römerzeit" u podlistku lista „Bosnische Post", XVI. Jahrg. br. 103.; Bosna i Hercegovina u rimsko doba (Sarajevo, 1912.), str. 9—34. Ostatci se mogu vidjeti u bosansko-hercegovačkome muzeju u Sarajevu.

[2]) Rimlj., XV. 19.

[3]) Timoth. II. 4. 10.

n o n i j i[1]). Osim apostolskih učenika Hristovu su vjeru kao svugdje tako i u Bosni i Hercegovini širili još i rimski vojnici, kojih je bilo dosti u Solinu, Mitrovici i Sisku, te razni trgovci i putnici i to tim više, što su sva Panonija i Dalmacija u čijim se je sferama Bosna i Hercegovina i nalazila, bile isprepletene takovim putevima, koji su spajali tadanje najkulturnije gradove. Tako, dok je jedna cesta vodila iz Rima preko Akvileje, Ljubljane — Aemona, Siska — Siscia, Slav. Gradiške — Servitium u Mitrovicu, a ovdale jedan ogranak preko Vinkovaca — Cibalae i Osijeka — Mursa u Budim — Aquincum, Beč — Vindobona i Augsburg — Augusta Vindelicorum, a drugi ogranak u Bizant i Nikomediju; druga je tekla iz Rima preko Akvileje i Senja u Solin. Iz Solina se je opet jedan ogranak spušćao u Cavtat, Kotor i Skadar; a drugi na Ljevanjsko Polje, odakle se je jedan ogranak odvajao i tekao preko srednje Bosne na Drinu, te niz Drinu u Mitrovicu; a drugi je vodio preko Banjeluke i kod Gradiške se spajao s rimsko-mitrovačkom cestom.[2]) Uslijed tolikih pogodnosti kršćanska se je vjera u Bosni i Hercegovini toliko ukorjenila, da joj ni istočni Goti, prem Arijevci, nijesu mogli ništa škoditi, premda su Bosnom preko 40 godina vladali. Dapače, što je još više, uprav za istočnih Gota drže katolički biskupi u Solinu 530. i 532. crkveni sabor, u kome se je puno dobra odlučilo po katoličku Crkvu. Solinskome saboru imamo zahvaliti, da su nam se sačuvala i imena bosanskih i hercegovačkih ko li već postojećih biskupija: B e s t o e n s i s — Bistue, N a r o n i t a n a — Narona, M a r t a r i t a n a ili M a t r i c i t a n a, S a r n i e n s i s; to li na novo zasnovanih: L u d r i c e n s i s — L u d r u m i S a r s e n t e r e n s i s — S a r s e n t e r u m[3]).

Historici su se puno trudili, da pronagju stolna mjesta ovih biskupija. Osobito ih je interesiralo stolno mjesto Bestoensis-

[1]) „Iisdem fere temporibus Apostolicis, quibus Dalmatia et Pannonia Bosnia quoque intermedia Christianam fidem suscepit, illatam ab iisdem Apostolorum discipulis, qui regionibus illis Evangelii lucem attulerunt“. Farllati, Illirici sacr. IV., str. 41.

[2]) Sravni prof. Klaića, Poviest Bosne, str. 36.—39.; dra. Horvata, Povjest Hrvatske (Petrinja, 1904.), I. str. 15.

[3]) Kukuljević, Codex diplomaticus, I. str. 195.-198.; prof. Klaić, Poviest Bosne, str. 40.; Glasnik zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini, god. 1900. str. 555.

Bistue. Dvije su bile Bistue: V e t u s i N o v a. Polag Katančića V e t u s je bila u Visokome, polag Otona Blau-a blizu Duvna, polag Kukuljevića kod Bitovnje, polag dra. Luke Jelića u Šuici ili u Bužangradu. B i s t u e N o v a bila je polag Katančića u Sahovu-Slave, polag Blau-a blizu Fojnice, a polag Kukuljevića blizu Sarajeva[1]). Megjutim u novije vrijeme marnome istraživanju prošlosti Bosne i Hercegovine pošlo je za rukom naići na jednu Bistuu u Zenici, a drugu u Varvari kod Rame. U obadvima ovim Bistuama našle su se i ruševine starodrevnih crkava. Sudeći po položaju Varvare i Zenice, te starim putokazima u Varvari je bila Bistue Vetus, a u Zenici Bistue Nova; a sudeći po ruševinama veličanstvene bazilike u Zenici i jednostavne kapele u Varvari, sijelo je „Bestoensis ecelesiae“ bilo u zadnjoj, a ne u prvoj Bistui[2]).

Od ostalih biskupija N a r o n i t a n a je bila u Neretvi — Narona. M a r t a r i t a n a polag Levakovića morala je biti u Mauritaniji, Mauroniji, te se je sterala izmegju Huma, Neretve i Cetine. Nu učevni poznavaoc Ilirika Danijel Farllati tražio ju je kod Delminium-a, a prof. Klaić istovjetuje ju s rimskom naseobinom „a d M a t r i c e m“[3]), koja je ležala negdje oko Gornjega Vakufa. Kuda se je prostirala biskupija S a r n i e n s i s još nam ni danas nije poznato. L u d r u m je stajao negdje oko Lijevna. Dr. Patsch opet sumnja, da Ludrum nije krivo napisano mjesto Burnum. S a s e n t e r u m ili S a s i t e r o n Tomaschek traži blizu Goranaca u Hercegovini, dr. Jelić u Stržanju kod Šuice.[4]) Iz svega toga vidimo kako je katolička vjera u današnjoj Bosni i Hercegovini još prvih vjekova pustila duboko svoj korjen, te se u IV. i V. stoljeću najbolje rascvala. Uz katoličku vjeru razvile su se ili

[1]) Kukuljević, Panonija Rimska (Zagreb, 1873.), str. 8. i 39.; Batinić, Djelovanje Franjevaca (Zagreb, 1881.), I. str. 15.; Glasnik zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini, 1898. sv. 4., str. 548. i 550. Bestoenska je biskupija prostrana bila, s toga i moli bestoenski biskup Andrija na solinskome saboru, da bi se od njegove biskupije stvorila još jedna, što spljetski biskup Honorij nije odobrio. Farllati, Illiricum sacrum, II. str. 173.

[2]) Dr. Truhelka, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina (Wien, 1893.), I. str. 273.—284.; dr. Patsch, Glasnik zemalj. muzeja u Bosni i Hercegovini, god. 1906., sv. II., str. 151.-181.

[3]) Glasnik zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini, god. 1900. str. 556.; Prof. Klaić, Poviest Bosne, str. 40.: Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 18.

[4]) Prof. Klaić, Poviest Bosne, str. 41.; Glasnik zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini, god. 1898., svez. IV., str. 550.

hristianizirale i druge grane kulture, jer katolička je vjera plodonosna, ona preporagja i pravničke nazore, i arhitekturu i poeziju, jednom riječju ona unapregjuje i obnavlja u Hristu sve, što spada na znanost i umjetnost.

III. Veselo stanje kršćanske kulture uopće, a kršćanske vjere u Bosni i Hercegovini napose ožalosti i rascvili seoba naroda, za koje i Hrvati i Srbi osvanu u današnjim svojim zemljama. Slavenski su narodi još za vlade Huna došli u istočnu Ugarsku i Rumunjsku. Kada su se Goti odselili u Italiju, stanu oni 493. provaljivati na Balkan. To je bizantinske careve uplašilo, s toga car Anastazije 491.—518. paše svoju prijestolnicu zidom dugim od 70 kilometara; a car Justinijan 527.—565. pravi oko Dunava do 80 tvrgjava. Ali sve to ipak bude badava, jer Justinijan se po nesreći u Italiji zarati s Gotima, u kojih je kraljevska porodica bila već izumrla. Rat je trajao s promjenljivom srećom sve od 535.—555. godine. Za ovoga rata Justinijan si nagje saveznike u Longobardima, kojima je naselio Štajersku, Korušku i zapadnu Ugarsku, te Dolnju Austriju; a Goti u Hrvatima, koji 551. prvi put osvanu u Dalmaciji. Prem su Hrvati 553. porazili bizansku vojsku, ipak Goti 555. budu u Italiji svladani; moć im skršena, a kraljevstvo im se pretvori u bizanski eksarhat — Exarchatus Ravenatensis.[1])

Longobardima su na istoku stanovali Gepidi, koji se zarate s Longobardima. Ovi pozovu u pomoć Avare ili Obre, koji su od neko doba stanovali za Karpatima. Avari dogju u Ugarsku, pokore Gepide, te zagospodare Ugarskom i njoj bližim dijelovima Hrvatske. Godine 581. osvoje Mitrovicu, taj, kao što lijepo veli dr. Horvat, „ključ za dalnja osvajanja na poluotoku balkanskom".[2])

I zbilja Hrvati i Srbi, koji su se barem većim dijelom bili već doselili u današnje svoje prebivalište, priznadu ih za gospodare. Godine 598. Avari s pokorenim si Slavenima zapodjenu proti istočnome rimskome carstvu rat, koji je trajao više godina i za koga Avari osvoje u Dalmaciji do 40 gradova. Car Foka 602. prekine ovaj narodu omrzli rat, ali do malo Avari sa svojim

[1]) Dr. Horvat. Povjest Hrvatske, I. str. 20—21.; dr. Zeibert, Comp. historiae eccl. (ed. III., Brunae, 1903.), str. 127.—128.

[2]) Dr. Horvat, Povjest Hrvatske, I. str. 22.

podložnicima na poziv perzijskoga kralja Hosroe 591.—628. opkole Carigrad. Megjutim caru Herakliju uspije pobuniti avarske podanike, koji se vrate u Dalmaciju, zametnu rat s Avarima, poraze ih i podjarme.[1]) Sada istom Hrvati i na istoku im nastanjeni Srbi stanu osnivati svoje državice.[2])

Za ovih dugotrajnih ratova i u Bosni i Hercegovini, koje su zemlje napučene Hrvatima i nešto na istoku i jugu Srbima, propanuše i katoličke biskupije i rimsko-kršćanska kultura. Od Ilira se održe jedino oni, koji su bili potisnuti u današnju Albaniju, a ostali se asimiliraju s Hrvatima i Srbima. I tako nas danas na njih podsjećaju još samo neka imena, kao: Neretva, Pliva, Drina, Rama, Vrbas, Lim, Krupa, Majevica, Prenj, Homal, Varcar i t. d.[3])

Hrvati su se i Srbi brzo obratili i krst primili. Još Papa Ivan IV. 640.—642. rodom iz Dalmacije, čuvši, da su za ratova Hrvata s Avarima po Dalmaciji porušene katoličke crkve i biskupski dvorovi, posla u Dalmaciju opata Martina, da od Hrvata iskupi katoličke sv. ostanke i da ih prenese u Rim, nu da usput pokuša obratiti Hrvate na katoličku vjeru. Opat je Martin po nalogu Ivana IV. uistinu u Dalmaciju pošao, sv. ostanke iskupljivao i Hrvate obraćao. Njegovo je djelo nastavio oko 650.—680. Ivan Ravenjanin.[4]) I tako su opat Martin i Ivan Ravenjanin bili prvi, koji su megju Hrvatima u Dalmaciji bacili sjeme Hristova Evangjelja, koje se je do vlade hrvatskoga vojvode Trpimira tako razvilo, da je on 852. o solinskoj crkvi mogao pisati, da je ona „metropola do obala Dunava i gotovo po cijelome hrvatskome kraljevstvu."[5]) Nekako su u isto vrijeme bili i Srbi kršćeni. Car Heraklij pozove iz

[1]) Ovoj se lukavosti ima prepisati pobjeda Heraklijeva 627. nad Perzijancima, kojom je prigodom i zarobljeni dio Isusova križa vraćen. Dr. Zeitbert, Compend. hist. eccl., ed. III., str. 123.

[2]) Dr. Horvat, Povjest Hrvatske, I. str. 22.—24.

[3]) Hugo Piffl, Kurze Orientierung über die Geschichte von Bosnien und der Hercegovina, str. 6.

[4]) Vjekoslav Gjorgjić, Hrvati, Srbi i Dalmatini (Trst, 1860.), str. 8.

[5]) „Quae est metropolis usque ad ripam Danubii et pene per totum regnum Chrobatorum". Rački, Documenta, str. 4. Nuzgredno spominjemo, da je ovo najstariji dokumenat, u kome se hrvatsko ime spominje. Dr. Rački „Hrvatska prije XII. vijeka" u Radu jugosl. akad. LVI. str. 63.; i u dra. S. Srkulja, Izvori za hrvatsku povijest (Zagreb, 1910.), str. 8—10.

Rima svećenstvo i krsti ih. Ali Srbi se nijesu rado krstili. S toga, kada su sa sebe zbacili grčki jaram, s njim su se i krsta odrekli, koji opet za Vasilija Macedonca 867.—886. s grčkim jarmom prime.[1])

S pokršćenjem Hrvata i Srba Bosna se je i Hercegovina opet pomladila u kršćanskome duhu. Na garištima crkava i dijeceza, dizale su se nove crkve i dijeceze, u kojima se je opet orio poj trojedinome Bogu—Ocu, Sinu i sv. Duhu i to tim veselije i zanosnije otkako su širitelji ideja sv. Ćirila i Metoda i u Bosnu i Hercegovinu unišli, slavenske knjige donijeli i slavensko bogoslužje zaveli. Ali, ako se i jesu po Bosni i Hercegovini crkve i dijeceze brzo uskrisile, ipak o njima sve do duvanjskoga sabora ništa ne znamo. Na duvanjskome se crkvenome saboru 882., kako hoće dr. Marković, prvi put spominju biskupije: bosanska trebinjska i zahumska, koje se podlažu dukljansko-barskoj metropoliji.[2]) Dokle je bosanska biskupija ostala pod vlašću dukljanskobarskoga metropolite, niko ne zna. Samo je to poznato, da je 1067. izmegju barsko-dukljanskoga i spljetskoga metropolite, kome je bosanska nadbiskupija najprije pripadala, došlo do spora, koji je Aleksandar II. dne 18. ožujka 1067. svršio, presudiv bosansku biskupiju barsko-dukljanskome metropoliti.[3]) Bosanska biskupija nije dugo ostala pod vlašću dukljanskoga metropolite, jer ju 1188. nalazimo pod vlašću Tribuna dubrovačkoga nadbiskupa[4]), a 1191. Klement III. broji ju megju biskupijama podložnim spljetskome metropoliti.[5])

Bosanska biskupija imala je bez sumnje više crkava, od kojih su neke podigli sami bosanski plemići i bani, a svojom je ornamentikom mnoge nadvisila ona, što su ju Kulin Ban i žena mu Vojslava podigli u Kučevskome Zagorju kod Visokoga.

IV. Istom, što se je u Bosni po drugi put kršćanstvo ustalilo, pojavi se na Istoku raskol, što ga je počeo carigradski patrijarha Focij. Ovaj raskol nije djelo jednoga stoljéća — njega su vijekovi spremali. Više bo su se puta na Istoku i prije Focijeva raskola, pojavljivala krivovjerstva i raskoli, koje su nepogrješivi

[1]) Dr. Zeibert, Compend. hist. eccl. (ed. III.), str. 228.
[2]) Dr. Marković, Dukljansko-barska metropolija, str. 17.—18.
[3]) Dr. Marković, Dukljansko-barska metropolija, str. 16.
[4]) Smičiklas, Codex diplomaticus, II. str 226.—227.
[5]) Fermendžin, Acta Bosnae, str 4.

rimski Pape ugušivali. Istočnim je patrijarhama bilo zazorno, da ih Rim vazda ispravlja, a oni njega nigda. Uz to su se istočni patrijarhe nastojali s Papama u svemu da izjednače, držeći Carigrad novim Rimom. Patrijarhama su na ruku išli i istočni carevi, koji su se smatrali uvrijegjenim, što je rimski Papa okruniv Karla Velikoga carskom krunom, uskrisio kroz 325 godina u ruševinama ležeće zapadno rimsko carstvo. Sve su ovo za Focijev raskol bile pripreme, koje su pospješile: ikonoklastične borbe, te razni obredi, harakteri i stega istočnjaka i zapadnjaka.[1])

Kada je tako raskolu teren bio već pripravljen i put utrven, bude 857. pobožni carigradski patrijarha sa svoje stolice zbačen, a na njegovo mjesto uzdignut ambicijozni Focij. Ovo je sve učinio carigradski carski dvor, koga je Ignacij radi njegove raskalašenosti javno korio. Kada je rimski Papa Nikola I. za ovo nedjelo čuo, pod prijetnjom izopćenja zapovijedi Fociju, da Ignaciju otetu patrijaršiju vrati. Nu Focij, mjesto da se Hristovu namjesniku pokori, sazove 867. crkveni sabor, u kome rimskoga Papu izopći. Iza ovoga sabora Focij pošalje pisma na sve istočne biskupe, u kojima zapadnjacima predbacuje: što u subotu poste; što u vjerovanje umeću „Filioque“[2]) i t. d.

Megjutim se Focij brzo i krivo stečene patrijarške časti ovaj put nije mnogo nanosao. Čim se je 867. zacario Vasilij Macedonac, u zdogovoru s rimskim Papom, skine Focija s patrijarške stolice i stavi opet nedužnoga i svetoga Ignacija. Poslije Ignacijeve smrti, Focij se opet domogne stolice carigradskoga patrijarhe, nu s nje ga zbaci Lav VI. Filozof, staviv mjesto njega svoga brata Stjepana.[3]) Poslije se je Focija raskol utrnuo, a mir je zavladao megju Istokom i Zapadom. Ovaj mir u XI. stoljeću naruši Mihajlo Cerularij, koji ugušeni Focijev raskol opet uskrisi. To je rimskome Papi Lavu IX., inače zvanu „post nubila Foebus“, bilo vrlo žao. On bratski opomene Cerularija, a za tim mu pošalje svoje legate, da u sporazumu s njim nastali spor izglade. Pošto Cerularij o miru nije htio ni čuti, papini legati unigju 16. srpnja 1054. u crkvu sv. Sofije i Cerularija izopće. Čuvši

[1]) Dr. Jungmann, Disertationes selectae in histor. eccl. (Ratisbonae etc. a. 1882.), tom. III. str. 322.—335.
[2]) Dr. Brück, Lehrbuch der Kirchengeschichte, IX. Aufl. (Münster i. W. 1906.), str. 312.—313.
[3]) Dr. Brück, Lehrbuch der Kirchengeschichte, IX. Aufl., str. 314.–315.

za to Cerularij, izopći i on Papu i njegove pristaše.[1]) Istočni raskol, mjesto da usahne, suprot svih napora za postignućem jedinstva, ustraje i proširi se ne samo megju razne narode prostranoga Istoka, nego i megju Hrvate i Srbe. Hrvati su još za bana Sedeslava 877.—879. godine bili prionuli uz Focija, ali to je bilo kratko vrijeme; jer našljednik bana Sedeslava Branimir, ostavi Focija, pristane uz rimskoga Papu, te, kako pripovijeda Pop Dukljanin, sazove s papinim delegatima u Duvnu u Bosni sabor, na kome uredi crkvene odnošaje u Hrvatskoj. Na duvanjskom su saboru, ako je vjerovati Popu Dukljaninu, dukljanskoj nadbiskupiji pripojene i bosanska, travunjska i humska biskupija.[2])

Premda je na duvanjskome saboru, ako je ovaj zbilja bio, crkveni odnošaj bio uregjen, ipak je, kao što u ostalim hrvatskim i srpskim zemljama, tako i u Bosni ostala, kako se čini, jedna struja, koja je više naginjala Carigradu, nego li Rimu. Iza kako je Mihajlo Cerularij obnovio Focijev raskol, ova se je u toliko razvila, da su raskolnici još 1376. dobili i za Bosnu biskupa grčko-istočnoga obreda, dok su ga za Hum još za sv. Save dobili.[3])

V. Dok su se istočna i zapadna Crkva megju sobom trle, pojavi se u Bugarskoj Bogumilstvo, koje poče zabacivati sv. sakramente i neke knjige sv. Pisma; osugjivati Crkvu; štovanje svetaca, slika, kipova; učiti, da je nevidljivi svijet od Boga, a vidljivi od sotone; da je Isus imao samo prividno tijelo; da je Bl. Dj. Marija bila angjeo; da duše u tjelesima čine pokoru, koju kada svrše idu u nebo; da ratovi i ženidbe nijesu slobodne i t. d. Oni su se dijelili u savršene i nesavršene. Iz savršenih su postajali njihovi episkopi, koji su se u Bosni zvali djedovi, te gosti, starci i strojnici. Oni su uveli i posebnu liturgiju, koja se je sastojala iz „Očenaša“, čitanja sv. Pisma, te antifona i odgovora.[4]) Bogumili su postali pogibeljni ne samo

[1]) Dr. Zeibert, Compend. hist. eccl. ed. III. (Brunae, 1903), str. 280.—282.

[2]) Dr. Marković, Dukljansko-barska metropolija, str. 14.—16.

[3]) Dr. Marković, Dukljansko-barska metropolija, str. 43.; i prof. Klaić, Poviest Bosne, str. 346.

[4]) Opširnije vidi dra. Jelenića, De Patarenis Bosnae (Sarajevo, 1908.); dra Račkoga, Bogomili i Patareni u Radu jugosl. akademije, sv. VII., VIII., i X. Starine jugosl. akad. sv. I.; XIV. i Arkiv za povjestnicu jugoslavensku (Zagreb, 1857.), sv. IV. U najnovije doba pronašao je dr. Truhelka testamenat patarenskoga gosta Radina i publicirao ga u Glasniku zemalj. muzeja (Sarajevo, 1911.), sv. III. u testamentu gosta Radina ima točaka, koje se kose s patarenskom naukom u gornjim izvorima sadržanom. Istina, što

Crkvi, nego i državi, te svakome drugome društvu, jer su svojom naukom podgrizali bazu i Crkvi i državi, i svim drugim družtvima.

Iz Bugarske se Bogumili pod raznim imenima rašire po Carigradu, Francuskoj, Njemačkoj, Duklji i Srbiji. Iz Duklje ih protjera Ivan Vladimir, a iz Srbije Stjepan Nemanja 1159.—1185. Ovom su se zgodom, ako ne prije, Bogumili i u Bosnu uselili, te se za bana Kulina prviput, ali u dosta velikim dimenzijama javljaju. Da su i ovaj put izbili na javu uzrokom je bila slavohlepnost zetskoga kralja Vukana. On je 1198. dobio od hrvatskoga bana Andrije kao leno od Srba oteti Hum. Da u Humu učvrsti svoju vlast, s jedne strane stupi u intimne odnošaje s ugarsko-hrvatskim kraljem; a s druge sa sv. Stolicom, koju pozove, da u njegovoj državi uredi crkvene odnošaje. Sv. Stolica, pošalje svoje delegate, koji na barskome saboru uz ostala uvedu u Duklju i rimske kanone.[1]) Poslije barskoga sabora Vukan piše Inocenciju III. U pismu, dok se veseli, da je pronašao, da je u rodu s Papom Inocencijem III., dotle mu javlja žalosnu vijest: „kako je rekao bi ne malo krivovjerstvo proklijalo u zemlji ugarskoga kralja, t. j. u Bosni; ter je sam ban Kulin, da se navrši opačina, zaveden sa svojom ženom i sa sestrom .... i s mnogom svojom rodbinom naveo na ono krivovjerstvo više od deset hiljada kršćana“; kako ih je ugarski kralj slao sv. Stolici, da ih ispita i obrati; te kako su ga oni prevarili i s krivim mu pismima dokazali, da je Papa njihovu nauku odobrio.[2])

Poslije ove prijave Inocencij III. naloži ugarskome kralju, da očisti svoje kraljevstvo od krivovjerstva[3]) i citira Kulina na opravdanje. Prem se je Kulin ban ispričavao, da on nije pataren, da je on patarene štitio, jer ih je smatrao pravim kršćanima; te

testamenat počima sa znakom križa, sa zazivanjem presv. Trojstva i što se u njemu spominje četvero Radine djece, odatle ne slijedi, da su patareni štovali križ, priznavali presv. Trojstvo po katoličkoj dogmatici i dopušćali ženidbu, jer krst je mogao služiti samo kao ures, presv. Trojstvo i patareni su imali, samo su ga drukčije tumačili, a Radin se je mogao oženiti i djecu steći prije nego je prešao u savršene. Nu to je sigurno, da je Radin bio bogat, druge zaklinjao vjerom i presv. Trojstvom, osnovao fundaciju za dijelenje milostinje i t. d.

[1]) Dr. Marković, Dukljansko-barska metropolija, str. 89.—90.

[2]) Theiner, Monumenta Slavor. Merid., I. str. 6.

[3]) Theiner, Monumenta Slavor. Merid., I. str. 12.

prem je 1202. poslao s dubrovačkim nadbiskupom i u Rim nekoliko patarena, da kod Pape opravdaju i sebe i svu bosansku banovinu;[1]) ipak je sv. Stolici Bosna ostala u vjeri sumnjiva. S toga je Inocencij III. i naložio spljetskome nadbiskupu Bernardu i svome kapelanu Ivanu de Casamaris, da se upute u Bosnu i točno stvar izvide.[2]) Dok je spljetski nadbiskup ostao kod kuće, papin je kapelan Ivan de Casamaris 1203. došao u Bosnu; proveo istragu i našao ju patarenstvom okuženu. Patareni se dne 8. travnja 1203 na „Bolino poili“ — Bilinom polju kod Zenice u prisutnosti Kulina bana odreku krivovjerstva i prihvate pravovjerje. Iz Bosne je Ivan de Casamaris krenuo u Ugarsku i pred ugarskim kraljem Lubina i Brigitu zakletvom obvezao, da Bosance čuvaju od patarenstva.[3])

U isto je nekako vrijeme umro u Bosni i biskup, koji je bio glagoljaš; a Ivan de Casamaris savjetuje sv. Stolici, da postavi u Bosni za biskupa koga Latinca; te da iz bosanske biskupije još 3 ili 4 stvori, jer bo je, kako veli, Kulinova država najmanje 10 dana prostrana.[4]) Inocencij zabavljen s općom križarskom vojnom, nije imao kada više na Bosnu ni misliti; a to se je katoličkoj Crkvi u Bosni ljuto osvetilo; jer bo su se tu patareni opet za kratko vrijeme u toliko uzmnožali, da je sv. Stolica odlučila podignuti proti njima križarsku vojnu. Ovu je, na papinu zapovijed 1221.—1222. Akoncij u Spljetu već propovijedao, bez sumnje pomagan od katoličkih biskupa, osobito iz Ugarske, kojim ga je sv. Stolica vruće preporučila.[5]) Megjutim je Akoncijevo propovijedanje križarske vojne ostalo glas vapijućega u pustinji. S toga on glavom

[1]) Rad jugosl. akad. VII., str. 135.

[2]) Smičiklas, Codex diplomaticus, III. str. 14.—15.

[3]) Theiner Monumenta Slavor. Merid. I. str. 20; Smičiklas, Codex diplomaticus, III. str. 24.—25.

[4]) „Noveritis praeterea, quod in Regno Bani Culini de Bosna non est nisi unus episcopatus, et episcopus modo mortuus est. Si posset fieri, quod aliquis Latinus ibi poneretur et aliqui etiam ibi tres vel quatuor crearentur novi quia Regnum est ipsius adminus dietarum decem et plus“. Theiner, Monumenta Slavor. Merid. I. str. 19.; Smičiklas, Codex diplomaticus, III. str. 36.

[5]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV. str. 47.; Theiner, Monumenta Hungariae, I. str. 31—32.

krene u Bosnu, gdje je poslije 3 godine uzaludnoga truda oko obraćenja patarena i umro.

Nekako je u isto vrijeme bosanskim patarenima mnogo veća pogibelj zaprijetila od koločkoga nadbiskupa. Pošto su ovih godina vrhovnu vlast nad Bosnom svojatali ugarski kraljevi, to su oni smirivši Magjare 1222. nakon izdanja zlatne bule[1]), ovu predali koločkome nadbiskupu, pod pogodbom, da iz Bosne istrijebi patarene. Koločki nadbiskup, kome je darovnicu Bosne, Soli i Usore 1225. potvrdio i sam Papa Honorij III.[2]), najmi za 200 maraka Ivana sina carigradske carice Margarite, da povede proti bosanskim patarenima vojnu. Nu suprot spomenute obveze te papine opomene od 15. siječnja 1227[3]), niti je Ivan proti bosanskim patarenima vojne poduzeo, niti je koločki nadbiskup kojim drugim načinom patarene u Bosni smanjio. S toga sv. Stolica nije ni mogla na ino, nego se opet obratiti na ugarskoga kralja Andriju II. s molbom, da povede križarsku vojnu proti patarenima u Bosni. U tu svrhu izašalje i svoga delegata Jakova Prenestinskoga u Ugarsku, koju on na žalost nagje opet u nemiru. Nakon drugoga izdanja zlatne bule 1231. i ukaza 1232. Magjari se umire[4]), a tada je Andrija II. mogao misliti i na Bosnu, u koju prije nego povede križarsku vojnu, spremi Jakova, da pokuša patarene mirnim načinom prevesti u krilo katoličke Crkve. Na opće veselje to papinu poslaniku i uspije. Bosanski bo ban Ninoslav s velikim mnoštvom velikaša odreče se patarenskih bludnja i prigje u katoličku Crkvu. Stožernik Jakov, da Bosnu što bolje katoličkoj vjeri pričvrsti, skine dotadanjega neukoga i krivovjerstvom okuženoga bosanskoga biskupa, a mjesto njega stavi učenoga Ivana Wildhauzenca iz Westfalije, reda sv. Dominika, čije je članove stožernik Jakov sa sobom u Bosnu poveo.[5])

Nu čim je Jakov Prenestinski Bosnu ostavio, patarenstvo se u Bosni s banom Ninoslavom na čelu opet pojavi. To je potaklo dobroga Papu Grgura IX., da prinuka Magjare, da u Bosnu svakako povedu križarsku vojnu. Ove je vodstvo preuzeo hrvatski ban Koloman, komu je otac Andrija II. u tu svrhu 1235.

[1]) Vidi ju na hrvatski prevedenu u dra. S. Srkulja, Izvori za hrvatsku povjest, str. 31.—35.

[2]) Theiner, Monumenta Hungariae, I str. 55.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 7.

[4]) Rad jugosl. akad. VII. str. 149.—150.; Klaić, Poviest Bosne, str. 68.

[5]) Rad jugosl. akad. VII., str. 149.—150.

i poklonio Bosnu. Godine 1235. Koloman je nakon mnogih priprema s križarima krenuo u Bosnu, koju je nakon krvavih kreševa s Humom istom 1238. osvojio.[1]) U osvojenoj Bosni, Koloman u zdogovoru s Papom Grgurom IX., uredi crkvene odnošaje. Bosanskoj biskupiji, kojoj je sv. Stolica na čelo stavila drugoga Dominikovca — Ponzu, priveže desetinu iz Usore, Soli i Dolnjih krajeva, te obilne posjede u Gjakovu. Nove je darove potvrdio i Bela IV. 20. srpnja 1244., te Grgur IX. 7. prosinca 1239. i Grgur XI. 1375.[2]) Pošto je bosanska biskupija, kojoj je Grgur IX. privremeno pripojio i Hum[3]), imala i drugih dobara, to je ona nakon križarske vojne materijalno bila lijepo obezbijegjena.

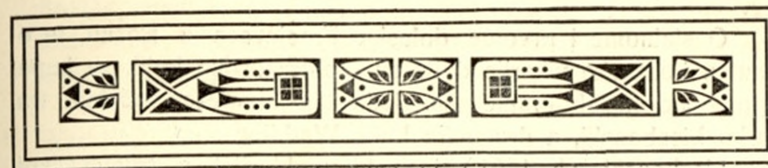
Ali suprot sretno svršenih križarskih vojna; suprot novoga preustroja i potpunoga obezbijegjenja bosanske biskupije; suprot djelovanja novoga klera — iz reda sv. Dominika; suprot priprema, da se u Bosni podigne dostojna katedralka, katolička je Crkva, a s njom i čitava katolička kultura hrlila k svome zapadu. Glavni uzrok tomu ima se tražiti u tom, što je bosanska biskupija za jednoga biskupa bila prevelika; što je veći dio njezinih dobara bio izvan Bosne; što je Dominikovaca bio neznatan broj, a glagolaško je svećenstvo i dalje bilo neuko, dosta pokvareno, bez ugleda, a uza sve to u malenu broju. Patareni su i raskolnici nasuprot, razdraženi križarskim vojnama, još s većom mržnjom gledali na katoličku Crkvu i potajno se množili i za novu borbu organizovali. Trebao je dakle, da neko dogje, koga je sam Bog na izvanredan način svijetu dao, da podigne njegovu kuću, trebali su da dogju sinovi onoga, komu je sam Hrist prije nekoliko decenija doviknuo: „Franjo,[4]) idi, popravi mi kuću, koja se ruši!“ I nakon kratkoga roka čuo se je i šušanj i štropot, ali ne svile i čizme, nego gruboga, konopom pripasanoga habita i priproste sandale — Franjevci dolaze!

[1]) Dr. Jelenić, De Patarenis Bosnae, str. 85—86.

[2]) Sravni dra. Jelenića, De Patarenis Bosnae, str. 89.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 10.

[4]) Koje je za pravo godine sv. Franjo Asiški osnovao franjevački red, to se još ne zna. Carmichael, Gratien, Schnürer i neki drugi misle 1209.; a Papini, Wadding, Sabatier, Böhmer, Thode, te naš Golubović 1210. Koje je od ova dva mnijenja kritičnije, nas ovdje ne interesira. Za nas je ovdje mnogo interesantnije, da je franjevački red zasnovan s devizom: „Ne samo sebi živjeti, nego i drugim koristiti“ i da se je uprav zamjernom brzinom raširio. Na općoj bo skupštini reda, što se je god. 1221. u

B.

§ 1.

DOLAZAK FRANJEVACA U BOSNU I OSNUTAK VIKARIJE.

Historici su mnogo raspravljali o tome, kada su sinovi sv. Franje prvi put zasjeli na tlo današnje Bosne, te kada su svoju vikariju zasnovali. Nu uza sva ta duga raspravljanja, s dužnim poštovanjem prema mnijenjima i zaključcima veleučenih pisaca, držimo ta pitanja još nerješenim i možda za vazda nerješivim. Megjutim nas to ne smeta, da ukratko iznesemo rezultate dosadanjih proučavanja i izrazimo svoj sud o stvari, koja je historike toliko uznemirivala.

Porciunkuli obdržavala, red je polag nekih 3000, a polag drugih 5000 članova brojio. Poput zraka, što se od sunca po svijetu šire, i franjevački se je red iz Asiza dosta rano po cijeloj tada poznatoj zemaljskoj kruglji rasprostro, te se je još 1217. počeo cijepati u razne redovničke pokrajine, zvane „administratio“ ili „provincia“.

Jedna izmegju najstarijih franjevačkih redovničkih pokrajina jest i „provincia Sclavoniae“. Slavonijom su Talijani u srednjemu vijeku krstili sve današnje srpske i hrvatske zemlje — dakle i Bosnu i Hercegovinu. Nu slavonska je franjevačka redodržava bila u Dalmaciji, gdje je sv. Franju, kao što pripovijeda Celano, fra Julijan iz Speiera, sv. Bonaventura, Pizanski Spader i drugi, kada je 1212. pošao u Siriju na misije, vjetar izbacio. Dok je slavenska ili dalmatinska redodržava Bosni i Hercegovini na zapadu cvala, na sjevero-istoku joj je dosta rano procvala ugarska redodržava, kojoj je pripadala zagrebačka i srijemska kustodija. Archivum Franciscanum (Quarachi, 1908.) fasc. IV.; (Quarachi, 1909.) fasc. II.; Thode, Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien (II. Aufl. Berlin, 1904.), str. 21.—22., dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale historiae ordinis Minorum (Friburgi Brisgoviae), str. 139.—140.

O stalnome i prvome dolasku Franjevaca u Bosnu, te o osnutku bosanske vikarije dvije su hipoteze, oko kojih se kupe historici bosanskih Franjevaca. Jedne je hipoteze početnik fra Marko Lisabonski, a druge fra Luka Wadding.

Lisabonski († 1591.) je velik auktoritet u franjevačkoj povjesti. On je svoje djelo: Chronica Fratrum Minorum osnovao na temelju materijala, što ga je po Italiji, Francuskoj i Španjolskoj sam skupio, a iz drugih mu ga pokrajina, na izričitu zapovijed franjevačkoga generala fra Pavla Pisotti-ja a Parma (1529.—1533.), poslali starješine raznih redovničkih pokrajina.[1]) U ovoj hronici fra Marko Lisabonski tvrdi, da je bosansku vikariju zasnovao, a po tome i Franjevce u Bosni stalno i u većemu broju naselio fra Geraldo Eudes — Odonis.

Fra Geraldo je bio narodnošću Francuz, a naobrazbom sorbonski doktor. Franjevačkim je redom ravnao tamo od 1329. Za njegova se je vladanja franjevački red kao drugdje tako i u Ugarskoj u redodržavi sv. Marije počeo cijepati u dvije stranke: u opservante i konventualce. Prvi su htjeli da vrše regulu svoga utemeljitelja sv. Franje Asiškoga bez ikakovih polakšica, a drugi s polakšicama. Umni fra Geraldo, da izravna tom prigodom nastale nesporazume, dohrli sam u Ugarsku. Nakon srećno svršena posla u Ugarskoj na skupštini, držanoj 1339. u Ostrogonu, zaputi se po savjetu ugarskoga kralja Karla Roberta u Bosnu, gdje bosanskoga bana Stjepana Kotromanića nagje sklona i katoličkoj vjeri i franjevačkome redu.[2]) U Bosni Geraldo ostane dulje vremena; podigne tu više crkava i samostana, te kao što Lisabonski tvrdi, osnuje i bosansku vikariju sa 7 kustodija.[3]) Prema ovoj dakle tvrdnji Franjevci su se u Bosni barem stalno i u većemu broju 1339.—1340. godine i nastanili i vikariju zasnovali. S Lisabonskim se slaže fra Franjo Gonzaga[4]) († 1620.); zatim fra Greiderer[5]) i fra Zlatović[6]), koji Waddinga i pobijaju; rukopisna djela fra Marijana Lekušića, Radnića, Vinjalića, Nagna-

[1]) Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale kistoriae Fratrum Minorum, str. 521.

[2]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I. str. 633.

[3]) „Ivi si fece una Vicaria chiamata Bosnese, che aveva sotto di se sette Custodie". Marco da Lisbona, Chron. part. II. libr. 8. cap. 44.; P. Philip. Ab. Occhievia, Epitome vetustatum Bosnensis Provinciae, ed. II. str. 2.

[4]) Izvadak u arhivu kupistranske redodržave u Budimu, u „Historia Provinciae I".

[5]) Germania Franciscana (Oeniponte, 1777.), str. 28—32.

[6]) Franovci, str. 10.—12.

novića, Bandića i Jerkovića u Zaostrogu[1]), ljetopis fra Nikole Lašvanina u Lijevnu[2]), te dva vrlo stara pisana dokumenta u arhivu redodržave sv. Ivana Kapistrana u Budimu[3]).

Otac druge hipoteze jest čuveni franjevački historik o. Luka Wadding. Wadding u svojim „Annales Minorum" pod 1260. pretresajući akta skupštine, što se je držala pod predsjedanjem sv. Bonaventure u Narboni, izbraja i provincije ili redodržave i vikarije, koje su na skupštini registrirane ili ustanovljene. Izbrojiv redodržave, veli: „Zatim slijede vikarije, koje radi

[1]) Sravni Zlatovića, Franovci, str. 10.—11.

[2]) Lašvanin pod god. 1339. piše: „ДОИДОШЕ ПАРОИ ФРАТРИ С. ФРАНЕ У БОСНУ КОИМ БАН СТИПАН УЧИНИ ПАРОИ МАНАСТИР У МИЛОШЕВУ, У КОМ СЕ ЧИНИ УКОПАТИ, КАД УМРИ".

[3]) Dokumenti se nalaze u zbirci: „Historia Provinciae I." pod brojem 3. i 6. Dokumenat pod 3. br. iz originala 1722. prepisan počima: „In Dei Nomine Amen. Incipit Vicaria Nomine observantium de Bozzna." Iza toga slijedi opis postanka vikarije, kako slijedi: „Anno igitur I. 3. XXXIX. (= 1339.) Fuit Assisi Capitulum Generalè celebratum, et post idem Capitulum, idem Generalis (cum) ad Provinciam Hungariae pergeret per Sclavoniam transiuit per Bosnam quam uidens quasi totam haereticis populatam, zelo fidei succensus ad Duum Banum ejusdem Bosznae Principem accessit, et ipsum ad fidem conuertit et ad Ecclesiae Romanae unitatem reduxit, deinde multos fratres illuc ad praedicandum haereticis de diuersis, partibus ordinis destinauit, qui ibidem multos ad fidem Xsti conuertit et Ecclesias erexerunt et diuersis ibi captis locis facta est una et prima familia minorum Vicaria quae hodie Bosznensis appelatur..." Dokumenat pod br. 6. počima: „Almae Provae Bosnae Argentinae exordium; atque eiusdem faustum incrementum " Iza toga slijedi: „Clemente sexto Summo Pontifice, Pr. Gerardus Odonis Aquitanus minoritici ordinis Minr. Gennlis 1339. Religionis uero 120. Evangelici laboris dilatandi ardore succensus, ad extirpandos errores, Manicheorum, Patarenorum, et Schismaticorum in Bosniam invectos, sumptis secum nonullis sui instituti sociis, ad Bosniae Regnum, Sanctique Sabbae Ducatum properauit. Hinc tam Regnum Bosnae, quam Ducatus S. Sabbae Bano Stephano á Milesseuo Domino subiacebat; supremum tmen, et absolutum gubernium Ludouici Secundi Hungarorum Règis super utrumque extendebatur Milesseui locus inter Andecrium (sic!) siue Mostar, et Phalacrum seu Kognicz, Ditionis Chudvergiae seu Hercegovinae, aut potius Bosnae inferioris reperitur: ad quem zelosus Generalis cum sociis Apostolicis accessit Banoque cordis arcana, animarum scilicet á mortiferá lue liberandarum intrepidus asseruit, cuius desideria devotus Banus ad plenum comprehendens, eumdem cum sociis laeto animo éxcepit, atque in propria ora Milesseui coenobium fecit. Hic est enim primus Conventus Bosniae tamen Argentinae non milesseui ob illum a Tuartco primo Bosniae rege sub Arce Argentina aedificatum, atque B. V. M. dedicatum Provincia appelari coepit".

manjine braće ili samostana, čast redodržava ne dostizavahu. Prva je bila bosanska vikarija, koja je brojila osam svojih kustodija.

Prva u Duvnu.	Peta u Mačvi.
Druga u Grebenu	Šesta u Bugarskoj.
Treća u Bosni.	Sedma u Kovinju.
Četvrta u Usori.	Osma u Rusiji."[1])

Da spoznamo težinu Waddingove tvrdnje, bacit nam je malo pogled na njegovu prošlost.

O. Luka Wadding rodio se je u Warterfordu u Irskoj, 16. listopada 1588., a umro je u Rimu, 18. studenoga 1657., gdje je boravio još od 1618. kao član gotovo svih kongregacija. Za Urbana VIII. mnogo se je trudio na popravku brevijara. Godine 1639. izdao je u 12 svezaka djela suptilnoga dra. Duns Skota. Osim toga je izdao više životopisa: sv. Franje Asiškoga, sv. Antuna Paduvanskoga, Angjela Pacijskoga, Gjakonija i t. d. Najglavnije mu je djelo: „Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco institutorum", što ga je

[1]) „Hucusque enumeratae sunt Provinciae, deinde subjungebantur Vicariae, quae propter paucitatem Fratrum, vel Monasteriorum, ad Provinciarum dignitatem non ascendebant. Prima Vicaria erat Bosnae, habebat custodias itidem octo.

Primam Dulmae	Quintam Machiovae.
Secundam Grebensem.	Sextam Bulgariae.
Tertiam Bosnae.	Septiman Covini
Quartam Ussorae.	Octavam Russiae."

Waddingus, Annales Minorum, pod 1260. Csevapovich, Synoptico, Memorialis Catalogus, str. 7. i 28; te Batinić (Djelovanje Franjevaca, I, str. 29.) veli, da Wadding „bosansku kustodiju stavlja čak u godinu 1235.", te u tu svrhu donose i citat: „Waddingus: Annales Minorum ad a. 1228. n. 86. et a. 1235. n 30." Mi smo ta mjesta u Waddingu prigledali, a rezultat našega prigledanja bio je taj, da na tim mjestima nijesmo našli ni spomenute Bosne, ni bosanske vikarije. Istina pod god. 1228. i to pod br. 87., a ne 86. spominje se samostan „in Civitate Argentinensi . . . a quo universa provincia Argentinensis nomen accepit", ali iz čitavoga konteksta vidi se, da tu nije govor o Srebrenici—Argentina, odakle je bosanska redodržava dobila ime, nego o Strassburgu-Argentina, jer tu se govori, kako je taj grad imao više biskupa, a prvi, da mu je bio Bertold, te kako je samostan „saeva haereticorum rabie per Germaniam grassante" pretvoren u prah i pepeo.

u Lionu u više svezaka objelodanio 1625.[1]). Monumentalnim Waddingovim ljetopisima bio je pokretač fra Benignus Genovežanin, general franjevačkoga reda, koji 1619. poput fra Pavla Pisottija okružnicom pozove sve pokrajinske starješine reda, da pod prijetnjom izopćenja otvore arhive, u njima po najsposobnijim ljudima sve vrijednije za povjest reda proberu i u Rim pošalju. Ogromni ovaj materijal, što se je iz pokrajina nagomilao u vječni grad, bude povjeren fra Luci Waddingu, kome je i vatikanski arhiv bio otvoren, te njegovim pomoćnicima Antunu Hiquey-u, koji je kašnje u „Nitela Franciscanae Religionis" branio franjevački red od Abrahama Bzovija, te Bartolu Cimarelli i Jakovu Polius-u[2]).

Pošto je fra Luka Wadding s tolikim aparatom dovršio svoje djelo i u Lionu ga 1625. objelodanio, onda, koje čudo, da je za sobom povukao čitavo čislo historičara, koji slijede i brane njegove tvrdnje. Tako glasoviti pisac „Illyrici sacri" Danijel Farllati oko 1750. na temelju Waddingovih ljetopisa veli, da su Franjevci u Bosni još od početka svoga reda i da tu u vinogradu Gospodnjem djeluju preko 500 godina[3]); da su još s papinim poslanikom Akoncijem 1221.—1222. skupa s Dominikovcima obraćali patarene u Bosni.[4]) Farllati, koji je pribrao mnoge arhive, pritresao mnoge stare pisce, poznaje i protivno mnijenje o postanku franjevačke vikarije i dolasku Franjevaca u Bosnu — mnijenje fra Marka Lisabonskoga, nu on ga napušća — on pristaje uz Waddinga.[5]) Osim Farllati-ja Waddinga slijede, kao što tvrdi Laštrić[6]) i Harold, te veleučeni o. dr. Ivan Marković. Ovaj pošljednji i u riječima Bele IV.: da je u Bosni bezvjerje tako pre-

[1]) Djelo je drugi put tiskano u Rimu, god. 1731. Poslije je ovoga djela Wadding još izdao u Rimu god. 1660.: Scriptores ordinis Minorum. Sravni Herders Konversations-Lexikon, pod Wadding.

[2]) Holzapfel-Haselbeck, Manuale hist. ordinis Minorum, str. 522.—523.

[3]) Hi siquidem sub ipsa sanctissimi hujus Ordinis primordia hanc Christi vineam, nullis libertatis vitaeque periculis deterriti multo labore ac sudore annos amplius quingentos ad hanc usque aetatem impigre constanterque excoluerunt". Farllati, Illyrici sacri, tom. IV. str. 41.

[4]) Farllati, Illyrici sacri, tom. III., str. 253.

[5]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 41.

[6]) P. Philipus ab Occhievia, Epitome vetustatum Bosnensis Provinciae, ed. II., str. 1.

vladalo, da se tu vrlo malo nalazi revnika prave vjere[1]), nalazi aluziju na Franjevce[2]); a fra Filip Laštrić iz Oćevije[3]), fra Grgo Ćevapović[4]), Fabianić[5]) i fra Mijo Venceslav Batinić[6]) Waddinga ne samo slijede, nego i brane. Uz te su ovo mnijenje adoptirali i neki ljetopisci, kao fra Bonaventura Benić[7]); a prija mu i nekrologij[8]) vukovarskih Franjevaca, koji pod 1260. spominje i preminuloga 2. vikara bosanske vikarije, koji se je zvao fra Ivan.

Kako se iz rečenoga vidi, i učevnu se je čovjeku teško odlučiti, koju bi od navedenih hipoteza prihvatio i slijedio. Ni Waddinga ni Lisabonskoga nije vodila pristranost ili barem ne znamo, zašto bi bili pristrani; i jedan su i drugi imali pred sobom obilan materijal, pa ipak se megju sobom toliko razilaze. Megjutim mi, s dužnim poštovanjem prema svačijemu mnijenju o dolasku Franjevaca u Bosnu i o postanku bosanske vikarije, na temelju dosadanjih istraživanja, držimo najsigurnijim ovo:

Franjevaca je ne samo u Bosni, nego i u onim dijelovima, koji su kašnje pripadali bosanskoj vikariji i prije dolaska Geralda Odonisa u Bosnu i to i stalno nastanjenih i u dosta velikome broju bilo. Farllati pripovijeda, prem ne znamo, na kome temelju, da su se oni u Bosni još za boravka Papina poslanika Akoncija 1221.—1222. s Dominikovcima puno trudili oko obraćenja patarena[9]); a Fabianić[10]) i Zlatović[11]), da su oko 1233. bana Sebislava,

[1]) Pismo je pisano god. 1248. Naš ulomak u izvorniku glasi: „Attendentes in Bozna haereticorum perfidiam admodum invaluisse seu pullulasse ita, quod pauci invenirentur in partibus illis verae fidei zelatores vel cultores". Theiner, Vet Monumenta Slavor. Merid. I. str. 297.

[2]) „... ed a loro senza dubbio volle alludere Bela IV., quando nel 1244., lagnadosi dello stato religioso di quel paese, diceva che la vera religione non aveva che pochi zelatori". Dr. Marković, Le parochiae Francescane in Dalmazia (Zara, 1885.), str. 7.

[3]) P. Philip. Laštrić ab Occhievia, Epitome vestutatum Bosnensis Provinciae, str. 1.—4.

[4]) P. Greg. Csevapovich, Synoptico-Memorialis Catalogus observantis Minorum Provinciae s. Joannis a Capistrano (Budae, 1823.), str. 7.—9.

[5]) Fabianich, Storia dei Frati Minori (Zara, 1863.), I. str. 50.

[6]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. (Zagreb, 1881.) str. 29.—33.

[7]) Protocollum conventus Sutiscae (ex a 1759.) Isto tako i Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, ali njegov je početnik Laštrić, koji je svoje mnijenje istakao u „Epitome vetustatum". Da je Laštrić početnik spomenutoga „Protocollum-a", svjedoči nam Benić u svome „Protocollum-u".

njegovu obitelj i mnogo drugih poglavica obratili i da ih je ban Sebislav uzeo u zaštitu. Nu iza ovih vijesti o prvim Franjevcima u Bosni mi imamo i drugih, istina nešto kašnjih, ali svakako takovih, koje mogu svaku kritiku podnijeti. Njih bo, iza kako je Inocencij IV. 1248. spljetskome starješini Franjevaca povjerio, da provede sa senjskim biskupom proti bosanskome banu Ninoslavu inkviziciju, u Bosnu u svojstvu inkvizitora šalje i Nikola IV. 1291. i Bonifacij VIII. 1298., te napokon Ivan XXII. 1325.[1]) U Bugarsku ih još Inocencij IV. 1245. šalje[2]), a Aleksandar IV. obdaruje ih 1258. obilnim povlasticama[3]). U Srbiji pak, dok sv. Stolica Franjevce: 1248. fra Ivana Piano-Karpinca, 1253. fra Gofrida, a 1255. fra Lovru stavlja za barske nadbiskupe[4]), dotle im pobožna srpska kraljica Jelena pravi samostane i uzima ih pod svoju zaštitu[5]), a sinovi joj Dragutin i Milutin pomoću njih rade sa sv. Stolicom o uniji crkava[6]).

Sasvim je drugo pitanje, da li su ovi Franjevci sačinjavali još 1260. bosansku vikariju? Mi stojimo na protivnoj strani. Razlozi su nam ponajglavniji ovi: Iz godine 1263. imamo prvi katalog svih franjevačkih pokrajina, koji se zove katalog Urbana IV.[7]), jer potječe iz njegove kancelarije. Ovaj je katalog papinim pisarima služio kao direktorij u šiljanju pisama, pa baš u tome

[8]) Datumom od 15. siječnja 1260. piše: „Secundus vicarius Vicariae Bosnae: Joannes, multis ornatus virtutibus, Budae ad S. Joannem sepultus, Petrum Ministrum Provinciae Hungariae a gravi et extrema aegritudine liberavit."

[9]) „Sed ad convertendos haereticos Bosnenses et Bulgaros eorumque insanas opiniones coarguendas assiduam in primis egregiamque operam illis temporibus, ac perpetuo deinceps navarunt plurimi et doctrina et sanctitate praestantissimi viri ex Dominicana et Franciscana familia". Farllati Illyrici sacri, tom. III. str. 253.

[10]) Fabianich, Storia dei Frati Minori, I. (Zara, 1863.), str. 41.

[11]) Zlatović, Franovci države presv. Odkupitelja, str. 7.

[1]) Theiner, Monumenta Hungariae, I str. 377., 378 i 381.; Nedić, Monumenta privilegiorum Provinciae Bosnae Argentinae (Vukovarini, 1886.), str. 31.—38

[2]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 32.

[3]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 19—21.

[4]) Dr. Marković, Dukljansko-barska metropolija, str. 189—190.

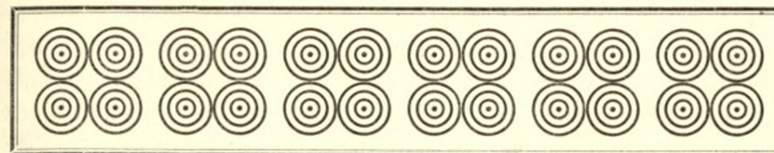
[5]) Dr. Marković, Dukljansko-barska metropolija, str. 104.

[6]) Farllati, Illyrici sacri, tom. IV. str. 55.

[7]) Archivum Franciscanum historicum, a. I. fasc. I. str. 17.

katalogu o bosanskoj vikariji nema ni spomena. I Grgur X. šalje 1274. iz Liona pisma na sve franjevačke pokrajinske starješine, a na bosanskoga vikara ne šalje. Uz to ni o bosanskim vikarima ni o bosanskoj vikariji izvan Waddinga i puno kašnjega nekrologija vukovarskih Franjevaca više nema nigdje spomena. Napokon sumnja je, da li su do 1288. u franjevačkome redu vikarije uopće i opstojale. U prva bo vremena reda sv. Franjo svoju je braću slao u misije, dodijelivši im dosta neopredijeljene krajeve, koji su se, kao što smo rekli,[1]) zvali „provincia“ ili „administratio“. Ovima su na čelu stajali provincijalni ministri. Pošto su ove pokrajine bile preogromne dijelile su se u kustodije.[2]) Prvi iza sv. Franje general fra Ilija nastojao je, da pokrajine uzmnoži na broj Isusovih učenika — na 72, jer su Dominikovci svoje uzmnožili na apostolski broj — na 12. Ova je dioba redodržava red slabila, s toga se je poslije fra Ilijine smrti broj redodržava smanjio na 32. Kašnje je Papa dozvolio dizati nove redodržave, nu samo izvan Italije. Godine 1247. na interpelaciju Franjevaca Papa digne tu dozvolu. Još strožije dizanje novih redodržava zabrani Nikola IV. 1288.[3]) Iza ove su se zabrane, kako se čini, počele dizati vikarije.[4]) Iz svega se dakle vidi, da je Wadding godini 1260. o osnutku bosanske vikarije potpisao materijal neke kašnje franjevačke skupštine i da je fra Geraldo Odonis 1339.—1340. bosansku vikariju u istinu osnovao, kao što to tvrdi Marko Lisabonski i njegovi adherenti.

[1]) Sravni zadnju opasku na str. 24. i 25. ovoga djela.
[2]) Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale hist. Fratrum Minorum, str. 139.
[3]) Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale hist. Fratrum Minorum, str. 141.
[4]) Eubel, Provinciale ordinis Fratrum Minorum (Quarachi, 1892.), str. 7.; dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale hist. Fratrum Minorum, str. 143.

§ 2.

EVOLUCIJA FRANJEVAČKOGA REDA U BOSNI.

I franjevački general fra Geraldo Odonis za svoga boravka[1]) u Bosni i prvi historički vikar bosanske vikarije fra Peregrin Saksonac upregnu sve moguće sile, da bosansku vikariju i brojem članova i brojem samostana povećaju i ojačaju, te ju tako učine nepredobivom kulom Hristovih ideja i zapadne prosvjete. Oni pozovu iz raznih krajeva Franjevce u bosansku vikariju. Njihovu se glasu odazovu mnoga braća, megju kojim se puno slavi fra Ivan Aragonac, nekadanji poslanik portugalske kraljice Beatrice, a kašnji ispovjednik Petra IV., aragonskoga kralja, te nadbiskup u Kaljari.[2]) Fra Geraldu je i fra Peregrinu, te ostalim Franjevcima u njihovim pothvatima bio desna ruka — „alter ego“ bosanski ban Stjepan Kotromanić, osnovatelj franjevačkoga samostana u Mileševu. On 1347. pošalje preko mletačke republike Klementu VI. pismo, u kome ga megju inim moli, da dopusti bosanskome vikaru: otkle god on hoće neposredno

Pečat franjev. generala u Kr. Sutjesci.

[1]) Fra Geraldo je boravio dulje vremena u Bosni. Budući iza njega sve do 1882. nije nijedan od franjevačkih generala dolazio u Bosnu, to se punim pravom drži, da je on ovom prigodom izgubio pečat, što se je 1890. našao u Kr. Sutjesci i što ga mi ovdje donosimo u otisku.
[2]) Greiderer, Germania Franciscana, str. 193.

u Bosnu pozivati Franjevce i da ove obdari onim istim povlasticama, koje uživaju misijonari djelujući megju Tatarima i inim raskolnicima i nevjernicima.[1]) Kada promotrimo vječnu revnost Hristovih namjesnika, a našljednika sv. Petra u širenju jedino spasavajuće katoličke vjere, te njihovu vječnu naklonost spram onih, koji ih u tome spasonosnome djelu pomažu, onda nemamo temelja, da posumnjamo o uslišenju opravdanih želja bosanskoga bana Stjepana Kotromanića.

Megjutim bila molba bosanskoga bana Stjepana Kotromanića uslišana, ili, što je sasvim nevjerojatno, zabačena, ovo je bez svake sumnje, da je od ovoga vremena i od kako je 1366. franjevački general fra Marko Viterbski pisao asiškome redodržavniku, da pošalje u Bosnu, Srbiju i Bugarsku što više misijonara[2]), sve veći broj Franjevaca u Bosnu dolazio. Od ovih su neki sa sobom u Bosnu dovodili po više drugova. Pošto se je u raznim pokrajinama za bosanske misije prijavljivao sve veći i veći broj misijonara, mnogi su se gvardijani, kustodi i redodržavnici zabrinuli, da im samostani, kustodije i redodržave ne opuste, te su svoje podložnike počeli smetati da idu u Bosnu; nu to im Grgur XI. 1372. pod prijetnjom izopćenja zabrani.[3])

Dok se je tako bosanska vikarija jačala pridolaženjem novoga osoblja, s druge se je strane opet širila podizanjem novih samostana. Ovi su se samostani dizali ne toliko po Bosni, koliko po drugim pokrajinama, koje su pripadale bosanskoj vikariji — po Dalmaciji, Slavoniji i Bugarskoj. U Dalmaciji su se Franjevci bosanske vikarije nastanili nekako 1349. u Stonu. Tu su još 1335., bilo silom bilo milom svoj samostan napustili stonski kalugjeri. Ovaj samostan Dubrovčani ponude bosanskome vikaru fra Peregrinu, koji je nekako u isto vrijeme snovao o podignuću novoga samostana u Gjakovu — od nedavna sijelu bosanskih biskupa. Da stonski samostan primi, a gjakovački sagradi, fra Peregrin je trebao papinu dozvolu, koju mu ovaj 1347. i podijeli. Čim je fra Peregrin primio od Klementa VI. povoljnu dozvolu, u Gjakovu zasnuje samostan, a u Dubrovniku počme življe pregovore s dubrovačkom republikom glede samostana u Stonu. Dubrovačka republika 1349. zaključi, da se samostan u Stonu preda bosanskome vikaru fra Peregrinu[1]), a bez sumnje je dotle i onaj u Gjakovu bio gotov,

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 28.—29.
[2]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str 43. 44.
[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 38.—39.

Iste godine, kada je dubrovačko vijeće poklonilo bosanskim Franjevcima samostan u Stonu, postane fra Peregrin spljetskim nadbiskupom. Nu pošto je bosanski biskup fra Lovro Loranda bio već umro, a njegov našljednik Bon-Ivan premješćen u Fermo, bosanski ban Stjepan Kotromanić, ne mogav se sa fra Peregrinom nikako rastati, zamoli ga u Pape za bosanskoga biskupa. Sv. Stolica i ovoj banovoj želji pogje u susret, te fra Peregrina dne 28. siječnja 1349. premjesti sa spljetske nadbiskupske katedre na bosansku biskupsku katedru.[2])

Kao biskup fra Peregrin je sa Stjepanom Kotromanićem i sa svojim u bosanskoj vikariji našljednikom fra Martinom de Ast, a kašnje fra Franjom Florentincem razvio još veću djelatnost za franjevački red u Bosni. Megjutim se fra Peregrin nije baš mnogo godina nanosao biskupske mitre. God. 1353. umre bosanski ban Sjepan Kotromanić, a 28. siječnja 1356. fra Peregrin Saksonac. Prvi bude sahranjen u franjevačkome samostanu u Mileševu, a drugi u Gjakovu.[3]) Sa smrću bana Stjepana Kotromanića i fra Peregrina Saksonca orunile su se dvije najsjajnije zvijezde s bosanskoga obzorja u XIV. stoljeću. Nu s njima nijesu nipošto potonule one osnove, koje su oni za dobro Crkve, države i franjevačkoga reda zasnovali i ostvarivati počeli. Prema ovim su osnovama i dalje radili bosanski vikari, ako im i nijesu Tvrtko I. (1353.—1391.), te kako neki drže, novi biskup Petar toliko išli na ruku, koliko su Stjepan Kotromanić i fra Peregrin Saksonac.[4]) To se najbolje vidi odatle, što su se u bosanskoj vikariji sve više i više s dopušćenjem sv. Stolice dizali novi samostani. Tako sv. Stolica dne 16. i 22. lipnja 1372. bosanskome vikaru dopušća, da slobodno primi 13 novih mjesta za prebivalište Franjevaca i to u okolici Rudnika, posjedu srpskoga vlastelina Nikole Altomanovića dva, u srpskom kraljevstvu u predjelu Glažju

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 8.
[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 8.
[3]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 8.; Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 59.
[4]) To historici zaključuju iz pisma Urbana V., kojim ih god. 1367. Papa njemu preporučuje. Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 62.

jedno, a ostalih 9 u Bosni, Raškoj i Basaratu,[1]) koja je mjesta bosanski vikar sa svojim diskretorijem bez sumnje primio i u njima prema Papinoj povlastici podigao crkve ili kapele, te stanove za prebivanje braće. Sljedeće god. 1373. Grgur XI. dopusti bosanskome vikaru, da podigne crkve i prebivališta za Franjevce na granici Ugarske oko Karan-Šebešina i Vlaške, na granici Bosne u Alšanu i Krbavoj; a 1374., da primi, te s crkvama i redovničkim prebivalištima providi još 7 mjesta i to u okolici Tininnja, Vrbasa i Vilkike (Vrlike?[2]). Pa kao da svega toga nije dosta, i sami su se vladari i vladarice natjecali u podizanju samostana siromašnim Franjevcima prostrane bosanske vikarije. Tako se poimenice spominje, da im je mačvanski ban Ivan Horvat na svome imanju podigao samostan; senjski knez Stjepan u Madropsi (Modruši?), a ugarska kraljica Jelisava u Aradu.[3]) Iz Bosne, Srbije, Slavonije, Hrvatske, Ugarske, Bugarske i Istre Franjevci su svoju djelatnost, svoj red i svoju vikariju sve više širili. Tako, dok još 1370. Urban P. posla u Albaniju četiri biskupa iz franjevačkoga reda, da djeluju tu oko sjedinjenja crkava,[4]) Urban VI. (1378.—1389.) i Bonifacij IX. (1389.—1404.) protegnuše bosansku vikariju, koja je 1383. i na Korčuli podigla samostan[5]) i na sami apeninski poluotok — na Italiju. Oni spoje neke samostane u Apuliji i to: u sv. Petru di Galatina, Galipolju i Kotroni, te po svoj prilici u Altamuri, Vinosi, Minervini, Tranu, Ogentu, Bitontu, Bittetu i Baru u jednu kustodiju — u kustodiju sv. Katarine, koju pripoje bosanskoj vikariji.[6]) I tako je koncem XIV. stoljeća bosanska vikarija imala svoj najviši opseg.

[1]) „Nos igitur hujusmodi supplicationibus benignum praebentes assensum . . . per te vel alium seu alios in teritorio de Roinich (Rudnik), spectante ad nobilem virum Nicolaum de Altamanich, sub dominio dicti regis Rasciae, duo loca, et in contrata de Glas, sub dominio dicti regis Hungariae unum et alia novem loca in praedictis Bosnae ac Rasciae et Basarat . . . recipiendi, fundandi et construendi cum singulis eclesiis . . . et aliis necessariis pro habitatione Fratrum . . ." Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, II. str. 116.

[2]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 63.

[3]) Theiner, Vet. Monumenta Slavorum Meridionalium, I. str 308. i 336.

[4]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. 69.

[5]) Glasnik zemaljskoga muzeja u Sarajevu, god. 1890. sv. III., str. 254.—255.

[6]) Kustodija sv. Katarine prozvana je po prvome samostanu sv. Katarine. Vidi Laštrića spise u Kr Sutjesci. Greiderer, Germania Franciscana, str. 173.—174.

Poželjno bi bilo koncem ovoga stoljeća imati i vjeran prijegled svih kustodija i samostana te ostalih manjih prebivališta, koja su posjedovali Franjevci u prostranoj bosanskoj vikariji, ali taj nam manjka. Istina iz XIV. stoljeća imamo jedan popis kustodija i samostana bosanske vikarije, a taj je, što nam ga je sačuvao fra Bartol Pizanski. Nu ovaj je popis sasvim manjkav, jer ne samo da se u njemu ne nalazi kustodija sv. Katarine u Apuliji, nego ni neki samostani — modruški, korčulski i aradski. Ali uprav što Pizanski popis nema tako važnih mjesta, koja su bosanskoj vikariji iza 1378. nadodana, znak je, da je i ovaj popis iz vremena prije 1378. Pošto će i ovi manjkavi popis kustodija i samostana bosanske vikarije rasvjetliti mnogu tamnu točku franjevačkoga reda u bosanskoj vikariji uopće, a Bosni napose, prenosimo ga iz Eubela tako, da najprije stavljamo odgovarajuća hrvatska imena, pa onda u zagradi latinska—Pizanska.[1])

Bosanska vikarija.

Kustodije:	Stanovi:
I. Duvanjska.	Ston (Stagni), Novi (Noui castri), Imocki (Ilmote), Cetinje u Hrvatskoj (Cetine), Glamoč (Glamozh).
II. Grebenska.	Krbava (Corbauie), Krupa (Crupe), Greben (Greben), Glaž (Glas), Otok Otoch), Podnovi (s. Catharine de Podnoui).
III. Bosanska.	Sutjeska (Curia Bani), Visoko (s. Nicolai), Lašva (Lascioue), Olovo (Plumbi).
IV. Usorska.	Gjakovo (Diaco), Modriča (s. Hlye), Vrbica (Uerbice), Skakava Schachoue), Lindva (Lindue), Bukovica (Buchouice).
V. Mačvanska.	Alšan (Alsan), Bijelina (Biblina), Ljubovija, Ljubi (de Lab), Mačva (Mazue), (s. Marie in campo), Točak (Coscick), Vrhokrupa (Verthocrup), Srebrenica (Srebernica).

[1]) Eubel, Provinciale ordinis Fratrum Minorum, str. 75.—76.

Kustodije:	Stanovi:
VI. Bugarska.	Severin, Söreny (Severenum), Oršova (Orsciane), Karanšebeš (Sebes), Čerević (Srim), Kebed, Kövesd (Cheusd).
VII. Kovinjska.	Armenes (Armenes), Kovinja (Covini), Kranci (Chrani).

Da nam gornji prijegled bude što vjerniji, nadodat mu je još samostane u Modruši, Aradu i Korčuli, te samostane kustodije sv. Katarine u Apuliji.

Posmatraoca ovolike opsežnosti, koju je bosanska vikarija koncem XIV. i početkom XV. stoljeća imala, te onodobne teške komunikacije i nehote salijeću misli: kakova je sve u tolikoj vikariji vladala stega; kako su bosanski vikari mogli toliku braću nadgledati, pogreške iz njihove sredine čupati i bodriti ih na opsluženje pravila? Istina, da to nije bila laka rabota, ali ima se znati, da su ju puno olakšavale onodobne ustanove bosanske vikarije, sama braća i vrhovno starješinstvo reda. Bosanska je vikarija kroz čitavu ovu epohu bila, kao što smo vidjeli, podijeljena na više kustodija. U pojedinim su kustodijama kustodi braću nadzirali i rukovodili, primajući samo glavne naputke od vikara, kome su, kao što i skupštinama vikarije bile veće stvari pridržane. Bosanske su vikare u upravi potpomagala i sama braća. U Bosnu su bo tada u misije dolazili redovnici puni svetosti i revnosti za posvećenjem sebe i drugih, a takove je muževe bilo lasno rukovoditi. Oni su sami od sebe vršili sve one propise, koje su još u novicijatima naučili, te im nije trebao kakov veliki nadzor. Oni pak, koji ili nijesu mogli ili nijesu htjeli biti i misijonari i redovnici Κατ᾽ἐξοχὴν, ti su odmah otpušćani tamo, odakle su i došli; a njihovo su mjesto zauzimali sposobniji ili pozvani iz tugjine ili u Bosni othranjeni[1]), kao što to Urban V. 1368. bosanskome vikaru savjetuje i nalaže. Uza sve to i samo je vrhovno starješinstvo reda bosanskim vikarima olakoćivalo upravu s tim, što je češće u bosansku vikariju izašiljalo svoje poslanike, koji bi braću pregledali i u stezi učvršćivali. Tako je 1388. vrhovno

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 36.

starješinstvo u bosansku vikariju izaslalo nekoga fra Paulicija de Trincis, izvrsna reformatora, koji je braću po bosanskoj vikariji pohodio i možebitne pogreške od njih odstranio[1]). Svim je ovim, kao i mudrom upravom bosanskih vikara postignuto to, da su u XIV. stoljeću bosanski Franjevci izašli na toliki glas, da im ugarski kralj Ljudevit radi njihove stege i uzorna života diže više samostanâ[2]); a fra Bartol ih Pizanski obasiplje pohvalama.[3])

U XV. stoljeću presvjetli glas bosanskih Franjevaca počne nešto tamnjeti, a najviši je tome povod bio veliki raskol, koji je u katoličkoj Crkvi tamo od 1378.—1417. vladao. Rimski stožernici poslije smrti Grgura XI. 1378. izaberu za Papu Urbana VI., koji većini u brzo tako onemili, da mu suprotstave Klementa VII. Urbana je naslijedio Bonifacij IX., Bonifacija IX. Inocencij VII., Inocencija VII. Grgur XII.; a Klementa VII. Benedikt XIII. Kada se suprot općoj želji katolika do jedinstva nije nikako došlo, stožernici se u Pizi 1409. slože i odbace oba Pape, a izaberu si novoga: Aleksandra V. iz reda sv. Franje, kome 1410. naslijedi Ivan XXIII. S Papama se je bio podijelio sav katolički svijet i to iz početka u dva, a poslije u tri tabora. Pošto u ona vremena ni najbolji učenjaci nijesu mogli razlikovati zakonitoga Pape od antipapa i Franjevci su pristajali jedni uz prvoga, drugi uz drugoga, a kašnje treći uz trećega Papu. Svaka je stranka imala i svoje generalne i provincijalne ministre. U ovome su haosu Pape, da si što bolje sačuvaju privrženike, bili u dijeljenju povlastica uprav predarežljivi, tako, da su ih i Franjevcima često takve dijelili, koje su se kosile s bitnim načelima redovničkih

[1]) Waddingus, Annales Minorum, pod god. 1388.

[2]) „. . . prima familia minorum vicaria, quae hodie Boznensium appellatur, cujus bona fama crevit in tantum, ut postea, scilicet tempore Ludovici regis Hungarie devoti Hungari ejusdem familie patribus propter eorum sinceram paupertatem et vitam omnibus admirabilem laudabilemque et multis divinis miraculis coruscantem, in Hungaria plurima construxerunt domicilia, quorum primus locus in Cheri erat.“ Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 7.

[3]) Pizanski je napisao povjest reda pod imenom: „Liber conformitatum.“ Ovo je djelo 1399. od kapitula reda odobreno, a pisac je nagragjen habitom sv. Franje. U ovome djelu pisac u knjizi I. na str. 128. o bosanskim Franjevcima piše: „In hac vicaria fratres vivunt secundum regulam et mirabilem fructum suis praedicationibus . . . assidue faciunt“.

zadruga, kao što su izuzimanja pojedinih članova i samostana od vlasti njihovih prelata[1]).

Takov postupak u katoličkoj Crkvi nije prošao, a da nije i na samim bosanskim Franjevcima ostavio i dubljih zlih posljedica. Oni ostavljeni za zapadnoga raskola samim sebi, a opkoljeni patarenima i raskolnicima, počnu u nekim krajevima — osobito oko Jajca, primati posjede, te ih kao privatnici obragjivati, od njih se uzdržavati, stanovati po svjetskim kućama i t. d.[2]) Iz ovoga se možda, a i iz raznih u prostranoj bosanskoj vikariji značajeva, porodi razdor, te omalovaživanje auktoriteta. I tako već 1402. počnu neka braća bez dozvole svoga vikara napušćati bosansku vikariju.[3]) Bosanski vikar fra Bartol Alvernijski, ako i nije mogao uvlačećim se zloporabama zatvoriti vrata svoje vikarije i od uvučenih ju očistiti barem već dotle, dok se cijela Crkva ne reformira „in capite et membris", učini ipak što je mogao. Da vikariju, a s njom i katoličku Crkvu u Bosni do reformacije sačuva, 1402. od Bonifacija IX., koga su bosanski katolici priznavali za zakonitoga Papu, isposluje dekret, polag koga se iz bosanske vikarije nije smio ni jedan član bez vikareve dozvole udaljiti.[4]) U koliko je ovaj dekret bosanskoj vikariji koristio, nije nam poznato. Nu to je sigurno, da se je bosanska vikarija s novim samostanima iza 1402. povećavala;[5]) ali s tim su se do 1420. i mane povećavale, osobito otkako su se, kako se čini, iza pizanskoga sabora i sami bosanski Franjevci razdvojili, pristajući jedni uz Grgura XII., a drugi uz Aleksandra V.[6])

Megjutim se sa željenom reformacijom Crkve počne. U Konstancu se 1414. sastane opći crkveni sabor, na kome se nagje i 30 franjevačkih doktora. Na ovome se saboru Grgur XII. na

[1]) Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale historiae ordinis Fratrum Minorum, str. 77.—80.

[2]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 66.

[3]) Waddingus, Annales Minorum, pod god. 1402.

[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 65.

[5]) Za Inocencija VII. (1404—1406.) sagradi im ban Ivan Maroth samostan u Pečuhu; 1418. Pipon u Ozori; 1421. Martin im V. predaje samostan u Kabolu i daje dozvolu drugi, gdje htjednu podići; 1427. Nikola Goranin, obezbijegjuje im samostan u Uroku, što ga je sam sagradio; 1431. Eugenij IV. šalje ih u Erdelj, da tamo preuzmu gotovi samostan; a Martin Frankopan predaje im i obezbijegjuje samostan na Trsatu. Fermendžin, Acta Bosnae, str. 93., 104., 115., 126., 134—136., 142.

[6]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 14.

papstvu zahvali, a Ivan XXIII. i Benedikt XIII. budu skinuti, te bude sa sveopćim veseljem 1417. za Papu izabran Martin V. Nakon postignuta jedinstva u cijeloj katoličkoj Crkvi, dogje do jedinstva i u franjevačkome redu; jer bo premda se je dioba reda u opservante i konventualce prvi put odobrila, ipak se cijelome redu na čelo stavi jedan general.[1]) Nakon postignuća ujedinjenja Crkve i franjevačkoga reda otpočne Martin V. reformirati katoličku Crkvu, a franjevački generali svoj red. Reformacija je i na jednoj i na drugoj strani tako sporo tekla, da je na bosansku vikariju stigla istom 1430.

U bosanskoj je vikariji reformaciju, kako se čini, počeo sv. Ivan Kapistran. Njemu je još 16. svibnja 1430. general fra Vilim de Casali naložio, da obagje samostane bosanskoj vikariji podložne u Apujiji.[2]) Da li je i kako je svetac ovu zapovijed svoga vrhovnoga starješine obavio, nije nam ni odakle poznato. Mnogo nam je poznatije djelovanje na polju reformacije u bosanskoj vikariji, što ga je obavio sv. Jakov Marhijski.

Sv. Jakov Marhijski rodio se je 1391. u Monte-Pradonu u Italiji. Stupiv u franjevački red, istače se kao osobiti propovjednik i reformator. Dok je u Ugarskoj propovijedao, zapovijedi mu 1. travnja 1432. fra Vilim de Casali, da stupi u bosansku vikariju, te ju obagje i reformira.[3]) Na generalov se nalog svetac odmah zaputi u srce bosanske vikarije — u samu Bosnu, gdje nagje, osobito u Jajcu, pune ruke posla. Svetac, kao što je i sam bio strog, počme u Bosni sa svom strogošću provagjati reformu, ali pri tome udari na otpor ne samo neke braće, koji su tvrdili, da im u Bosni megju krivovjernicima i nevjernicima nije ni moguće drukčije živjeti, nego i istoga bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka II. Tvrtkovića. Vidiv svetac, da je u Bosni udario na tvrd orah, vrati se preko Save natrag i bosanskoga kralja po kršćanstvu ozloglasi kao poganina. To se je Tvrtku II. dalo na žao, pa s toga na povratku iz Ugarske, kudno je od neprijatelja pobjegao, u Usori, 1. travnja 1433. zamoli sveca za oprošćenje i pozove ga natrag u Bosnu.[4]) Vrativši se sv. Jakov u Bosnu, gdje

[1]) Holzapfel-Haselbeck, Manuale historiae Fratrum Minorum, str. 77.—80.; dr. Zeibert, Comp. historiae eccl. ed. III., str. 449.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 132.

[3]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 66.

[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 139.

je postao i vikarom, pozove si s generalovom dozvolom još nekoliko pomoćnika[1]), te svojom žilavošću i ustrajnošću bosansku vikariju, premda se je za nju Tvrtko II. i opet zauzimao[2]), tako reformira, da je nepokornu braću, lišiv ih posjeda, iz nje protjerao[3]), ćudoregje i stegu pridigao, a sve zloporabe iskorjenio[4]). Reformirane je Franjevce Tvrtko II. istim dapače i višim simpatijama, nego li prije pratio, što se najbolje vidi i iz toga, što 26. siječnja 1436. i njih i njihove samostane uzima pod svoju kraljevsku zaštitu[5]). Nu još su veću milost reformirani bosanski Franjevci stekli u rimskoga Pape Eugenija IV., koji im 25. kolovoza 1436. potvrdi sve povlastice, koje su im njegovi predšasnici: Ivan XXII., Urban V., Grgur XI., Urban VI. i Martin V. podijelili, te ovim 26. kolovoza 1436. nadoda još i tu, da mogu svoje bogoslove u 22. godini slati komegod hoće biskupu na regjenje[6]).

Nu istom, što se je bosanska vikarija poput fenića u redovničkome životu preporodila i s preporogjenom se jakošću opet bacila na polje djelatnosti, spopanu je nove kušnje. Osmanlije, koji su još za Orkana 1327.—1362. prešli Bospor i osvojili Galipolje, za slijedećih su se sultana sve više zalijećali u zemlje bosanske vikarije, te tu još i prije reformacije robili i palili. S toga Eugenij IV. i dopušća Splječaninu fra Ivanu Cerethiju i fra Blažu Slavoncu, da uz Dinarske Alpe: u Dalmaciji, Bosni i Hrvatskoj podignu još 3 samostana i to ondje, gdje narod radi osmanlijskih provala ostane bez svećenika[7]). Ove su provale još više učestale za vikarstva sv. Jakova Marhijskoga, kada su Osmanlije u samoj bosanskoj vikariji sa zemljom sravnili i popalili oko 16 crkava i redovničkih prebi-

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 146.—147.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 146.

[3]) „Quosdam per singulares domos et praedia castri Jaicae dispersos et proventibus gaudentes, qui aliter inter gentem varia haeresi infectam dicebant se non posse vivere, illinc coëgit recedere.“ Farllati Illyrici sacri tom IV., str. 6.

[4]) „ . . . disciplinam restituit, dissolutos mores correxit, controversias sopivit, reditus distraxit, et corruptelas omnes contra regulae puritatem latenter introductas procul ejecit.“ Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 66.

[5]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 150.—151.

[6]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 154.—155. Ove je povlastice i ekumenički crkv. sabor 1434. potvrdio. Fermendžin, Acta Bosnae, str. 141.—142.

[7]) Fabianich, Storia dei Frati Minori (Zara, 1863.), I. str. 176.—178.

vališta[1]), mjesto kojih je Eugenij IV. 1437. bosanskoj braći dopustio samo 7 novih podići, a ugarski im plemić Juraj Despota 1438. darovao jedan.[2])

Nu mnogo je veću štetu bosanska vikarija pretrpjela diobama ugarske i dalmatinske braće od braće bosanske. I u Ugarskoj i u Dalmaciji bile su redodržave franjevačkoga reda od najstarijih vremena. Po njihovu su se teritoriju kašnje stršili i samostani bosanske vikarije, pružavši bosanskoj braći u progonstvima sigurna zakloništa, a u mirno doba potrebni živež. Pošto su ugarski i dalmatinski redodržavnici ove samostane htjeli podvrći svojoj vlasti, to se tome suprotstave bosanska braća, te ih pred Grgurom XII. (1406.—1415.) obrane i osiguraju. Kada su bosanski Franjevci broj samostana u ovim krajevima povećali, to im Martin V. 1424. ponovno i stare i nove potvrdi.[3]) Megjutim na općoj skupštini reda 1430. bude zukljućeno, da se vikarije pripoje susjednim redodažavama. Na temelju ovoga zaključka ugarska, a moguće i dalmatinska braća ponovno posegnu za samostanima bosanske vikarije. Nu bosanski Franjevci, na intervenciju ugarskoga kralja Sigismunda, koji je bosanskim Franjevcima i obilne povlastice podijeljene od Ljudevita Velikoga 1428. potvrdio, obrane svoja prava na spomenute samostane.[4]) Papa ih Eugenij IV. potvrdi bosanskoj vikariji, dodijeliv samo 1431. svome delegatu Julijanu Cesariniju, da od bosanskih samostana u Ugarskoj, ako mu se svidi, podigne jednu, naravno o bosanskoj vikariji ovisnu kustodiju.[5]) Nu ni iza ovoga akta, nijesu prestali pokusi, da se bosanska vikarija raskomada; dapače pogibelj zaprijeti još veća, kada ti isti samostani poiskaše, da se ujedine sa spomenutim redodržavama. Da to Eugenij IV. spriječi, izda 1437. bulu, kojom strogo zabrani i pomisao na cijepanje bosanske vikarije.[6])

[1]) „Hinc est, quod nos dilecti filii Jacobi . . . vicarii Bosnae, asserentis circa XVI. ecclesias et domos fratrum dicti ordinis spatio duorum annorum ab inhumanissimis Turcis . . . destructas et combustas fuisse.“ Theiner, Monumenta Slavorum Merid., I. str. 375.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 169.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 122.—124.

[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 127.—130.; Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 85.—86.

[5]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 133.—134.

[6]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 160.

Sedam godina iza ove stroge Papine zabrane, da se bosanska vikarija komada, braća se bosanske vikarije u Ugarskoj pokušaju silom otcijepiti od braće s ove strane Drave. Bližnji povod ovome pokusu bude rat, što se je izmegju 1443.—1444. vodio megju Bosnom i Ugarskom. Buduć se je u isto vrijeme — 1444. morala obdržavati i franjevačka skupština bosanske vikarije, a rat je to smetao, bosanski vikar fra Ivan Bajanin uputi se u Ugarsku; tu sazove braću s one strane Drave i saopći im, da se radi postojećeg ratnoga stanja skupština odgagja na slijedeću godinu. Na ovu se se vijest neka braća, zaboraviv se na zavjet sv. posluha i na redovničku čednost, toliko razgnjevila, da su počela vikati i murmurati i što je još puno gore, neki fra Mijo de Szond priskoči vikaru i otme mu pečat. Iza svih tih sablazni, ugarska braća proglase se od bosanske vikarije neovisnim i izaberu si fra Fabijana Bačanina za vikara, a tada se upute nekim baronima i zamole ih, da sklonu kralja, da im od Pape izmoli potvrdu osnutka posebne vikarije i izbora starješinstva. Čuvši braća s ove strane Drave, što su Ugri učinili, sakupe se, te i oni sebi izaberu novoga vikara. Kada je za sve ovo saznao Papa Eugenij IV., zauzme se i opet za starodrevnu bosansku vikariju, te ju 1445. bulom „Etsi ex debito" opet za sva vremena ujedini i ujedinjenoj fra Fabijana Bačanina za vikara postavi.[1]) Isti Papa iste godine drugim pismom bosanskim Franjevcima dopusti, da mogu uzeti i još neke nove samostane u Moldavskoj, Sedmogradskoj i Ugarskoj, koje im njegov poslanik Julijan Cesarini označi.[2]) Neki povjesničari, kao Harold i za njim se povagjajući Laštrić, misle, da je Eugenij IV. ovom prigodom bosanskoj vikariji pridružio i dvije susjedne redodržave: ugarsku i dalmatinsku[3]); nu to je presmjelo zaključivanje. Eugenij IV. u buli „Etsi ex debito" samo dokida nezakonito provedenu diobu i restituira prvašnji opseg bosanske vikarije[4]), te ju drugim pismom obogaćuje još nekim samostanima, koji su bosanskoj braći bili potrebni za borbu proti husitizmu, koji je počeo u Moldavsku, Sedmogradsku i Ugarsku prodirati,

Megjutim ovo nasilno ujedinjenje nije dugo potrajalo. Početkom 1447. umre Eugenij IV., a još iste godine 14. svibnja ugarska braća bosanske vikarije dobiju od Nikole V. dozvolu, da se mogu od bosanske braće otcijepiti i zasnovati novu vikariju — vikariju presv. Spasitelja, kojoj pripanu i neki samostani ugarske redodržave: sv. Ivana Evangjeliste u Budimu i sv. Petra Apostola u Pešti.[1]) Poslije ovoga čina bosanska se je vikarija suzila na opseg, koga su pasali s jedne strane Jadransko More, a s druge strane Tatarska i Drava.[2]) U isto se nekako vrijeme i braća dalmatinske redodržave Nikoli V. izraze nezadovoljnim, što se bosanska vikarija i po njezinu teritoriju stere. S toga Nikola V. bosanskim Franjevcima zabrani, ne kao što Batinić misli, u Dalmaciji držati prebivališta[3]), nego nova prebivališta primati i podizati[4]); a za naknadu za sve ovo potvrdi im iste godine sve povlastice dobivene od njegovih predšasnika[5]).

Nakon izdanih odluka mislilo se je, da će megju bosanskom vikarijom i susjednim redodržavama nastati potpuni mir i procvasti stara ljubav, ali tako ne bi. Povod novim prepirkama dadnu braća dubrovačke republike. Ovi sami poišću i od sv.

---

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 188.—190.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 190.—194

[3]) P. Philip. ab Occhievia, Epitome vetustatum, ed II. str. 5.

[4]) „Nos igitur . . . tenore presentium predictas divisionem, scissuram et separationem per quoscumque quavis auctoritate preditos et quomodocumque in dicta vicaria factas, procuratas vel intemptatas, nec non quequmque inde secuta revocamus, cassamus, irritamus et etiam annullamus, nulliusque roboris vel momenti fore decernimus, volumus, et mandamus, ac vicariam ipsam Bosne predictam illiusque fratres predictos, quoad domus et loca citra et ultra flumen Zave ubicumque trans mare Adriaticum consistentes, nec non omnia et singula privilegia, exemptiones, gratias, indulta, immunitates et jura in eodem statu, in quo, antequam divisiones ac separationes fierent, erant, quomodolibet emanata restituimus, reponimus et reintegramus . . ." Fermendžin, Acta Bosnae, str. 189.

---

[1]) Schematismus Provinciae Hungariae s. Mariae (Budapest, 1904.), str. 20., gdje se to krivo stavlja u 1444. godinu.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 203—204.; Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 104.

[3]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 104.—105.

[4]) „ . . . nulliusque roboris vel momenti fore decernimus, obtentu seu vigore, aliquas domos, conventus et loca dicti Ordinis in partibus Dalmatiae de novo recipere, aut construere, seu fundare praesumat." Vaddingus, Annales Minorum, god. 1447.

[5]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae str. 93.—100.

Stolice dobiju dozvolu, da se ujedine s bosanskom vikarijom. Radi ovoga ujedinjenja bukne nova razmirica megju bosanskom vikarijom i dalmatinskom redodržavom, kojoj su Dubrovčani pripadali. Nu ovu sv. Jakov Marhijski, izaslan 1453. od franjevačkoga generala, svrši tako, da je dubrovački i dakski samostan dosudio bosanskoj braći.[1]) Megjutim ni sa svršetkom ove razmirice nije prestalo trvenje izmegju bosanske vikarije i dalmatinske redodržave. Ova je i dalje išla za tim, da se pošto po to dočepa bosanskih samostana u Dalmaciji, te je po svoj prilici u tu svrhu počela i agitirati kod njih. Agitacije je bilo lasno provesti. Čitava je bosanska vikarija, otkako je sv. Jakov Marhijski u njoj reformu proveo, regulu u svemu na dlaku opsluživala. Od svih redovničkih pravila najteže joj se je bilo boriti sa zavjetom siromaštva. Dok su se do skora njihova braća u Ugarskoj, te braća u Dalmaciji od proševine mogla uzdržavati, nijesu to mogla braća u Bosni, stavljena većinom megju patarenima i raskolnicima. S toga su ove do 1447. potpomagali i Ugri i Dalmatinci, a od 1447. jedini Dalmatinci. Kralj Stjepan Toma uvede u narod za Franjevce porez; ali to oni, pošto se je njihovoj reguli protivilo, 1453. odbiju.[2]) Buduć je Dalmatincima bilo već dojadilo bosansku braću potpomagati, a dalmatinska ih je redodržava jedva čekala, a možda i pozivala k sebi, to oni 1455. poišću u Kaliksta III., da im se dozvoli ili se sjediniti s dalmatinskom redodržavom, ili osnovati novu. Promotriv Kalikst III. kolika bi odatle bila šteta, ne samo po bosansku vikariju, nego i po čitavu katoličku Crkvu, to 30. travnja 1455. odbije molbu Dalmatinaca.[3]) Megjutim bosansku je braću i dalje trla jedna poteškoće. Oni su pri prošenju, radi udaljenosti, počeli rabiti te u tu svrhu i držati teretno blago. Pa pošto su to smatrali protivno svojim pravilima, da se i te grižnje kutarišu, obrate se Piju II. (1458.—1464.) za dozvolu, da mogu pri dobavljanju vina, drva i t. d. držati, konje, volove i magarce, a ovaj im to vrlo rado dopusti.[4])

---

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae, str. 21.

[2]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 103.

[3]) Fabianich, Storia dei Frati Minori, I., str. 202.; gdje se spominju i samostani, koji su otcijepljenje tražili. Ti su bili: u Krku, Krapanu, Pazmanu, Uljani, Novom Gradu i sv. Marije de Palude kraj Spljeta.

[4]) Kopija u redodržavnome arhivu u Budimu, u sv. „Historia Provinciae I."; Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 108.

Nekako u isto vrijeme, kada je Pijo II. bosanskim Franjevcima dozvolio držati teretno blago, nastane za bosansku vikariju nova kriza i to takova, kakove do sada nije preživjela. Dok su bo Osmanlije svaki čas prijetili razorenjem i bosanskoga kraljevstva i katoličke Crkve u Dalmaciji, ne samo radi ispremješanih samostana, bukne nova prepirka izmegju bosanske vikarije i dalmatinske redodržave[1]); nego i dubrovačka republika iz samih političkih razloga naloži 1462. samostanima u Dubrovniku i Daksi, da se nastoje sa samostanima: u Stonu, Slanom, Ombli i Konavlju otcijepiti od bosanske vikarije.[2]) Ako i jesu novi zapletaji puno ražalostili sv. Stolicu ipak ova uvažujući velike zasluge bosanskih Franjevaca i njihov položaj, odluči još 1461., te 1462. mirnim načinom izgladiti nove razmirice izmegju Bosne i Dalmacije;[3]) pa kada joj to nije nikako uspjelo, odredi 16. veljače 1463.: *a*) da se bosanska vikarija i dalmatinska redodržava ujedine u jednu redovničku pokrajinu; *b*) da ujedinjenom pokrajinom upravlja jedan Talijanac i to koga generalni vikar reda označi.[4]) Dok je ova vijest Bosnom i Dalmacijom kolala i dok su Dubrovčani prema naputku svoje republike i dalje snovali, kako da se od bosanske vikarije emancipiraju, udare Osmanlije na bosansko kraljevstvo, te u njemu uz ostala zla ko li iz ratne to li iz vjerske fanatičnosti poruše kao što savremeni pisac piše, i 38 prebivališta bosanskih Franjevaca.[5]) Buduć dekret Pija II. nije bio još proveden; bosanski su Franjevci tolika prebivališta izgubili; a Dubrovčani su još upornije počeli snovati o otcijepljenju od Bosne, to bosanska vikarija bez svake sumnje svršuje ovu epohu u najkritičnijim časovima.

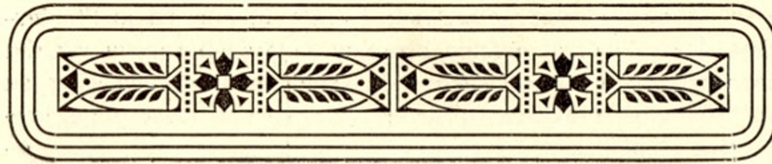
[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 248.—249.

[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 22.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 248.—249.

[4]) Waddingus, Annales Minorum pod god. 1462; Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 22.

[5]) „. . . et Turchus, secundum quod mihi retulerunt, 38 loca destruxit." Lemnens, B. Bernard. Aquilani Chronica Fratrum Minorum (Romae, 1902.) str. 110.

C.

§ 1.

VJEROVJESNIŠTVO I SJEDINJENJE CRKAVA.

Najstarija misija Franjevaca u okvijeru bosanske vikarije u opće, a Bosne napose, jest propovijedanje Evangjelja i djelovanje oko sjedinjenja Crkava. Istina, mi ne možemo historičkim činjenicama potkrijepiti Farllatijevu tvrdnju, te poslije Farllatija Rodeovu, da su Franjevci patarenima u Bosni još 1221. s Akoncijem i s Dominikovcima naviještali Božju riječ[1]). Ali ipak ne možemo se ni rastati s tim mnijenjem, da su se oni osobito iz slavonske-dalmatinske redodržave, koja je čak za sv. Franje osnovana[2]), još prvih decenija franjevačkoga reda zalijetali u Bosnu i tu misije činili: propovijedajući, krsteći i t. d.

Nu ako i nemamo historičkih podataka o ranom djelovanju Franjevaca na polju vjerovjesništva i unije Crkava u Bosni; imamo o spomenutome djelovanju u Bugarskoj, Ugarskoj i Srbiji, koji su krajevi u srednjemu vijeku takogjer spadali na bosansku vikariju. U Bugarsku je još Inocencij IV. 1245. poslao nekoliko Franjevaca, da propovijedaju Božju riječ i šire uniju Crkava. Iste je ove vjerovjesnike Inocencije IV. preporučio Kalimanu u pismu, u kome gorko žali, da se je bugarska crkva radi nepokornosti udaljila od Hristova namjesnika — rimskoga Pape[3]). Aleksandar IV. zanima se s Franjevcima poslujućim na polju vje-

[1]) Farllati, Illyrici sacri tom. III, str. 253.
[2]) Archivum Franciscanum, a. I. fasc. IV., str. 508.
[3]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 32.

rovjesništva i unije u Bugarskoj i Ugarskoj, te im 1258. daje obilne povlastice, da mogu: obraćene krstiti, izopćene s Crkvom pomirivati, a i kršćene i s Crkvom pomirene ispovijedati, pričešćivati za manje ih redove rediti i mise im govoriti[1]).

Pri koncu XIII. stoljeća, Franjevci mnogo veću djelatnost razviju u Srbiji i istočnoj Bosni. U Srbiji je do 1282. vladao Stjepan Dragutin sin Stjepana Uroša i pobožne Jelene. Njemu je, bilo putem miraza, bilo putem rata uspjelo Srbiji pripojiti istočni dio Bosne i Srijem. Godine 1282. odreče se u prilog svoga brata Uroša II. Milutina Raše i primorskih zemalja, a zadrži si samo Srijem, Mačvu i Usoru. Oba su brata i Dragutin i Milutin bili raskolnici; nu dijelom ponukani od majke Jelene, dobre katolikinje, a dijelom iz politike stupe sa sv. Stolicom u pregovore glede sjedinjenja srpske crkve s rimskom Crkvom. U ovim su pregovorima glavni posrednici izmegju sv. Stolice i srpskoga kraljevskoga dvora bili jedini Franjevci: fra Marin i fra Ciprijan. Po njima Nikola IV., nekoč redodržavnik Franjevaca slavonske redodržave, pošalje 1288. u Srbiju dva pisma: jedno upravljeno „velemožnomu mužu Urošu svjetlome slavonskome kralju“ i „Stjepanu — Milutinu — svjetlome slavonskome kralju;“ a drugo „ljubeznoj u Hristu kćeri Jeleni, slavonskoj kraljici.“ U prvom pismu Papa Nikola IV. nuka braću da se otresu raskolništva, i prihvate zajednicu rimske Crkve; a u trećemu potiče im majku, da i sama prema svojim silama pospiješi da bi joj se sinovi obratili[2]). Pregovori izmegja Nikole IV. i Srbije nijesu ostali bez uspjeha; jer ako i je Uroš II. Milutin i dalje ostao u raskolu, nije ostao Stjepan Dragutin; nego se je sjedino s rimskom Crkvom, a rimska mu je Crkva učinila milo za drago; primivši njega, majku mu Jelenu, te čitavo njegovo kraljevstvo pod zaštitu sv. Petra[3]), što je u srednjem vijeku puno značilo. S obraćenjem Stjepana Dragutina Franjevci su u Srbiji, Bosni i Srijemu već ubrali najljepše vijence svoga djelovanja na polju unije.

[1]) Nedić, Monumenta privilegiorum, str. 19.—21.
[2]) Farllati, Illyrici sacri, tom., str. IV. 54.—55.; Gjorgjić, Hrvati, Srbi i Dalmatinci (Trst, 1860.), str. 68.—69.
[3]) Waddingus, Annales Minorum pod god. 1291.; Farllati Illyrici sacri tom. IV., str. 55.

Stjepan Dragutin nije samo do smrti ustrajao u katolištvu, nego je nastojao i svoju državu pročistiti od krivovjerja, koje se je bilo osobito u Bosni ukorjenilo. Dragutin se je i ovdje služio s Franjevcima, koje mu je Nikola IV. na njegovu molbu tamo 1291. spremio. Ovi Franjevci kao i 1298. od Bonifacija VIII., te 1325. od Ivana XXII. poslani, nijesu samo vodili inkviziciju, nego su i riječ Božju naviještali, te uniju Crkava promicali, što i Wadding[1]) i Farllati[2]) priznaju.

Dok su Franjevci u Bosni uz inkviziciju i riječ Božju propovijedali, te uniju širili, u Srbiji zasja nova nada ujedinjenja kralja Uroša II. Milutina, srpskih velikaša i ostaloga srpskoga naroda s rimskom Crkvom. Ova je pojava Benedikta IX. puno razveselila, te je 1303. srpskome kralju Urošu II. čestitao na tome pokretu. Megjutim je Uroš II. s unijom zatezao, te je istom 1307. poslao Klementu V. svoje izaslanike: Marka Lukarića i Trifka Mihajlova, po kojim je iskao od njega: ujedinjenje, posvećenu zastavu, da može protiv krivovjernika i nevjernika ratovati, propovjednika, te za svoj dvor dva ili tri Franjevca kao savjetnika i ispovjednika.[3]) I Klement V. obradovao se je ovome koraku, te je kralju poslao gradačkoga patrijarhu Egidija, Dominikovca Lape i Franjevca Artanizija, da provedu u Srbiji uniju Crkava; a fra Grgura Kotoranina i još jednoga Franjevca, koga fra Grguru njegov starješina dadne, na srpski dvor, da tu ostanu kao kraljevi savjetnici i dvorski ispovjednici.[4]) Megjutim suprot ovolike susretljivosti sv. Stolice i suprot svega djelovanja Franjevaca, do unije nije došlo; jer Uroš II. nije imao čiste i prave odluke za unijom, nego jedino političke interese, koji, kada su ga mašili, pokazao se je u pravoj svojoj boji ili kao što veli Ivan XX.: pokazao se je javnim raskolnikom, neprijateljem i tiranom pravih kršćana.[5])

Mnogo su veću djelatnost na polju vjerovjesništva i unije Franjevci u svojoj bosanskoj vikariji razvili iza dolaska Geralda Odonisa u Bosnu. Geraldo bo je 1339.—1340. bosansku vikariju ili osnovao ili osnovanu novim članovima pojačao. Pridošlih je

[1]) Annales Minorum, pod god. 1330.
[2]) Illyrici sacri tom. IV., str. 55.
[3]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 42.
[4]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 42.—43.
[5]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I. 830.—831.

Franjevaca prva i glavna zadaća bila propovijedati patarenima sv. Evangjelje i širiti uniju, pa premda o uspjehu njihova djelovanja, izuzam stonske okolice,[1]) nemamo nikakovih podataka, ipak ni najmanje ne sumnjamo, da je taj bio sjajan i velik. Osobito je velik uspjeh na polju vjerovjesništva i unije postigao fra Peregrin Saksonac. Njegovi uspjesi nijesu bili samo u Bosni, nego i u istoj Ugarskoj poznati; jer bo baš ugarski ljetopisac Ivan Turčanski o njemu piše, da je bio muž vrlo pobožan i učevan, te da je u Bosni mnoge patarene obratio i pokrstio.[2])

Dok su se Franjevci u Bosni pod zaštitom Papa, ugarskoga kralja i bosanskoga bana blagosoveno trudili oko obraćanja patarena i raskolnika, raskolnik se Dušan Silni 1331.—1355. poboja za opstanak svoga kraljevstva; pa s toga 1347. pošalje u Avinjon Marka, skadarskoga biskupa i zamoli sjedinje s rimskom Crkvom. Kao obično, tako je i sada ova vijest sv. Stolicu u velike razveselila. Pošto je Srbija bila kustodija franjevačke bosanske vikarije, te pošto su se tu Franjevci i prije oko unije trudili, to se nije bilo ni nadati, da će Klement VI. sjedinjenje Srbije s rimskom Crkvom povjeriti kome drugome do opet Franjevcima. I uistinu sv. Stolica i sada u Srbiju spremi biskupa fra Bartola. Megjutim do unije ni opet nije došlo.[3]) I Dušan se je kao i njegov predšasnik Uroš II. Milutin igrao samo politike. Nu, što nije postignuto 1347., činilo se je, da će se postići 1351. Te je godine Dušan Silni imao još veću potrebu od sv. Stolice. Njemu je ne samo sa sjevera prijetio ugarski kralj Ljudevit Veliki, a sa zapada suparnik mu Stjepan Kotromanić, nego i sa istoka rapidno se šireći Turci. To je, kao i nada, da će sina oženiti kćerju francuskoga kralja Ivana Dobroga, prinukalo ponosnoga Dušana, da je 1351. poslao opet u Avinjon svoje poslanike: vrhovnoga sudca Božidara, namjesnika Nestegija i kotorskoga plemića Damjana i zatražio u Inocencija VI. sjedinjenje s rimskom Crkvom. Inocencij VI. nije se obazirao na prijašnje varke srpskih vladara, s toge i opet pogje Dušanu u susret,

[1]) „. . . fratres minores vicariae Bosnae commorantes in Puncta Stagni. . . Dei gratia operante, populum illum converterunt et baptizarunt. . .“ Fermendžin, Acta Bosnae, str. 54.—55.
[2]) Rad jugoslavenske akad. VIII., str. 124.—125.
[3]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 59.—60.

poslavši mu s preporučenim pismom 21. prosinca 1351. Franjevca fra Bartola i karmelitu Petra Tomu, paktenskoga biskupa. Ali badava. Dušan Silni mjesto da prihvati ponugjeno mu jedinstvo; stupi otvoreno u tabor protivnika katoličke Crkve i katoličkoga imena; katolike proglasi krivovjernicima, te ih iz države progna.[1])

Godine 1355. umre Dušan Silni, a naslijedi ga 1355.—1371. Stjepan Uroš IV., mjesto koga je do 1366. vladao Vukašin. Pošto je Uroš IV. bio slab vladar, na njegovu državu navale neprijatelji sa svih strana, te ju suzivaše. Uroševom se je slabošću okoristio i ugarski kralj Ljadevit Veliki. Pošto je u Srbiji katolička Crkva još od Uroša II. Milutina, te Dušana Silnoga progonjena, to on zamoli Inocencija VI., da može proti Srbiji dići križarsku vojnu i tu opet uspostaviti prava i dostojanstvo katoličke Crkve. Inocencij VI. pozdravio je veselim srcem Ljudevitovu namjeru; pohvalio njegovu revnost za katoličku Crkvu i dozvolio mu, da slobodno povede spomenutu vojnu. Ovom dozvolom ohrabren Ljudevit Veliki, provali u Srbiju i Bugarsku, te u njima podigne i učvrsti ne samo svoju moć, nego prema želji Pape Inocencija VI. i katoličku Crkvu. Njegovu su bo vojsku slijedili osmerica Franjevaca, koje je prema Ljudevitovoj želji tamo spremio bosanski vikar fra Zoltald Florentinac, te su propovijedali sv. Evangjelje i pozivali na uniju; a njihove su riječi padale u dobru zemlju; jerbo su za malo vremena obratili i što pokrstili, a što s katoličkom Crkvom sjedinili više tisuća duša[2]). Kada su fra Ivan Reinski i fra Andrija Peruzijski ovu vijest donijeli sv. ocu Inocenciju VI. u Avinjon, on se je s jedne strane veselio tolikome uspjehu, a s druge se je strane brinuo, kako će spomenute obraćenike obezbijediti sa svećenstvom. S toga dok ugarskome kralju Ljudevitu čestita na izvanrednu uspjehu u Srbiji, sjeveroistočnoj Bosni i Bugarskoj, koločkome nadbiskupu i ćanadskome biskupu povjerava, da nove ovce provide s pastirima.

O divnome uspjehu bosanskih Franjevaca na istoku ugarski kralj i bosanski vikar obavijeste i franjevačkoga generala fra Marka Viterbskoga, moleći ga za još nove apostole Hristove nauke i

---

[1]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 60.—61.

[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str 9.; Farllati, Illirici sacri tom. IV., str. 62.

evangjeoske prosvjete. Franjevački je general bio sav razdragan nad tolikim uspjehom svoje braće — bosanskih Franjevaca, te pošto se je primicala Porciunkula, na čije su proštenište Franjevci hrlili sa svih strana u Asiz, pisa redodržavniku serafinske—asiške redodržave: kako su kroz 50 dana osmerica bosanskih Franjevaca obratili i pokrstili preko dvijesta tisuća ljudi;[1]) kako „sa svojim narodom hrpimice na kršćenje grnu: nevjerni knezovi, mladići i djevojke, starci s mladeži;“ te kako se „krivovjernici takogjer i raskolnici ... povraćaju u jedinstvo sv. rimske Crkve“ — riječju, kako je žetva velika, a poslenika malo. S toga mu nalaže, da to pismo pročita „svoj braći dolazećoj na sveti oprost“, ne bi li se „sa svom pripravnošću odvažili“, k njemu došli, blagoslov primili i u spomenute krajeve u misije krenuli.[2]) Ova poslanica franjevačkoga generala kao i gore spomenute poslanice Inocencija VI. pokazuju nam uprav apostolsku revnost Franjevaca na polju vjerovjesništva, te uspjehe takove, koje su postizivali samo oni muževi, koji su bili nadahnuti svetim Duhom.

Iza ovoga poziva franjevačkoga generala u misije u Bosnu Franjevci su zagrijani za slavu Božju sa svih strana pohrlili u bosansku vikariju, vodeći neki sa sobom i po više drugova.

Megju pošljednjim se je osobito istakao fra Deodat de Rusticis, koji je sa sobom u Bosnu doveo ništa manje, nego li 13 Franjevaca;[3]) što je u ona vremena, kada je bosanski vikar obično po 60 redovnika imao, bilo od zamašne koristi. Korist je tim veća bila, što su u misije u Bosnu dolazili većinom muževi takovi, koji su bili žedni Božje slave i mučeničkoga vijenca, te su tako i riječju i dobrim primjerom propovijedali. Uzorci su takovih propovjednika: bl. Nikola Tavelić, već spomenuti bl. Deodat de Rusticis, pa kašnje bosanski vikar sv. Jakov Marhijski.

Tavelić se je rodio u Šibeniku od vrlo ugledne obitelji. Stupivši u franjevački red u dalmatinskoj redodržavi, zaželi u misije. Pošto je Grgur IX. još 1372. pod prijetnjom izopćenja

---

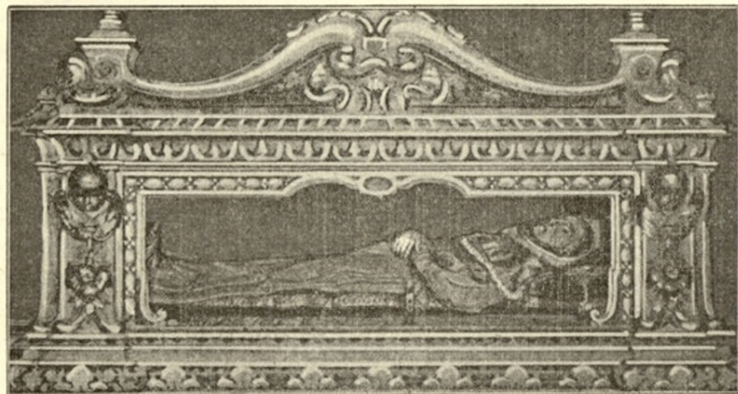
[1]) „Ad petitionem christianissimi ac devotissimi regis Hungariae Vicarius meus Bosnae ... octo Fratres nostri ordinis sibi subditos destinavit, qui infra quinquaginta, dies ultra ducenta millia hominum baptizarunt.“ Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 43.

[2]) Nedić, Monumenta privilegiorom Bosnae Argentinae, str. 43.—44.

[3]) Farllati Illyrici sacri tom IV., str. 64.

zabranio svima redodržavnicima, kustodima i gvardijanima svoje članove — ma bili ovi i lajci — smetati ići u Bosnu u misije,[1]) to se i on posluži ovim pravom i 1379. dogje u Bosnu, gdje je punih 12 godina propovijedao. Buduć je starješinstvo prvih Franjevaca u Bosni strogo bdjelo, da se i propovijeda Božja riječ i ne izazovu patareni i raskolnici, Tavelić u Bosni ne postiže mučeničkoga vijenca. S toga se zaputi u Palestinu, gdje takogjer propovijedaše i bijaše 1391. mučeničkim vijencem okrunjen. Buduć se je od svoje smrti pa sve do Lava XIII. od naroda kao blažen štovao, Lav XIII. to štovanje odobri.[2]) Putem se je bl. Tavelića poveo i fra Deodat, te je i on poslije djelovanja u Bosni na polju vjerovjesništva i unije, otišao u Palestinu i tu svoje djelovanje krvlju nakvasio.[3]) U franjevačkom se redu i on časti kao blaženi.

Nu megju svim vjerovjesnicima bosanske vikarije iza fra Peregrina Saksonca najuplivniji je bio sv. Jakov Marhijski. Nje-

Tijelo vikara bos. Franjevaca sv. Jakova Marhijskoga u Napulju.

govo je djelovanje, njegov život, te istu njegovu osobu ne samo narod, nege donekle i povjest zavila u mite, koji opet pokazuju, kako si je on svojom svetošću i svojim govorima znao steći

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 38.—39.

[2]) Breviarium Romano-Seraph. (Romae-Tornaci, a 1901.); Fabianich, Storia dei Frati minori, I. str. 140.

[3]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 64.; Fermendžin, Acta Bosnae, str. 50.—51.

popularitet. Povjest ga predstavlja kao odvažna i za pravo čudesna čovjeka. Bosanska kraljica, žena Tvrtka II. Tvrtkovića napravi mu, kao što tvrdi Wadding, De Gubernatis, Greiderer, De Civezza i Fabianić, pred Bobovcem zasjede, nu on ih, odvažno stupivši pred zlikovce, prestrašiv ih i zasramiv, sretno izbjegne.[1]) Narod i danas u Sutjesci pokazuje izvor sv. Jakova; u Deževicama špilju, gdje je on stanovao i križ, gdje se je on Bogu molio; a u Tišini kod Šamca Žendrag, gdje je on za propovijedi i molitve krekećuće žabe tako prokleo, da tu ni danas ne krekeću, a čim se — veli — na drugu stranu ceste premjeste, krekeću. I u Fojnici je do skora bio brijest, za koga je narod držao, da je izrastao iz palice sv. Jakova Marhijskoga.

Ovakovi su sveti muževi kao: bl. Nikola Tavelić, bl. Deodat, sv. Jakov Marhijski svojim životom i svojim učevnim i vatrenim propovijedima mnoge krivovjernike obratili i pokrstili, a raskolnike s katoličkom Crkvom pomirili. Žaliti je samo, da zub vremena svih franjevačkih uspjeha na polju vjerovjesništva i unije u bosanskoj vikariji nije poštedio, nego ih uništio. Ali i sačuvani nam podatci potvrgjuju, da su naše tvrdnje na dobrim podlogama osnovane. Takovi su podatci: pismo Pape Bonifacija IX. i Martina V. te papina delegata Tome, hvarskoga biskupa.

Bonifacij IX., kada su neki Franjevci za velikoga zapadnoga raskola, počeli napušćati bosansku vikariju, izda 1402, dekret, u kojem Franjevcima zakonito u bosansku vikariju primljenim strogo zabranjuje iz spomenute vikarije bez vikareve dozvole bježati. Motiv ovoj zabrani nije bio drugi, nego taj, što mu je bosanski vikar javio, da narod u Bosni hrpimice leti u krilo sv. katoličke Crkve, tako, da se je za kratko vrijeme 50.000 ljudi na katolištvo obratilo; pa bi bila šteta koli obraćanje, to li obraćene napustiti.[2]) I Martin V. svjedoči, da su bosanski Franjevci u vjerovjesništvu i djelovanju na uniji plodonosni. On bo na molbu Dubrovčana, koji su od Sandalja Hra-

[1]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 89.—90.; P. G. Rocco da Napoli, Compendio della vita di s. Giacomo della Marca (Napoli, 1909.) str. 40.—42.

[2]) „. . . per solicitas et continuas Fratrum dicti Ordinis in eadem Vicaria existentium praedicationes et inductiones quinquaginta millia personarum infidelium . . . conversa fore noscuntur.“ Nedić, Monumenta privilegiorum Provinciae Bosnae Argentinae, str. 57.—58.

nića i Petra Pavlovića 1419. kupili Konavlje, zabrani korčulanskome biskupu od Konavljana iskati desetinu, jer su ih skoro, ne on, nego bosanski Franjevci obratili.[1]) A Toma hvarski biskup sv. Ivanu Kapistranskome 1451. megju inim piše, da na samu pojavu Franjevaca krivovjerstva nestaje.[2]) Ovo su zaista krasna svjedočanstva o djelovanju bosanskih Franjevaca na polju vjerovjesništva i unije Crkava, koga su oni 1431. i u Erdelj prenijeli, a 1442, u Moldavsku,[3]) i to tim krasnija i vjerodostojnija, što ne potječu od njih samih, nego od drugih muževa.

Najljepši cvijet franjevačkoga djelovanja na polju vjerovjesništva i unije, bit će bez sumnje, obraćenje pretpošljednjega bosanskoga kralja Stjepana Tomaša — 1444.—1461. Tomaš je bio nezakonit sin Stjepana Ostoje. Kada je 1444. umro Tvrtko II. Tvrtković, bosansko plemstvo, mimoišav Radivoja brata Tvrtka II., koji je šurovao s Osmanlijama, pretedentu Hermanu celjskome i zagorskome vojvodi suprotstave domaćega sina, Stjepana Tomaša,[4]) koji se do sada nije ni u čem isticao. Kada je Tomaš postao bosanskim kraljem, u Humu je hvarski biskup Toma od patarenstva obraćao Stjepana Vukčića i njegove podanike. Odatle je sašao u Bosnu i nakon mnogih pregovora obratio i pokrstio bosanskoga kralja Stjepana Tomaša.[5]) Ako se ovaj svečani čin — obraćenje i pokršćenje Stjepana Tomaša i pripisuje hvarskome biskupu Tomi, mi ipak držimo, da su u ovome činu najviše sudjelovali Franjevci. Oni su kralja na kršćenje pripravili, hvarskoga biskupa na njegovu sklonost katolicima upozorili i u Bosnu pozvali. Kraljevo se je obraćenje prepisalo hvarskome biskupu, jer je on djelo dovršio i jer je u djelu bio najodličniji činbenik. Slično se i danas pobjede prepisuju vojskovogjama, a ne vojnicima, bez kojih vojskovogja ne bi nikada lovore postigao.

Nu, dok su Franjevcima na polju vjerovjesništva ruže najbolje cvale, uza svu njihovu opreznost i razboritost, popiše nekoliko vrlo gorkih čaša, koje im pružiše neprijatelji katoličke Crkve i katoličkoga imena u Bugarskoj, Bosni i Srbiji.

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, II. str. 581.—585.
[2]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 71.
[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 136., 179.—180.
[4]) Klaić, Poviest Bosne, str. 284.
[5]) Theiner, Vet. Monumenta Slavor. Merid., I., str. 396.

U Bugarskoj odmah iza odlaska ugarskoga kralja Ljudevita Velikoga, 1369. navali na Vidin, u kome se je smjestilo 10 Franjevaca, rumunjski vojvoda Vlajko i osvoji ga. Raskolnome je svećenstvu i kalugjerstvu sada bila prva briga odstraniti iz Vidina Franjevce, koji su ih u raspravama pobjegjivali. S toga provale u njihovu crkvu i od onih 10 Franjevaca, koje tu zateku 5 pogube i to, kako gjengješki ljetopisac hoće: fra Antu Saksonca, vatrena govornika, fra Juru Trogiranina, tumača i vjernoga revnika za pravu vjeru, fra Nikolu Ugra, koji kroz 16 godina nije na dan nego samo jednoč jeo i to samo kruha s vodom, i koji je oko tijela nosio lance, te fra Tomu Fulgjinjanina, lajka[1]), ili kako sv. Jakov Marhijski pripovijeda: fra Andriju Ugarskoga, fra Juru Zadranina, fra Nikolu Marhijskoga, fra Benedikta de Regno i fra Tomu Fulgjinca.[2]) Od ovih jednoga odmah ubiju, a druga četiri dovedu pred Vlajka, koji im ništa ne učini. Nu neprijatelji ih sada odvedu na obalu Dunava i pogube, a tjelesa im, povrh kojih se je, kao što pripovijedaju ljetopisci, ugledala velika svjetlost i čuo melodični pjev djece, bace u Dunav. Megjutim Dunav nabujav, njihova tjelesa izbaci,[3]) a katolici ih pokopaju.

U Bosni pak oko 1450. navale takogjer na franjevački samostan u Visokome, te ga poruše, ili, kako drugi hoće, ognjem spale, a petoricu Franjevaca pogube.[4]) Franjevačko mučenikoslovlje ove ubraja megju časne, a narod je pripovijedao, da se je povrh njihovih grobova vigjala obnoć svjetlost.

Najpunije su čaše pelina polovicom XV. stoljeća bosanski Franjevci ispijali u Srbiji, gdje je mržnja na katoličku Crkvu napunila i seoske potleušice i kalugjerske samostane i popovske kuće, te patrijarške i vladarske dvore. Čovjek se zgraža, kada čita, što 1455. sv. Ivan Kapistran, na temelju izvješća bosanskih Franjevaca 1455., piše Kalikstu III. Raskolnici su tada u Srbiji ne samo vjerovali i držali, da je njihov patrijarha papa, da su katolici odmetnici, da je medvjed u Faraonovoj vojsci postao od čovjeka; nego su i katoličke obrede, osobito nošenje pričesti bolesnicima, katoličke svetkovine i njihova prava ismjehavali i

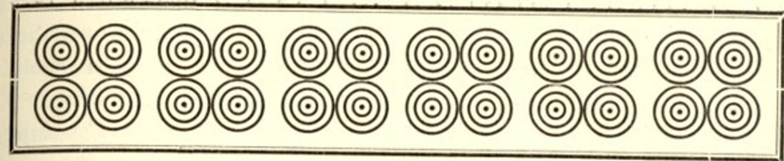
[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 11.
[2]) Archivum Franciscanum historicum, 1911. fasc. II., str. 312.
[3]) Fermendžin, Chonicon observantis Provinciae Bosnae Argentinae, str. 10.—12.
[4]) Greiderer, Germania Franciscana, str. 201.

prezirali; subotom ih silili da prodaju meso, a srijedom to smetali; silili ih, da mrse svoje posne dane i t. d. I što je još najgore smetali bi patarenima prelaz na katoličku vjeru; katolike bi silom vukli na raskolništvo, te ih ponovno kršćavali, a koji bi se opirali, lišavali bi ih imanja. Na kršćenju bi, od onoga, koji se krsti, tražili, da se odreče latinske Crkve, subotnjega posta i Petra Gvinjana, a na ispovijedi bi za ubijenu mačku naregjivali post od 70 petaka, za ubijena psa 36, a za katolika samo 12.[1]) Najizabraniji predmet gnjeva srpskih raskolnika bili su bosanski Franjevci, bedemi katolištva. S toga 1454. navale na njih, te fra Juru Aramića i nekoga fra Andriju pogube, a ostale pobacaju u tamnice. Pošljednji je čin isisao iz bosanskih Franjevaca svu ustrpljivost. S toga odluče otresti prah sa svojih nogu i za uvijeke ostaviti Srbiju. Megjutim ih franjevački general fra Marko Fantucci, ustavi do kapitula, koji se je još iste godine u Bolonji obdržavao.[2]) Na kapitulu iznemoglu u Srbiji braću fra Marko po svoj prilici zamijeni, kao što je i obećao, s čilijim borcima.

I tako su se Franjevci kroz čitavu ovu epohu širom čitave prostrane bosanske vikarije isticali na polju vjerovjesništva i unije. „Idući, išli su i plakali, bacajući sjeme svoje“ — sjeme Hristova Evangjelja i ljubavi, prave vjere i jedinstva. Pa ako i nijesu u ovoj epohi u svojoj vikariji sve obratili i sve ujedinili, jesu ne samo bujicu patarenstva i raskolništva zaustavili, nego i Hristovo stado puno povećali.

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 224.—226.

[2]) Generala Fantuccia pismo: „Preljubeznoj braći stanujućoj u Raškoj“ datirano je u Bolonji, 25. ožujka 1454. Vidi ga prevedena u Batinića, Djelovanje Franjevaca, I. str. 113.—114.

§ 2.

DUHOVNA PASTVA.

Kada je sv. Franjo Asiški 1209. ili 1210. osnovao svoj red, tada je po evoluciji[1]) katoličke Crkve, u koliko se ova evolvirati može, sva duhovna pastva bila u rukama župnika, koji su bili ili prosti svjetovni svećenici ili kaptoli ili, vrlo rijetko, benediktinski samostani; a ovi su ju po odobrenju i pod nazorom biskupa vršili. S toga sv. Franjo nije ni mislio njihovih prava krnjiti, nego ih samo pomoći. „Njima smo u pomoć pozvani — češće je govorio —, da ono u njima popunimo, što oni ne mogu pružiti.“[2]) Nu tijekom vremena na mnogim mjestima, a osobito u Bosni, počmu Franjevci i duhovnu pastvu voditi: vjernike u vjeri podučavati, sakramente im dijeliti i duhovno ih rukovoditi. Na ovaj je korak Franjevce donekle i sama narav prisilila. U katoličkoj se Crkvi kršćenje smatra i drži preporogjenjem — παλιγγενεσια na novi, duhovni život. A baš narav traži, da roditelji — dakle i preporoditelji podučaju, hrane i rukovode svoju djecu — oni tjelesno, a ovi duševno.

Uz ovaj, u Bosni su i drugi mnogo jači razlozi Franjevce primorali, da se prihvate i duhovne pastve. Na vatrene propo-

[1]) Za prva 3 stoljeća duhovnu je pastvu vodio biskup u svojoj stolnoj crkvi. Kašnje su i po selima dignute crkve, te su u njima svećenici, koje bi svetkovinama biskupi izaslali, govorili mise; nu sakramenti su se i dalje samo u stolnoj crkvi dijelili. U V. i VI. stoljeću, te se crkve počmu ili pretvarati u župske crkve, gje su se počeli stavljati stalni župnici, ili se prikapčati samostanima i kaptolima. Sravni dr. Aichner, Compend. juris ecclesiastici, ed. X. (Brixinae. 1905.), str. 439.—440.

[2]) Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale historiae ord. Fratrum Minorum, str. 209.

vijedi Franjevaca maleno je Hristovo stado iz dana u dan raslo; svećenstva bilo je tako malo, da još 1347. Stjepan Kotromanić, bosanski ban sv. Stolicu moli, da bosanskome vikaru dozvoli u Bosnu i redovno i svjetovno svećenstvo dozivati[1]); a Grgur XI. 1373. bosanskim Franjevcima dopušća, da ih pri kršćavanju i sami raskolnički popovi mogu potpomagati.[2]) Uz to i što je bilo u Bosni svećenstva, čini se, da ih je bilo malo, koji su bili so zemlje i svjetlo svijeta. Još 1232. papin poslanik Jakov Prenestinski nalazi u Bosni i istoga bosanskoga biskupa, kao čovjeka nepismena, kao javnoga branitelja krivovjernika, koji nije znao ni krstiti, te je zanemariv svoje dužnosti, stanovao u jednome zaselku.[3]) Da ni niži kler nije bio na višemu stupnju naobrazbe i morala, vidi se i iz pisma, što ga je Eugenij IV. 1446. upravio bosanskome vikaru. Eugenij IV. piše: kako je čuo, da su neki župnici, te drugi crkveni dostojanstvenici dotle dotjerali, da priložnice javno drže, njih časte, te uče, da je tjelesno općenje i megju neoženjenima dopušćeno.[4]) Sve je to prinukalo s jedne strane Franjevce bosanske vikarije, da su počeli rano preuzimati

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 28.

[2]) „Ad primum articulum, in quo queritur: cum fratres non sufficiunt pro baptismo tante multitudinis et tam late patrie, queritur: si debent sustinere, quod bapizent sacerdotes de terris illis, volenfes sequi nostram formam licet propter lucrum, cum tamen non sint veri sacerdotes sed rustici vel scismatici, instituti per consuetudinem patrie, videlicet ordinati non canonice? Respondemus . . . dictos fratres licite posse permittere prelibatos sacerdotes seu rusticos in forma ecclesiae baptiçare, lucri causa non obstante, dummodo nullum factum interveniat perversae voluntatis . . ." Theiner, Monumenta Slavor. Merid. II., str. 327.

[3]) „Idem enim . . . litteralis expers scientiae, ac haereticorum publicus defensator, per quemdam manifestum haereticum simoniae vitio mediante se in episcopum procuravit assumi . . . ac ecclesiasticis officiis alienus . . . baptizmi formae penitus . . . ignarus . . . sicut asseritur cum haereticis in quadam villa moretur . . ." Dr. Hodinka, Tanulmányok a Bosnyák — Djakovári püspökség történetéböl, (Budapest, 1898.), str. 98.

[4]) „Cum autem, sicut ad audientiam nostram plurimorum fide dignorum relatione pervenit, in aliquibus ex regnis, seu partibus antedictis, nonulli Presbyteri, aut etiam parochialium ecclesiarum rectores, vel alia beneficia ecclesiastica, et jam dignitates personatus, adminitrationes, seu officia obtinentes, aliaeque personae ecclesiasticae, pudicitiae laxatis habenis, ac vitam ducentes plurimum dissolutam honorare et . . . actum carnalem etiam inter non legitime conjugatos peccatum non esse publice asserere et praedicare non verentur." Farllati, Illirici sacri tom. IV., str. 70.

u ruke i duhovnu pastvu, te ju samo u nuždi prepuštali drugima[1]); a s druge strane sv. Stolicu, da im je pri tome išla na ruku i dijelila im u tu svrhu obilne povlastice.

Prvi je bio Papa, koji je Franjevcima misionarima u Bugarskoj, Ugarskoj i drugdje dopustio obilne povlastice, tičuće se duhovne pastve, Aleksandar IV. On im je 1258. dozvolio, da mogu: i s izopćenim općiti, nekršćene krstiti, nesjedinjene s Crkvom sjedinjivati, rediti ih u manje redove, izopćene odrješivati i ako su svećenici dispenzavati ih, da mogu svoje svećeničke dužnosti vršiti; dispenzavati one, koji su se izvan vremena ili ne državši se reda u regjenju, redili; vjerne ispovijedati; iregularne dispenzavati od iregulariteta, od kojih dispenzavaju apostolski poslanici; praviti nove crkve, a stare rekoncilirati, koje budu profanirane; provigjati nove crkve s župnicima; dopušćati obraćenim, da mogu pridržati žene, koje su u poganstvu ili raskolništvu doveli, a nijesu imali naravnih zaprijeka; ženidbena pitanja, koja spadaju na sv. Stolicu rješavati, svagdje, gdje budu stanovali: mise govoriti i sakramente i oproste dijeliti; zavjete promjenjivati; redove od katoličkih patrijarha, nadbiskupa i biskupa primati i crkvena ruha, gdje nema biskupa prema potrebi blagosivati.[2]) Papa je Ivan XXII. ove povlastice s malom promjenom 1321. izričito za bosanske Franjevce potvrdio. Promjena, koju je Ivan XXII. spomenutim povlasticama učinio, jest, da ne vrše ona, koja se odnose na biskupska prava i dužnosti. Ovu je preinaku Ivan XXII. zato učinio, jerbo je znao, da bosanska biskupija nije ispražnjena, nego skoro popunjena s biskupom Petrom, čija prava nije htio, da bez potrebe suzuje. Nu sužene je povlastice Ivan XXII. bosanskim Franjevcima s drugim nadoknadio, koje se takogjer odnose na duhovnu pastvu, a te su: da mogu, ko li njihovi ispovjednici to li ispovjegjeni, primiti iste oproste, što su namijenjeni putujućim u sv. Zemlju; da mogu svi oni, koji radi pobožnosti ili davanja milostinje pohode njihove crkve primiti oproste od 100 dana; te da mogu suprot zabrane Bonifacija VIII. po svim gra-

[2]) Kao u Bugarskoj, god. 1367. Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 62.

[1]) Nedić, Monumenta privilegiorum Provinciae Bosnae Argentinae, str. 19.—21.

dovima i drugim mjestima primati, promjenjivati i zamjenjivati stanove.[1])

Ove povlastice Aleksandra IV. i Ivana XXII. , jesu temelji, na kojima počivaju prava bosanskih Franjevaca i Franjevaca od bosanske vikarije — odnosno redodržave otcijepljenih obzirom na duhovnu pastvu uopće, a župe napose. Svi su ovi na temelju spomenutih povlastica i povlastica u pojedinim opet izvanrednijim slučajevima posebno dobivenim: gradili crkve, samostane i kuće, koje, kao što lijepo veli dr. Ivan Marković nijesu bile samo stjecišta za cenobitični život, nego središta njihova rada na polju duhovne pastve[2]) — na polju trostruke vlasti: proročke, svećeničke i kraljevske, koju je sam Isus Hrist vršio.

U drugoj polovici XIV. stoljeća Franjevci su u Bosni bili glavni kler ili kao što Grgur XI. 1373. veli; „Bosna je sa svojim granicama ili zemljama i gradovima uključivo, gdje stanuju nevjernici i raskolnici, povjerena fratarskoj upravi.“[3]) U isto su vrijeme oni u vjerovjesničkom poslu i u poslu duhovne pastve s jedne strane u Bosni zalazili u najzabitnije krajeve, a s druge počeli prelaziti bosanske granice. I dok su na prvoj strani nalazili u vjeri i civizaciji najzapuštenije narode — vlaške pastire; na drugoj ovarišu prema Ugarskoj i Hrvatskoj na krajeve, istina pod kršćanskim vladarima, ali krivovjerjem i raskolništvom zaražene, te župama tako slabo provigjene, da su vjernici po dva i tri dana bili udaljeni od svoga župnika. Za kratko su vrijeme bosanski Franjevci i prve i druge krajeve s dozvolom Pape Grgura XI. okupirali. U spomenutim s Bosnom graničećim mjestima osobito u mjestu zvanu „Blaes“ (Glaž?) Grgur X. 1373. dopustiti im, da mogu slobodno vršit duhovnu pastvu, i da ih pri tom pogranični svećenici ne smiju uznemirivati, sve dotle, dok se ta mjesta ne providе sa kanoničkim župnicima.[1]) Motiv ovoj dozvoli izrazuje sam Papa, a taj je, da spomenute katolike providi sa sredstvima spasenja. A da se je baš duhovna pastva u tim krajevima povjerila bosanskim Franjevcima uz ostale su razloge najuvaženiji ovi: jer su se i ti krajevi nalazili u okrugu bosanske vikarije i jer je već Franjevcima u Bosni duhovna pastva na neograničeno vrijeme povjerena.[2]) Na sličan je način Grgur XI. providio i vlaške pastire sa svećenstvom. On je još 1372. ili, kako Farllati hoće, 1373. dopustio bosanskom vikaru, da u krajevima Bosne, Vlaške i Ugarske, gdje se spomenuti Vlasi nalaze, slobodno podigne crkve, stanove groblja i ostala im nužna i da spomenute narode u vjeri kultivira i duhovno pase.[3]) Tri godine iza toga unigju bosanski Franjevci i u pečuvsku, kaločku i ćanadsku biskupiju u Ugarskoj, te i tu megju hrvatskim življem, koga ugarsko svećenstvo nije razumjevalo, preuzmu duhovnu pastvu.[4])

Nu dok su se razmicale granice duhovne pastve bosanskih Franjevaca, nije nipošto u njima manjkala ona stara revnost voditi što bolje duhovnu pastvu, koju su imali, kada su još u Bosnu dolazili. To se najbolje vidi iz ona 23. pitanja, što su ih bosanski Franjevci kao dvojbe pokupljene po polju duhovne pastve sv. Stolici 1372. na riješenje spremili. Iz ovih nam se pitanja otvara široki vidik ne samo na onodobno kulturno stanje

---

[1]) Philadelphus Jelenež, Jura specialia Provinciae Bosnensium et custodiae Hercegoviensium Franciscanorum (Djakovae, 1883.), str. 14.—16.

[2]) „Frattanto per continuare con miglior successo l' opera dell' apostolato e conquistare quel terreno che a palmo lor veniva conteso dall' eresia, era indinspensabile di fabricare senza indugio chiese e conventi: nè tanto perchè questi e quelle fossero rifugi e case de vita cenobitica quanto centri di azione e, se lice cosi dire, munizioni necessarie a spingersi sempre avanti sopra quel vastissimo campo di battaglia.“ Dr. Marković, Le parrochie Francescane in Dalmazia (Zara, 1885.), str. 7.

[3]) Theiner, Monumenta Slavor. Merid. II., str. 328.

---

[1]) „Nos talium animarum saluti providere cupientes remediis oportunis, vobis, et singulis vestrum in praedicto Blaes, et aliis locis hujusmodi, usque ad partes fidelium, in quibus, distinctae parochiae et catholici rectores curam animarum habentes consistunt, donec in eisdem locis fuerint canonice disjunctae parochiae et rectores ecclesiarum parochialium instituti, utendi omnibus facultatibus et privilegiis, vobis in terris schismaticorum, haereticorum et aliorum infidelium a memorata Sede concessis, plenam concedimus . . . facultatem.“ Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 63.

[2]) „. . . quod cum Bosna cum suis metis . . . ubi infideles et schismatici habitant, sit Fratrum comissa regimini, dicimus dictos Fratres licite posse suplere defectum sacerdotum absentium in administratione Sacramentorum . . .“ Theiner, Vet. Monumenta Slavor. Merid. II., str. 328.

[3]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 63.

[4]) „A. 1376. ingressi sunt Hungariam Patres Provinciae Bosnensis et in Dioec. Quinque-Ecclesiensi, Colocensi, Csanadiensi locum fixerunt ea de causa, ut populum de Bosnia huc transeuntem, ac se sub tutelam Ludovici R. recipientem, verbo salutis pascerent; parochi enim Hungariae linguam eorum non intelligentes, eis subvenire nequiverant“. Schematismus Provinciae s. Mariae (Budapest, 1904.), str. 18.

u Bosni i na crkvenu stegu kod katolika, nego na pose na savjesno vršenje duhovne pastve u Bosni sa strane Franjevaca bosanske vikarije.

Franjevcima je, polag onih pitanja, bilo žao, da nijesu mogli svagdje dopirati, te sve osobno krstiti. Mnoge su i od grkoistočnih svećenika i od lajka obraćali, nu, pošto su držali, da je grkoistočna crkva odbacila prave obrede, a s njima i formu regjenja, sumnjali su, da li takove treba ponovno rediti i krizmati, te da li treba ponovno, a pogodbeno rediti one, koji se kao svećenici pogodbeno krste. Puno je bilo grkoistočnjaka, koji nijesu ni znali za raskol. Ovi su samo vjerovali, da su kršćeni, u Hrista i temelje vjere. Buduć je ove duhovno paslo raskolno svećenstvo, a oni i kada bi htjeli nijesu mogli odoljeti, da i njih duhovno pasu, to su bili u sumnji, da li se taki mogu spasiti. Uz to, buduć je kod patarena bio običaj ženiti se pod pogodbom: „ako mi budeš vjerna", to su se ženidbe tako razrješavale, da bi od 100 ženidaba jedva jedna ostala nerazriješena. Pošto Franjevci nijesu bili na čistu, da li takova ženidba valja, imali su u duhovnoj pastvi puno neprilika. Znali su, da imaju vlast i drugu ženidbu blagosivati, te druge povlastice poput apostolskih delegata, ali nijesu znali, koju formulu pri drugome blagoslovu, da upotrebe, te da li mogu dopustiti, da se i u zabranjeno vrijeme sklapaju ženidbe. U Bosni je bilo puno Nijemaca i Talijana, koji su držali priložnice, te su dvojili, da li ih mogu i crkvenim kaznama prisiliti, da priložnice otpuste. Na granicama Bosne bilo je mjesta, kao što smo već vidjeli, gdje nije bilo župnika ni župa, a bilo katolika, s toga su sumnjali, da li smiju i tu vršiti duhovnu pastvu i da li ih mogu smetati svećenici od okolišnih biskupa i župnika izaslani. U Bosnu su dolazili novi Franjevci, a sumnjali su, da li se i oni mogu služiti povlasticama, kojima su Pape dosadanje bosanske Franjevce obasuli.[1]) Mnogi su se na katoličku vjeru obraćali, ali nijesu htjeli katolički ženidbu sklapati. Bilo je slučajeva, da je jedna stranka htjela katolički ženidbu sklopiti, ali nije htjela druga. S toga su Franjevci sumnjali, da li u prvome slučaju smiju takove i krstiti i ispovijedati, a u drugome samo ispovijedati. Nadalje su dvojili, da li mogu i pred raskolničkim pristašama misu govoriti; da li

[1]) Riješenje ove dvojbe fali.

moraju, koji pridržane grijehe počine, ići na ispovijed biskupu; da li je slobodno svećenika, koji u priležništvu živi slišati misu; da li je „amen" u formuli kršćenja bitni dio; da li smiju svjetovnjaci raspravljati o vjeri s krivovjernicima i nevjernicima; da li se moraju prije kršćenja rastavljeni, te poslije s katoličkom strankom oženjeni, iza kršćenja držati prvoga ili drugoga braka; da li mogu obraćene prije ispovijedi krstiti i ispovijedati i one krivovjernike, koji neće javnu pokoru, da prime za javno krivovjerje — ma ovo i ne bilo od srca. Sve je ove dvojbe Grgur XI. 1372. primio, te ih 1373. predao korisepitenskome biskupu i drugim učenjacima, da ih riješe, a ovi ih, uzamši u obzir teški položaj bosanskih Franjevaca i katoličke Crkve u bosanskoj vikariji, sa svemogućom snošljivošću riješe. Po njihovome mnijenju, koga je Grgur XI. odobrio, bosanski su Franjevci mogli dopustiti i raskolnom svećenstvu, da krsti, ma bilo to i za plaću, samo neka drže formulu katoličke Crkve; regjenja su i krizmanja u grkoistočnoj crkvi valjana, nu, koji se pogodbeno ponovno krste, treba ih pogodbeno ponovno i rediti. Raskolnici mogu se spasiti, ako ne znaju za raskol, a vjeruju u članke vjere, ali, ako ovi, u općenju s raskolnicima smrtno griješe proti biti vjere, ili kojoj zapovijedi, onda se moraju od njih rastaviti. Ženidbe su patarenske nevaljane, a Franjevci mogu krjepošću povlastica blagosivati i drugu ženidbu istom formulom, kojom se i prva blagosivlje, te dozvoljavati ženidbu i u zabranjeno vrijeme. Mogu priležnike prisiliti i crkvenim kaznama, da se rastave; duhovnu pastvu vršiti i po granicama Bosne, gdje nema župa, te ih u tome od biskupa i župnika izaslani svećenici ne smiju smetati. Koji se nijesu htjeli strogo po katoličkome zakonu ženiti niti su se mogli krstiti, ni odriješiti. Mise mogu krepošću povlastica i pred raskolnicima i njihovim pristašama govoriti; a od pridržanih grijeha moraju biskupi odriješivati; ali i oni mogu i kao biskupi, dapače i više od biskupa. I priležnika svećenika misa se može slušati, premda ju je dobro ne slušati, da se obrati. „Amen" u formuli kršćenja ko hotice izostavi smrtno griješi, ali je kršćenje valjano. Lajci prema kanonima ne smiju raspravljati o vjeri. Obraćeni, premda mogu živjeti i u drugome braku, sklopljenome s katoličkom strankom iza rastave s nevjerničkom strankom, ipak ako je valjana prva ženidba, moraju se k njoj povratiti, ako nevjernička stranka hoće bez nanešenja uvrede

Hristu s katoličkom strankom živjeti. Prije se kršćenja niko ne mora ispovijedati, a tko neće za javno ispovijedanje krivovjerja — ma to i ne bilo od srca, da javno i pokoru čini, taj se odriješiti ne smije, jer nema pravoga pokajanja.[1]) Ova su riješenja, koja se skupa s upitima u rukopisu iz XV. stoljeća u knjižnici zagrebačke akademije nalaze, bila s jedne strane bez svake sumnje glavna pravila za duhovnu pastvu bosanskih Franjevaca, ne samo u XIV. stoljeću, nego sve do iza propasti bosanske samostalnosti; a s druge za nas zrcala, u kojemu se odrazuje prevelika revnost bosanskih Franjevaca na polju duhovne pastve.

Preveliku su revnost bosanskih Franjevaca u duhovnoj pastvi priznali i slijedeći rimski Pape, osobito: Urban V. (VI.), Martin V., Eugenij IV. i Nikola V., njihova prava potvrgjujući i proširujući. Tako je Urban V. (VI.) sve povlastice bosanskih Franjevaca dobivene od Ivana XXII. potvrdio, oduzevši im vlast dijeliti veće oproste od 100 dana i promjenjivati zavjet putovanja na Isusov grob; a Martin ih V. ne samo potvrdi, nego i proširi, dodavši: da mogu u odsutnosti biskupa i biskupsku vlast vršiti — naravno osim regjenja; te da mogu u svojim crkvama dijeliti: na Božić, sv. Tri Kralja, Uskrs, Uzašašće, Duhove, Trojstvo, sv. Ivu Krstitelja, sv. Petra i Pavla, sv. Mihovila, Sve Svete, njihovu osminu, Cvjetnicu, Veliki Četvrtak i dva slijedeća dana svim onim, koji se ispovijede i pričeste, one iste oproste, koje dijele na sv. Franju Asiškoga.[2]) Na sličan su način i Eugenij IV. 1436. i 1443[3]), te Nikola V. 1447.[4]) bosanskim Franjevcima spomenute povlastice potvrgjivali i proširivali; nu osobito Eugenij IV., koji je 1444. bosanske vikare učinio komisarima apostolske Stolice.[5])

On je 1436. bosanskim Franjevcima ponovno dopustio, da mogu ne samo u Bosni, nego uz privolu župnika i izvan Bosne dijeliti sakramente,[6]) a 1437. bolesnicima i bez privole župnika,

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Slavorum Merid., II., str. 327.—329.; Fermendžin, Acta Bosnae, str. 39.

[2]) Philadelphus Jelenež, Jura Specialia quoad beneficia parochialia Provinciae Bosnensium etc. (Djakovae, 1883.), str. 17.—10.

[3]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 67.—69.

[4]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 93.—100.

[5]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 75.—78.

[6]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 154.

kada prose.[1]) A kada su 1444. bosanski Franjevci u Erdelju i u Ugarskoj obratili više Rusina, Eugenij IV. i ove povjeri duhovnoj skrbi bosanskih Franjevaca.[2]) Sve su ove povlastice bosanskih Franjevaca s jedne strane za njih bile odlike za njihov neprestani intenzivni rad i garancija za eksistenciju; a s druge opet poticalo za daljnju ustrajnost u djelovanju na polju duhovne pastve.

Još su revniji u duhovnoj pastvi bosanski Franjevci postali, kada je 1444. Eugenij IV. pod njihovu zastavu stavio i trećoretce sv. Franje u bosanskoj vikariji. Ovih je bez sumnje i do 1444. u bosanskoj vikariji i muškoga i ženskoga spola bilo, te su i samostane imali. Godine 1444. Eugenij IV. samostanske trećoretce i trećoredice u bosanskoj vikariji podloži vlasti bosanskih vikara.[3]) Kada su ih ovi počeli ravnati, sazna Eugenij IV., da ih ima puno — osobito u Ugarskoj, koji su samostane ili gotove primili ili nove sagradili, ali nezakonito. S toga slijedeće god. 1445. Eugenij IV. dopusti bosanskome vikaru, da takove uzakoni, te kao drugim tako i njima ravna.[4]) Od ovoga se je vremena i samostanski i nesamostanski treći red u bosanskoj

Franjevka kraljica Katarina.

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 161.—162.

[2]) Greiderer, Germania Franciscana, str. 60.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 184.

[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 195.—197.

vikariji tako razvijo, da je u nj ili u Bosni ili u Rimu i sama bosanska kraljica Katarina, žena Stjepana Tome stupila i da se i danas na mnogim mjestima pokazuju ruševine samostana, koji se pripisuju drugome redu sv. Franje ili Klarisama, dok će to prije biti uspomene samostanskih trećoredica, koje su sa samostanskim trećoretcima, te nesamostanskim i trećoretcima i trećoredicama bosanske Franjevce puno potpomagali u duhovnoj pastvi.

Kroz čitavu su ovu epohu, pa i poslije bosanski Franjevci bili u duhovnoj pastvi neposredno podložni svome redovničkome starješinstvu, a posredno sv. Stolici, koja im je preko njihovih starješina sve do tridenskoga sabora i istu jurisdikciju za ispovjedanje svjetovnjaka davala. S toga se čini, da ovećih razmirica izmegju ordinarijata i bosanskih Franjevaca, osobito iza 1344. nije ni bivalo, a i prije te godine samo se jedna spominje, kojoj su povod dale desetine novoobraćenika. Bosanki je biskup Lovro iziskivao desetinu i od onih osoba, koje su Franjevci skoro obratili, dapače se radi nje sa spljetskim i dubrovačkim nabiskupima zavadio. Franjevački general Geraldo i fra Peregrin Saksonac, da sablazni stanu na put, isposluju od sv. Stolice, da ovu, dok se spor ne svrši, kupe poštene osobe i da ju fra Peregrin i neki Dominik trogirski, Benediktinac okreću u gradnju i ukras crkava. Radi ovga čina biskup se je Lovro na fra Peregrina vrlo rasrdio, te je 1344. otišao u Avinjon, tu izvojevao pravo na desetinu i fra Peregrina Papi optužio, da mu je gotovo svu i duhovnu i vremenitu vlast oduzeo.[1]) Klement VI., znajući dobro, da fra Peregrin radi iz dobre svrhe i na temelju papinih povlastica, ne prikori ga, ali i biskupu Lovri dosudi, da pobire desetinu.[2]) Od ovoga su se čina bosanski Franjevci i biskupi, kako se čini, vazda slagali, te se ni za biskupa Petra ne može apodiktično reći, da ih je progonio, kako to povjesničari dovode iz pisma Urbana V., kojim mu ih ovaj 1367. preporuča.[3])

Isto je tako cvala ljubav izmegju naroda i Franjevaca. Franjevci su kao dobri pastiri služili svoje ovčice, a ove su ga

[1]) „. . . idem Peregrinus jurisdictionem Episcopi spiritualem et temporalemm quasi totaliter pretextu commissionis ejusdem, et propter falsas suggestiones hujusmodi usurpavit et usurpat. . ." Theiner, Vet Monumenta Slavorum Merid., II., str. 211.

[2]) Theiner,Vet, Monumenta Slavorum Merid., II., str. 211.—212.

[3]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 62.

slijepo slušale. Samo je jedna pojava nesuglasja izmegju pastira i stada — izmegju Franjevaca i kraljevskoga dvora, koja je 1445. izbila na javu. Stjepan se je Toma 1444. iskreno obratio na katoličku vjeru. Crkveni su zakoni od kršćanskih vladara vazda, a osobito u srednjemu vijeku tražili, da oni progone krivovjernike, a ako ih ne bi htjeli progoniti, smatrali bi se njihovim pokroviteljima i štitnicima, te bi prema tome upadali kao i krivovjernici u izopćenje i ostale krivovjernicima i njihovim pokroviteljima namjenjene kazne. I Tomaš je dakle, obrativ se iskreno na katoličku vjeru, morao progoniti patarene; ali ih on, bojeći ih se, nije progonio, nego je njihove prvake štovao i s njima općio. Bosanski su Franjevci, radi takovoga Tomaševa postupanja, njega smatrali izopćenim, te su mu i sakramente uskratili. To se je kralju Tomašu dalo na žao, s toga 1445. pošalje u Rim svoje poslanike, koji Eugeniju IV. u ime njegovo izlože: kako je kralj dobar katolik, kako patarene samo privremeno poštuje i lijepo susreće, jer ih se boji; a Franjevci, koji su u njegovu kraljevstvu jedini . . . pravi katolički svećenici" radi toga uskraćuju mu sakramente.

Sv. Stolica, uvaživ teški položaj kralja Tomaša, naloži hvarskome biskupu Tomi, da izvidi čitavu stvar i ako vidi, da je kralj zbilja u takome položaju, kao što njegovi poslanici svjedoče, da Franjevcima naloži, du mu ne uskraćuju sv. sakramenata.[1]) Hvarski je biskup papin nalog strogo izvršio, a izvršio ga je tako, da su Franjevci njega ne samo pripušćali k sv. sakramentima, nego su mu na papinu dozvolu 1447. kao dvorski kapelani i u kraljevski dvor stupili[2]), te mu mise govorili i sakramente dijelili. Povlasticu, koju je bosanski kralj Stjepan Toma dobio, dobio je u isto vrijeme i revni katolik, gospodar Visokoga i Doljnjih krajeva Petar.[3])

Iza ove razmirice povratili su se izmegju kraljevskoga bosanskoga dvora i bosanskih Franjevaca oni intimni odnošaji, koji su vladali za fra Peregrina Saksonca i Stjepana Kotromanića. Kolika je opet odatle proisticala korist za duhovnu pastvu vidi se i odatle, što se malo iza toga zabijeliše crkve: u Vranduku sv. Tome, „Verlan" (Orljava?) presv. Trojstva, u Jezeru, sv.

[1]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 257.—258.

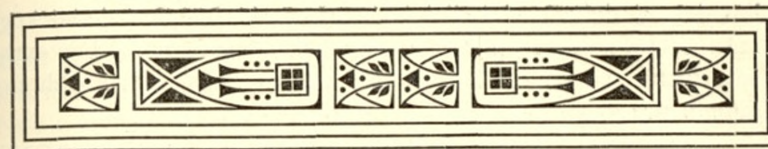
[2]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, II., str. 235.

[3]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 192.—193.

Jurja, u „Virben-u“ sv. Marije, u Jajcu sv. Katarine i u Tešnju sv. Jurja, koje su snage i prijateljski odnošaji kraljevskoga dvora i bosanskih Franjevaca sazidale; a Pape ih: Nikola V. (1447.—1455.) i Pijo II. (1458.—1464.) obilnim oprostim obasuli.[1]) U svim se je ovim kao i u drugim franjevačkim crkvama a osobito u crkvi sv. Katarine i sv. Marije u Jajcu, gdje su se i ostanci sv. Luke nalazili,[2]) ispovijedalo, pričešćivalo, oprosti se primali, te misa se i u hrvatskome i u latinskome jeziku skupa pjevala sve dotle, dok nijesu ili 1463, ili kašnje postale plijenom osmanlijskoga fanatizma.

[1]) Nedić, Nonumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 89., 90., 91., 92., 107. i 109.

[2]) Tijelo se je sv. Luke, što je bilo u Jajcu, našlo u Tebama u Boetiji, odakle se je za cara Konstancija (337.—361.) prenijelo u Carigrad. Za križarskih vojna dogje na Rogos na Kefaleniji. Kada je Rogos došao pod osmanlijsku vlast, srpski despot Gjorgje 1453. prenese ga s dozvolom Osmanlija u Smederovo, odakle ga Mara žena Stjepana Tomaševića 1459. kao dio svoga miraza donese u Jajce i stavi u crkvu sv. Katarine. S toga Pijo II. 23. ožujka 1461. podijeli onima oproste, koji bi na dan sv. Luke, sv. Gjure i sv. Stjepana ovu crkvu posjetili. Kašnje se iz ove crkve ostanci sv. Luke prenesu u crkvu — kapelu sv. Marije, a Pijo II. 7. studenoga iste godine dopusti opet oproste onim, koji ovu kapelu pohode na Naviještenje, Uznešenje, Porogjenje i Očišćenje Gospino, te osmine ovih svetkovina. Kada su 1463. Osmanlije navalili na Bosnu, Franjevci pokušaše ovu dragocjenost prenijeti u Dubrovnik, nu u Poljicima smete ih vojvoda Ivaniš. Ovdale ju kraljica Mara proda Mlečanima, koji ju stave u crkvu sv. Nikole, a odavle u San Giobbe. Čuvši zato paduanski Benediktinci San Giusta, povedu protiv tih moći parnicu, dokazujući, da je u njih pravo tijelo sv. Luke. Kardinal Besarion parnicu svrši u prilog Mlečana. Nezadovoljni Benediktinci s ovom osudom učine priziv. Ponovno se povedena parnica nije sve do danas svršila. Sravni dra. Truhelke, Kraljevski grad Jajce (Sarajevo, 1904.), str. 53.—56.; Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 74.; Theiner, Monumenta Slavorum Merid., I., str. 460.

§ 3.

SOCIJALNO I POLITIČKO POLJE.

„Socijalno djelovanje franjevačkoga reda od postanka, pa do naših vremena dopire. Već samo utemeljenje reda bijaše socijani čin, a ustanova trećega reda socijano djelo najvišega momenta. Djelovanje Franjevaca obuhvataše sav narodni život, sve promjenjljujući i obnavljajući. Red manjih bijaše u svojoj suštini socijalni red, koji je svima svojim djelima utisnuo znake svoga opstanka.“ Ove zlatne riječi jednoga modernoga posmatrača[1]), kojim je uopće franjevački red harakterizirao, mislimo, da Franjevcima nekadanje bosanske vikarije, a sada redodržave, proširene sa socijalnoga i na političko polje najeminetnije pristaju. Jer, „koji je ma i površno upućen u bosansku povjest — veli naš Batinić[2]) — poznat će, da se je franjevački red odmah pri dolasku ponarodio, preuzeo bosanske tradicije i počeo živo osiećati ne samo za vjeru i ćudoredje u ovoj bogomilstvom raztrovanoj zemlji, već i za dobrobit i neodvisnost bosanske kraljevine,“ u kojoj su se „neprestano isticali rodoljubljem i prostodušnošću u društvenom životu“.

Historičko socijalno-političko djelovanje Franjevaca u Bosni počimlje s inkvizicijom. Inkvizicija je u srednjem vijeku — izuzev španjolsku inkviziciju — bila i crkvena i državna institucija. Oba su bo se društva — i Crkva i država u srednjemu vijeku u tome slagala, da je krivovjerje i po Crkvu i po državu pogubno. S toga su ga zajednički progonile i iskorjenjivale — Crkva du-

[1]) Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale historiae ordinis Fratrum Minorum, str. 205.

[2]) Glasnik bosanskih hercegovačkih Franjevaca, god. 1887. br. II., str. 21.

hovnim, a država materijalnim mačem. Iz ovoga zajedničkoga rada Crkve i države porodila se je inkvizicija, kojoj je bila svrha istraživanje, sugjenje i kažnjivanje krivovjernika, radi svojih pogubnih nazora.

Ako su Crkva i država krivovjerje uopće smatrale pogubnim, te su ga progonile, to su osobito takovim morale smatrati i progoniti patarenstvo, koje je svojom naukom i Crkvu i državu i svako drugo društvo lišavalo s jedne strane svoga korjena, s druge obrane svojih prava, a s treće čvrstih ugovora i pomoćnih sredstava.[1]) Pa tako je u istinu i bilo. Prije nego je sv. Stolica za bosanske patarene i čula, ugarski su ih kraljevi kao vrhovni vladari Bosne[2]) počeli progoniti. Nu pošto su se oni počeli ispričavati, da nijesu krivovjernici, nego „dobri kršćani," ugarski ih kralj nekoliko pošalje sv. Stolici, odakle se oni vrate, s lažnim dokumentima, da je Papa odobrio njihovu nauku.[3]) S tim se je ugarski kralj zadovoljio.

---

[1]) Starine, knj. I., (Zagreb, 1869.), str. 139.; dr. Jelenić, De patarenis Bosnae, str. 59.

[2]) Kojim su se putem ugarski kraljevi dočepali vrhovne vlasti nad Bosnom još nikome nije pošlo za rukom odgonetnuti. To je samo sigurno, da se je 1102. Koloman okrunio u Biogradu na moru hrvatskom krunom, i da se Bela II. prvi put 1138., a ne 1103. i 1135. kiti naslovom „rex Ramae", pod kojim se je kašnje razumjevala čitava današnja Bosna i Hercegovina. Sravni: Glasnik zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini, 1890., sv. II. Vrijedno je još čuti, što o tome u svom ljetopisu piše naš ljetopisac fra Nikola Lašvanin: „СТНПϤN ꙋNГϤРСКН КР: ▫НДЄѢН ДϤ NЄНМϤ ОД СϤРЧϤ ПОРОДϤ, ОСТϤ▫Н▫ КРꙋNꙋ ꙋVНNНСЄ ФРϤТРОМ. ꙋМРН ϯН БН ПОКОПϤN ꙋ ЄГРН, ПϤК ꙋ ▫ϤРϤД БН ПРНNЄСЄN. БЄΛϤ ДРꙋГН ТОГϤ НМЄNϤ КР: ꙋNГ: СΛНП НМЄNО▫ϤN СНN ϤΛМЄ ХЄРЧЄГϤ, КОМꙋНЄ СТРНЧ ѢNЄГО▫ КОΛОМϤN VНNНО ОVН НЗ▫ϤДНТН, ПОСТϤ, С▫ЄТО, Н ПРϤ▫ЄДNО ▫ΛϤДϤ, О▫Н ЗϤДОБН РϤМꙋ ꙋ ГОРѢNО ХϤР▫ϤТСКОН ЗЄМѢΛН, КОНϤСЄ СϤДϤ БОСNϤ НМЄNꙋНЄ, Н ЗϤТО С▫Н ѢNЄГО▫Н NϤМНСNНЧН ЗО▫ꙋСЄ КРϤѢΛН ОД РϤМЄ, ТО НЄСТ ВОСNЄ."

[3]) Dukljanski vladar 1199. Inocenciju III. piše: „Rex Ungariae exacerbatus Illos — patarenos Bosnae — ad vestram praesentiam compullit venire a vobis examinandos. Illi autem simulatis litteris redierunt,dicentes, a vobis concessam sibi legem." Theiner, Vet. Monumenta Slavor. Merid., I. str. 6.

Megjutim Inocencij III. čuje od dukljanskoga vladara Vukana za tu podlu prevaru, te obrati se na ugarski kraljevski dvor nukajući ga, da svoju zemlju očisti od tako pogubna krivovjerja. Nakon ovoga nastane dugotrajna borba proti bosanskim patarenima, u koju se 1248. upletu i Franjevci kao inkvizitori. Magjari naime za ove borbe pod vjerskom koprenom dotle pogju, da su pokušali ne samo iz Bosne patarene protjerati, nego ju sasvim pod svoju hegemoniju skučiti. To je dobro uvidio bosanski ban Ninoslav, te je kukom i motikom radio da sačuva i ono što je Bosna imala samostalnosti. Pošto ga Magjari silom svoga oružja nijesu mogli da liše banstva i Bosnu si skroz podjarme, odluče to postići pomoću sv. Stolice. Znali su, da Crkva prema vjerskome saboru držanu 1184., nuka vrhovne gospodare, da svjetovne knezove, koji su pristali uz krivovjerje, liše posjeda[1]) i da se istom kaznom kažnjavaju primci i branitelji krivovjernika. S toga optuže Ninoslava, da je on proti njima ratovao s patarenima i zamole Papu, da im dozvoli lišiti ga prijestolja i banovine. Nu i ban se Ninoslav obrati sv. Stolici, te joj izloži, da je dobar katolik, ali i domoljub. Magjarski pothvati, da nijesu nikako čisti, jer da oni idu za tim, da ga pod krinkom vjere liše banstva. Magjarski su ga nečisti ciljevi i nagnali, da se brani svim mogućim sredstvima, pa i s patarenima.

Sv. Stolica upozna teški položaj bana Ninoslava, s toga 27. ožujka 1248. zabrani kaločkome nadbiskupu uznemirivati više bana Ninoslava[2]), a da se potpuno osvjedoči o banovoj nevinosti, zapovjedi 29. ožujka iste godine senjskome biskupu Filipu i starješini spljetskih Franjevaca, da se raspitaju kakov je ban Ninoslav, te mu to sve jave.[3]) „Ta prigoda — veli naš Batinić — dobro dogje Franjevcem, da pokažu koliko cijene bana i koliko odobravaju njegovu težnju za neodvisnost. Vrijeme nam nije sačuvalo izviešće ove dvojice istražitelja; nu pošto nije Papa ovlastio rečenih ugarskih četovogja, da nasrnu na bana, već ovaj mirno ostade na svome prijestolju, izkazujući se svakom prilikom

---

[1]) Dr. Zeibert, Compend. historiae eccl. ed. III., str. 388.

[2]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 20 .

[3]) „Praesentium vobis auctoritate in virtute obedientiae districte precipiendo mandamus, quatenus de vita, fama et conversatione nobilis viri Ninoslai, bani de Bossene, sollicite inquirentes, quod super his inveneritis, nobis vestris litteris fideliter intimetis." Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 205.—206.

dobrim katolikom, možemo pouzdano tvrditi, da je istraga po bana povoljno provedena i da su mu Franjevci izkazali svoju odanost, te odobrili njegov postupak."[1]) Ovim su činom Franjevci u Bosni pustili prvu brazdu svoga socijalnoga i političkoga rada, ali ujedno pokazali kakvi će u buduće biti. Oni su navijestili, da će iskorjenjivati patarenstvo, jer je njegova nauka naperena i proti Crkvi i proti državi i proti svakome drugome društvu, ali će štititi i samostalnost bosanske države,

Godine 1250. gubi se u bosanskoj povjesti ban Ninoslav. To su Magjari jedva dočekali. Odmah poslije njegove smrti provale u Bosnu, te ju s Humom pocijepaju megju razne svoje štićenike. Ali suprot svemu tome, Franjevci poslije 1248. na polju inkvizicije u prijašnjem smjeru još veću djelatnost razviju, za koje Bosna pod Stjepanom Kotromanićem (1322.—1353.) opet ispliva na obalu prijašnje samostalnosti. Godine 1248. franjevački je red ovršio inkviziciju proti banu Ninoslavu samo u tome slučaju; nu iza 1248. oni postaju stalni i redoviti inkvizitori „haereticae pravitatis" u Bosni. Iz jednoga pisma Inocencija IV. pisana 1254., dalo bi se zaključiti, da su Franjevci još za Inocencija IV. (1243.—1254.) vršili u Bosni dužnost stalnih i redovitih inkvizitora. U tome bo se pismu daju naputci već postavljenim inkvizitorima u Rimu, u papinoj državi i drugim crkvenim zemljama, u Apuliji, Tusciji, Tarvizinskoj Marhiji i Slavoniji.[2]) Pod imenom su Slavonije Talijani razumijevali sve današnje hrvatske i srpske zemlje — dakle i današnju Bosnu i Hercegovinu. Nu od svih današnjih hrvatskih i srpskih zemalja Bosna je i današnja Hercegovina u XIII. stoljeću bila najviše krivovjerstvom okužena. Ta u Bosni se je u XIII. stoljeću uprav i nalazila ona patarenska crkva, koju Reinerius Sachonius nazivlje slavenskom crkvom — „ecclesia Sclavoniae", a domaći izvori bosanskom crkvom „crъkva bosansъka".[3]) Po tom su se oni naputci na slavenske inkvizitore odnosili, preciznije rekući, na bosanske inkvizitore, a to je isto što i to, da su 1254. Franjevci u Bosni bili stalni i redoviti inkvizitori.

S ispostavljene hipoteze prelazimo na historičke činjenice. Historička je činjenica, da su 1291. Franjevci za Bosnu postav-

[1]) Glasnik bosanskih i hercegovačkih Franjevaca, br. II., str. 22.
[2]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 15.—16.
[3]) Dr. P. Jelenić, De Patarenis Bosnae, str. 89.—40.

ljeni stalnim inkvizitorima. Spomenute je godine dijelom Bosne vladao srpski kralj Stjepan Dragutin, brat Milutina, kralja drugog dijela srpskih zemalja. Stjepan Dragutin dijelom iz pobožnosti, a dijelom iz politike stupi u intimne odnošaje s rimskim Papom Nikolom IV., te preko barskoga nadbiskupa Marina od njega zaišće kakve osobe, koje poznaju jezik bosanskoga življa i koje bi u Bosni sasvim krivovjerstvo iskorjenile.[1]) Sv. Stolica, koja je i prije nastojala, pomoću ugarskih kraljeva; svojih poslanika: Ivana de Casamaris i Jakova Prenestinskoga, te križarskih vojna, patarene u Bosni iskorjeniti; ali joj to sve do sada nije uspjelo, objeručke prihvati Dragutinovu ponudu. Ona odmah piše franjevačkome redodržavniku slavenske redodržave: da s pomoću svojih diskreta izabere dva Franjevca „u životu i općenju prokušana, književnim znanjem snabdjevena i jeziku" bosanskoga življa „vješta, čije će pošteno ponašanje dati primjer čistoće i naobražena usta ljevati spasonosnu nauku", te ih pošalje u Bosnu, gdje će polag poslanih im pravila povesti inkviziciju proti krivovjernicima, i onim, koji njima vjeruju ili im prijaju, njih brane ili primaju.[2]) Ove je Franjevce inkvizitore Papa Nikola IV. posebnim pismom preporučio srpsko-bosanskome vladaru Stjepanu Dragutinu,[3]) a da im je ovaj išao na ruku o tome nema sumnje. Zanimivo je, da ovu službu ovaj put sv. Stolica Franjevcima ne povjerava samo na neko vrijeme, nego sve dotle, dok se Bosna nebi sasvim od krivovjerstva očistila. To se najbolje vidi iz istoga pisma Pape Nikole IV., kojim slavenskome redodržavniku nalaže, da izabere u svojstvu nkvizitora i u Bosnu spremi dva Franjevca. U tome bo se istome pismu slavenskome redodržavniku povjerava, da, ako bi koji ili oba od inkvizitora u svojoj misiji umrli ili bi se vidjelo shodno od njih dvojice koga ili oba natrag pozvati, da se ti drugim isto tako sposobnim zamijene.[4]) Kada promotrimo vječnu osobitu naklonost franjevačkoga reda prema sv. Stolici, koja im se

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 377.—378.
[2]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 378.—379.
[3]) Theiner Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 377.—379.
[4]) „Si vero tu — slavenski redodržavnik — vel vicarius tuus te absente, aliquem inquisitorem hujus modi ex aliqua forte causa nonnunquam fore videbitis amovendum, ipsum amoveatis et substituatis loco ejus alium"... Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 379.

i u njihovoj reguli nalaže, onda nemamo temelja sumnjati, da je slavenski redodržavnik gornju zapovijed na dlaku izvršio i tražene Franjevce u Bosnu poslao. Temelje nam sumnje još više oduzima to, što su se kašnje Franjevci u borbi sa sinovima sv. Dominika za pravo na inkviziciju u Bosni, na ovo pismo Nikole IV. pozivali; a poziv im nije bio bez uspjeha.[1]) Ta, da ga oni nijesu izvršili, za sigurno, niti bi se imali pravo na nj pozivati, niti bi im se poziv uvažio; jer bo se svako pravo — pa i pravo na inkviziciju u Bosni, neuporabom gubi.

Megjutim sv. Stolici bude dojavljeno, da je krivovjerjem zaražena ne samo Bosna, nego i Hrvatska, Dalmacija, Istra, Raša i Srbija. S toga Bonifacij VIII. pošalje 1298. slavenskome redodržavniku pismo, u kome mu ponavlja nalog Nikole IV.: da u zdogovoru nekoliko braće izabere dva Franjevca za inkviziciju s primjedbom, da inkviziciju ne vode samo u Bosni, nego i u Hrvatskoj, Dalmaciji, Istri, Raši i Srbiji.[2])

Koliko su ovi inkvizitori katoličke Crkve u Hrvatskoj, Dalmaciji, Istri, Raši i Srbiji i Crkvi i državi koristili nije nam poznato. Nu njihovo djelovanje u Bosni učevni Farllati u velike cijeni i hvali. On veli, da su oni bosanskome biskupu Andriji potpomogli, da je ne samo Hristovo stado u Bosni od krivovjerstva čisto i neokaljano sačuvao, nego ga i prejasnim primjerima i naukama naobrazio.[3])

Poslije smrti Stjepana Dragutina na političkome se obzorju pojavi Mladen II., sin Pavla Šubića, koji se 24. veljače 1314. nazivlje „banom Hrvata i sve Bosne".[4]) Pošto je njemu bilo teško vladati Hrvatskom i Bosnom, povjeri ovu Stjepanu Kotromaniću, sinu bana Kotromana, koji je još od ugarskoga kralja Bele IV. dio Bosne dobio. Za Mladena II. i Stjepana Kotromanića patarenstvo se je u Bosni tako osililo, da su se, kao što piše Papa Ivan XXII., crkve pustošile; Hristove se svetinje kužnom porugom gazile; križu se nikakva čast ne iskazivala, sveta se pričest nije dijelila, na mnogim se mjestima za kršćenje nije ni znalo; a svećenički je red iz korjena bio uništen.[5]) S toga

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 514.—515.
[2]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 381.
[3]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 55.
[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 20.
[5]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae I., 463.-464.

sv. Stolica, kada nije mogla 1303. koločkoga nadbiskupa, da sklone, da povede proti bosanskim patarenima vojnu i kada njezin poslanik Gentilis u budimskome saboru 1309. nije mogao ničim drugim proguliti, do sa zakonom, kojim se zabranjuje mješovita ženidba izmegju katolika i patarena,[1]) odluči u Bosni s pomoću Mladena II. i Stjepana Kotromanića, te Franjevaca krivovjerstvo iskorjeniti, katoličku Crkvu pridići i ojačati. Da to postigne, nuka 1319. Mladena II., da se naoruža proti krivovjernicima;[2]) Stjepana Kotromanića, lišaje zapreke rodstva, da mogne sklopiti ženidbu s kćerju Mainharda grofa ortenburškoga[3]), koji bi ga proti krivovjernicima kao zeta pomogao; a u Bosnu šalje nekoga fra Fabijana, kao svoga delegata, da tu s drugim Franjevcima vodi inkviziciju.[4]) Megjutim se sv. Stolici i ovaj pokus izjalovi; jer dok se je s jedne strane hrvatsko plemstvo ujedinjeno s banom Kotromanićem proti Mladenu II. pobunilo i s pomoću Karla Roberta banstva ga lišilo, s druge su se opet strane u Bosni zavadili sinovi sv. Franje sa sinovima sv. Dominika radi prava na inkviziciju.

Pošto je red sv. Dominika zato i osnovan, da krivovjernike obraća i bori se proti njima, to su Dominikovci i prijašnje inkvizitore u Bosni gledali prijekim okom. Ova se antipatija izvrgne u očitu borbu, kada je u Bosnu došao fra Fabijan, koga je Ivan XXII. skupa s njegovim drugovima 1325. preporučio ugarskome kralju Karlu Robertu, bosanskome banu Stjepanu Kotromaniću i njegovoj majci Elizabeti.[5]) Svojim nedopuštenim mahinacijama kod Ivana XXII. izrade, da Papa 1327. inkviziciju u Bosni povjeri njima. Čuvši za to fra Fabijan pohrli na obranu prava svoje braće i s dokumentima u ruci osvjedoči Ivana XXII., da je inkvizicija u Bosni još za Nikole IV. (1288.—1291.) i Bonifacija VIII. (1294.—1303.) povjerena Franjevcima. Nedostojan postupak Dominikovaca — osobito fra Matije Zagrepčanina i dokazano pravo Franjevaca na inkviziciju u Bosni sklonu Ivana XXII. na to, da 1327. Dominikovcima inkviziciju u Bosni zabrani, te ju ponovno povjeri Fra-

[1]) Rad. jugosl. akad. VII. 173.—174.
[2]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., 463.—464.
[3]) Theiner, Vet. Monumenta Slavor. Merid. I., str. 135.
[4]) Nedić. Monumenta privilegiorum Provinciae Bosnae Argentinae str. 31.—32.
[5]) Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 31.—32;. Fermendžin, Acta Bosnae, str. 21.

njevcima.[1]) Iste godine Ivan XXII. u jednome pismu ugarskome kralju Karlu Robertu fra Fabijana i njegove drugove preporučuje, a u drugom mu se zahvaljuje za iskazana im dobročinstva.[2]) Presudom Ivana XXII. izrečenom 1327. borba se megju bosanskim Franjevcima i Dominikovcima nije svršila, nego se je nastavila i dalje. I što je još više, fra Fabijan, pronašav u zadarskoj nadbiskupiji u samostanu sv. Kuzme i Damnjana opata Martina i samostanca Franju sumnjive u vjeri, kada je počeo, da postupa proti njima prema propisima, zadarski ga nadbiskup smete i s njim se zavadi. Čuvši za sve ovo Ivan XXII. pozove preko zadarskoga i spljetskoga nadbiskupa prvake bosanskih, dalmatinskih i slavenskih Franjevaca, da mu sa svim ispravama, koje se odnose na inkviziciju dogju u Avinjon.[3]) I tako se na put dadne i fra Fabijan, koga na putu u Lombardiji uhvati neki prijatelj patarena, te mu otme konje, robu i sprave.[4]) Suprot svemu tome fra Fabijan je stigao u Avinjon, i kod sv. Stolice postigao, da se je spor 1330. drugi put riješio u prilog Franjevaca. Uz ovakove okolnosti, naravna je stvar, niti je Stjepan Kotromanić pomagao Franjevce ni Franjevci njega. Nu čim je Ivan XXII. spor konačno riješio, stvari su krenule tako nabolje, da je bosanski biskup Petar, kao što vele Wadding i Farllati, ne samo s pomoću Franjevaca svoje stado sačuvao čisto od krivovjerstva, nego je s pomoću ugarskoga kralja i bosanskoga bana mnoge krivovjernike iz Bosne izagnao,[5]) a tim i Crkvu i državu u svome razvoju slobodnijom učinio.

Nova epoha franjevačkoga djelovanja na socijalnome i političkome polju u Bosni počimlje izmegju 1339.—1340. s dolaskom u Bosnu franjevačkoga generala Geralda Odonisa. Čim je Geraldo stupio u Bosnu, nastali su intimni odnošaji izmegju bosanskoga bana Stjepana Kotromanića i franjevačkoga reda, koje toliko traži dobro i Crkve i države i naroda! Vrijedno je čuti, što o postanku ovih intimnih odnošaja piše arhivar redodržave presv. Otkupiteja. Ban je — veli arhivar[6]) — „znao

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 514.—515.
[2]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 515.—516. i 517.—518.
[3]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 526.
[4]) Rad jugosl. akad. VII. str. 177.
[5]) Farllati Illyrici sacri tom. IV., str. 58.
[6]) Zlatović, Franovci države presv. Odkupitelja, str. 9.

za dolazak Geralda, i da je ovaj pod zaštitom kralja i pape, ter cienio, da će taj velikan unići u Bosnu sjajom i pratnjom svjetskoga veličanstva u bogatstvu blaga i zlata, ter i on izadje mu na susret u svetčanom odielu i pratnji svojih dvorana. Kad ugleda pobožnu četu golih glava i bosih nogu, gdje prekriženim rukama ponizno stupa, predstavljahu mu se kao tajinstveni duhovi, pred kojimi se razbudi u njegovoj duši i svega družtva pobožna iskra vjere i ljubavi božje. Ban zagrli Gerarda i povede ga u svoje dvore sa svim družtvom, gdje ih je pristojno gostio i štovao“. Za svoga gostovanja Geraldo je potpuno upoznao bana Stjepana Kotromanića. On je uvidio, da je on sklon katoličkoj Crkvi; da bi patarene rado progonio, kada bi mu bili na ruku Papa i ugarski dvor, čija mu je pomoć nužna, ako bi patareni pozvali u pomoć raskolne Srbe.[1]) I zbilja ban, ako je htio sačuvati i ono malo samostalnosti, što ju je imao, nije se smio upuštati u proganjanje patarena. „Bosna se je u ovo vrieme nalazila u teškom položaju, u oštrom škripcu, bila je sa tri strane ugrožena od jakih i pohlepnih neprijatelja: Od zapada Mletačka republika, imajući dalmatinske gradove, nastojala je svim silama, da svoju vlast čim dublje proširi i na kopnu. Na iztoku se podizala moćna srbska država. Dušan Silni, svojom hrabrošću, diplomatičkom spretnosti i prilikom razrovanosti grčkoga carstva, proširi svoju moć i vlast i preko granica Srbije i vrebao je samo zgodu, da i Bosnu skuči pod svoju vlast. Sa sjevera, Ugarska bila u napunu svoje moći . . . ugarski kralj, snivao je i svedjer mač u ruci držao, da osnuje veliku državu, koja bi sizala od Karpata do Crnoga, Egejskoga i Jadranskoga mora. A u tom bi i Bosna morala se splinuti.“[2]) Ovim riječima naš Glavaš riše položaj Bosne za Ljudevita Velikoga, ugarskoga kralja, a mi nemamo uzroka, da ih ne pomaknemo i dvije godine prije vladanja Ljudevita Velikoga — u 1340.

Kada je Benedikt XIII. iz Geraldova pisma saznao, kako je bosanski ban Franjevcima i katoličkoj vjeri sklon, te što ga smeta, da patarene u svojoj državi trpi, odmah je banu Kotro-

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I. str. 633.
[2]) Philadelphus Philalethes, Politika bosanskih i hercegovačkih Franjevaca, (Mostar, 1904.), str. 15.—16.

maniću pošao u susret. On na 28. veljače 1340. pošalje Geraldu iz Avinjona po fra Petru iz Otranta 3 pisma.[1]) U prvome, upravljenome na samoga Geralda, daje oduška svome neizmjernome veselju, što ga je ban tako udvorno primio i patarenskim se protivnikom pokazao; u drugome, upravljenome na bana, bodri ga, da se slobodno pripaše proti patarenima; a u trećemu, namjenjenu ugarskome kralju, moli ugarskoga kralja, da pomaže bosanskoga bana Kotromanića u iskorjenjivanju patarena i da ga štiti od Dušana Silnoga. Moramo priznati, da je preporuka papina u srednjem vijeku puno vrijedila. To je dobro znao i ban Stjepan Kotromanić, pak je oslonivši se s jedne strane na Franjevce i papinu milost, u kojoj je plivao, a s druge strane na papinu preporuku Karlu Robertu, počeo uprav apostolski djelovati: Franjevce potpomagati u vjerovjesništvu, osnivati im samostane, a patarene progoniti. Bosanski su Franjevci za toliki trud na crkvenome polju bili zahvalni svome banu, te su mu se odužívali svojim preporukama Papi i ugarskome dvoru, a najviše dobrim savjetima. Tu je časnu zadaću vršio iza Geralda najviše bosanski vikar fra Peregrin, radi čega ga bosanski povjesničari usporegjuju jedni s današnjim „ministrom vanjskih poslova“, drugi s „državnim kancelarom“, a i prvi i drugi sa španjolskim Ximenes-om.

Bosanski se je ban Stjepan Kotromanić franjevačkih savjeta potrebnim osjećao, osobito iza 1342. Godine 1342. na 16. srpnja umre ugarski kralj Karlo Roberto, a naslijedio ga odvažni, poletni i ambicijozni Ljudevit I. (1342.—1382.), koji je u bosanskome banu Stjepanu Kotromaniću prvih godina nazirao saparnika, ter nije htio, da zna, da ga je Benedikt XIII. ugarskome dvoru preporučio. On je pošao za tim, da bosanskoga bana ponizi do prostoga magjarskoga eksponenta, što su i bosanski ban Kotromanić i fra Peregrin nazrijevali. Da ban svoj ugled i samostalnost svoje banovine sačuva, bez sumnje u zdogovoru s fra Peregrinom odluči sklopiti savez s Mlečanima i Dušanom Silnim, te s drugim slavenskim vladarima. U tu svrhu pošalje 1343. u Mletke svoga poslanika. Promotrivši Mlečani, da je Ljudevit I. i njima pogibeljan, te da bi im moćni bosanski ban mogao biti od pomoći, ako bi on pošao, da im u Dalmaciji otme gradove, pris-

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, I., str. 632.—633.

tanu na savez s opaskom, da ga mletački gradovi i bez spomena mletačke općine s bosanskim banom sklapaju i da taj, ako u nj ne bi stupio Dušan Silni, bude samo na obranu Bosne i mletačkih gradova.[1]) Što se je s pokusom osnutka saveza zbilo nije nam poznato. Čini se, da do njega nije ni došlo. Nu svakako je ovim manevrom bosanski ban podučio ugarskoga kralja, da na njega više računa, što je Ljudevit brzo i počeo. To zaključujemo odatle, što 1345. bana Stjepana Kotromanića vigjamo, gdje se kod Bihaća druži s Ljudevitom I., te sa zajedničkom vojskom pokoravaju knezove Kurjakoviće i odvažnu udovu Vladislavu Nelipićevu. I što je još više, novoga je Ljudevitovo prijateljstvo dotle začaralo, da je još iste godine s njim bio pošao i proti Mlečanima, saveznicima Kurjakovićâ, Nelipićâ i ostalih hrvatskih velmoža. Megjutim Kotromanić, bojeći se dijelom Dušana Silnoga, koji je vazda ustajao proti Ugrima na obranu Mlečana, a dijelom, da se Ljudevit I. ne bi previše osilio i njemu naškodio, odustane od rata i vrati se kući.

Pošljednji su banov postupak Mlečani smatrali za učinjeno im veliko dobročinstvo, s toga su slijedeće godine 1346. poslali u Bosnu dva Franjevca,[2]) a malo za tim drugoga poslanika, da mu se ne samo za lanjsko dobročinstvo zahvale, nego ga sklonu i na daljnje prijateljevanje s Mlečanima. Interesantno je, da Mlečani pošljednjega svoga poslanika 1346. najprije upućuju fra Peregrinu, da ga on obavijesti, da li smije pristupiti k banu ili ne.[3]) Iz ovoga bi s Batinićem[4]) mogli zaključiti, „da je fra Peregrin ne samo najpouzdanije obćio s banom, već uz njega stajao, poznavao sve njegove težnje, ideje pa i samo dnevno razpoloženje, a uz to bio Mlečanom odan i toliko u njihovih očiuh važan, da je njihov poslanik morao najpre na njegova vrata pokucati, da dogje do bana“.

Fra Peregrinovim posredovanjem mletački su poslanici pristupili banu, izrazili mu zahvalu za iskazana dobročinstva i zamolili ga, da ustraje u prijateljstvu. Ban je zahvalu primio, a da

[1]) Ljubić, Monumenta Slavor. Merid. II., str. 181.—182.
[2]) Ljubić, Monumenta Slavor. Merid. II., str. 318.
[3]) Ljubić, Monumenta Slavor. Merid. II., str. 323.
[4]) Glasnik bosanskih i hercegovačkih Franjevaca, god. 1887., br. II., str. 24.

se prijateljstvo uzdrži, pošalje u Mletke svoga poslanika, koji 8. travnja s Mlečanima u ime Bosne sklopi savez. Ovaj je Mlečanima, pritisnutim od Ljudevita I., bio tako mio, da su banu poslali kao dar novca vrijednih 1000 dukatu, a rečenome poslaniku i fra Peregrinu po sto dukata.[1]) Ovaj je savez s Mlečanima puno vrijedio osobito za opsade Zadra, gdje su Mlečani na 1. srpnja 1346. odnijeli pobjedu nad Zadranima, i ugarskom vojskom, u kojoj se je nalazio i ban Stjepan Kotromanić. Kotromanić se je u ovome ratu tako ponašao, da se je sva ugarska i zadarska nesreća, a mletačka sreća prepisivala bosanskome banu Stjepanu Kotromaniću. S toga 9. kolovoza Mlečani i nagradiše Franjevca Katerina s 50 dukata, što se je kao poslanik kod bosanskoga bana znao i vjerno i pohvalno ponijeti.[2]) Ovim je svojim diplomatičkim djelovanjem bosanski ban ne samo svoj prestiž sačuvao, nego ga još na više podigao. S njim je rastao i glas Franjevaca osobito njihova vikara — fra Peregrina. S toga ga spljetski kaptol 1349. izabere za nadbiskupa. Megjutim se bosanski ban Stjepan Kotromanić nije nikako magao rastati s fra Peregrinom, s kojim je puno dobra učinio za svoju državu i za svoj narod. S toga zamoli sv. Stolicu, da ga ostavi u Bosni na ispražnjenoj biskupskoj stolici, što je sv. Stolica i učinila.[3]) Da bosanski ban Kotromanić pri svemu svome dosadanjemu djelovanju nije ni malo uvrijedio ugarskoga kralja Ljudevita, vidi se i odatle, što je Ljudevit 1353. uzeo njegovu kćerku Jalisavu za ženu. Iste godine 1353. umre bosanski ban Stjepan Kotromanić i bude pokopan u Mileševu u franjevačkome samostanu, što ga je sam sagradio. Tri godine iza toga otišao je za njim „državni kancelar“ ili „ministar vanjskih posala“ fra Peregrin Saksonac.

Stjepan Kotromanić nije imao ni jednoga muškoga potomka, s toga je svoju banovinu ostavio sinovcu Stjepanu Tvrtku, sinu kneza Vladislava i Jelene Jurja Šubića, kliškoga kneza, a ostavio ju je takovu, da je on, čim je umro Dušan Silni, 1355. i čim se je lišio materina upliva i osovio na svoje noge, počeo snovati o tome, kako bi i Srbe i Hrvate ujedinio pod svoje žezlo. Ove je

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 26., Klaić, Poviest Bosne, str. 131.—132.
[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 27.
[3]) Fermendžin, Chronicon observantis Provinciae Bosnae Argentinae, str. 8.

osnove Tvrtko ne samo zasnovao, nego donekle i izveo. Najprije je osvojio tri srpske oblasti: Podrinje, Travunju i Primorje, a tada se je u Mileševu okrunio „sugubim vijencem“ za kralja Bosne i Srbije[1]). Na ovim lovorima Stjepan Tvrtko nije počivao, nego je sada nastojao, da si priključi i hrvatske zemlje preko Save i Dinare, gdje su hrvatska vlastela bila odavna nezadovoljna s magjarskom upravom. Uz Tvrtka odmah pristadoše braća Horvati preko Save i Ivan Paližna preko Dinare. Godine 1390. Stjepan je Tvrtko već imao pod svojom vlašću Hrvatsku i Dalmaciju, a tada si ostalome naslovu pridoda i „kralj Hrvatske i Dalmacije“[2]). Stjepan je Tvrtko najviše stanovao u Kraljevoj Sutjesci i nedalekoj Trstionici. Pošto je bio katolik i pošto je tu u Sutjesci bio franjevački samostan, ni malo ne sumnjamo, da je i on poput svoga predšasnika svoje političke planove izvodio u sporazumu s Franjevcima.

Godine 1391. Stjepan Tvrtko, kada je stajao na vrhuncu svoje moći na 23. ožujka umre. Pošto je Bosna bila izborno kraljevstvo, bosanska vlastela ne obzirući se na Tvrtkove zasluge, mimoišav njegova sina Tvrtka Tvrtkovića, izaberu Tvrtkova mlagjega brata Stjepana Dabišu, nadajući se iz njegove slabosti izvući kakov kapital. I uistinu slabošću se je Stjepana Dabiše i žene mu Jelene Grube okoristilo ne samo bosansko plemstvo, proširiv svoju vlast na uštrb kraljeve vlasti, nego i sam kralj Sigismund, koji je ne samo Hrvatsku i Dalmaciju od Bosne otcijepio, nego i Bosnu svojoj baštini prikopčao. Nu baš za kralja Dabišu i ženu mu Jelenu Grubu nemamo nikakovih dokaza, da su se igda s Franjevcima kao savjetnicima služili.

Poslije Dabiše i Jelene mu Grube nastali su u Bosni izmegju 1398.—1421. crni dani — dani borba protukralja, koje su uz veliki crkveni raskol, najviše doprinijele, da se je u Bosni patarensko plemstvo tako osililo, da su mu pripadali najmoćniji u Bosni velikaši: Hrvoje Vukčić, Sandalj Hranić, Radoslav Pavlović; da su ga uvažívali i isti Dubrovčani, koji hoće, da se njihove stvari pretresaju u prisutnosti patarena; da su uživali mnogobrojne povlastice, koje Dubrovčani nazivlju: „Franchágie de Patareni“[3]). Suprot svega toga, čini se, da su i za dobe protu-

[1]) Dr. S. Srkulj, Izvori za hrvatsku povijest, (Zagreb, 1910.), str. 42—45.
[2]) Klaić, Poviest Bosne, str. 185.
[3]) Dr. P. Jelenić, De Patarenis Bosnae, str. 110.—111.

kralja neki kraljevi pristajali uz Franjevce i s njima u sporazumu radili. To osobito vrijedi za Stjepana Ostoju. Za prvih se je godina Ostojine vlade u Bosni osobito razvila razlika megju staleškim klasama. Cio se je narod dijelio na plemstvo i prosti narod, Plemstvo se je opet cijepalo u više i niže — u vlastele i vlastelčiće; a prosti narod u slobodne gragjane, u kmetove i robove. Pošto su po Bosni često hodali Dubrovčani, te robove kupovali, sa sobom ih vodili i dalje preprodavali, Ostoja to 1400. Dubrovčanima zabrani[1]). Na ovu je plemenitu zabranu Ostoja bez sumnje došao po savjetu Franjevaca, čijoj je jednoč kako svjedoči Šipračić[2]), Lašvanin[3]) i drugi bosanski ljetopisci i skupštini držanoj u Veseloj Straži kod Bugojna prisustvovao[4]).

Kada su nakon konstančkoga sabora 1414.—1418. cijelome katolištvu uopće; a nastupom Tvrtka II. Tvrtkovića Bosni napose svanuli bolji i mirniji dani, pošalje franjevački general u Bosnu fra Jakova Marhijskoga, da reformira u nekim krajevima raspušćane Franjevce. Sada u Bosni izmegju fra Jakova i Tvrtka II. nastane čudan prizor. Fra Jakov hoće Franjevcima da zabrani posjede, Tvrtko to ne da. Fra Jakov radi toga bježi iz Bosne i kralja razglašuje kao poganina, a on se ispričaje, da to čini iz straha, da Franjevci, ne mogući bez posjeda opstati, ne ostave Bosnu i tako država štetuje. Na koncu konca čitav se prizor svršio s tim, da je kralj Tvrtko II. Tvrtković, ne samo obećao opstanak Franjevaca u Bosni na drugi način obezbijediti[5]), nego ih s njihovmi samostanima na osobiti načini štititi[6]). Pošto Tvrtko II. nije bio kakov gorljivi katolik, to nam čitav ovaj prizor sa svojim zaključkom svjedoči, da ih je on cijenio jedino radi njihovoga socijalnoga i političkoga rada.

Nu mi ne ostajemo pri pukim hipotezama. Poslije navedenih hipoteza povlačimo historičke činjenice, koje nas potpuno uvjeravaju, da je Stjepan Tvrtko II. skupa s bosanskim Franjevcima radio za dobro i neodvisnost Bosne. Složni se ovaj rad javlja osobito, kada su Osmanlije, koji su se u Vrhbosni još

[1]) Glasnik zemalj. muzeja u Sarajevu, god. 1901., sv. I., str. 92.—95.
[2]) Šipračić, T4ΠXΛ4 OA MHNHCT4P4… u Kr. Sutjesci.
[3]) Lašvaninov Ljetopis u Lijevnu.
[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 80.
[5]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 66.
[6]) Klaić, Poviest Bosne, str. 276.

prije pod vojskovogjom Izakom nastanili, Stjepana Vukčića pod svoju vlast skučili, Radoslava Pavlovića i istoga Tvrtka II. na plaćanje danka prisilili, osvojivši 1440. Srbiju sve do Beograda te Zvornik, Srebrenicu i Usoru, bosanskom se kraljevstvu zaprijetili s potpunom propašću. Kralj Tvrtko II., koji je do sada na pameti imao ponovno ujedinjenje Hrvatske i Dalmacije, čim je ugarski dvor puno od sebe otugjio, upre sada sve sile, a da sačuva barem oni dio Bosne, što ga je još uživao. U tu se svrhu on preporučuje za pomoć ugarskome kralju Vladislavu Varnčeku, traži zaštitu u Mlecima i Dubrovniku. I uistinu Vladislav ugarski kralj počeo se je spremati na Osmanlije, Mlečani mu obećaju otvoriti utočišna vrata, a Dubrovčani mu, 1442. primaju u pohranu poslano srebro, čvrsto mu obećaju, da ga neće nikome predati, nego će s njim ono činiti, što im bude on „poručiti i narediti u svom listu, pod svojom običajnom pečatiju, koji bude upiso pred redovnici rimske vjere ili vjere bosanske[1])“. Pošljednje riječi Dubrovčana za bosanske Franjevce puno znače. One nam svjedoče, da su Dubrovčani u velikim stvarima pisma bosanskih kraljeva držali samo onda za vjerodostojna, ako su bila provigjena ne samo njegovim pečatom, nego i potpisima ili redovnika „rimske vjere“ — Franjevaca ili predstavnika „bosanske vjere“ — patarena, što opet znači, da je Tvrtko II. u sličnim stvarima i jedne i druge često rabio.

Megutim u kritičnim ovim časovima bukne izmegju Ugarske i Bosne rat, koji bosanske prilike još više zaoštri, a Osmanlije osokoli na daljnja prodiranja na zapad. Sada bosanski vikar fra Ivan Bajanin preuzme na se plemenitu zadaću — izmirenje vladara[2]) na opću korist kršćanstva, a ustuk islama. U koliko je bosanski vikar u svome pothvatu uspio, nije nam poznato. Poznato nam je samo to, da se je u ovim burnim vremenima Vladislav proti Osmanlijama ipak naoružao, u susret

[1]) Pucić, Spomenici srbski, II., str. 106.—107.
[2]) „Quando … Joannes, de Vaya … foret vicarius Boznenzium familie minorum, tunc inter reges Hungarorum et Bozne fuit magna guera exorta, propter quod pro pace habenda frater Joannes, vicarius predictus, missus fuit ad regem Hungarorum.“ Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 19., gdje se dokazuje, da je spomenuti rat bio god. 1443., a fra Ivan u Budimu u proljeće god. 1444.

im pošao i kod Varne ih, gdje je 1444. i sam pao, do nogu porazio; a bosanskoga je kralja Tvrtka II., koji se 1443. pošljednji put javlja[1]) zamijenio Stjepan Toma Ostojić (1444.—1461.).

Stjepan Tomaš Ostojić bio je nezakoniti sin Stjepana Ostoje. Imao je brata Radivoja, takogjer nezakonita, ali njega su bosanska vlastela, poslije izumrća zakonite loze Kotromanića na kraljevskom izboru s toga, što je šurovao s Osmanlijama, mimoišla, isto onako, ko i tugjinca Hermana, celjskoga i zagorskoga kneza, koga si je Stjepan Tvrtko za našljednika preporučio; a izabrali su skromnoga Stjepana Tomaša, koji pošto se do sada nije ni u čem isticao, nije nikoga ni uvrijedio. Čim je papin poslanik Toma, hvarski biskup, koji je u to vrijeme boravio u Hercegovini, čuo za promjenu prijestolja u Bosni, spusti se iz Hercegovine u Bosnu i ujediniv svoje sile sa silama Franjevaca, Tomaša obrati s patarenstva na katoličku vjeru[2]); a tim u Bosni i na socijalnome i na političkome polju stavi podlogu onome djelovanju, u kome su Franjevci i u Crkvi i u državi izašli na kulminaciju.

U vjersko-socijalnim stvarima inkvizicija je i opet jedno od najglavnijih njihovih djelovanja. U početku su Tomaševa vladanja ne samo patareni u bosanskoj vikariji izašli na kulminaciju svoje moći, nego su u nju — navlastito u Moldavsku i Ugarsku prodrli Husiti. Papa Eugenij IV., do koga je dopro javni glas, da su bosanski Franjevci postali bedem; za čuvanje Božjeg doma, proširenje prave vjere i iskorenjivanje krivovjernika, imenuje 1444. njihovoga vikara fra Fabijana Bačanina, te njegove našljednike inkvizitorima u Ugarskoj, Bosni, Moldavskoj, Vlaškoj, Bugarskoj, Raši i Slavoniji, zaprijetivši se svima, koji bi ih smetali izopćenjem Papi pridržanim; a obećavši svima, koji bi ih potpomagali, one oproste, koje su dobivali oni, koji bi štogod doprinijeli za obranu sv. Zemlje[3]). Oboružani ovako Franjevci sa raznim povlasticama i preporu-

---

[1]) Hrvatski ljetopisac S. Klimentović o njegovoj smrti piše: „1434. — mjesto 1444. — tada ubiše bošnane istoga Tvrtka drugoga krala bosanskoga", Kukuljević, Arkiv za povjestnicu jugosl., IV., (Zagreb, 1857.), str. 33.

[2]) Dr. P. Jelenić, De Patarenis Bosnae, str. 113.—114.

[3]) Nedić, Monumenta privilegiorum Provinciae Bosnae Argentinae, str. 72.—75.; Fermendžin, Acta Bosnae, str. 184.

kama, počmu revnije nego li igda prije voditi inkviziciju. Nu pri tom svome spasonosnome djelovanju nabasaju na razne poteškoće. Oni ne samo da u raznim krajevima prostrane svoje vikarije naigju na svjetovne župnike i u dostojanstvima postavljene crkvenjake, koji su javno držali priložnice, štovali ih i učili, da tjelesno općenje i megju nevjenčanim nije grijeh,[1]) nego i samoga kralja Tomaša kao sumnjiva u vjeri, koju je bojeći se patarena i Osmanlija, ne samo odbio od Pape si ponugjenu kraljevsku krunu i osnivanje novih biskupija, nego je i patarenske prvake štovao. U ovim se teškim okolnostima Franjevci za pravo nijesu znali snaći. Teško im je bilo doći u sukob i s kraljem i sa svjetovnim klerom. Nu ipak odluče u prvome slučaju poći sigurnijim putem — uskratom kralju sakramenata, a drugi po svoj prilici prijave sv. Stolici. Sv. Stolica čuvši za obe poteškoće izda 1446. dvije bule, jednom dopušća Franjevcima, da slobodno povedu inkviziciju i proti navedenih skandaloznih svećenika;[2]) a u drugom im na kraljevu molbu dopušća, da mu slobodno sakramente dijele,[3]) dokle god kralj patarene samo radi straha tolerira, a pripravan je, čim mogne, da ih progoni.[4]) Ovim odlukama Eugenija IV. Franjevci su lišeni poteškoća, narod mnogih sablaznih, a kralj je Tomaš, koga je isti Papa i nezakonitosti i na patarenski način sklopljene ženidbe lišio, postao još revnijim katolikom, te je ne samo po raznim mjestima Bosne podigao veličanstvene crkve, nego i svoj je dvor učinio skroz katoličkim, stavivši u nj prema dozvoli sv. Stolice dva Franjevca za dvorske kapelane. Buduć su dvorski kapelani bosanskoga kralja bili i od odličnijih i od učevnijih Franjevaca, to su oni megju ostalim dvoranicima — megju: dvorskim knezom, komornikom, kaznacem, tepčijom, dijakom, stavilcem i peharnikom bili pravi cvjetovi „poštene dvorštine". Od njih je kraljevski dvor, ne samo svete sakramente primao, njihovu misu slišao, pred njima se za ugovora rotio,

---

[1]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 70.

[2]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 71.

[3]) Farllati, Illyrici sacri tom IV., str. 257—258.

[4]) Ova nam afera kralja Tomaša s bosanskim Franjevcima, te odluka Eugenija IV. jasno dokazuju, da je ono sve izmišljeno, što Farllati (u Illyricum sacrum tom. IV., str. 68.) piše o nekome saboru, što ga je tobože kralj Tomaš 1446. u Konjicu protiv patarena držao.

nego i njihove savjete primao i preko njih kao svojih poslanika na evropskim dvorovima najteže poslove svršavao.[1])

I uistinu od ulaza bosanskih Franjevaca u kraljevske dvore u svojstvu kapelana nema gotovo poduzeta većega djela, koje bi ciljalo na dobro Crkve, države i naroda u Bosni, a da u njemu ne učestvuju i Franjevci bosanske vikarije. Kralj Tomaš pridaje plemića Sladoju u ruke bosanskih Franjevaca. Ovi ga primaju i ujedno ga s njegovom braćom i baštinicima, te s njegovim gradovima i tvrgjavama stavljaju pod zaštitu sv. Stolice; a ova ih 19. lipnja 1447. prima i vikaru, kustodima i gvardijanima bosanske vikarije nalaže, da ih štite.[2]) Kralj Tomaš sklapa 1451. s Dubrovčanima savez protiv svoga tasta Stjepana Vukčića, „hercega od sv. Save, gospodara humskoga i primorskoga i velikoga vojvode rusaga bosanskoga, kneza drinskoga i k tomu“ koji je odbacio ženu Jelenu, kraljičinu majku, a uzeo si za ženu neku Florentinku, te koji je objema rukama primao iz Bosne prognane patarene, a baš pri sklapanju ovoga saveza ne manjkaju ni bosanski Franjevci. To ne krije ni sam Tomaš, nego to jasno u zapisniku saveza priznaje, veleći: „K o i z a p i s ъ m i g o s p o d i n ъ S t i p a n ъ T o m a š ъ k r a l ъ v i š e r e č e n i i s i n ъ m i k n e z ъ S t i p a n ъ z a v e z a s m o s e i r o t i s m o p r i d ъ. o t ъ c e m ъ l i g a t o m ъ b i š k u p o m ъ h v a r ъ s k i m ъ i p r i d ъ o t ъ c e m ъ k u š t o d o m ъ i k a p e l a n o m ъ M a r i n o m ъ“[3]) Kralj Tomaš polag saveza Dubrovčane uistinu pomaže, ali ga u tome iznevjeruju vojvode. S toga Tomaš okrene oružje protiv njih, a odatle se izleže u Bosni i po Crkvu i po državu i po narod pogubni gragjanski rat. Franjevci: fra Nikola iz Apulije i fra Marin Konavljanin, kustodi bosanske vikarije upletu se s papinim delegatom Tomom megju

[1]) „Tuis itaque supplicationibus inclinati, devotioni tuae, ut duos Fratres ... vicariae Bosnae ... in tuos Capellanos, quoties opus fuerit, recipere illosque apud te tamquam tales in servitiis tuis ad celebrandum Missas et alia divina officia tenere necnon ad civitates, villas et loca quaecumque, etiam Romanam Curiam, superiorum suorum dicti ordinis licentia non requisita, pro tuis et regni tui necessitatibus libere et licite ducere et transmittere possis, dictisque Fratribus, ut servitiis tuis insistere aliaque singula praemissa facere possint et valeant, tenore praesentium indulgemus.“ Nedić, Monumenta privilegiorum Bosnae Argentinae, str. 100.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 206.

[3]) Miklošić, Monumenta serbica (Viennae, 1858.), str. 450.

strašću zanešene stranke i pomire ih, a Nikola V. ovu pomirbu odobri, naloživ 1. srpnja 1452., ko li bosanskome biskupu, to li vikaru i kustodima bosanske vikarije, da strogo paze, da se učinjeni mir ne bi opet narušio.[1]) Zauzimati se dakle za druge, njihova prava i imanja štititi, zakletvama jakost pridodavati, bdjeti, da se zakletve vrše, zavagjene miriti, to je bio glavni i socijalni i politički rad bosanskih Franjevaca.

Najvažniji je ipak pothvat, u kome se zrcali socijalni i politički rad bosanskih Franjevaca bio križarski rat proti Osmanlijama. Ovi su na Kosovu 1389. srpskoj samostalnosti zadali smrtni udarac; 1415. nastanili se u Bosni podjarmili Sandalja Hranića[2]) i braću Pavloviće te osnovali iza toga „b o s a n s k o k r a j i š ć e“; 1453. zauzeli Carigrad i na Aja-Sofiji stavili mjesto križa polumjesec; a nije prošlo ni mjesec dana iza toga i Stjepan Vukčić okiti se žalosnim naslovom: „M i l o š ć u B o ž j o m i g o s p o d a r a v e l i k o g a g o s p o d i n a m i c a r a a m i r s u l t a n a M e h m e d - b e g a m i g o s p o d i n S t j e p a n, h e r c e g o d s v. S a v e“. Pred njima dršću Mletke, Italija, Ugarska, Poljska, dršće sve kršćanstvo, a osobito Bosna. Da se ovaj bič odvrati od Bosne i čitava zapada i zapadne kulture, Papa Kalikst III. razašalje na razne strane propovjednike, da kupe križare i milostinju za križarsku vojnu protiv Osmanlija. Od propovjednika se osobito istakne Franjevac sv. Ivan Kapistran. Ovaj skupiv križare, megju kojim se hrabrošću puno istakoše trećoretci sv. Franje,[3]) dovede ih pod Beograd te s vojvodom Ivanom Hunjadijem uz urnebesne poklike: „I s u s e!“, 21.—22. srpnja 1456. poraziše Osmanlije.[4]) Ni kralj Tomaš, ni Kalikst III., ni bosanski Franjevci nijesu držali, da treba na dobivenim pod Beogradom lovorikama počivati, nego rat nastaviti.

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 216.

[2]) Već 30. svibnja 1420. poklanja Sandalj Hranić Dubrovčanima „s milostiu i darom božiim i velikoga cara sultana Mehomet bega“ dobiveni grad Sokol i župu: Miklošić, Monumenta serbica, str. 300.—304.

[3]) Nekrologij vukovarskih Franjevaca pod danom 21. 1456. bilježi: „Sexaginta Tertiarii Anonymi, qui in comitiva S. Joannis a Capistrano pro Christo ac Ecclesia militantes in duplici illa Belgradensi victoria invicto spiritu certarunt usque ad mortem.“

[4]) Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chronica Fratrum Minorum, str. 78.—82.

Već 23. travnja 1457. šalje kralj Tomaš u Rim fra Nikolu Šibeničanina, koji javlja Kalikstu III., kako bosanski kralj misli nastaviti rat protiv Osmanlija; a 22. srpnja iste godine fra Bricija Panonskoga i fra Demetrija Abanskoga, da mu donesu od Pape križ i zastavu. Papa pohvali kraljev pothvat; uputi njegove poslanike, da križ i zastavu išću od njegova u Ugarskoj poslanika,[1]) mletačkoga duždа Foskara zamoli, da bosanskome kralju priteče u pomoć, a fra Marijanu Sijenskome naloži da propovijeda križarsku vojnu i kupi u tu svrhu za ugarskoga kralja Vladislava, kralja Tomu i Jurja Kaštriotića milostinju.[2]) Dok se je križarska vojna propovijedala, milostinja se za nju sabirala, a Tomašev poslanik Nikola Trogiranin tražio pomoć po evropskim dvorovima. Tomaš je već imao manje okršaje s Osmanlijama. To je Tomaš po fra Marijanu i fra Pavlu Dubrovčaninu i Kalikstu III. javio, te mu ujedno navijestio, da početkom rujna misli s njima na otvoreno polje izaći.[3])

Kralj Stjepan Tomaš.

Da li je Tomaš u rujnu uistinu otvoreno kreševo proti Osmanlijama počeo, nije nam poznato. Po svoj prilici Tomaš je rat odgodio za slijedeće proljeće, dok se još bolje spremi. I uistinu za rat se je i dalje živo spremalo. Papa 25. listopada

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 230.—231.
[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 232.
[3]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, II. str. 298.—299.

piše sv. Jakovu Marhijskome, koji je takogjer propovijedao križarsku vojnu, da pozove u Rim njemačkoga cara, ugarskoga, bosanskoga, poljskoga i ine kraljeve, da tu sklope ne samo obranbeni savez, nego se i dogovore, kako će zavojštiti na Osmanlije.[1]) Zamisao plemenita, ali se radi nehaja kršćanskih vladari sv. Ocu ne odazvaše i tako kralj Tomaš ostade u borbi proti Osmanlijama osamljen. Nu on ipak ne zdvoji. Godine 1458. zametne s njima kreševo i otme im na bosansko-srpskoj granici neka mjesta.[2]) Iste godine, na temelju ženidbenoga prava,[3]) proglasi kralj Tomaš svoga sina Stjepana Tomaševića srpskim despotom. Ovaj čin kralja Tomaša, te njegovi lanjski ratovi probude puna osvajalačkoga duha osmanlijskoga sultana Mehmeda II., te se ovaj počme opet protiv kršćanstva oružati. O tome je dobro bio izvješćen kralj Tomaš, s toga on i moli Pija II., da proglasi opet križarsku vojnu, a Mletke, da mu priteku u pomoć. I uistinu Pijo II. shvati teški položaj bosanskoga kralja. Stoga počme živo snovati o križarskoj vojni, a da se do iste bosanski kralj prema mogućnosti pomogne, zapovijedi Sijenskome fra Marijanu, da dotle još po nalogu Kaliksta IV. skupljene križare vodi u Bosnu u pomoć kralju Tomi.[4]) Ali „Roma deliberante Saguntum periit." Dok je fra Marijan križare spremao, a Pijo II. snovao o velikoj križarskoj vojni, navale Osmanlije na još slobodni dio Srbije i na Smederevo, te ih 30. lipnja tim lakše predobiju, što su Srbi mladoga Tomaševića kao dobra katolika prijekim okom gledali.

Pad Smedereva prenerazio je čitav kršćanski zapad. Njegova se je vrijednost izjednačivala s vrijednošću istoga Carigrada, a njegov gubitak s gubitkom Carigrada.[5]) S toga je kršćanstvo i bijedilo ne samo Tomaša i Tomaševića, nego i susjedne vladare, a osobito ugarskoga kralja Matijaša Korvina, da gradu Smederevu nijesu u pomoć pritekli. Nu kralj Matijaš, da prekrije svoj nehaj, optuži Piju II. bosanski kraljevski dvor, da je Smederevo izdao

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 233.—234.
[2]) Klaić, Poviest Bosne, str. 313.
[3]) Stjepan Tomašević uzeo si je za ženu Jelenu, kćer srpskoga despota Lazara, koja je, da čim više mužu unigje u volju i na katoličku vjeru prešla, te i isto ime promijenila, prozvav se Marijom. Glasnik zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini, god. 1911., svez. II.
[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 239.—240
[5]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 240.

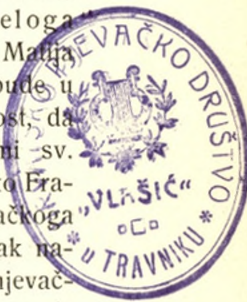
i da šuruje s Osmanlijama. Dok je Pijo II. ovoj optužbi i vjerovao i nevjerovao, stigne mu i druga optužba, da se je kralj Tomaš sdružio s Osmanlijama i doveo ih u Hercegovinu.[1]) Papa je znao, da je kralj Tomaš sav u rukama Franjevaca i da većinom s njihovim savjetom radi, s toga i opet ovim osvadama nije sasvim povjerovao. Ali, da ipak bude na čistu s tom stvarju izašalje u Bosnu svoga poslanika hvarskoga biskupa da stvar izvidi i ako bi slučajno našao, da je Tomaš u istinu u savezu s Omanlijama, da čitavu Bosnu udari interdiktom.[2]) Papin se je poslanik bez sumnje osvjedočio o nevinosti bosanskoga dvora, s toga je Bosnu i poštedio od teške kazne; a kralj Tomaš, da mu vrati milo za drago, ne pazeći na pogibelji, u kojima se je Bosna sa strane Osmanlija nalazila, počme patarene više nego li igda progoniti. Dok su se ovi što silom što milom dijelom krstili, dijelom u hercegovu zemlju i u osmalijske krajeve iseljavali,[3]) umre 1461. dobri kralj Tomaš[4]) i bude pokopan u franjevačkoj crkvi u Kr. Sutjesci.

Kralj Stjepan Tomaš jedna je od najljepših pojava u povjesti katoličke Crkve u Bosni. Iz početka je pataren, kašnje snošljivi, a na koncu gorljivi katolik, koji s jedne strane progoni patarene, a s druge odbija Osmanlije od svoga kraljevstva i sprema se tamo od 1456., pa do svoje smrti na oveću križarsku vojnu, s kojom bi se spasila i Bosna i čitav zapad sa svojom kulturom. U svemu su ga, a osobito u pošljednjemu pothvatu, kao što smo već istakli, pomagali Franjevci, pa ako i nije pothvat u djelo priveden niti je kriv kralj Tomaš ni Franjevci, nego nehaj i zavist susjednih država.

Poslije smrti Stjepana Tomaša Ostojića naslijedi ga Stjepan Tomašević, rogjen iz patarenski sklopljena braka izmegju Stjepana Tomaša i Vojače.[5]) Poletni Stjepan Tomašević odmah spremi

[1]) Klaić, Poviest Bosne, str. 317.
[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 240.—241.
[3]) Farllati Illyrici sacri, tom. IV., str. 73.
[4]) U franjevačkome samostanu u Zaostrogu nalazi se i danas jedna planeta, za koju se pripovijeda, da je skrojena od plašta Stjepana Tomaša.
[5]) Neki misle, dapače, ako i neuspješno i dokazuju, da je Stjepan Tomašević zakoniti sin Stjepana Tomaša i žene mu Katarine. Prof. Fran. Bulić, Accessiones et correctiones all' Illyricum sacrum (Spalati, Supl. Bullet.), str. 132.—133.

Piju II. poslanike, koji mu novoga kralja predstaviše kao katolika od mladosti i poznavaoca latinske knjige i kršćanskoga nauka, te koji mu zamoliše kraljevsku krunu, koju mu otac, da ne uvrijedi Osmanlije, nije smio, da primi. Jave mu, da je Bosna u velikoj krizi, da Osmanlije mogu u nju svaki čas nahrupiti, te zamoliše ga, da mu isprosi pomoć u Ugarskoj, Mletačkoj i Jurja Kaštriotića i da u Bosni osnuje još novih biskupija. Ovu je predstavku i ove molbe Papa Pijo II. s veseljem saslušao, te je novome kralju željenu krunu poslao; za zaštitnika kraljevstva mu potvrdio sv. Grgura Čudotvorca[1]); a nonskome biskupu Boži naložio, da i on kao i poslanik mu spljetki nadbiskup Lovro proglase bulu „Crutiatam“, ako bi Osmanlije u Bosnu nahrupili.[2]) U mjesecu studenom 1461. Stjepan se Tomašević u Jajcu okruni od Pija II. poslanom krunom; a 1463. što nehajstvom susjednih vladara, što domaćom rastrovanošću, što intrigama radi progonstva u Hum i osmanlijske krajeve iseljenih patarena, pane Bosna, „cijeloga kršćanstva ... ključ i luka“, kao što ju lijepo kralj Matija Korvin nazivlje. Sam nesretni kralj Stjepan Tomašević bude u Ključu uhvaćen i od Fatih Mehmeda pogubljen.[3]) „Okolnost, da je posljednji bosanski kralj prije turske navale s moćmi sv. Luke i kraljicami odpremio iz Jajca u Dalmaciju i nekoliko Franjevaca, te da su obje potražile gostoljublje kod franjevačkoga reda, svjedoči kojim je duhom disao i onaj zadnji ogranak narodne dinastije i kako je uskim vezom bio skopčan s franjevačkim redom.“ Ove riječi našega Batinića[4]) potvrgjuje i ona iz 1461. darovnica Stjepana Tomaševića, kojom ovaj svoga strica

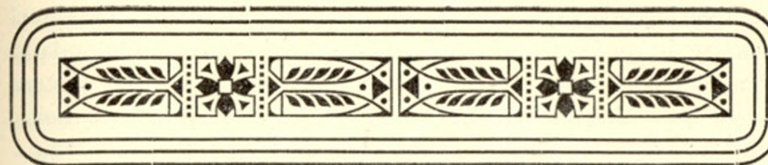

[1]) Bosanci su sv. Grgura i prije štovali kao zaštitnika bosanskoga kraljevstva, a Pijo II. to je samo na molbu Stjepana Tomaševića 1462. potvrdio. Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, II., 371.
[2]) Dr. Jelenić, De Patarenis Bosnae, str. 119.—120.
[3]) Od davnina su razne hipoteze o načinu kako je pošljednji bosanski kralj pogubljen. Još Luccari naprosto spominje, da je pogubljen; Leunclavij, Bonfinij i Isthvanfi i naš Lašvanin, da je živ zguljen; Laonic, Orbinij i Spandugin, da je posječen; Matija Michovienski, Boter i Cromer, da je privezan za stup i strijeljan; savremeni Pijo II. i Pavao II., da ga je sam Mehmed II. svojom rukom zaklao, a ove po volji slijede savremeni pisci. Spicilegium observationum historico-geographicarum de Bosnae regno hungarici quondam juris (Lugduni Batavorum impensis Buartsi, 1737.), str. 74.—75.; Lašvaninov ljetopis.
[4]) Glasnik bosanskih i hercegovačkih Franjevaca, 1887., br. 7. str. 117.

Radivoja obdaruje s gradom Komotinom, gorom Bočcem i t. d., te ga sa svim njegovim posjedima predaje pod zaštitu „u ruke mnogo poštovanom u Isukrstu fratru Filipu vikaru bosanskomu.[1])

I tako bosanski Franjevci čitavu ovu epohu ispunjaju i socijalnim i poličkim djelovanjem; a promotrimo li svrhu ovoga djelovanja, to ćemo odmah opaziti, da je sve to djelovanje jednolično — da se sve svodi na djelovanje za Boga, svoga vladara i narod.

[1]) Neki ovu darovnicu, koja se u bosančici i u fojničkoj i Lašvaninovoj hronici nalazi, drže za sumnjivu. Nu s tim se puno ne slabi naša tvrdnja, jer, ako bi i bila lažna, ipak se je morala osnovati na odnošajima bosanskih Franjevaca i kralja Tomaševića.

§ 4.

ŠKOLE.

Da li su Franjevci, kada su stupili na bosansko tlo, tu vikariju zasnovali i svoje kulturno djelovanje počeli razvijati, naišli na kakove škole bilo kod katolika, bilo kod patarena ili raskolnika o tome izvori muče. Izvori nam samo to tvrde: da su patareni rado sv. Pismo čitali; da su onim, koje bi u svoju šljedbu primali stavljali sv. Pismo na glavu; da su sv. Pismo prepisivali i u svojoj ga liturgiji rabili; te da su imali neku vrst učitelja — „strojnike"[1]); a da li su ovi druge osim vjerskih istina još u čemu podučavali i da li su držali formalne škole ili su svoje šljedbenike i pripravnike samo privatno podučavali, o tome ne znamo uprav ništa. Iz velike pak neukosti, u kojoj su Franjevci u Bosni našli i katolički i grkoistočni i živalj i kler, dalo bi se zaključiti, da ni jedni ni drugi nijesu imali ni za odgoj klera formalnih škola, a kamo li za odgoj naroda; te da su se svećenički pripravnici jedino kao sakrištani i zvonari kod župnika za svoje uzvišeno zvanje pripravljali. U pomanjkanju klera i sredstava za odgoj istoga, ovi bi se, čim bi naučili glagolati,[2]) redili, premda je sv. Stolica željela i nastojala, da ko li biskupije, to li župe popunjaju muževi, koji znaju barem „dobro čitati, dobro slágati i dobro pjevati i shodno govoriti latinskim jezikom".

[1]) Dr. P. Jelenić, De Patarenis Bosnae, str. 42., 50.

[2]) Prije biskupa iz reda sv. Dominika i sami sa bosanski biskupi bili glagoljaši. Još Ivan de Casamaris savjetuje sv. Stolici 1203., da bi dobro bilo, da se na ispražnjenu bosansku biskupsku stolicu stavi koji Latin; a Bonifacij IX. 1396. hoće, da gjakovački župnik, koji je pod bosanskoga biskupa potpadao, pozna latinski i dobro pjevati. Fermendžin, Acta Bosnae str. 6. i 57.

Nu čim su na bosansko tlo stupili Dominikovci i Franjevci stvari se na bolje okrenu. Franjevci u Bosni brzo, istisnuv odatle Dominikovce i zasnovav te proširiv tu svoju vikariju, počmu spasonosno djelovati ne samo na polju vjerovjesništva, unije, duhovne pastve i t. d., nego bez sumnje i na polju školstva.

A nije drukčije moglo ni biti, do da Franjevci, koji su dolazili u Bosnu iz pokrajina: Talijanske, Španjolske, Njemačke i t. d., gdje su njihove ne samo niže, nego i više škole cvale,[1]) počmu i u novoj domovini školstvo njegovati. A kakove su škole prvi Franjevci u svojoj vikariji još u početku svoga u Bosni djelovanja počeli njegovati, dalo bi se donekle zaključiti iz okolnosti, u koje su u novoj domovini zapali, te iz toga, kakove su škole u njihovoj prvotnoj domovini cvale. U srednjemu su vijeku u prosvjetljenoj zapadnoj Evropi, odakle su prvi Franjevci u Bosnu dolazili, cvale trostruke škole: osnovne, humanitarne i visoke. U osnovnim su se školama, koje se ne smiju nipošto isporediti s današnjim osnovnim školama,[2]) stavljali temelji naobrazbe s poukom u čitanju, pisanju, vjeronauku, računanju i pjevanju; dok su se u humaniornim — u „trivium-u" i „quadrivium-u" svršavale slobodne umjetnosti — „artes liberales" i to u „trivium-u": gramatika, retorika i dialektika, a u „quadrivium-u": aritmetika, geometrija, muzika i zvjezdoznanstvo. U visokim su se školama, koje su bile ili sveučilišta ili samo bogoslovni zavodi, pojedinci, nakon svršenih početnih i humaniornih škola, usavršivali u strukama, koje su im zahtijevali izabrani striliši: u bogosloviji, mudroslovlju, pravu, liječništvu i slikarstvu.[3])

I. Osnovne i humaniorne škole. Okolnosti su zahtijevale, da prvi bosanski Franjevci otvore na priliku gornjih škola najprije osnovne i humaniorne, pa tek onda i bogoslovne. Neumorivim svojim radom na polju vjerovjesništva i sjedinjenja crkava, oni su brzo na katoličku vjeru preveli na tisuće duša svakoga starliša, spola i dobe. Pošto je ove trebalo opširnije u

[1]) Neke su se franjevačke više škole, kao bolonjska, pariška, oksonska, kambridska, tološka, anžuvinska, kašnje utjelovile sveučilištima. Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale historiae ordinis Fratrum Minorum, str. 244.—248.

[2]) Osnovne škole u današnjem obliku datiraju svoj početak u XVIII. i XIX. stoljeću, a razvile su se iz njemačkih župnih škola.

[3]) Dr. Nikel, Algemeine Kulturgeschichte (Paderborn, 1895.), str. 387.—388.

vjerskim istinama podučiti, a to sve nije moglo biti u crkvama, s toga su oni svoje samostanske ćelije okretali u škole, te su u njima mlagje počeli podučavati ne samo u vjeronauku, nego u svima onim strukama, što su se u pokrajinama, gdje su oni nikli i odakle su došli, u osnovnim školama predavale, a osobito u latinskome jeziku. Ali pošto je u Bosni u prvoj polovici XIV. stoljeća bilo malo samostana, te ovi nijesu vazda bili u stanju sve novoobraćenike na školu primiti, s toga se 1347. Stjepan Kotromanić, bosanski ban preko mletačke republike obrati na Klementa VI., te ga megju ostalim zamoli i to: da bosanski vikar može, kada to bude nužda, stavljati novoobraćene i u velike samostane reda susjednih pokrajina, da se ovi tu usavrše u latinskoj slovnici i katoličkoj nauci.[1]) Tko pozna, da katoličku Crkvu kao što lijepo veli učevni Aichner, resi ta osobitost, da vazda propovijedanju i kršćenju pridodaje nauku i knjigu,[2]) taj će lasno ostati pri uvjerenju, da je sv. Stolica barem ovoj banovoj molbi pošla u susret. Nu da li su se ovom povlasticom i dokle su se bosanski Franjevci služili, tko bi znao? Svakako ne iza pomnožanja samostana svoje vikarije.

Uz novoobraćenike bosanski su Franjevci u osnovnim školama osobitu pomnju posvećivali odgoju i pouci svojih pitomaca. Ako i jesu bosansku vikariju zasnovali strani Franjevci, te joj dugo glavni potporanj bili, ipak su ovi dosta rano počeli primati darovitije mladiće u svoje samostane, te ih podučavati u početcima naobrazbe i barem u nekim granama „trivium-a" i „quadrivium-a", a onda u redovničku haljinu oblačiti.

II. Filozofske i bogoslovske škole. Iz početka bosanska vikarija nije imala svojih filozofskih i bogoslovskih zavoda, nego je svoje kandidate nakon svršenoga novicijata slala na bogoslovne nauke u susjedne redodržave, a osobito u Dalmaciju i Italiju. Opći je kapitul reda još 1373. izdao naredbu, da se mladež iz Dalmacije i Slavonije šalje na nauke u Florenciju,[3]) pa nema

[1]) „Item: quod in singulis conventibus magnis provinciarum vicinarum praedictorum ordinum singulos neophitos in hujusmodi conventibus in latina grammatica et in doctrina sancte romane ecclesie certo tempore instruendos, quando fuerit necesse, idem vicarius valeat auctoritate apostolica collocare." Fermendžin, Acta Bosnae, str. 28.

[2]) Dr. Aichner, Compend. juris eccl. ed X., (Brixinae, 1905. str. 523.

[3]) Fabianić, Storia dei Frati Minori, str. 144.

sumnje, da se je tamo i neki dio mladeži bosanske vikarije usavršivao, dok je to drugi postizavao na pokrajinskim bogoslovnim institutima — osobito u Dubrovniku i Zadru.

Kada se je bosanska redodržava ne samo proširila, nego i dobro učvrstila i po samoj Ugarsko i Dalmaciji, onda su, mislimo, i bosanski Franjevci počeli u prostranijim samostanima uz osnovne i humaniorne škole, te uz novicijate[1]) podizati i filozofske[2]), te bogoslovske zavode. Uz zavode su se dizale i knjižnice, koje su Franjevci punili s knjigama, što su ih donosili iz Italije i drugih krajeva i to osobito su ih punili iza 1374., kada je Grgur XI. bosanskim Franjevcima dozvolio, da mogu knjige umrlih misijonara u svojoj vikariji zadržati[3]) i da ih ne moraju, kao do tada, vraćati natrag.

Nad odgojom su mladeži bosanske vikarije bdjeli uz starješinstvo bosanske vikarije, starješinstvo reda i sv. Stolica. S toga vrhovno starješinstvo reda, kada je čulo, da su se u Bosni protiv ustanova reda počeli mladići u novicijat, a iz novicijata u filozofiju i bogosloviju primati prije 14. godine, posla 1432. u Bosnu Jakova Marhijskoga, da tu s ostalim manama, koje su se u bosansku vikariju uvukle i tu iskorjeni[4]); a Eugenij IV. dopušća 1436. bosanskim Franjevcima, da radi maloće svećenika svoje klerike mogu kome god hoće biskupu još u 22. godini dobe na regjenje slati, samo, ako su inače sposobni.[5]) Da se je i gore spomenuta mana iz bosanske vikarije iskorjenila i na sposobnost klerika iza toga puno pazilo, svjedoči sama osoba sv. Jakova Marhijskoga, koji je, kao što smo drugdje vidjeli, bio tih godina i strogi reformator bosanskih Franjevaca i vikar; te koji je, kako i dr. Holzapfel svjedoči, ne samo u Monteprandonu podigao u XV.

[1]) Do 1260. i novici su u novicijatima učili. Sv. Bonaventura 1260. odredi, da se u novicijatima samo u asketičnome životu vježba, a poslije novicijata, da se uči bogoslovija. Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale, historiae Fratrum Minorum, str. 249.

[2]) U drugoj polovici XIII. stoljeća zavela se je u franjevačkome redu prije bogoslovije filozofija. Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale, historiae Fratrum Minorum, str. 249.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 40.

[4]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I., str. 87.

[5]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 155.

stoljeću jednu od najskupocjenijih knjižnica, nego i „sav trud uložio, da braći, kupeći knjige, pruži sredstva za uspješne nauke.“[1])

U koliko se je godina bogoslovski tečaj svršavao i šta se je u njemu osobito njegovalo, te kojim se je načinom u bogoslovskim zavodima bosanske vikarije predavalo, o tome samo nagagjati možemo, da su se u njima najviše tumačili: „Libri sententiarum“ Petra Lombardskoga, te sv. Pismo s praktičkim moralnim opservacijama, i da se je sve svodilo na to, da bogoslovci danas sjutra odatle izagju izvrsni propovjednici i ispovjednici, pa bilo to u 3 ili više godina. Takova je bila metoda i takova svrha ostalih sredovječnih franjevačkih škola[2]), pa mislimo i bosanske vikarije.

Kada su se 1447. od bosanske vikarije otcijepili ugarski Franjevci, to su bez sumnje i franjevačke škole bosanske vikarije osjetile. Bosna je poplavljena patarenima i raskolnicima svoje škole većinom ili držala ili potpomagala milostinjom skupljenom u Dalmaciji i u Ugarskoj. Ova je potpora 1447. osakaćena, ali samo do 1453. Godine 1453. braća dubrovačke republike izjave se pripravnim bosansku braću potpomagati milostinjom, samo ako se s bosanskom vikarijom spoje.[3]) Sv. Stolica ispuni im želju, a tim bosanska vikarija dobije za svoje zavode puno i materijalne i moralne potpore.

Iste godine, kada su se od bosanske vikarije otcijepila ugarska braća, ulaze dva Franjevca u dvor bosanskoga vojvode Petra Vojsalića, a dva u kraljevske dvore. Ovaj je čin s kulturne strane vrlo važan. Franjevci su u tim dvorima bez dvojbe ne samo govorili mise, sakramente dijelili, nego i dvoranike, a osobito vojvodine i kraljeve sinove podučavali. S toga se pošljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević i hvali sv. Stolici, da je on još „kao dijete kršćen“ i da ja „učio latinsku knjigu i čvrsto prihvatio kršćansku vjeru.“[4]) U isto je nekako vrijeme i bogoslovske zavode jače svjetlo prosvjete

[1]) Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale historiae ordinis Fratrum Minorum, str. 254.—255.

[2]) Dr. Holzapfel-Haselbeck, Manuale historiae ordinis Fratrum Minorum, str. 249.

[3]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I., str. 111.—112.

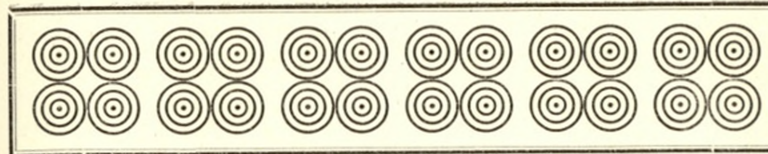
[4]) Klaić, Poviest Bosne, str. 232.

rasvjetlilo. Sv. Stolica, da bosanske Franjevce učini što čvršćim bedemom pošalje u Bosnu četiri akademički naobražena Franjevca, koji s bosanskim vikarom fra Filipom Dubrovčaninom te s kustodima bosanske vikarije: fra Ljudevitom de Nemorellis, fra Franjom Dubrovčaninom, fra Marinom Korčulaninom, fra Ilijom Požežaninom, fra Dionizijem Slavoncem, fra Filipom Hrvaćaninom, fra Jakovom Usoraninom i fra Petrom Mileševčaninom reformiraju 1462. bogoslovske zavode.[1])

Kakovu su kušnju škole bosanskih Franjevaca, osobito reformirani bogoslovski zavodi 1463. pretrpjeli, o tome će si i bez historičkih podataka svatko sliku lasno stvoriti. Škole, koje su bile u Bosni raspršene su i spaljene, a koje su bile u Dalmaciji, ostale su poštegjene u reformiranome cvatu.

[1]) „Res Bosnenses eo majori studio curabat Pontifex, quo judicabat magis idoneas ad resistendum haereticis et schismaticis, ne latius diffunderentur in propinqua regna Catholica. Audiens itaque in illa Provincia magnam fuisse penuriam virorum in Philosophia, sacris Canonibus et Theologia peritorum, ex aliis Provinciis illuc destinavit viros doctos, et praesertim fratrem Petrum de Mili, in eodem regno natum cum sociis quatuor, qui in optimis Cismontanis et Ultramontanis Academiis sub doctissimis viris audierunt, jussitque aliquot Conventus capaciores destinari studiis litteraris. Id factum pleno omnium Fratrum assensu in Congregatione Provinciali, in qua variis decretis subscipserunt tot custodiarum praefecti, ut numerosissimam et latissimam illam tunc fuisse Provinciam convincatur. Singrapharum seriem, ne Custodiarum notitia omnino depereat, hic excribam.

Ego Fr. Philippus de Ragusio Vicarius Bosnae supradicta confirmo manu propria. Ego Fr. Ludovicus de Nemorellis Custos Custodiae Bosnae supradicta confirmo etc. Ego Fr. Franciscus de Ragusio Custos Custodiae Cethinae supradicta etc. Ego Fr. Marinus de Corzula Custos Custodiae Stagni supradicta etc. Ego Fr. Helias de Posega Custos Custodiae Greben confirmo etc. Ego Fr. Dionysius de Sclavonia Custos Custodiae Corbaviae confirmo etc. Ego Fr. Philippus de Croatia Custos Custodiae S. Hieronymi confirmo etc. Ego Fr. Petrus de Mili Custos Custodiae S. Catharinae confirmo etc.“ Waddingus, Annales Minorum pod god. 1462.

§ 5.

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Do dolaska prvih Franjevaca u Bosnu i do osnutka bosanske vikarije kao sve grane kulture, tako su i znanosti i umjetnosti bile na najprimitivnijemu stupnju. Osim nekoliko liturgičnih knjiga, apokrifa i sv. Pisma, što su ga osobito patareni prepisivali i rado čitali, teško je bilo prije dolaska Franjevaca u Bosnu naći kakovo, ma i strano, a kamo li u Bosni spisano djelo, iz koga bi se zrcalila znanost, a još manje umjetnost, kojoj su patarenski nazori o slikama, kipovima i crkvama bili skroz oprijećni. S dolaskom prvih Franjevaca i s evolucijom njihovoga reda u Bosni, opaža se i u znanostima i umjetnostima neki pokret. Od svih znanosti i umjetnosti najviše se je njegovala:

I. B o g o s l o v i j a, u kojoj su se baš u XIII. stoljeću na zapadu, odakle su Franjevci u Bosnu i dolazili, uz Dominikovce najviše odlikovali Franjevci: „vrelo života“ Haleški Aleksandar, „doktor serafinski“ sv. Bonaventura, „doktor čudnovati“ Rogerij Bacon, te „doktor suptilni“ Ivan Dun Scot i t. d. Okolnosti su ove epohe diktirale bosanskim Franjevcima, u kome smjeru, da oni njeguju bogoslovlje. Oni su u Bosni bili inkvizitori patarena i duhovni pastiri. Pronašaste patarene državna bosanska vlast nije kao u Francuskoj i Njemačkoj spaljivala, a ni toliko, osim pošljednih Tomaševih godina, iz Bosne progonila, s toga ih je trebalo u njihovim zabludama pobijati i na pravu vjeru obraćati. Da se pak ovaj cilj što uspješnije postigne, trebalo se je ne samo općenito u bogosloviji naobraziti, nego napose u pobijanju patarenskih zabluda.

Kao duhovni pastiri Franjevci su morali mise govoriti, sakramente dijeliti, činiti blagoslove: voda, soli, polja i t. d. Buduć

da tada nije bilo tiskara i za prvi i za drugi cilj morali su djela pisati, pa uistinu su ih i pisali.

Mnoga su od ovih djela propala, tako, da im ni za ime ne znamo; drugih imena iz drugih djela saznajemo; a tek ih se je treći dio sačuvao. Sva nam poznata djela ove epohe, osim samo jednoga, pisana su u latinskom jeziku. Jedno zato, jer je tada zapadnom Evropom humanizam uskrisio ljubav za klasičnim jezicima; drugo, što su i drugi bogoslovlje njegovali samo u latinskome jeziku; a treće, jer za katolički narod, koji se liturgičnim djelima osim svećenika nije mogao služiti, a kome su kanoni strogo zabranjivali s krivovjernicima raspravljati,[1]) nije bilo ni smisla takova djela pisati.

a) Od sačuvanih apologetičnih djela iz ove epohe najstarija je rasprava katolika i patarena, koja nosi naslov: „Hic sunt omnia puncta principalia et auctoritates extracte de disputatione inter christanum romanum et patarenum bosnensem". Ovo se je djelo našlo u knjižnici sv. Marka u Mlecima, gdje se i danas čuva. Njegov se autentični prepis nalazi u Zagrebu, u akademičkoj knjižnici, odakle ga je Rački 1869. u I. knjizi „Starina",[2]) što ih izdaje jugoslavenska akademija, objelodanio. Pisac ovoga djela uprav zamjernom vještinom i poznavanjem sv. Pisma u 31 poglavlju pobija patarenske bludnje glede: kršćenja, našljednika sv. Petra, progonstva patarena, ženidbe, jela mesa, Isusova tijela, stvorenja svijeta, ljudskih duša, materijalnih crkava, kršćenja djece, izopćenja; te glede staroga Zavjeta, proroka, sv. Ivana Krstitelja, uskrsnuća tijela i milostinje i t. d. Dokazuje: da je Isus sin Božji i da je Ocu jednak, da je Bog Hristov Otac, da je Isus sin Marijin, da je Bl. Dj. Marija bila žena, a ne angjeo, da je Hrist uzeo tijelo od Bl. Dj. Marije, da je jeo, čovjekom postao, trpio, umro, uskrsnuo, da čovjek može vazda griješiti, da je nužna ispovijed i zadovoljština. Da je ovo djelo napisano za porabu bosanskih Franjevaca o tome ni dr. Rački ne sumnja, nego to i dokazuje i to iz toga, što Franjevci „inkvizitori haereticae pravitatis u Bosni bijahu od druge polovicae XIII. vieka", te iz jedne bilješke 1421. na kraju djela stavljene, iz koje saznajemo, da je ovo djelo neki fra Am-

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Slavorum Merid., II., str. 329.
[2]) Starine, I., str. 109.—138.

broža s dozvolom franjevačkoga generala fra Angjela Sijenskoga poklonio bosanskome vikaru fra Stjepanu.[1]) Djelo je dakle bez sumnje napisao Franjevac i to za bosanske Franjevce; a tko bi i posumnjao, da je drugome trebalo i da ga je koji drugi Franjevac napisao, nego baš onaj, koji je u Bosni bio više vremena i inkvizitorom i misijonarom. Djelo je napisano brije 1421. Dr. Rački misli, da potječe bar iz konca XIV. stoljeća, a to dovodi odatle, što je ona bilješka iz 1421. pisana kašnje, nego li je djelo pisano.

Drugi spomenik nabraja samo patarenske bludnje. I on se nalazi u knjižnici sv. Marka u Mlecima i u Zagrebu u knjižnici Jugoslavenske Akademije i to u Mlecima pod naslovom: „Isti sunt herrores, quos communiter patareni de bosna credunt et tenent", a u Zagrebu: „Isti sunt herrores hereticorum Bosnensium". I ovaj je kratki spomenik objelodanio dr. Rački u I. knjizi „Starina",[2]) a da je i to djelce bosanskih Franjevaca, vidi se i odatle, što prije njega stoje oni odgovori, što ih je Grgur XI. 1373. upravio na upite bosanskoga vikara fra Bartola Alvernijskoga, a poslije se njega spominje bosanski vikar fra Peregrin. Djelo, kako dr. Rački misli, potječe iz XV. stoljeća.[3]) Ono je po svoj prilici bio formular, po kome se je vodila inkvizicija.

Megju pisce gornje kategorije ubrojiti je i sv. Jakova Marhijskoga. O njemu se veli, da je od djetinjstva znanost i umjetnost spajao s pobožnošću. Napisao je više djela, ali smo samo za jedno sigurni, da ga je napisao kao vikar bosanske vikarije, a to je: Način raspravljanja s patarenima.[4]) Ovim je djelom svetac, po svoj prilici, htio da svojoj braći uopće, a nanovo u Bosnu došloj naponase, pruži metodu, kako će s uspjehom patarene pobijati.

b) Od praktičnih bogoslovskih pisaca bosanske vikarije prvenstvo zapada fra Bartola Alvernijskoga. Ovaj je otac u Bosni bio tamo od 1367. pa sve do 1407. vikarom bosanskih

[1]) Starine, I., str. 99.—100.
[2]) Starine, I., str. 138.—140.
[3]) Starine, I., str. 100.—101.
[4]) Rad jugoslavenske akad., VIII., str. 144.; P. Gaetano Rocco da Napoli, Compendio della vita di s. Giacomo della Marca (Napoli, 1900.), str. 143.—145., gdje se njegovih još 26 djela spominje.

Franjevaca. Bosanskom je vikarijom tako vladao, da ga naš Fermendžin punim pravom nazivlje „jednim od velikana na slavenskome jugu". Umro je u Hrvatskoj u cetinjskome samostanu, gdje je i pokopan u crkvi sv. Kate.[1]) Iza smrti je ostavio do sada nam samo jedno poznato bogoslovno djelce i to: „Tractatus, quomodo debenus nos ponere ad recipiendum corpus Christi."[2]) Po naslovu sudeći, djelo je moralno-asketično.

Iza fra Bartola Alvernijskoga spomenuti nam je pisca korčulskoga latinskoga Misala i priložena mu Evangjelistara. O ovim djelima gosp. Franjo Radić 1890. u „Glasniku zemaljskoga muzeja" piše ovako: „... od svršetka XIV. vijeka ili najkašnje iz prve polovine XV., potiče odlomak staroga slovenskoga evangelijara sa predgovorima i blagoslovima, pisana gotskijem slovima na kvijeru, što se nahodi u samostanskoj knjižnici. Taj odlomak uvezan je u rukopisnom latinskom misalu takogjer od kvijera s istijem slovima, te zaprema 16 stranica jednog svežnjića, koji je iste veličine misala i ima okrajke iste širine.

Cijela knjiga ima stranice visoke 23.7 cm., šir. 16.5 cm., a debela je bez korica 4 cm. Gornji okrajak stranica širok je 25 mm., donji 56 mm., desni i lijevi po 40 mm.

Na slovenskom svježniću nema iluminovanijeh, nit urešenijeh početnijeh slova, ni riječi druge boje osjem crne, dok su u lat. misalu sva početna slova modra ili crvena i crtarijama urešena; neka su crvena sa modrijem crtarijama, a neka opet modra sa crvenijem crtarijama. I tekst je lat. misala pisan na mnogo mjesta sve crvenijem slovima. — Pri početku misala jest koledar, pisan najviše crvenom bojom. Na nekoliko strana misala, u sredini i pri svršetku, ima i crkvenoga pjevanja sa notama na četiri crvene brazde. Na nekoliko komada latinskog misala zabilježeni su listovi rimskijem brojevima; a nema tih brojeva ni na jednomu od 8 listića slovenskog svežnjića. Na mjesto jednog početnog slova u lat. misalu sitnoslikano je poprsje Spasiteljevo sprijeda vigjeno sa IC—XC. Korice knjige sastoje od daščica od tvrda drva, kožom omotanijeh i zakovanijeh klincima od tuči; u tri reda po tri, u sve jih 9 na svakoj korici; klinci imaju zvjez-

[1]) Historia Provinciae I., u redodržavnome arhivu u Budimu.

[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 9.—10.

chiçea chacho gouoril yest: Alleluya n-
Glas gospodin sirab uod i uelicastuo boxye
zagarom suerbu uod fuosih gospodin
Dno urime. Suidoçastuo pochaça i
giuan gouorechi. Ja giuan uidich sueti r
ouch prihodechi gospodinu. chacho go
lubila çnebes. pribinayuchi suerhu gne
ga. aya neçnah gnega. Da chi posla me
ne charstiti uodu on mi reçe. Çnachu
toga uidis duh prihagayuchi nagne
On iest chicharsti duhom suetim Ja ui
dich i suidochuyu da on yest sin boxgi

Adinate stuorenye uodu bogom i
+ çiuim bogom+ gisaniç bogom+ sue
tim bogom+ suega stuorenya da as
ta budete suprotiu stachoy çaloy tuari

Faksimil 1. slavenske stranice iz korčulanskoga Evangjelistara.

dasto nerezane male glavice. Kopče su otpale, ali su im ostali tragovi utvrgjeni na koricama. Svežnjići su bili osobitom vještinom tvrdo uvezani.“[1])

II. Filozofija. a) Uz bogosloviju se je kao „službenica bogoslovlja“ njegovala i filozofija. Još ne znamo za ikakovo filozofsko djelo, koje bi potjecalo od bosanskoga Franjevca iz ove epohe; ali da se je i ona njegovala, zaključujemo ne samo iz sredovječnoga sustava, po kome se je učilo bogoslovlje, nego i iz onoga djela: „Hic sunt puncta...“, u kome pisac često i filozofira. Klasičan je tome primjer, gdje pisac patarenski sofizam obraća na samoga sofistu. Pataren uči, da se čovjek krsti, kada se na nj stavi sv. Pismo, a pisac mu dokazuje, da se krsti kupanjem u vodi. Pataren pobijen, prihvaća se sofizma, te veli: „Ono, što se kupa, kršćeno je, dakle se životinje i ptice krste.“ Na to pisac odvraća: „Slično se krste konji i magarci, koji nose na sebi knjige; ako to ne držite, ni mi prvo.“ Od struka, koje se na filozofiju odnose, pozitivno znamo, da se je njegovala:

b) Povjest. Prvi poznati povjesničar bosanske vikarije bio je vikar bosanskih Franjevaca fra Blaž Zalkanin (1420—1426.) iz Ugarske. On je napisao: Djelovanja bosanskih vikara, koje je ostavio u ozorskome samostanu u Ugarskoj. Djelo je dobro poznavao gjengješki ljetopisac, koji se je u prvoj polovici XVI. stoljeća u nj ugledao i svoj ljetopis počeo.[2])

III. Pravo. U pravu se ističu fra Bartol Alvernijski i fra Blaž Zalkanin. Fra Bartol je napisao: Statuta za jeruzalemske Franjevce, a fra Blaž: „Constitutiones papales et Bozne“. Povod je djelu bila borba izmegju konventualaca i opservanata. Konventualci 1421. na skupštini u Forliviju prevladaju opservante, te pokušaju njihovu samoupravu srušiti. Opservanti ustanu na obranu svojih prava, a megju ovim i bosanski vikar fra Blaž. On pokupi sve isprave, na kojim se je osnivala samouprava bosanske vikarije, te pomoću tih obrani kod Martina V. samo-

[1]) Glasnik zemalj. muzeja u Bosni i Hercegovini, 1890. sv. II. str. 255.—256.

[2]) „Cogitavi ergo ut solum gesta vicariorum (Bozne scriberem) observantiarum praedictarum, sicut in libro reverendi patris fratris Blasii de Zalka condam vicari de bozna in loco Ozora . . . resignato comperii“, veli „Chronicon PP. Franciscanorum Provinciae Bosnae et Hungariae a quodam Patre annonymo circa annun Xti 1533.“ spisan.

upravu bosanske vikarije. Skup pak spomenutih isprava jest sadržaj djela: „Constitutiones papales et Bozne.“[1])

IV. Liječništvo. Sv. Franjo Asiški u VI. poglavlju svoje regule zapovijeda, da mu se braća na osobiti način brinu za bolesnu braću.[2]) Na temelju te zapovijedi odredi kašnje starješinstvo reda, da se po samostanima za bolesnu braću podignu bolnice. U ovim su se i po Bosni bolesna braća od vještije braće liječila. Iz samostana se je njegovanje bolesnika još u ovoj epohi prenosilo na privatne kuće; jer liječenje je bilo vazda najuspješniji način za sticanje populariteta i kod vjernika i kod nevjernika. Ovaj je pak misijonarima uopće, pa i bosanskim Franjevcima bio vazda potrebit. Nije nevjerojatno, da su bosanski Franjevci još u ovoj epohi po primjeru sv. Franje počeli bolesnicima davati i pisane molitvice, koje su oni počeli poput sv. moći o vratu nositi.

V. Govorništvo. Bosanski su Franjevci bez svake sumnje govorništvo još u ovoj epohi njegovali. Na to ih je nukao ne samo primjer njihove braće, koji su se još u ovo vrijeme istakli kao veliki govornici, nego i njihov svećenički, misijonarski i pastirski stališ. Napose za sv. Jakova Marhijskoga znamo, da je sastavljao crkvene govore.[3]) Vjerojatno je, da su od sv. Jakova mnogi Franjevci u Bosni govore i pozajmljivali, te ih prepisivali.

VI. Muzika. Pjevanje je Franjevaca u bosanskoj vikariji uopće, a u Bosni i Hercegovini napose kitilo liturgiju, koju su bosanski Franjevci svuda latinski rabili, ali tako, da su u Bosni dijelove, koji se na glas govore ili pjevaju: poslanicu, Evangjelje, vjerovanje i t. d. i latinski i hrvatski ili govorili ili pjevali.[4]) Pjevanje, koje su oni u bosanskoj vikariji njegovali i rabili, bilo je Grgurevo. Nu pošto i ovo ima svojih varijacija, to su se po

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 10. i 15.—16.

[2]) „Et si quis eorum in infirmitatem ceciderit, alii Fratres debent ei servire, sicut vellent sibi serviri.“

[3]) Sravni P. Gaetano Rocco da Napoli, Compendio della vita di s. Giacono della Marca, str. 143.—145. Archivum Franciscanum historicum 1911. fasc. II. str. 303.—313. donosi jedan do sada neobjelodanjeni govor sv. Jakova Marhijskoga: „De excelentia ordinis s. Francisci.“

[4]) Glasnik zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini, 1890., sv. II., str. 255.

svoj prilici iz početka iz raznih pokrajina dolazeći Franjevci i raznim pjevom služili — svaki prema običaju svoje pokrajine. S toga i pjev, što se nalazi u Misalu, koji potječe iz konca XIV. ili iz početka XV. stoljeća i koji se nalazi u franjevačkome samostanu na Korčuli, bit će po svoj prilici samo varijacija pijeva nekih Franjevaca.

VII. Slikarstvo. Ni odakle ne znamo, da su bosanski Franjevci njegovali slikarstvo. Nu da su slikama i rezbarijama resili crkve i samostane, o tome nema sumnje. To nam donekle potvrgjuje i onaj čudotvorni križ i bizantinska slika, što se nalazi u franjevačkome samostanu na otoku Korčuli, o kojima se pripovijeda, da su ih tamo „donijeli fratri iz Bosne." Slike su bez sumnje dobavljane većinom iz Italije. U koliko su njegovali rezbariju, donekle se da zaključiti iz onog krasno isklesanoga komada, što je izvagjen iz zidina „crkve sv. Luke" u Jajcu, a sada se čuva u bosansko-hercegovačkome muzeju u Sarajevu.

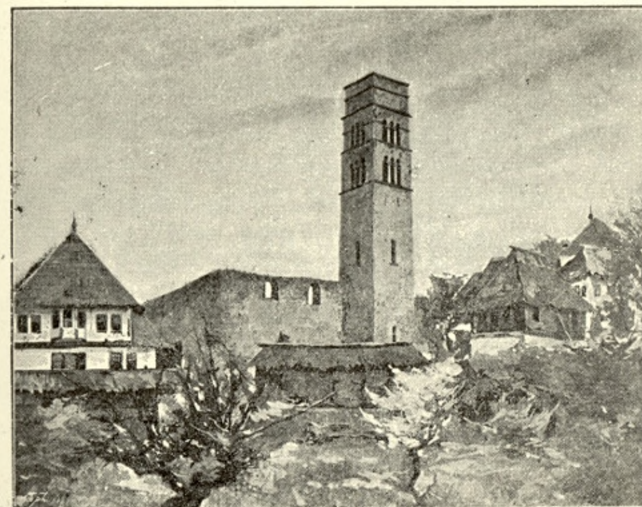
VIII. Arhitektura. Arhitekturom se Franjevci bosanske vikarije kao takovom nijesu nigda toliko, a osobito u ovoj epohi, bavili. Oni su u ovoj epohi bili najviše nadzornici svojih gragja, ali samo takovi, kakovi su svi kuće-domaćini, kada im se što pravi. Nu ipak suprot svemu tome oni su na evoluciju arhitekture u Bosni puno doprinijeli. S jedne strane gradeći sebi samostane, župske i samostanske crkve i tornjeve, a s druge opet dajući im barem u glavnim potezima narise, kako da im poduzete zgrade izvedu, davali su majstorima u Bosni prigodu, da se u arhitekturi usavršuju. Ovo osobito vrijedi za drugi dio ove epohe; jer bo u prva vremena franjevačkoga opstanka u Bosni oni nijesu ni pravili kakvih velikih crkava i samostana, a još manje tornjeva, dijelom, jer nijesu ni imali sredstava, da na tako brzu ruku podižu tolike palače; a dijelom, jer su držali, da im je to ne samo po njihovoj reguli[1]), nego i po konstitucijama[2]) zabranjeno. Prvi je bio Grgur XI., koji im 1372. dopusti, da mogu uz crkve podizati i zvonike.[3]) Od ovoga su se vremena

[1]) U VI. poglavlju svoje regule sv. Franjo nalaže, da mu braća ništa si ne prisvajaju: „niti kuće, niti mjesta, niti kakove stvari"; nego da budu na ovome svijetu „kao putnici i došljaci."

[2]) Na narbonskoj skupštini 1260. strogo se u gragji crkava i samostana zapovijeda izbjegavanje raskoši, a o zvonicima se veli: „Campanilia etiam ad modum turris de caetero nusquam fiant." Thode, Franz von Assisi, II. Auflage (Berlin, 1904.), str. 310.—311.

[3]) Theiner. Vet. Monumenta Hungariae, II., str. 116.

počeli sve više praviti solidniji i samostani i crkve, a uz crkve se često stršili i vitki tornjevi. A da su se franjevačke crkve, samostani i tornjevi većim dijelom pravili u romanskom štilu, dade se i odatle naslućivati, što su u ovoj epohi bosanski Franjevci većim dijelom ili bili iz Italije i Dalmacije, ili tamo nauke svršavali ili s tim zemljama živo općili. Ovo potvrgjuju i ostatci franjevačkih gragja iz ove epohe — toranj i ruševine crkve „sv. Luke" u Jajcu. Osobito je klasičan primjer toranj „sv. Luke", koji je ili toranj crkve sv. Katarine ili sv. Marije, a sv. Luke

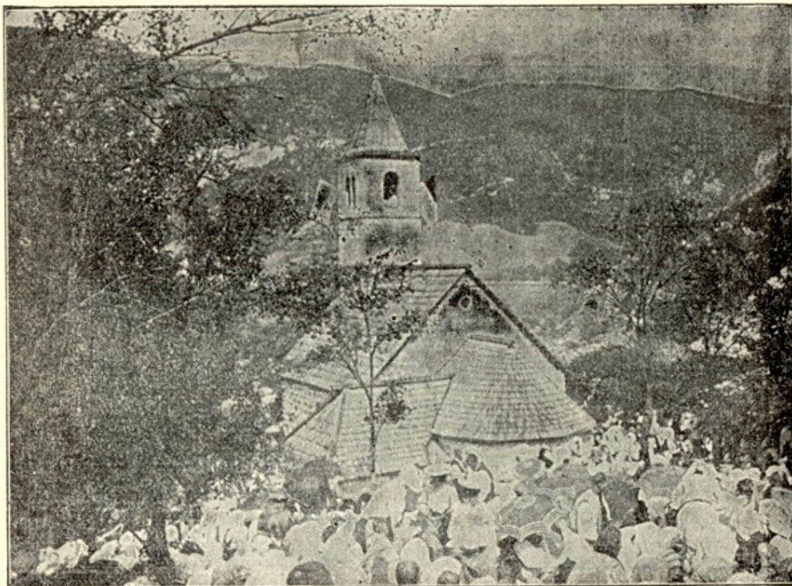

Toranj i ruševine crkve „sv. Luke" u Jajcu.

prozvao se samo zato, jer su u crkvi uza nj bile moći sv. Luke. O ovome tornju dr. Truhelka[1]) piše: „Po stilu sudeći, srodan je zvonicima, što ćemo ih naći u Pratu, Pistoji i diljem zapadne obale jadranskogu mora do Mletaka. Oblikom nam predstavlja usku visoku četverostranu prizmu, koja se prema gori u toliko suzuje, koliko je to zahtijevao stabilitet gragjevine. Donja pola zvonika nije ni malo arhitektonski uriješena, jer se taj ukras radi crkve, sazidane tik do njega, ne bi ni vidio, a donekle trebalo je u donjoj poli solidniju gragju, da bude što veća tvrdina u zvoniku; zato tu neima u zidu drugo, nego tijesna ulazna vrata i

[1]) Kraljevski grad Jajce, str. 53.

po koji prozorčić, uzahan kao škrip u puškarnice, na koji je tek slabi tračak svjetla rasvijetljivao tijesne stepenice, kojima bi se uspelo u gornje spratove zvonika. Gornja pola, koja stoji na tom masivnom podnošku, bila je razdijeljena u tri posebna sprata, a u svakome bijaše sa svake strane po jedan prozor, razdijeljen sa tri stupca u tri otvora. I stupovi i svodovi, što nad njima nadkrivaju prozore, izgragjeni su u romanskome stilu, a podaju

Crkva sv. Ive Krst. u Podmilačju.

čitavoj zgradi onaj osobiti lahki izgled . . ." Ovaj je dragocjeni ostatak za sigurno franjevačkoga reda, pa bio on crkve sv. Marije ili sv. Katarine. Obe su bo ove crkve bile franjevačke. Prvu su mogli imati, dok ih je još sv. Jakov Marhijski 1433.—1435. iz Jajca progonio, a drugu im je, kako to Pijo II. 1458. izričito veli, sagradila boguodana bosanska kraljica Katarina[1]), žena pretpošljednjega bosanskoga kralja Tomaša.

Za osmanlijske invazije mnoge su crkve u Bosni i Hercegovini okrenute u džamije, kao: crkva sv. Antuna i sv. Barbare

[1]) Theiner, Monumenta Hungariae, II., str. 318.

u Bihaću, te sv. Petra u Lijevnu, pa i franjevačka crkva „sv. Luke"[1]) u Jajcu, dok su druge popaljene i porušene. Jedna je jedina crkva, koja je i danas u franjevačkim rukama, preživjela osmanlijsku invaziju, a ta je crkva sv. Ivana Krstitelja[2]) u Podmilačju kod Jajca. Starodrevna ova crkvica sagragjena je u gotičkome stilu, vladajućemu od 1230.—1525. Ako ne potječe iz stoljeća prije stalnoga dolaska bosanskih Franjevaca, onda bi svakako mogla biti sagragjena od prvih Franjevaca, koji su djelovali u Bosni. Ali osmanlijska invazija nije samo arhitekturske franjevačke spomenike uništila, nego i druge znanstvene i umjetne proizvode bosanskih Franjevaca. S toga i nariče naš Josić u svojoj elegiji:

„Aras, atque focos, opus et destruxit Apellis
Audax evertit funditus omne decus
Alcoran servans Vulcano tradit aduri
Quos Christi affines composuere libros."[3])

[1]) Druga je jajačka crkva po izvješću Atanazija Gjorgjića, što ga je 1626. podastro austrijskome caru, okrenuta u kupalište. Isti izvjestitelj crkvu „sv. Luke", što je, kako veli, okrenuta u džamiju, radi toga, što je bila franjevačka, nazivlje crkvom „sv. Franje", te o njoj veli, da je „vrlo lijepa sa tornjem izdjelanim od kamena all' antica". Sravni dra. Truhelke Kraljevski grad Jajce, str. 40.

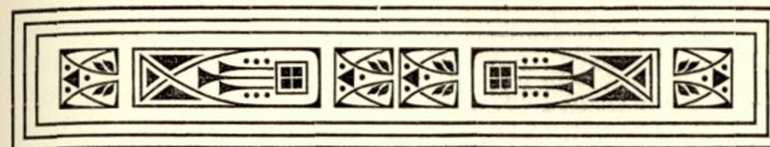
[2]) Za austrijske vlade podignut je na ovoj crkvi i toranj, nu ovaj je 1910. porušen, a crkva je kao jedna kapelica uzidana u novu crkvu, koju su Franjevci 1911. svršili.

[3]) Josić, Elegia in novo anno (Szakolczae) str. 8.–9.

DRUGA EPOHA.

(1463.—1780.)

A.

§ 1.

EVOLUCIJA FRANJEVAČKOGA REDA U BOSNI.

Ako i jesu s padom bosanskoga kraljevstva Franjevci prostrane bosanske vikarije pretrpjeli gotovo nenadoknadivu štetu, prisutnosti duha ipak izgubili nijesu. Dapače, jedan od njih — fra Angjeo Zvijezdović, stupi koncem svibnja 1463. ili 1464. pred samoga Fatih Mehmeda, te ga zamoli, da milostivo dopusti: ne samo onim Franjevcima, koji se tada u Bosni još nalažahu, tu i dalje ostati i od svih poreza, kao i do tada slobodnim živjeti; nego se i pobjeglim povratiti i njihovim članovima u drugim državama nastanjenim, u Bosnu doseljivati, te s njima skupa ista prava uživati. Mehmed II., koji je bio inače plemenit vladar,

Fra Angjeo Zvijezdović.

promotriv, kako se katolički narod s Franjevcima listom iseljuje, da ovome koliko toliko stane na kraj, izdade Zvijezdoviću, kako predaja tvrdi, na Milodraževu ahdnamu[1]), koja se i danas u Fojnici čuva. U ahdnami Mehmed II. nalaže: svim plemićem i neplemićem, da se nitko ne usudi niti se u Bosni nalazeće, niti se povraćajuće Franjevce, niti njihove crkve uznemirivati ili se u njihove stvari miješati, nego da ih puste da slobodno u njegovu carstvu polag svoga zakona živu. A da će bosanske Franjevce, dokle god mu budu vjerni, štititi i njihov imunitet braniti, te sve plemiće i neplemiće, koji budu protiv ove ahdname radili, kazniti, kune se: sa Stvoriteljem neba i zemlje, sa svim svetim knjigama, sa svojim velikim prorokom, sa dvadeset i četiri proroka i sa sabljom, kojom se paše.

Ova je ahdnama kroz cijelo vrijeme osmanlijske vlade u Bosni bila prava „magna charta libertatis“ bosanskih Franjevaca. Na njezinu su se temelju s narodom u Bosni zadržali, od traženih se poreza branili, te porušene i oštećene crkve podizali i popravljali.

Nu dok su se s ove strane Dinarskih Alpa sa žalošću i utjehom pomiješane stvari odigravale, i u Dalmaciji su se takove činjenice dogagjale, koje su na evoluciju franjevačkoga reda u Bosni i Hercegovini puno uplivale. Dubrovački su Franjevci prema naputku dobrovačkoga senata izdana 5. rujna 1462., a zagovorom fra Marina dubrovačkoga patricija, kapelana Pija II. 1464. od sv. Stolice dobili privolu i otcijepili se, te sebi priključili samostane bosanske vikarije, koji su se nalazili u Slanu, Ombli, Stonu i Konavlju.[2]) Istom što su Dubrovčani bosanske samostane sebi pripojili, opći kapitul reda obdržavan 1464. u Asizu zaključi, da se prema naredbi Pija II. od 16. veljače 1463. dalmatinska redodržava, kojoj je pripadala i dubrovačka kusto-

[1]) Priča se, da je tom zgodom Mehmed II. Zvijezdovića i dolamom ogrnuo i da se je od te dolame kašnje skrojio onaj plašt, što se još i danas nalazi u Fojnici i s kojim je bivši redodržavnik, a sada mostarski biskup Mišić stupio 1910. u Sarajevu pred Njegovo Veličanstvo cara i kralja Franju Josipa I.

[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae str. 22.—23.

dija, ujedine s bosanskom vikarijom.[1]) Na asiškome kapitulu za ujedinjenu Bosnu i Dalmaciju bude i vikar odregjen i to u osobi bl. fra Bernardina Akvilskoga. Bl. fra Bernardin teškim srcem primi novo breme na svoja legja, te se odmah preko Jakina i Rijeke zaputi u Zadar, gdje nagje svu braću, a osobito dalmatinskoga vikara fra Hristofora, vrlo sklonu ujedinjenju s bosanskom braćom, čiji su se prvaci skupljeni nalazili na pazmanskome otoku nedaleko od Zadra. Buduć je fra Bernardin u Zadru saznao, da su Dubrovčani protivni ujedinjenju, krene mjesto na Pazman u Dubrovnik, gdje je Dubrovčane badava nagovarao na jedinstvo s bosanskom braćom. Iz Dubrovnika se bl. otac zaputi na Korčulu k bosanskoj braći, koja ga obvesele sa svojom pripravnošću na ujedinjenje s

Ahdnama Mehmeda II.

[1]) P. Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chonica Fratrum Minorum, str. 97.—98

dalmatinskom braćom i osim Dubrovčana. Pošto su iste misli i pripravnosti bila i ostala dalmatinska braća, koju je bl. fra Bernardin ponovno u Zadru ispitao, spremao se je oboje braće kapitul na Pazmanu. U to je vrijeme prispio u Zadar i generalni vikar reda fra Marko Fantucci ili Bolonjski, koji je tuda krenuo iz Asiza u Siciliju. Oba oca, i bl. fra Bernardin i fra Marko, pokušaju opet Dubrovčane skloniti na ujedinjenje, ali bez uspjeha. Tada ujedinjeni oci bosanske vikarije i dalmatinske redodržave osim Dubrovčana u prisutnosti fra Marka Fantucci-ja Bolonjskoga i bl. fra Bernardina Akvilskoga otvore na Pazmanu skupštinu i provedu izmegju sebe zajednicu[1]), prime na asiškoj skupštini odregjenoga bl. fra Bernardina za vikara i odrede, da mu se napravi novi pečat s natpisom: „Sigillum provincie Bosne et Dalmatie."[2]) Uz to radi lakše uprave ujedinjeni oci zaključe, da bosansko-dalmatinski vikar braću ravna s kustodima. Kustodije bosanske vikarije: bosanska, cetinska, stonska, grebenska, krbavska, sv. Jeronima, jajačka i usorska ostanu i dalje uzgor, dapače se neke ojače novim samostanima bivše dalmatinske redodržave, od koje se stvore još dvije kustodije: na sjeveru arbska, a na jugu kotorska. Tvrdokorni Dubrovčani budu izopćeni, te u izopćenju i ostanu sve do 1468., kada su, pridržav ipak bosanske samostane, bili na intervenciju stožernika Bessariona, pokrovitelja franjevačkoga reda, od izopćenja odriješeni.[3]) Postignuta je zajednica, koju je Pijo II. 29. ožujka 1465. potvrdio, najviše veselila bosansku braću, koja su s njom barem donekle nadoknadila onu štetu, što su ju 1463. s padom bosanskoga kraljevstva pretrpjela.

Megjutim radost i korist, koju su bosanska braća iz ujedinjenja s dalmatinskom braćom počela osjećati, nije dugo potrajala. Glavni su povod bili Mlečani. Pošto su bosanski Franjevci bili pod raznim vladama — osobito ugarskom i osmanlijskom, to su ih Mlečani smatrali „vrlo sumnjivim" i njihovoj državi u Dalmaciji „vrlo pogibeljnim."[4]) S toga su od prvoga dana

---

[1]) P. Lemmens, B. Bernardini Chronica Fratrum Minorum, str. 98—101.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 260.—261.

[3]) P. Lemmens, B. Bernardini Chronica Fratrum Minorum, str. 107.—108.; Fermendžin, Acta Bosnae str. 260.-262.

[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 277.; Zlatović, Franovci države presv. Odkupitelja, str. 24.—25.

ujedinjenja dalmatinske redodržave i bosanske vikarije sebi podložne Franjevce oblijetali, nastojeći ih sklonuti na ponovnu separaciju od Bosanaca, kojim su u svojoj državi stavljali razne poteškoće. To su Bosanci opazili, te su sve upotrijebili, da ušljed prijeteće separacije ne izgube u Dalmaciji koji samostan.[1]) Preveliko bdijenje bosanske braće, da ne bi za možebitne diobe izgubili koji samostan i mahinacije mletačke vlade zavade opet skoro pomirenu braću i to tim lakše, što su se dalmatinska braća, naučna u primorskim samostanima ugodno živjeti, dosta razilazila od bosanske braće, koja su od davnina većinom u svojstvu dušobrižnika megju narodom živjela. Opća skupština reda u Mantovi, da stane na kraj trvenju izmegju bosanske i damatinske braće, 1467. ujedinjenu bosansko-dalmatinsku vikariju podijeli, odredivši ujedno i ovo: da do papine potvrde i jednom i drugom braćom ravna fra Domin de Gonissa; da od prijepornih samostana pripanu Dalmaciji: oclanjski, pazmanski i sv. Katarine, koji su se nalazili oko Zadra; a Bosancima: krčki, trsatski i hvarski, te da ni jedni ni drugi u buduće u tugjemu teritoriju ne prave samostane.[2]) Pošto Pavao II. ove diobe nije odobrio, dalmatinska su i bosanska braća ostala i dalje u zajednici, a Mlečani su sada još življe i otvorenije počeli raditi, da se od bosanske vikarije otcijepe samostani u Uljanu, Novigradu, Pazmanu, Krapini, Spljetu i Korčuli.[3]) I Mlečani napokon pobijede, jer premda se je za bosanske Franjevce zauzeo ne samo Papa Pavao II., nego i kardinal Marko Barbus, ipak Pavao II. 1468. popusti i izda odluku, da se Dalmatinci od Bosne otcijepe, što je 1469. i učinjeno na općoj skupštini reda u Bisentu. Na toj bo se skupštini dalmatinski samostani, osim onih u Imotskoj, Cetini, Vrlici, Klisu, Skradinu, Visovcu, Kninu i Karinu, koji i dalje ostanu uz bosansku vikariju, sjedine sa dubrovačkim samostanima i zasnuju posebnu vikariju, od koje se opet 1481. Dubrovčani otcijepe.[4]) Iz ove je

---

[1]) „Quaedam suspicio Bosnensium orta fuit, quod Dalmatini Fratres illis circa Jadram existentia monasteria aufferre tentabant." P. Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chronica Fratrum Minorum, str. 103.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 270.

[3]) P. Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chronica Fratrum Minorum, str. 109.

[4]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 23.; Zlatović, Franovci države presv. Odkupitelja, str. 2 .

diobe najveću štetu pretrpjela bosanska vikarija. S toga i nariče nad njom i nad njezinom braćom bivši bosanski vikar bl. fra Bernardin Akvilski: „Bijedne — veli svetac, bosanske Franjevce — zovem, jer bo su im Dubrovčani četiri, a Mlečani šest mjesta oduzeli, a Turčin, kao što su mi kazali, 38 mjesta porušio. Samo malo i vrlo loše stojećih mjesta imaju.“[1])

I kao da svega toga nije bilo dosta, Osmanlije su neprestano provaljivali u Hercegovinu, u Dalmaciju i Hrvatsku, te svugdje franjevačke samostane i crkve plijenili, rušili i palili. Nu čim su veće nedaće bosanske Franjevce susretale, tim su ih veledušnije susretali domaći sinovi u slobodnoj Dalmaciji, Banovini i Slavoniji, kamo su s narodom bježali. Ova se veledušnost domaćih sinova najviše odsijeva u obilnim darovnicama, kojima su Franjevce bosanske vikarije hrvatski narod i velikaši obasipali, a Franjevci su ih prema dozvoli sv. Stolice počeli primati.

U Zaostrogu im, kada su iz Hercegovine, bježeći s narodom od Osmanlija, tu došli, Zaostrožani poklone samostan Augustinaca, što su ga nekoć sagradili Vlatkovići, te ga s Dragičevićima i drugim knezovima obdarili bogatim posjedima i predali Augustincima, a ovi ga, pobjegav od Osmanlija na Sućurje na Hvaru, napustili.[2]) Na sličan ih način 1503. nasele, malo po malo samostan im i crkvu podignu i obezbijede i makarski gragjani.[3]) Još su se veledušnijim prema Franjevcima bosanske vikarije pokazali krčki, senjski i modruški knezovi Frankopani, od kojih je opet sve ostale natkrilio Martin Frankopan. On je još prije s dozvolom Nikole V. bosanskim Franjevcima sagradio samostan i crkvu na Trsatu, a 1468., 1474. i 1478. obdari taj samostan s bogatim posjedima i dohotcima — osobito sa zaselcima Gri-

[1] P. Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chronica Fratrum Minorum. str. 110.

[2]) Povelja, polag koje je u Zaostrogu „vojvoda Žarko Humski za sveto carsko veličanstvo ban Klisa i Primorja do rijeke Neretve“, smjestio god. 1468. ljubuške Franjevce (Fabianich, Storia dei Fratri Minori, II. str. 286.—288.), te koju i Batinić (Djelovanje Franjevaca, I. str 143.—144.) slijedi, protivi se službenim i vjerodostojnim aktima zaostroškoga samostana. Zlatović, Franjevci redodržave presv. Odkupitelja, str. 25.—28.

[3]) Schematismus Provinciae sanctissimi Redemptoris in Dalmatia (Spalati, 1909.), str. 81.; Zlatović, Franovci države presv. Odkupitelja, str. 36.—37.

žanima i Kotorom u Vinodolu.[1]) Buduć su Franjevci bosanske vikarije sve do sada živjeli bez posjeda i stalnih dohodaka, to su, kada im je Martin ove darove ponudio, s mjesta ih odbili, voleći i skrajne bijede pretrpjeti, nego li zavjet siromaštva prekršiti. Nu Martin je i tu led probio. On piše sv. Stolici, kako oni svojim „uzornim životom i opomenama“ obilne plodove katoličkoj Crkvi priušćuju; kako su njihovi krajevi „opustošeni i oplijenjeni, da im nije moguće, kao što je običaj, od milostinje živjeti i samostan bez druge potpore za dužno Božje štovanje“ uzdržavati, te ju zamoli, da ih prisili spomenute darove primiti, što je sv. Stolica i učinila.[2]) U isto su nekako vrijeme i drugi velikaši u Banovini i Slavoniji bosanskim Franjevcima nudili bogate posjede, osobito vinograde, a bosanski ih Franjevci, strogo se držeći redovničke stege, ne primiše, dok im to 1473. Sikst IV. izričito ne dozvoli.[3]) Sve nam ove darovnice, kao i dozvole sv. Stolice, da ih bosanski Franjevci prime, pokazuju s jedne strane, koliko su ih domaći sinovi štovali i uvaživali, a s druge, kako su oni i u najvećim bijedama bili svjesni svojih zavjeta, ne htijući ih bez dozvole sv. Stolice ni u najvećoj bijedi prekršiti.

Megjutim neprestani ratovi kršćana i Osmanlija, u kojim su Franjevci vazda svoje simpatije poklanjali kršćanima, sve su više otešćavali općenje Franjevaca stojećih pod osmanlijskim gospodarstvom i onih, koji su bili pod vlašću kršćanskih vladara. Da tome koliko toliko uprava reda doskoči, nakon četiri godine, kako je i Hercegovina pala pod osmanlijsku vlast, na općoj skupštini reda u Asizu 1487. zaključi, da se onaj dio propaloga bosanskoga kraljevstva, što je pod osmanlijskom vlašću, organizira u posebnu kustodiju, koja će biti svoje svrsti. U njoj će oci i diskreti imenovavati 3 oca, te ih pokrajinskome kapitulu bilo pismeno bilo usmeno predlagati, a kapitul će od njih jednoga učiniti kustodom s potpunom vlašću nad braćom rečene kustodije. Kustod će kustodiju vizitirati, ali

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 274.—277., 284.—285., 290.—291.

[2]) „Et quia praedicti fratres, cum sint de observantia nobis pro hujusmodi testamento resistebant, nec volebant acquiescere ut acceptent, nos, quod zelus domus Dei concedit et presertim ipsius ecclesiae sancte Mariae, ubi et sepulturam preelegimus ac eos consentire fecimus. . .“ Fermendžin, Acta Bosnae, str. 276.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 280.—282.

s tim se ne isključuje pravo i dužnost vikara, da i on, ako mogne bez pogibelji, spomenutu kustodiju vizitira. Nu pri tom vikar bez kustodove privole i privole nekih otaca ne može nikakvoga člana kustodije kazniti. Kustod će imati pravo ići na pokrajinski kapitul i tu poput ostalih otaca raditi za dobro vikarije, a ako ne bi mogao doći, on može sabrati svoje gvardijane i diskrete, te s njima učiniti promjenu gvardijana i drugih članova; ali ova će se morati obzirom na gvardijane predati pokrajinskome kapitulu, da ju, ako ne bude imala kanoničke zaprijeke, odobri. Zatim je još odregjeno, da bosanski vikar ne može bosanskoj kustodiji oduzeti koje dobro ili člana bez privole kustoda i većine gvardijana i diskreta; da bosanska kustodija ne smije primati pribjeglice iz ostalog dijela vikarije, a ostali dio vikarije iz bosanske kustodije; te da niko ne pokuša proizvesti potpunu diobu bosanske kustodije od ostaloga dijela bosanske vikarije, nego da čitava bosanska vikarija ostane i dalje u svome vikaru ujedinjena.[1])

Nu zadnja je klauzula bila badava stavljena, jer Osmanlije nijesu više dopušćali, da bosanski Franjevci budu podložni Franjevcima druge države, s toga su braća bosanske vikarije i dalje tražila diobu i to takovu, kakovu su onodobne okolnosti tražile. Provedenje diobe bosanske vikarije opća skupština reda u Akvili povjeri 1495. fra Bernardinu de Caymis; ali ovaj ju i opet potpuno ne provede, nego samo odredi: da braća pod osmanlijskom vlašću drže svoje skupštine bez braće pod kršćanskom vladom; a braća pod kršćanskom vladom bez braće pod osmanlijskom vladom; te da jedni i drugi budu i dalje u jednome vikaru ujedinjeni.[2]) Ova se fra Bernardinova odluka uzdrži jedva do 1514. Godine 1514. generalni vikar fra Hristofor de Forlivio u sporazumu sa svojim vijećem 29. lipnja podijeli bosansku vikariju u dva dijela.[3]) Prvome su pripadali svi

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 298.—299.

[2]) Greiderer, Germania Franciscana, str. 65.

[3]) Domaći ljetopisac fra Nikola Lašvanin o toj diobi pod 1514. piše: „Ꙋ СІКꙊПꙊ ОД ЧШНЖЧ МЧΛЄ БРЧТНЄ С. ФРЧNЄ РЧЗ-ДНѢΛЄNЧ БН ПРОВNЧНЧ БОСЧNСІКЧ, Ꙋ БОСNꙊ СРЄ-БЧРNНVІКꙊ, Н БОСNꙊ ХЧРВЧТСІКꙊ, NЄІКТНꙊѢН ТꙊРVНN ДЧ ФРЧТРНСЄ ѢNЄГОВЧ ВΛЧДЧѢNЧ ПОДΛЧЖꙊ ФРЧТРОМ ДРꙊГОГЧ ВΛЧДЧѢNЧ."

samostani dosadanje bosanske vikarije nalazeći se pod kršćanskom vladom: u jajačkoj i srebreničkoj banovini, Hrvatskoj, Slavoniji, Beogradu i okolici, te u Dalmaciji, do Cetine; a drugome samostani pod osmanlijskom upravom: u osmanlijskoj Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Srbiji i t. d. Oba su dijela iste godine, podignuta i na čast redodržava i to drugi pod imenom „Bosne Srebrene" — „provincia Bosnae argentinae" radi svoga glavnoga samostana u Srebrenici, a prvi pod imenom „Bosne Hrvatske" — „provincia Bosnae-Chroatiae", radi prevelikih povlastica dotadanje bosanske vikarije, koje su si tim putem s Franjevcima Bosne Srebrene htjeli pridržati.[1]) Prema novim si naslovima oba dijela naprave i potrebne pečate, te se nastavi svaki naponase prema vladajućim okolnostima razvijati.

Harakteristično je, da su se Osmanlije tamo od pada bosanskoga kraljevstva, pa sve do konca prve polovine jednoga stoljeća milostivo vladali u podjarmljenim zemljama prema Franjevcima, njihovim crkvama i samostanima, koje su oni iza 1463. opet brzo pridigli. Ahdnama Fatih Mehmeda bila im je sveta. Istom u drugoj polovici prvoga stoljeća osmanlijske vlade u Bosni, počmu ih neki uznemirivati, išćući i od njih arač. Uz to su ih carinici počeli istovjetovavati s „arnautskim" ili raskolničkim svećenicima, te su počeli i od njih iskati prevozarinu i uvozarinu. Radi ovih nepravda Franjevci se pritužе istom na prijestolje zasjedavšemu Sulejmanu II. (1520.—1566.). Sulejman II. ako je i držao do sebe, da je on od Boga poslan, da svu Evropu islamu pokori, ipak mu je žao bilo, da se ahdnama Fatih Mehmeda tako gazi. S toga odmah još prve godine svoga vladanja 926. po hegjri izda na upravitelje Bosne slijedeći ferman.[2]) „Begovima sandžaka ili pokrajina Bosne, Hercegovine i Zvornika te sudcima nalazećim se u tim pokrajinama. Čim vam ova carska diploma stigne, neka znadete, da su u rečenim sandžakatima stanujući kršćanski monasi, poslavši čovjeka na sretni prag moje Porte ovako dojavili: „Pošto mi nemamo nikakovih kuća ni posjeda, niti se poljodjelstvom bavimo, te se jedino milostinjom

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 307.; Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793. Batinić misli, da je Bosna 1517. postala redodržavom. Djelovanje Franjevaca, I. str. 154.

[2]) Fabianich, Firmani inediti dei sultani di Constantinopoli, str. 53.—55.

uzdržajemo, starim smo carskim odlukama oslobogjeni od arača i od svih drugih danjaka, zvali se oni ma kojim mu drago imenom. Ali suprot tomu neki sada k nama dolaze i nameću nam razne danjke". Buduć su pak ponizno molili, da se takove zloporabe uklone; ovim nalažem, da kada vam ova odluka stigne, pregledate ju, te kao što su rečeni monasi do sada bili slobodni od svih danjaka, tako i u buduće rečene danjke od njih ne tražite. Dalje i slijedeći su nam slučaj u molbenici ispostavili: „Pretpostavljenici carina na prijelazima rijeka i na drugim prolazima, držeći nas za Arnaute i nevjerujući, da smo mi od njih sasvim različni, od nas silom izgone carinu. Stoga smo se još prije pritužili sarajevskome sudcu i suočili se s nekim Marinom, pretpostavljenikom carina. Sudac je Marinu naložio, da na temelju dovoljnih svjedočanstva dokaže, da smo mi uistinu arnautski svećenici. Kada to on nije mogao učiniti, zatraženo je od nas, da se zakunemo, što smo i učinili. I tako je naša stvar kod sudca tekla. Megjutim se od nas i dalje rečena carina traži." Pošto su, molili moju previšnju odluku, da se ove zloporabe dokinu, to ovim nalažem, da, buduć ti redovnici na one ne spadaju, koji moraju na gore rečenim mjestima carinu plaćati, niko od njih u to ime ni najmanje ne išće, a što se je do sada uzelo, da se odmah vrati. Neposlušni neka se dostojno kazne, a ovu odluku rečenim redovnicima povratite. Tako znajte i mome carskome znaku vjernost pokažite."

Potvrgjenje starih povlastica bosanske je Franjevce puno obveselilo; ali ovo veselje nije dugo potrajalo. Njega usprkos carskih povlastica pomutiše ne carigradski sultani, nego njegovi u Bosni namjesnici. Odmah bo, iza kako je Sulejman Veliki 1521. osvojio Beograd, dogje u Bosnu po drugi put za sultanskoga namjesnika Gazi Husref-beg,[1]) Sulejmanov rogjak. Pošto je bio starinom Bosanac, želio je kao gorljivi musliman, da čitavu Bosnu pomuslimani. Buduć su mu u tome puno smetali Franjevci, odluči ih se čim prije lišiti. Izlike nije manjkalo. Oni su bo u Fojnici svojoj crkvi bez dozvole „pleter digli i zidom ju ogradili, pa još neke prigrade podignuli",[2]) u Visokome tijesni hram proširili[1]) i t. d. Buduć je to, kako i savremeni Kuripešić piše,[2]) da se islam čim prije raširi, bilo strogo zabranjeno, to on poduzme progon proti Franjevcima, koji su se nalazili u bosanskome sandžaku. Samostane i crkve u Fojnici, Visokome, Konjicu, Kreševu i Sutjesci poruši; Franjevce rastjera, a dvanaest ih s njihovim redodržavnikom fra Stjepom Vučilićem iz Kučića u Dalmaciji uhvati i povede u Sarajevo. Megjutim o. Vučilić s pomoću braće uteče,[3]) a ostali, kako sutješki imenik umrle braće svjedoči, budu u Sarajevu pogubljeni. Koliko je tom zgodom još Franjevaca u Bosni zaglavilo, nije nam poznato. Kaločki ljetopisac Santowski tvrdi, da su tom zgodom još poginuli: u Konjicu fra Juro Zaostrožac, u Mostaru 4 Franjevca, u Podveležju fra Martin Martinac sa slugom, u Bijelom Polju fra Filip Ljubušak s 5 novaka, u Blatu fra Andrija, fra Josip i fra Mijo, u Duvnu fra Stjepan iz Posušja i fra Ljudevit s Vinjana, u Rami fra Luka Broćanc, fra Leon iz Vrlike, fra Luka Duvnjak, fra Marko iz Tihaljine i fra Petar Ramljak.[4]) Nu držimo, da ovi kaločkoga ljetopisca mučenici barem većim dijelom ne potječu iz ovoga progonstva, nego mnogi iz prijašnjih vremena — osobito iz osmanlijskih provala u Hercegovinu i kašnjih — osobito iz 1532., a možda i iz 1557,; dok je Husref-begovo progonstvo bilo, kao što svjedoče Velikanović, fojnički i sutješki ljetopisi 1524.; Čevapović 1523., ili, kao što ih uspješno Batinić ispravlja, 1521.[5]) Nu s tim ne prestaje ovaj čin biti prvi, koji se je zgodio od same bosanske vlade, a protivio se povlasticama dobivenim od sultana. Pa pošto su se takovi slučajevi kašnje, kao što ćemo vidjeti, češće ponovili, to je narod i u same fermane izgubio povjerenje, te ih je najbolje harakterizirao sa slijedećim stihovima:

„Pivo pije fratar i kadija;
Fratar pije, a kadija plaća.
Teško fratru, dok kadija plati."

[1]) Bašagić-Redžepašić, Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (Sarajevo, 1900.), str. 27.

[2]) Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povjesti (Zagreb, 1885.), str. 2.–3.

[1]) „Templum angustulum cum Fratres dilatassent Turcae funditus everterunt. . ." Waddingus, Annales Minorum, XII. str. 71.

[2]) Dergleichen so last sy der Turgg khain khirchen weiter pessern noch pauen damit vermaint er sy bald zu seinen glauben zu dringen." Benedigt Curipeschitz, Itinerarium (Insbruck, 1910.), str. 36.

[3]) Fojnička hronika; Zlatović, Franovci presv. Odkupitelja, str. 39.

[4]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 16.

[5]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 25.;

Iza ove katastrofe bosanskih Franjevaca i njihovih samostana slijedila je katastrofa braće redodržave bosansko-hrvatske i ugarske. Ovu su katastrofu hrvatsko-bosanski i ugarski Franjevci dočekali s vojnama Sulejmana Velikoga na Ugarsku. Sulejman je Veliki na Ugarsku dizao 6 vojna: 1526., 1529., 1532., 1541.—1547., 1555.—1562. i 1566. Za ovih su ratova Slavonija, srebrenička i jajačka banovina, te Ugarska postale pokrajinama osmanlijskoga carstva, a njihovi su samostani u Jajcu, Zvečaju, Krupi, Livaču, Grebenu, Gjakovu, Požezi, Našicama, Pešti, Budimu, Gjengješu, Ozori, Segedinu, Berenju, Alšanu i t. d. razoreni, svjetovno i redovno svećenstvo dijelom poubijano, a dijelom rastjerano. Za vrijeme ovih ratova od 1526.—1566. i bosanska je redodržava puno štete pretrpjela. Kako domaći ljetopisi tvrde, muslimani su im 1538. porušili samostan i crkvu u Zvorniku,[1]) za rata s Mlečanima 1537.—1540. samostan u Makarskoj, oko 1563. u Mostaru i Ljubuškome i t. d., a mnoge su od njih, kao: fra Petra Soljanina i fra Tomu Skorojevića pogubili. Nu sve to njih nije ništa smetalo. Oni su ne samo u svojoj redodržavi porušene samostane, osim nekih, kao: konjičkoga i ljubuškoga opet, isposlovavši dozvolu s pleterom po:igli, nego su i nove, kao: u Gradovrhu sagradili, te polag one, možda još tada skovane:

„Kudgod Turčin s ćordom,
Tuda fratar s torbom“

prešli i u Slavoniju i u Ugarsku, te u Beograd, i tu se radi puka nastanili. Braća bosansko-hrvatske redodržave, povukav se u slobodne krajeve, htjedoše ipak predržati pravo na one krajeve, iz kojih su ih Osmanlije protjerali. S toga se obrate na Papu Pavla III., moleći ga, da im osigura prava na krajeve njihove redodržave, koji su radi Osmanlija privremeno ostavili. Pavao III. usliši im molbu. On 11. lipnja 1539. odredi, da samostani i nepokretna dobra braće bosansko-hrvatske, koja su došla pod osmanlijski jaram, ne samo ostanu njihova, nego, da ih se oni ne smiju ni odreći bez dozvole sv. Stolice.[2]) I uistinu bosansko-

Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 10.—11.; Csevapovich, Synoptico-Memorialis catalogus, str. 126.; dok će u Greiderera, Germania Franciscana, str. 156. po svoj prilici biti tiskarskom pogreškom spomenuti progon stavljen u 1534.

[1]) Batinić u Djelovanju Franjevaca, II. str. 32. piše, da je zvornički samostan porušen 1533.; a fojnička hronika, s kojom se slaže i

hrvatska je redodržava na ove krajeve držala prava sve do 1688. Godine 1688. oci bosansko-hrvatske redodržave, kako naš arhivar hoće, ne samo odreku se tih krajeva, nego skinu i prijašnje ime sa svoje redodržave, a prime novo: „Kranjska redodržava“ — „provincia Carnioliae.“[1])

Neprestana progonstva za vlade Sulejmana Velikoga i s druge su strane bosanskoj redodržavi škodila. Ona su prisilila bosanske Franjevce, da se kriju po šumama i svjetskim kućama, s čega je stega mnogo trpjela. Ali sv. Stolica da i u tome pogledu ne zaboravi bosanske Franjevce, izašalje 1571. u njihovu redodržavu fra Bonifacija Drakolića, stonskoga biskupa, da ju pregleda, reformira i kapitul održi. Istoga je sv. Stolica i 1572. u Bosnu spremila, a da je ovaj svoju misiju u Bosni dostojno obavio, vidi se iz pohvale, koju mu je Grgur XIII. 1573. spremio.[2])

Iz toga pak, što je sv. Stolica još iste godine 1573., kada je Drakolića pohvalila, radi dobro vizitirane bosanske redodržave, imenovala bosanskoga redodržavnika fra Antuna Matkovića, a poslije njega 1588.[3]) fra Franju Baličevića takogjer redodržavnika bosanskih Franjevaca, za bosanske biskupe, dalo bi se zaključiti, da je Drakolić bosanske Franjevce našao barem u većemu dijelu u dobroj stezi i da je sv. Stolica njihov postupak u koliko se je razilazio od njihove regule i ustanova, ispričavala s teškim okolnostima, u kojim su se nalazili. Nego Baličevića nam je imenovanje za biskupa i s druge strane znamenito za rasvjetljenje evolucije franjevačkoga reda u bosanskoj redodržavi. Godine 1591. potkuči on sv. Stolici izvješće o svojoj biskupiji, iz koga razabiremo statistiku samostana i članova redodržave Bosne Srebrene. Tu nam statistiku pokazuje slijedeća po Baličevića izvješću sastavljena ploča:

Benić stavlja to u 1538. Nu bio zvornički samostan srušen 1533. ili 1538., ipak je svoje ime i prava i dalje sačuvao, jer još 1539. bosanski redodržavnik Divojević, na redodržavnički kapitul pozivlje i zvorničkoga gvardijana. Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 27.

[2]) Greiderer, Germania Franciscana, str. 72.

[1]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 310.; Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 28,

[3]) Fojnička hronika stavlja, da je Baličević za biskupa imenovan 1583. Nu da je ovo pogrešno, bit će svakome jasno, ko pročita naše Kraljevsko Visoko (Sarajevo, 1906.), str. 62.—63.

Redodržava Bosne Srebrene 1591.

Mjesta samostana:	Broj otaca:	Broj lajka:	Broj klerika:	Svega:
I. Velika[1]) u Slavoniji	5	1	1	7
II. Našice[2]) u Slavoniji	4	1	—	5
III. Vočin u Slavoniji	6*	1	—	7
IV. Modriča u Bosni	4*	—	—	4
V. Gornja Tuzla u Bosni	10	2	3	15
VI. Dolnja Tuzla u Bosni	4	2	2	8
VII. Srebrenica u Bosni	4	1	1	6
VIII. Olovo u Bosni	3**	2	5	15
IX. Kralj. Sutjeska u Bosni	10	2	3	15
X. Visoko u Bosni	6	2	2	10
XI. Kreševo u Bosni	10	1	2	13
XII. Fojnica u Bosni	10	2	3	15
XIII. Rama u Bosni	6	1	3	10
XIV. Zaostrog u Dalmaciji	8	2	2	12
XV. Makarska u Dalmaciji	7	2	3	12
XVI. Visovac u Dalmaciji	7	1	1	9

[1]) Ovaj su samostan bosanski Franjevci dobili 1575.

[2]) Ovaj je samostan bio ugarske redodržave sv. Marije. Buduć ga je ova radi Osmanlija napustila, fra Jeronim ga Lučić reparira i preda bosanskim Franjevcima.

*) U originalu stoji samo „frati" i ništa više.

**) Po svoj prilici 8, jer tako i iznosi suma 15 braće.

Samostani su bez sumnje bili vrlo slabi, a u Modriči ga je zamjenjivala prosta kuća.[1]) U čitavoj Bosni, veli Balićević, nije bilo ni jednoga drugog svećenika do Franjevaca.[2])

O Grguru XIII. čitamo, da je i on 1581. bosanskim Franjevcima podigao 4 samostana,[3]) nu koja su ta četiri od ovo 16 samostana, tko bi znao? Samostana u Gradovrhu kod Tuzle Balićević ne spominje, jer je možda bio porušen.

Pet godina iza ovoga izvješća, bosanski Franjevci pod vodstvom fra Petra Soljaka, bivšega bosanskoga redodržavnika preko Srbije dogju u odavna zapušćanu Bugarsku. Tu osnuju u Čiprovcu, Železni, Kopilovcu i Klisuri samostane, četiri župe i nekoliko kapelanija. Ovi se 1622. konstituiraju u posebnu od Bosne neodvisnu kustodiju, koja 1624. dobije i službenu potvrdu svoje neodvisnosti.[4]) Šest godina iza kako je neodvisnost bugarske kustodije od bosanske redodržave službeno potvrgjena, unigju bosanski Franjevci i u Erdelj,[5]) te i tu bace sjeme, koje brzo poveća bosansku redodržavu.

Dok je bosanska redodržava svojim članovima napučivala Bugarsku i Erdelj, dotle je kod kuće s muslimanima imala dosta neprilika. U Gradovrhu poslije smrti sofijskoga biskupa fra Petra Soljaka, koji je tu na putu iz Rima umro, provale muslimani, te stanu iskati od braće novce, što ih je on donio iz Rima i ne okane ih se, dok im ne plate 2000 škuda. U Doljnjoj Tuzli baša 1630. gvardijana pogubi, a ostalu braću utamniči. Iste godine muslimani fra Matu Jajčanina i fra Gabrijela iz Poljana sa štapovima isprebijaju, a slijedeće godine u Požezi nekome fra Marku, s toga što im nije mogao odmah pribaviti janje, odvale 713 štapova.[6]) Nu suprot svim tim progonstvima bosanska je redodržava i brojem osoblja i brojem članova rasla, tako da je 1639.

[1]) Dr. Hodinka, Tanulmányok a Bosnyák-Djakovári püspökség történetéből, str. 107.

[2]) Dr. Hodinka, Tanulmányok a Bosnyak-Djakovári püspökseg történetèből, str. 111. To isto god. 1655. spominje i biskup Maravić. Fermendžin, Acta Bosnae, str, 479.

[3]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 30.

[4]) Fermendžin, Acta Bulgariae, str. 25.; Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 31. i 46.

[5]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 33.

[6]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 32.—34.; Acta Bosnae, str. 397.

brojila 17 samostana, 100 gostinjaca i 412 članova.[1]) Ovako ojačenoj redodržavi Bosni Srebrenoj nije puno ni ono veliko progonstvo naškodilo, kada su 1648. u Bosni svi samostani osim olovskoga ili porušeni ili opustošeni, a braća nagnana u bijeg u požeški kraj. S toga se imenuju 1678. na pokrajinskome kapitulu u Kreševu ništa manje nego li 18 gvardijana i to za samostane: u Visovcu, Šibeniku, Makarskoj, Živogosti, Zaostrogu, Imotskome, Rami, Fojnici, Kreševu, Visokome, Sutjesci, Olovu, Srebrenici, Dol. Tuzli, Gradovrhu, Modriči, Našicama i Velikoj.[2])

Ali dok se je franjevačka bosanska redodržava u broju članova i samostana širila, nije se nipošto ni unutarnja stega zanemarila. Nad ovom su bdjeli ne samo redodržavnici,[3]) braću češće pohodeći; nego i sami komisari ministra generala, koji su redovito svake treće godine čitavu bosansku redodržavu obilazili, mane iskorjenjivali i na krjepost bodrili, te nakon svega toga kapitule obdržavali. Buduć je za osmanlijske vlade strancima bilo pogibeljno u redodržavu Bosne Srebrene ulaziti i nju obilaziti bosanski su Franjevci polag povlastica svake treće godine traženih i dobivenih sami sebi birali komisara, koji ih je u ime generala reda vizitirao i kapitulu predsjedao.[4]) Za držanje kapitula osobito u ratna vremena tražila se je dozvola od osmanlijske vlasti.[5]) Prije kapitula zazivao bi se sv. Duh, dijelile bi se na takozvanim tabulama razne službe, koje su se za kapitula obdržavale: tko će u blagovaonicama čitati, tko misu govoriti, kadionjak nositi, čirake držati, pjevati, tko će goste primati, konje nadgledati i po cijelu noć vatru čuvati i t. d.[6]) Na kapitulima

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 36.

[2]) Isti se samostani osim imotskoga spominju i 1681., te residencija u Budimu i župa u Tukulji blizu Budima. Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 51.—52.

[3]) Neki su redodržavnici uprav željeznom rukom držali braću u stezi. Od ovih se ističe fra Andrija Tomanović (1628.—1631.), rodom iz Kamengrada. S toga ga braća i prozovu „čekićem braće" — „malaeus fratrum." Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 33.

[4]) Arhiv Bosne Srebrene u Sarajevu ima više takovih povlastica, a najstarija je iz 1628.

[5]) Franjevački arhivi u Kr. Sutjesci i u Fojnici imaju više takovih dozvola. Od nama do sada poznatih najstarija je ona, što se nalazi u Kr. Sutjesci, koja je izdana 25. rebiulahara 927. po hegjri, te kojom se potvrgjuje prijašnja takova dozvola.

[6]) Najstarija takova dosta oštećena tabula jest iz 1675., a nalazi se u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

su se pritresale najprije opće stvari redodržave, sastavljale razne ustanove ili statuta, a na koncu bi se birali oficijali: redodržavnik, kustod i definituri, koji bi opet činili daljnju promjenu osoblja.[1]) Promjene su oglašivane i tada po takozvanim tabulama. Braća su u samostanima nosili svoje strogo redovničko odijelo, nu na putu, da ih muslimani ne pripoznaju i uznemiruju, nosili su prema dozvoli sultana istočni civil: čakšire, dolamu ili ćurak, kapu, konje jahali te oružje nosili.[2]) Glavni izvori, iz kojih su se i u ovo doba bosanski Franjevci uzdržavali, bili su proševina i dobrovoljni prinosi, koje su im vjernici kao svojim župnicima davali. S toga su u bosanskoj redodržavi uopće, a u Bosni i Hercegovini napose župe od davnina bile podijeljene na razne samostane. Još 1655. piše bosanski biskup fra Marijan Maravić Vjeroplodnici, da bosansko kraljevstvo ima 12 samostana, a svaki od njih po nekoliko župa, od kojih se uzdržaju. Tako je imao: 1. samostan sv. Marije u Olovu: Olovo, Jelaške i Gostilju; 2. samostan sv. Duha u Fojnici: Fojnicu, Lašvu, Jajce, Banjaluku, Motike, Dragočaj, Kozarac, Kamengrad, Ljubiju, Dragotinu[3]) i Vodičevo[4]); 3. samostan sv. Ivana Krstitelja u Sutjesci: Sutjesku, Vareš, Kuzmadanj, Seočanicu, Derventu, Dubočac, Vinsku,[5]) Vasiljevo Polje i Badunjevac; 4. samostan u Srebrenici: Srebrenicu s okolicom; 5. samostan sv. Katarine u Kreševu: Kreševo, Neretvu, Maglaj, Sabatu i Dubicu; 6. samostan sv. Nikole u Visokome: Visoko sa Sarajevom, Gradišku, Orubicu, (Orughliza), Lijevče (Liesue),[6])

[1]) Kada uzmemo, da su i redovnici ljudi, to nećemo ni očekivati, da kapituli prolaze vazda u miru. Dapače je kapitula bilo vrlo burnih. Takovima se mora pribrojiti i onaj, što se je držao 15. siječnja 1662. Za ovoga kapitula bude za redodržavnika izabran fra Franjo Miletić; ali Posavljaci mu 18. veljače 1662. oponiraju fra Ivana Drnišliju. Parnica, koja je iz toga nastala svrši se u prilog fra Franje Miletića. Dekret Vjeroplodnice megju Laštrića spisima u Kr. Sutjesci. Sravni fojnički i Šipračića ljetopis.

[2]) Arhiv fojničkoga samostana ima megju ostalim iz 1625. ferman, kojim se Franjevcima dopušća konje jahati i civil nositi; iz 1627. drugi ferman, kojim im se dopušća, da mogu hodati oružani i turski odjeveni.

[3]) Dragotina u Slavoniji.

[4]) Vodičevo je blizu Une. Iz njega je i iz Ljubije, koje su za rata Josipa II. prestale, postala današnja župa Volar.

[5]) Vinska je danas u žeravačkoj župi.

[6]) Današnji Vindhorst, njemačka kolonija.

Liješnju (Lišnju, Liescna;)[1]) 7. samostan sv. Petra u Rami imao je kao što se iz Maravića izvješća vidi više župa, nu pošto nijesu na bosansku biskupiju spadale, to ih on osim Rame i ne spominje; 8. samostan sv. Marije u Gradovrhu imao je župa izvan bosanske biskupije, a u bosanskoj su mu biskupiji pripadali: Gradovrh, Dragunja, Bijela, (Barky) i (Coreniza);[2]) 9. samostan sv. Petra u Dol. Tuzli: Tuzlu i Gračanicu; 10. samostan sv. Ilije u Modriči: Modriču, Crkvišće,[3]) Tremošnicu i Bastić.[4]) Osim neznatnih ovih dohodaka Franjevci su počeli sve više primati i posjede, a u tu im svrhu Urban VIII. 1625. podijeli i dozvolu i to samo na 12 godina.[5])

Nu svi su ovi izvori dohodaka za bosansku redodržavu bili premaleni, da pokriju silne potrebe, koje su iza Sulejmana Velikoga, a osobito za i iza prvoga slavonskoga ustanka (1596--1610.), te za i iza kretskoga rata (1645.—1669.) bosanske Franjevce trle. Za spomenutih su ratova Franjevci bosanske redodržave i u Dalmaciji za Mletačku i u Slavoniji za Austriju najviše radili. To su uvidjeli ko li Osmanlije to li domaći muslimani, te su počeli još više Franjevce ubijati i progoniti; od njih suprot prijašnjih i kašnjih povlastica iskati razne danjke; u njihove samostane zalaziti; te iskati med, sir, maslo, jaja, piliće i t. d. i govoriti, da ih moraju u samostane primati i gostiti, jer, da su to svratišta i gostione[6]). Za sve su se ovo Franjevci u Carigradu pritužívali i nove zaštitne fermane iskali i dobivali, ali na te su muslimani iza Sulejmana Velikoga slabo pazili. I kao, da svega toga nije bilo dosta i grčki su vladike svakom prigodom nastojali bosanske si Franjevce podjarmiti, a dok su ih se

[1]) Nedaleko od Prnjavora.

[2]) Možda današnja Kornica u gradačačkome kotaru.

[3]) Danas je tu pravoslavna crkva i to od najnovijih vremena.

[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, 477.—478.

[5]) Iz zaboravnosti Franjevci su se s ovom dozvolom sve do 1771. služili. Kada je za to 1771. saznao Klement XIV., naloži bosanskome biskupu, da ih odriješi od cenzura, u koje su može biti posjedujući dobra bez dozvole sv. Stolice upali; te im u isto vrijeme produlji povlasticu Urbana VIII. na drugih 12 godina. Izvornik produljenja u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

[6]) Pače su se češće i u unutarnje stvari reda miješali. Tako, kada je 1655. bio u Sutjesci kapitul, pošalje tamo muselim svoja tri odlična muža, koji sve dotle zahtijevaše, da se za redodržavnika izabere Libanović, dok im oci ne dadnu 200 dukata. Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 41.

Franjevci otresli, stalo ih je puno novaca[1]). Uz to su Franjevci uzdržavali i svoga biskupa,[2]) koji je u njihovim samostanima i stajao. Svim ovim teretima bosanskoj je redodržavi nadodati 1672. još i novi namet — džulus,[3]) koji ju je tištio sve do 1878. Radi tolikih tereta i unutarnjih potreba temelji su samostana bosanske redodržave pod dugovima i drugim bijedama þršćali. To donekle vidimo i iz izvještaja fra Pavla iz Rovinja, što ga je on 1640. podastro vrhovnome starješinstvu reda; a najviše iz opisa samostana, što ga je 1679. sastavio fra Franjo Varadinac. Polag fra Franje Varadinca samostan je u Srebrenici radi osmanlijske obijesti spao na zadnje grane, te je svojih 20 Franjevaca, koji su bili dijelom u samostanu, a dijelom po župama, 10 djece i tri sluge jedva prehranjivao. U samostanu se je čuvao stol, s koga su nekoč braća blagovala, a tada se je po naredbi Osmanlija čuvao iz poštovanja, što je s njega jednom i neki sultan blagovao, čiji je i lakat na njemu bio od srebra izvezen. Sutješki je samostan brojio 50 članova. On je fra Pavlu Rovinjaninu izgledao veličanstven, ali buduć je kako Varadinac tvrdi uz gragjevne troškove iza 1521. platio i za samu dozvolu za gragju 910 dukata, to je bez sumnje materijalno loše stajao. Tužno stanje samostana u Fojnici riše i fra Pavao Rovinjanin, a Varadinac tome još nadodaje, da je 1679. imao duga 4000 dukata. Olovski je samostan polag Varadinca 1679. brojio 56 članova i duga 8000 dukata. Visočki je u to vrijeme brojio 70 članova, a za

[1]) Fabianich, Firmani inediti str. 56.—123.

[2]) Lašvaninov ljetopis u Lijevnu i Batinića Fragmenta historica u Fojnici.

[3]) Džulus se je plaćao za slobodno govorenje misa i dijelenje sakramenata. U Slavoniji je zaveden za prvoga slavonskoga ustanka. O postanku džulusa u Bosni Benić u svome ljetopisu piše, da ga je prouzrokovao neki fra Mato Fojničanin. Ovaj bi pod misom slijedeću pučku misu navijestio na kom mjestu, ali kada bi se narod pokupio, on bi ga odveo na drugo mjesto, te bi tu misu govorio. Kada je za to čuo sultanov namjesnik u Bosni, zavede za slobodu misenja džulus. Drugi hoće — veli Benić — da je tome i biskupovo krizmanje krivo. Džulus je iznosio blizu poldrugu tisuću groša. Džulus je davan novome veziru i sarajevskome mulli. Kašnje su ga nosili tri gvardijana: fojnički, sutješki i kreševski. Fojnički bi gvardijan nosio Mehmeda II. ahdnamu i druge fermane, druga dva gvardijana po voščanu svijeću od litre ili pol oke, a njihove sluge odrta ovna s rogovima, glavu šećera od 2 oke, na pladnju 12 hljebova i 12 sapuna. Benića ljetopis i fojnički arhiv.

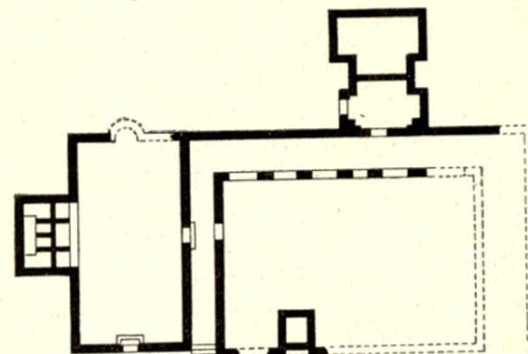
popravak platio je 10.000 dukata. Kreševski je samostan 1679. brojio što na župama, što u samostanu 40 članova. Uz to je imao 10 djece i 4 sluge. Prem se o materijalnome njegovom stanju ni Rovinjanin ni Varadinac ne bave, držimo ipak, da od gornjth samostana puno nije rastavio. Samostan u Gradovrhu kod Tuzle, brojio je 40 članova, 10 djece, 6 sluga, a dugovao je 70 muslimana 13.000 dukata. Tuzlanski samostan, u kome su se polag Rovinjanina, „Franjevci kao u tavnici nalazili“, brojio je polag Varadinca 4000 dukata duga. Modrički je samostan polag Rovinjanina bio „vrlo tijesan“, te je imao nešto podzemne crkvice, dok je polag Varadinca brojio 3000 dukata duga. Sličnim su bijedama bili izloženi i ostali samostani bosanske redodržave: u Visovcu, Makarskoj, Zaostrogu, Rami, Imotskome, Živogosti, Šibeniku, Našicama, Velikoj, te residencija u Budimu, Biogradu i Sarajevu.[1]) Toliki dugovi i bijede budu uzrokom da su 1685. neki samostani bosanske redodržave, koja je polag Varadinca brojila 1679. 20 dana hoda, počeli propadati.

Da su mnogi samostani bosanske redodržave propali, uzrokom su kako rekoh preveliki dugovi i progonstva od strane muslimana, a da su baš 1685. počeli propadati i u jednome deceniju toliki propali, uzrokom je bio bečki rat, što se je izmegju 1683.—1699. vodio izmegju Stambula i Beča. Još za Sulejmana Velikoga osmanlijska je država dosegla svoj vrhunac. Iza njegove je smrti u osmanlijskoj državi nastupila stagnacija, koja je trajala sve do 1683. Godine 1683. veliki vezir sultana Mehmeda IV. Kara Mustafa dogje sa silnom vojskom pod Beč. Beču u pomoć dogju pod Ivanom Sobjeskim 20.000 ujedinjenih Poljaka i Nijemaca, te Osmanlije hametom poraze. Od Beča su se Hapsburgovci otisli za Osmanlijama, te su im pod princom Eugenijem Savojskim oduzimali grad za gradom, dok 1697. nijesu stigli i u samo Sarajevo, te ga porobili i popalili. Dok je hapsburško oružje bralo lovor za lovorom na sjeveroistoku, dotle su Mlečani i ustaše na zapadu u Dalmaciji.

Uspjesi su rata bili ti, da je Austrija osvojila Slavoniju, a Mletci Dalmaciju. U svim su ovim ratovima eminentno sudje-

[1]) Izvještaj fra Pavla Rovinjanina dijelom je objelodanio fra Stjepan Zlatović (Starine jugosl. akademije, sv. XXIII., str. 1.—38.); a Varadinca je fra Ferdinand Kaizer preštampao u Subotici pod naslovom: „Descriptio Provinciae Bosnae-Argentinae facta per R. P. Franciscum a Varadino anno 1679.“

lovali Franjevci bosanske redodržave, megju kojima su se istakl fra Luka Ibrišimović, od naroda „Sokol“ prozvan, bosanski biskup fra Nikola Olovčić ili Ogrančić i vodičevski župnik fra Andrija Vojnović. Radi ovoga prevelikoga sudjelovanja Osmanlije su još više počeli progoniti Franjevce i katolike, što ih je prisililo, da su 1686. počeli prelaziti u slobodne hapsburške zemlje. Benić pod naslovom: „De conventibus dirrutis“[1]) piše: Prvi su se iselili modrički Franjevci. Oni su otišli u Kopanice u Slavoniju, a odatle 1714.[2]) u Gjakovo. Slijedeće su se godine iselili srebrenički Franjevci osim gvardijana, koji je ostao na garištu samostana, što su ga upalili austrijski vojnici. Osamljeni se gvardijan pobrati s nekim muslimanom Alajbegom, s kojim malo kašnje iz Srebrenice pobjegne. Nu kada su bili jedno pol milje od Srebrenice, Alajbeg, uzdajući se dobiti od gvardijana milostinje, ubije ga.[3]) Najtragičniji je svršetak imao samostan Majke Božje u Olovu. Pošto je u crkvi toga samostana bila čudotvorna slika Bl. Dj. Marije, to se je tu svake godine sila svijeta skupljala, te bi se često i pobili. Osobita je bitka bila 1681., kada su Kotorani: Sunarić, Janković i Smiljanić pobili više muslimana. Za sve su ove bitke s globama odgovarali Franjevci, dok ga 1687. nijesu napustili, ostaviv tu sama gvardijana, da ga čuva. Malo iza toga kupi gvardijan dozvolu, da crkve i samostan na vrijeme zaključa i

Tloris olovske crkve.

[1]) Benić, Protocollum conventus Sutiscae.

[2]) Pavišević veli, da su se Franjevci iz Modriče u Kopanice otselili 1699., a 1710. iz Kopanica u Gjakovo. Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 56.

[3]) Novac, što je spadao na sakrištiju srebreničke crkve, bio je na vrijeme pohranjen u cesarskim zemljama. Ovdale ga 1769. osim 50 dukata bosanskoj braći povrate od njih odijeljeni Kapistranci. Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae a. 1757.—1793.

živi po samostanskim župama. Ključe zaključanih samostana i crkve gvardijan preda nekome starcu Simeonu, koji je iz jutra rano i u večer kasno crkvu otvarao i lampu užigao. Kada je 1697. iza povratka princa Eugena iz Sarajeva osmanlijski poslanik u Beču tražio mir, cesarev kapetan Kiva u ime svih Prekosavaca piše Sefer-paši od Crne Rijeke, da olovsku crkvu otvori, a on da će sav dug platiti. Paša sazove vijeće, koje zaključi, da se i crkva i samostan upale prije nego se Kivi odgovori. I zbilja u početku jeseni 1703. najmljeni ciganin Kottoman za konja i dva dukata upali samostan i crkvu u kojoj po svoj prilici izgori i ona glasovita slika olovske Gospe. Tako Benić, dok Laštrić stavlja popaljenje olovskoga samostana u 1723.[1]) Visočki su samostan Franjevci ostavili 1688., kada im je nepomnjom sluga izgorjela štala s konjima, govedarnica s govedima, ovčarnica s ovcama i sjenara sa sijenom. I tu je ostao do 1697. jedini gvardijan da čuva samostan. Bojeći se muslimani, da i on ne pobjegne, potjeraju ga za dug, nu za nj zajamči neki Lipovčić. Kada se je 1697. princ Eugenij iz Sarajeva vraćao, upute se s njima i gvardijan i Lipovčić i to prvi k braći u Gradišku, a drugi u Sibinj.[2]) Iz Gradovrha[3]) su se Franjevci takogjer 1688. iselili, a iz Tuzle 1690. Megjutim tuzlanski se je opet uskrisio, ali mu uskrs nije dugo potrajao, jer definitorij Bosne Srebrene 1697. dopušća Franjevcima sv. Petra u Tuzli, da slobodno unigju u Šarengrad i podignu samostan u Vočinu, ako to nije kome drugome[4]) na šletu.

Kao što su se Franjevci iz Bosne s narodom selili u hapsburške zemlje isto su se tako selili i u mletačku Dalmaciju. Na čelo su se svima u mletačku se Dalmaciju selećim stavili ramski Franjevci sa svojom Gospom, a iz Bosne ih je izveo i u Sinj doveo Stojan Janković. Pošto su Ramljaci novo mjesto našli bez kuće i kućišta, vrludali su po raznim krajevima, dok se opet nijesu

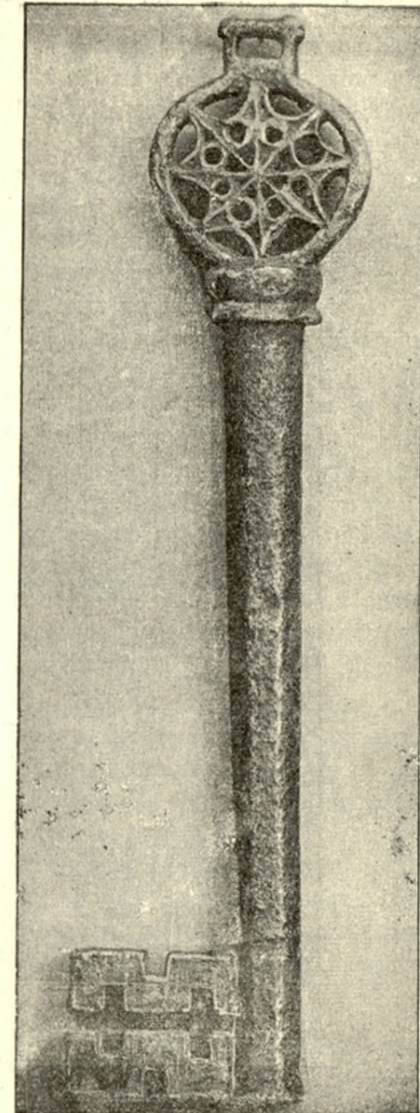
[1]) Laštrića spisi u Kr. Sutjesci

[2]) Sravni dra. Jelenića Kraljevsko Visoko, str. 81.—84.

[3]) Narod je sačuvao dobro uspomenu na boravak Franjevaca u Gradovrhu, brežuljku jedan sat Tuzli na istoku, gdje se danas nalaze samo muslimani. Dapače i njive niže vrha, na kome se je nekoč samostan ponosno kočio, mješćani i danas zovu: „Fratarske njive.“

[4]) Arhiv kapistranske redodržave u Budimu i to u „Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli, et Congreg: Actus hujus Bosnae Argentinae Provinciae“ etc.

1696. povratili u Sinj i tu se stalno nastanili, ostaviv tu i svoju Gospu, koja i danas pod imenom „Sinjske Gospe“ čini čudesa[1]). Ušljed ovih iseljivanja, te ušljed kuge i gladi Bosna je na početku XVIII. vijeka spala na najniži broj Franjevaca — na 26 otaca i 5 lajka[2]). Nema sumnje, da su se mnogi od iseljenih Franjevaca poslije rata mislili opet povratiti. Vidi se to i odatle, što su se, kako veli Benić, 1697. s dozvolom Vjeroplodnice zaputili 16 Franjevaca bosanske redodržave u prošnju, da se oslobode dugova[3]), te što su neki gvardijani, kao gradovrški[4]) i ramski[5]) dugo pridržali staro ime svoje gvardijanije. I premda su prosci lijepu milostinju naprosili[6]), ipak se iseljeni Franjevci više nikada ne povratiše u svoje rodne zavičaje, dijelom, jer bo je donešena milostinja uza svu blagodarnost darovatelja još bila premalena, a dijelom, što su se nakon karlovačkoga mira 1699. bojali muslimanske osvete za izdajstva. I tako, veli naš Batinić,

Ključ olovske crkve.

[1]) Vladić, Uspomene o Rami (Zagreb 1882.), str. 71. Bačić, Spomen-knjiga franjevačkoga gimnazija u Sinju (Sarajevo, 1905.), str. 8.—10.

„ovom i prvašnjimi selitbami opustiše bosanski samostani, izuzamši samo kreševski, fojnički i sutješki, nu Franjevci prenesoše polje svoga djelovanja u kršćanske krajeve. Da su pako morali ostaviti domovinu, osim svih progona i nevolja, koje do sad nacrtasmo, dodat nam je samo nekoliko dogadjaja sa Franjevci, koji ih uputiše, da se ne nadaju nigda dobru od turske samovolje i jedini spas da je bieg izpod toli okrutnih gospodara. Godine naime 1663. muhamedanska rulja kroz pukotine od vrata na vjeri probode fra Bernardina Galijaša, ramskoga gvardijana, a u Gradovrhu, za bečkog rata, sbodoše drugog fra Bernardina, gvardijana, župnika pako fra Luku živa izpekoše. U isto doba u Modriču vikar bje posječen, u Sarajevu oba kapelana umrieše pod udarci, u Iloku (dne 27. lipnja 1688.) živa sadriješe na mijeh šarengradskoga gvardijana, vikara na kolac natakoše, a ostalu braću na komade razsjekoše. Nadalje dne 5. lipnja 1693. u Šamcu bješe pogubljeni fra Nikola Olovčanin i fra Grgo Jakšić, u Rači pako poginu od turske ruke (dne 10. srpnja 1695.) fra Lovro Tuzlak. Do najposlje spomenut nam je, da g. 1696., u Šabcu, kotaru iločkom, zarobiše njekog Franjevca, premda je imao dozvolu od tamošnjih turskih zapovjednika, da smije služiti puk, ter su Turci zahtievali u ime odkupa hiljadu cekina.“[1])

Austrijsko-turski rat 1683.—1699. imao je osim seoba po bosanske Franjevce i drugih pošljedica, od kojih je svakako najveća ta, da se je bosanska redodržava politički pocijepala u tri dijela: mletački, turski i austrijski. Pod Mletkama je bila Dalmacija, pod Turskom Bosna, a pod Austrijom Slavonija, Ugarska i Banat. Prema ovoj političkoj pocjepkanosti kapitul Bosne Srebrene 1696. preudesi i stegu. Dok je za Bosnu i Hercegovinu u stezi ostao status quo, strogo se zabrani Franjevcima u kršćanskim zemljama skidati habit i u civilu hodati; nositi oružje i t. d.[2]) Najveća je pošljedica ove političke pocjepkanosti ta, što je ona kašnje urodila diobom ogromne bosanske redodržave u redodržavu: sv. Kaja u Dalmaciji, Bosne Srebrene i sv. Ivana Kapistrana u Ugarskoj i Banatu, a kašnje i Slavoniji. Sve tri su države: Austrija, Turska i Mletke puno računale na Franjevce bosanske redodržave, s toga su im u općenju i pravili poteškoće. Nu sve su ove poteškoće do 1730. braća bosanske redodržave rado podnosila. Na to ih je bodrio i novi statut, što su ga u Sinju 1711. zaveli i koji je osujetio svaki pokušaj, da se koji od ova tri politička dijela razvija na uštrb drugih dvaju. Spomenuti bo statut odregjuje, da se redodržavnik ima po redu „per turnum“ birati iz spomenuta tri dijela. Iz koga je dijela redodržavnik, iz onoga nije smio biti kustod, koji se je takogjer birao „per turnum“. Onaj pak dio, iz koga ne bi ni redodržavnik ni kustod bio, bila su po dva definitura. Ovaj je statut i od sv. Stolice „sub poena nullitatis“ odobren[1]) te se je do 1730. zgodno provagjao. Nu 1730. mletačka republika obnovi prijašnju naredbu, kojom se je redovnicima drugih država zabranjivalo vršiti kakovu vlast u Mletačkoj.[2])

Ova mletačka naredba, te neke mane, koje su se u bosansku redodržavu uvukle, s toga, što starješinstvo nije moglo, kako je trebalo, svu braću nadzirati, prinukaju bečkoga nuncija, da u Rimu 1733. predloži rastrojenje bosanske redodržave u: dalmatinsku, bosansku i slavonsko-ugarsku ili ako bi se bečki dvor protivio otcijepljenju Bosanaca od Franjevaca sebi podložnih, od jednih i drugih otcijepe Dalmatinci.[3]) Nuncijev je prijedlog u Rimu našao odziva. Sv. Stolica i vrhovno franjevačko starješinstvo izašalje fra Kajetana ab Interaquis, da ga provede. Došavši fra Kajetan u Austriju, premda je našao bečki dvor, istina, sklon na diobu Dalmatinaca od bosanske i slavonsko-ugarske braće, ali protivan diobi Bosanaca i Hercegovaca od Franjevaca sebi podložnih, ipak započme s vizitacijom bosanske redodržave i agitacijom za rastrojenje iste. Nu diobi nagje protivne osobito Bosance i Dalmatince.[4]) Nakon petnaestmjesečnih agitacija

---

[2]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 172.
[3]) Benić, Protocollum conventus Sutiscae.
[4]) Fermendžin, Chronicon, str. 53., veli, da su zadržali do 1705.
[5]) Batinić, Djelovanje, II. str. 166.
[6]) Benić veli, da je tom zgodom sam Papa dao bosanskim Franjevcima 6000 dukata. Protocollum conventus Sutiscae.
[1]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 180.—181.
[2]) Arhiv redodržave sv. Kapistrana u Budimu i to u: „Liber continens“ etc. pod god. 1696.

[1]) Dekret Vjeroplodnice u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Sravni i Benića, Protocollum conventus Sutiscae.
[2]) Zlatović, Franovci, str. 242.
[3]) Theiner, Monumenta Slavor. Merid., II. str. 259.
[4]) Dalmatinska su braća dvaput dala izjavu protiv dijelenja od Bosa-

fra Kajetanu uspije što prevarom, što prijetnjama pripraviti teren za diobu bosanske redodržave u redodržavu bosansko-slavonsku[1]), ugarsku i dalmatinsku[2]), koja bude u Rimu 22. siječnja 1735. provedena i odobrena. Za diobe redodržave budu imenovani i novi redodržavnici i to za ugarsku redodržavu fra Luka Karagić iz Baje, za bosansku fra Šimun Mašić iz Požege, a za dalmatinsku fra Jeronim Ramljak. Megjutim fra Šimun Mašić umre osmi dan iza kako je pročitan dekret. Njegova je smrt banatskim i srijemskim Franjevcima dobro došla, koji nijesu mogli nikako odoljeti, da se od bosanske braće otcijepe. S toga sada u Beču i u Rimu izrade, da se je ugarska redodržava opet s bosanskom sjedinila, kojoj je na kormilo stavljen ugarski redodržavnik fra Luka Karagić.[3]) Ova je odluka, kako Velikanović svjedoči, pročitana i primljena s neopisivim veseljem — „sa svirkom neke braće."[4])

I dalmatinska i bosanska redodržava poslije diobe, a osobito poslije reunije ugarske braće s bosanskom braćom imale su lijep broj i samostana i residencija. Nova je dalmatinska redodržava imala samostane u: Visovcu, Šibeniku, Makarskoj, Zaostrogu, Živogošću, Sinju, Omišu, Kninu i Karinu; a residencije u: Spljetu, Sućurju i Braču. Bosanska je pak redodržava imala samostane: u Sutjesci, Kreševu, Fojnici, Velikoj, Našicama, Požezi, Brodu, Gradišci, Cerniku, Gjakovu, Osijeku, Budimu, Baji, Baču, Tolni, Aradu, Radni, Vukovaru, Šarengradu, Petrovaradinu, Iloku i Biogradu; a rosidencije u: Čuntiću, Temišvaru, Mohaču, Pakšu, Feldvaru i Somboru,[5]) Kako se iz ovoga prijegleda vidi, redo-

naca, te su i mletačku republiku molili, da opozove onu naredbu od 1730., koja je dala povoda diobi. Zlatović, Franovci, str. 243.—245. Stoga ljetopisac Benić nema pravo, kada tvrdi, da su oni s Prekosavcima kradom tražili separaciju od generalova povjerenika fra Josipa de Ebora. Protocollum conventus Sutiscae.

[1]) Bosanci su mogli pristati i uz Dalmatince, ali nešto radi župa, što su ih imali u Slavoniji, a nešto radi one mletačke zabrane od 1730. pristanu uz Slavonce. Zlatović, Franovci, str. 245.

[2]) Ugarska uzme ime „redodržava sv. Ivana Kapistranca", a dalmatinska „redodržava sv. Kaja". Kašnje Dalmatinci ostave sv. Kaja, s koga su im neki dovikivali: „Vi ste Kajinovci!" i uzmu presv. Otkupitelja. Benić, Protocollum conventus Sutiscae.

[3]) Benić, Protocollum conventus Sutiscae.

[4]) Fermendžin, Chronicon Proviciae Bosnae Argentinae, str. 65.

[5]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, III. (Zagreb, 1887.), str. 51.

država je Bosne Srebrene poslije diobe od Dalmacije kud i kamo veća ostala od redodržave sv. Kaja. S toga je ova isposlovala dekret, kojim im se je dosudila i vojvodina sv. Save — Hercegovina, te okolica Lijevna i Duvna do rijeke Rame[1]) i to u slučaju, da ti krajevi dogju pod kršćansku upravu. Ovaj je novi dekret, kako se iz Laštrića vidi, Bosance puno ogorčio,[2]) premda u nj nijesu ni sami puno vjerovali.

Megjutim nije proteklo puno godina, a bosanski su Franjevci počeli prvi, što je do sada bilo nečuveno, proklinjati sat i čas, kada su se s prekosavskom braćom ujedinili. Uzroka je bilo puno. Župe, koje su bile u Slavoniji, a spadale su na bosanske samostane, te porad kojih su bosanska braća i voljela s prekosavskom braćom, nego li s prekodinarskom ostati u jedinstvu, počmu prekosavska braća odvajati od bosanskih samostana, i svojim ih inkorporirati. U izboru su starješinstva prekosavska braća, budući brojnija, bosansku braću vazda nadglasivala i većim dijelom mimoilazila.[3]) I tako je na kormilo bosanske redodržave redovito dolazio Prekosavac. Ovaj je većinom stanovao u hrvatskim i ugarskim samostanima, a u Bosnu niti kada zalazio niti je smio zalaziti; osobito iza 1737., kada su Nijemci pod Fridrikom Saksonskim pali pod Banjuluku i u Osmanlijama još veću mržnju potpalili na cesarovce.[4]) Svim je ovim stega kod Franjevaca u Bosni, koju generalov komisar fra Ivan Krstitelj de Vietri 1708. u zvijezde kuje,[5]) i za koju se je i bosanski redodržavnik fra Anto Marković[6]), Duvnjak, puno starao, mnogo kvarovala.

S toga bosanski oci, da spriječe daljnje padanje redovničke stege u Bosni i da spase renome, koga su prije uživali, potraže

[1]) P. Philip. ab Occhievia, Epitome vetustatum Provinciae Bosnae Argentinae, ed. II. str. 14.

[2]) P. Philip. ab Occhievia, Epitome vetustatum Provinciae Bosnae Argentinae, ed. II. str. 17.

[3]) P. Philip. ab Occhievia, Epitome vetustatum Provinciae Bosnae Argentinae, ed. II. str. 18.—22.

[4]) Benić, Protocollum conventus Sutiscae.

[5]) Bosanski su se samostani u Sutjesci i Kreševu sa svoje stege i točnosti fra Ivanu pričinili kao zemaljski raj. Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti, str. 16.

[6]) U jednoj okružnici fra Anto 1734. nalaže, da se u svakomu samostanu drži zajednička soba, gdje će biti zajednički rupci i otirači, te da starješinstvo radi uniforme svim podložnicima dobavlja čohu iz redodržavne tvornice u Osijeku. Batinić, Historica fragmenta u Fojnici.

1740. na općoj skupštini u Vallisoletu odijeljenje, od ugarske, slavonske i srijemske braće, ali im molba bude odbijena. I tako bosanski oci i iza 1740. proslijede podnositi nepravde i poteškoće, koje su i do 1740. podnosili, putujući češće u težim stvarima i po 40 dana do svojih redodržavnika u Hrvatskoj i Ugarskoj,[1]) a padajući do 1752. u redovničkoj stezi sve dublje.

Godine 1751. na kormilo bosanske redodržave popne se fra Josip Janković, rodom iz Vukovara u Slavoniji. Akoprem je i sam stanovao izvan Bosne, veću joj je ipak pomnju posvećivao, nego li su to činili njegovi pretšasnici. Godine 1752.[2]) pošalje fra Josip u Bosnu svoga kustoda fra Jaku Budimca, da mjesto njega obagje sva tri bosanska samostana: sutješki, fojnički i kreševski i da palu stegu uspostavi.[3]) Prošav ovaj kreševski i fojnički samostan, odsjedne 24. lipnja u sutješkome, gdje u sporazumu s bosanskim ocima izda mnoge zakone odnoseće se, na primanje pitomaca u red, na odijevanje braće i zajednički život. Da uspostavi i učvrsti zajednički život i uniformu u Bosni, naloži, da se novci sve braće, koje su kao „vestiarium" na godinu dobivali i kod gvardijana za svoje potrebe držali, pomiješaju u jednu kasu, u koju se je svake godine na svaku samostansku osobu imalo stavljati po 3, a na župničku po 2 dukata i iz koje su se braća imala odijevati. Čoha se je za habite i tunike imala i dalje dobavljati iz Osijeka, gdje su je franjevački lajci pravili. Ako bi koga samostana dobavljače čohe na putu napali razbojnici i oplijenili ih, štetu su imala snositi sva tri samostana. Habiti su se pravili prema Jankovića okružnici od 1751., a tunike su oko vrata i na kraju rukava morale biti crne.[4])

Nu bosanski su Franjevci dobro znali, da su badava i najljepši zakoni, ako niko ne bdije nad opsluženjem zakona. S toga 1756. za redodržavništva fra Antuna Bačića ponovno zatraže od općega kapitula reda sabrana u Murciji, odijeljenje Bosne i Hercegovine od Slavonije, Ugarske i Srijema. Odbijenu molbu bo-

[1]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

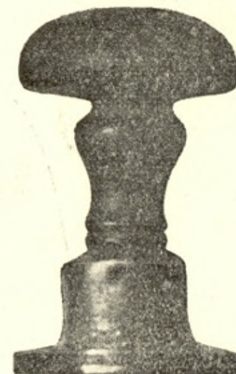
[2]) Ova je godina i s toga pogleda značajna, što je u njoj u Tuzli poginuo fra Anto Tomić. P. Philip. Ab Occhievia, Epitome vetustatum Provinciae Bosnae Argentinae, str. 93.

[3]) Vidi o tome i moju raspravu: „Kako su bosanski Franjevci shvaćali zavjet uboštva", izašlu u „Franjev. Glasniku", god. 1900., br. 20., 21. i 22.

[4]) „Vestiarija fratarska od 1752.—1783." u fojničkome arhivu.

sanska braća u prave na samoga Papu Benedikta XIV. Ovaj proučiv razloge Bosanaca, povjeri provedenje odijeljenja Bosanaca od Prekosavaca fra Klementu a Panormo.[1]) Fra Klement prouči ponovno razloge diobi i 1757. podijeli bosansku redodržavu tako, da je tom diobom Bosance do skrajnosti ogorčio. On najprije uništi starodrevnu redodržavu Bosne Srebrene; pa onda odatle stvori slavonsko-ugarsku redodržavu sv. Ivana Kapistrana i kustodiju Bosne Srebrene sv. Križa. Prvoj su pripadala 22 samostana, 4 residencije i preko 900 članova reda; a drugoj, osim 32. župe u Bosni i Hercegovini, 3 samostana: u Sutjesci, Fojnici i Kreševu, 6 residencija: sv. Mihovila Arhangjela u Varešu, Uznešenja Bl. Dj. Marije u Travniku, Porogjenja bl. Dj. Marije u Sarajevu, sv. Mihovila Arhangjela u Ivanjskoj, sv. Petra u Tuzli i sv. Ivana Krstitelja u Jajcu, te oko 150 Franjevaca.[2]) Isti general istom zgodom imenuje u Bosni fra Marka Dobretića za kustoda, fra Tomu Miletića i fra Franju Bogdanovića za definiture; a u kapistranskoj redodržavi fra Filipa Penića za redodržavnika, 1 oca za kustoda i 4 za definiture, narediv im, da si naprave i štampilje nove i to ovi sa slikom sv. Ivana Kapistranca s natpisom: „Sigillum Adm. R. P. Ministri Provincialis Provinciae S. Joannis a Ca-

Pečat bosanske kustodije.

Pečat redodržave Bosne Srebrene.

[1]) Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu; prepis u Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[2]) Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu, prepis u Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

pistrano"; a oni sa slikom Propeća i s natpisom: „Sigillum R. Pat. Custodis S. Crucis Bosnae Argentinae."[1]) Ova je, kao što rekoh, dijelidba Bosance do skrajnosti ucvilila i ogorčila, a to s toga, što su degradirani, zapostavljeni i što se na njihovu prošlost i sadašnjost nije pazilo. S toga se fra Filip Laštrić zaputi u Rim, ispostavi razloge ucvilenja i ogorčenja bosanske braće i isposluje 1758. Bosni i Hercegovini ne samo stari naslov redodržave i pečat,[2]) nego i prvenstvo nad kapistranskom redodržavom,[3]) te se vrati u Bosnu, gdje bude dočekan kao spasitelj redodržave Bosne Srebrene. Iste godine 1758. Bosanci isposluju i potvrdu trijuh starih povlastica; da mogu prije kapitula birati sebi iz svoje sredine vizitatora, što im je i 1628. potvrgjeno;[4]) da mogu mladež slati na filozofske i bogoslovne nauke izvan Bosne i kada je nužda bez ine dozvole slati u Rim koga brata kao poslanika, koje im povlastice budu i u Mantui 1762. i u Rimu, 1767. potvrgjene.[5]) Svim su se tim barem donekle otrle suze mukotrpnim bosanskim Franjevcima.

Fra Filip Laštrić.

Odmah iza odijeljenja Bosanaca od Prekosavaca vrhovno starješinstvo bosanskih Franjevaca dadne se na izdavanje po bosansku kustodiju spasonosnih ustanova. Već 2. listopada 1757. u Kreševu sabrano franjevačko starješinstvo pod predsijedanjem

[1]) Izvornik u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu, prepis u Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[2]) Novi su pečat Bosanci napravili za 7 i pol dukata u Mlecima. Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[3]) Bulla Klementa XIII. u arhivu redodržave Bosne Srebrene u Sarajevu.

[4]) Original potvrde u arhivu redodržave Bosne Srebrene u Sarajevu.

[5]) Original potvrde u arhivu redodržave Bosne Srebrene u Sarajevu.

svoga kustoda fra Marka Dobretića nalaže: da sva braća sv. čine u horu skupa govore; da drže meditacije; trape se postom, molitvom, čitanjem sv. knjiga, propovijedanjem i bdijenjem i t. d. Strogo zabranjuje po sobama držati pića, a gvardijanima nalaže, da svu braću čim bolje provigjaju, dajući im isto jelo i isto piće, samo ovo klericima u manjoj količini. Hoće, da se polag općih ustanova reda svake godine drže po 8 dana sv. vježbe; da župnici strogo vode račune o lemozini i da ju točno gvardijanima predaju. Naregjuje, da se radi umanjenja sufragija ušljed diobe redodržave u buduće za svakoga umrloga člana kustodije bio on otac, klerik, lajk ili novica govore po 2 sv. mise. Strogo zabranjuje izdavanje tajna izvan reda i sprječavanje pismenoga općenja sa starješinstvom.[1]) Još je s većom pomnjom starješinstvo bosanskih Franjevaca počelo nad stegom svoje braće bdjeti, kada se je njihova kustodija 1758. povisila ponovno na čast redodržave. Ovo 1762. pod predsijedanjem fra Franje Bogdanovića pobliže odregjuje: u koje vrijeme treba ići na sv. čine; te nalaže, da se pod konventualnom misom — ako se ova ne pjeva, govore litanije Svih Svetih; da se poslije treće ure, ako se misa ne pjeva, a poslije mise, ako se ova pjeva, govori ili pjeva: „Si queris", „Tota pulchra", „Stella coeli", „Ave Roche sanctissime" i t. d. Odregjuje: da braća u disciplinarne dane, izuzev svetkovine I. i II. reda, poslije ručka uz recitovanje psalma „Miserere" idu u crkvu i tu pozdrave Presveto s „O sacrum convivium", te 5 „Očenaša" i 5 „Zdravo-Marija", a tada, ako je podne, pozdrave Gospu, ako podne nije, naprosto s: „Deus det nobis suam pacem . . ." izagju iz crkve; da kada idu paši ili mulli, svršuju najprije opće, pa onda posebne stvari i t. d. Isto starješinstvo slijedeće godine zabranjuje mise govoriti bez habita. U samostanima se je odijelo još i sada nosilo strogo redovničko, ali budući su se od toga običaja neka braća počela udaljivati, to im redodržavništvo 1769. strogo zabrani po samostanu hodati u košulji, ječermi i kapi. Izvan samostana rabilo se je i dalje narodno odijelo, samo se je pazilo, da to bude čedno. S toga i zabranjuje 1765. fra Bono Benić pompozne civile, a 1769. fra Marko Dobretić preduge košulje i rukave, te krasne kopče. Kao što je bila neka razlika u odijevanju braće u manastirima i izvan manastira, tako je i u nošnji oružja. Godine 1780.

[1]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

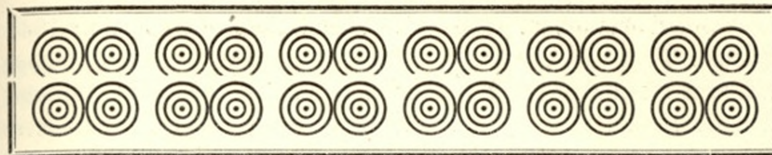
nalaže se braći u samostanima, da oružje ne drže kod sebe, nego kod gvardijana; a ovim, da im ga dadnu, kada kudgod idu iz samostana. Koji su pak stanovali izvan samostana, oni su kod sebe neprestano i oružje držali. Nu strogo se je pazilo, da se u nošnji oružja i jednih i drugih ne povrijedi redovnička čednost. S toga se 1779, i zabranjuje „sub poena inhabilitatis ad officia" nositi zlatom — ma i lažnim izvezene silaje i oružje. Iste se godine braći zabranjuje nositi jatagane, što su ih janjičari nosili, te kada se čijoj kući približuju, pucanjem iz pušaka davati znak dolaska.[1])

U koliko su se ove spasonosne odredbe opsluživale najbolje nam primjeri pokazuju, od kojih na jedan samo prstom upiremo, a taj je: fra Šimun Filipović[2]). Ovaj se je Božji ugodnik rodio 1732. u Seoni, selu kotara gradačkoga. Nauke je svršio u Italiji, odakle vrativ se u Bosnu kroz 23 godine razne je službe obnašao „toliko na dvoru po xupam, koliko u Manastiru", tako: 1773. bio u Kralj. Sutjesci svečanim propovjednikom 1779. 1780. i 1781. u istome samostanu vikarom i to s takom svetošću, da je s nje „bio poznan svoj Provincii." Da što bolje svoj život svrši, zaputi se iza toga u Italiju, gdje stupi u ritir sv. Marije Mandalene od Ripattransona i u pokori i molitvi proživi 20 godina, te 5. svibnja 1802. umre poslije 70 godina života, a 50 redovništva. O relaciji o njegovoj smrti ripatransonski gvardijan fra Egidij piše: „daje bio vazda Redovnik od veliki pokorâ; kako svidoçe gnegove razliçite discipline skojimseje frustovo, i bodglivi sinxirichi, s kojimseje po golu tilu pasao; kacosumuse posli smarti nascli, i ranne po tilu vidile". U Italiji je „opcheno zvan: Dusca blaxena, çovik svet". Kada je umro ovaj blaženi čovjek, svijet je grnio k njegovu tijelu, te se jagmio za koju relikviju od njegova odijela, a odličniji su mu pravili za tijelo sanduk, te donosili za sprovoda svijeće. Filipović se je u redu i danas slavi kao časni, u Rimu se odavna radi o tome, da se proglasi blaženim, nu on je svakako najljepši, ako i ne jedini plod, koji najbolje pokazuje kakovo je u ovoj epohi stablo bila franjevačka redodržava — Bosna Srebrena.

---

[1]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.; Sravni o stezi još Sinopsis statutorum, što se je iz raznih cirkularija 1766. stastavio i u arhiv redodržave Bosne Srebrene pohranio.

[2]) Sve što iznosimo o ovome Božjem ugodniku vadimo iz relacije o njegovoj smrti, što se službeno prevedeno nalazi u arhivu franjevačkoga samostana u Kralj. Sutjesci.

B.

§. 1.

VJEROVJESNISTVO I SJEDINJENJE CRKAVA.

Kroz čitavo gotovo prvo stoljeće osmanlijske vlade u Bosni franjevačko je djelovanje na polju vjerovjesništva i sjedinjenja crkava stajalo gotov na ništici. S jedne se je strane što milom, što silom po bosanskoj iz početka još vikariji, a kašnje redodržavi širio nauk „medinskoga proroka"; a s druge protestantizam. U tim su teškim okolnostima bosanski Franjevci upregli sve moguće sile, da što više ovaca sačuvaju, koje su već bile u Hristovu stadu, a o njihovu pomnožanju niti su puno mogli niti smjeli djelovati. Kada se je osmanlijska sila iza Sulejmana Velikoga (1520.—1566.) bacila u stagnaciju; patareni se po Bosni i Hercegovini s mnogim katolicima pomuslimanili,[1]) Lutherani se i Kalvini ne samo po Ugarskoj i Erdelju, nego i po Hrvatskoj i Slavoniji[2]) proširili, te katoličkoj vjeri i u samoj Bosni i Hercegovini zaprijetili, uskrise Franjevci opet svoju staru misiju, naviještanje riječi Božje i nastojanje oko ujedinjenja grkoistočnjaka, Lutherana, Kalvina i t. d.

---

[1]) Neki su katolici i patareni s promjenom vjere i ista svoja bezimena mijenjali, kao Rajkovići u Firdus-e, a drugi su bezimena pridržali, kao Filipovići. Nu i jednim je i drugim za vazda ostao mio majčin — hrvatski jezik.

[2]) Dok je protestantizam iz Kranjske i Štajerske prodirao u Istru i Hrvatsku, u Slavoniji su ga širili Magjari i to s takim uspjehom, da su protestanti mogli 1551. u Tordincima obdržavati svoju prvu sinodu. Dr. Rudolf Horvat, Povjest Hrvatske, sv. V., (Petrinja, 1905.), str. 463.

Pravi misijonarski pokret bosanskih Franjevaca počima 1544. godine. Te bo godine vrhovni starješina reda imenuje nekoga fra Juru Bošnjaka gvardijanom na Sionu i čuvarom sv. Zemlje, a malo kašnje šalje ga libanskomu patrijarhi, da mu drži i svećenstvo i puk u čistoći vjere, i u posluhu prema sv. Stolici.[1]) Još veću djelatnost na polju vjerovjesništva i unije razviju bosanski Franjevci 1586., kada se ono fra Juro Soljak zaputi u Rim i isposluje si tu dozvolu, da može s još nekoliko otaca otići u Posavlje i Srijem, te tu riječ Božju propovijedati, sakramente dijeliti i raskolne kršćane s katoličkom Crkvom sjedinjivati.[2]) U fra Jurin se primjer ugledaju fra Bernardin Dubrovčanin i fra Luka Jurišić. Isprosivši i ovi potrebnu dozvolu, krene prvi s nekoliko drugova 1587. u požeške i temišvarske krajeve; a drugi 1595. u gjakovačku i cerničku okolicu,[3]) te tu razviju svoju misijonarsku djelatnost. Šta su sve ovi apostoli i drugi, čija imena i ne znamo na ustuk protestantizma učinili, nije nam poznato. To potpuno zna samo Ispitatelj srdaca, a mi samo jedino to, da protestantizam u hrvatskim zemljama u isto vrijeme počima opadati. Godine 1586. seli im se tiskara iz Nedelišća u Varaždin, a 1587. iz Varaždina u Ugarsku. Hrvati se 1609. u Zagrebu odlučuju za djedovsku vjeru, koju prihvati i novi hrvatski ban Toma Erdedi, te Gjuro Zrinjski Mlagji.[4])

Nu mnogo veću djelatnost razviju bosanski Franjevci koncem XVI. stoljeća u Bugarskoj i Srbiji. Glavni motor djelovanja bosanskih Franjevaca u Bugarskoj bude, bivši redodržavnik bosanskih Franjevaca fra Petar Zlojutrić, koji se po rodnome mjestu zvao i Soljak. On se prema dozvoli Klementa VIII. zaputi 1596. s nekoliko drugova preko Srbije u Bugarsku, gdje od zapuštenih katolika bude „kao angjeo s neba dočekan“. Čim je fra Petar došao u Bugarsku i tu katolike pohodio i utješio, započme sa svojim druzima spasonosno misijonarsko djelovanje. U Čiprovcu podigne samostan, gdje kašnje otvori i sjemenište za kandidate redovnih i svjetovnih svećenika. Zatim je po Bugarskoj s dru-

[1]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 42.

[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 30.; Acta Bosnae, str. 340.

[3]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 30.; Acta Bosnae, str. 340.

[4]) Dr. Rudolf Horvat, Povjest Hrvatske, V. str. 464.

zima hodajući, propovjedao i krstio. Poslije toga krene u Rim, razjasni Klementu VIII. svoje i svojih drugova djelovanje, te želju bugarskih katolika, da im se obnovi sofijska biskupija i da im se dadne biskup, koji će ih u vjeri potvrgjivati. Sv. Stolica usliši molbu bugarskih katolika, te samoga fra Petra imenuje sofijskim biskupom; dopita mu iz svojih dohodaka 300 dukata na godinu.[1]) Vraćajući se fra Petar iz Rima kao biskup, u Zadru posveti 3 oltara, u Bosni 4 crkve, a na raznim mjestima radi Osmanlija nepristupnim drža misu i obavi krizmu.

Čim je fra Petar kao biskup došao u Bugarsku, počme kanoničku vizitu, pri kojoj je krizmao, propovijedao, obraćao i krstio. U Petikladencima obrati i pokrsti 100 obitelji Pavlićana, u Tarničevici 200 duša, u Brestovcu 200 duša, u Bijelanima 500 duša, u Oršavi 400 duša, u Kočevu 150 duša, u Barnovu nije ništa uspio, u Vareni obrati i pokrsti 12 obitelji, u Lužanima Dolnjim 50 obitelji, u Lužanima Gornjim 30 obitelji, u Teležanima 20 duša, a u Orehavu 12 obitelji.[2])

Ovoliko djelovanje pripravilo je ko li fra Petru to li njegovim drugovima velik glas i u Bugarskoj i izvan Bugarske. Već 1614. i sam vlaški vojvoda Radul moli fra Petra, da mu spremi tri do četiri Franjevca u Trgovište, koji će mu uz istočne obrede, u kojima se je i othranio i zapadne vršiti.[3]) Da li je fra Petar uslišao vojvodinu molbu ni odakle ne znamo. Iz prevelike fra Petrove revnosti za slavu Božju i iz kašnjih odnošaja Vlaške prema Bugarskoj, dalo bi se samo zaključiti, da se fra Petar Radulovoj molbi nije oglušio, nego joj je prema mogućnosti pošao u susret. Nu ovo isto djelovanje, što je fra Petra i drugove mu diglo na visoko zvono, pripravilo mu je i neprijatelja ko li megju Pavlićanima i muslimanima to li megju grkoistočnjacima. Osobito je fra Petar bio u oku grkoistočnome biskupu, koji je češće po čitavu rulju Osmanlija potplaćivao, a da ovi progone, šibaju i globe ko li fra Petra to li njegove drugove i šljedbenike. Nu fra Petar je češće znao sve ove pokušaje ko li

[1]) Nedić. Monumenta privilegiorum, str. 131.; polag drugih izvora ne 300, nego 200 dukata. Fermendžin, Acta Bulgariae, str. 17.

[2]) Fermendžin, Acta Bulgariae str. 19.–20,

[3]) Iz Radulova pisma još to saznajemo, da su Franjevci samostan u Trgovištu još prije 1614. godine iz praha podigli. Fermendžin, Acta Bulgariae, str. 15.—16.

novcem to li svojom diplomacijom i od sebe i od svojih drugova i ostalih katolika odvratiti.[1])

Nakon tolikih djelovanja zaputi se fra Petar ponovno u sveti grad Rim. Tu izvjesti sv. oca o stanju svoje pokrajine i isposluje 1622., da se Bugarska kao kustodija posve odijeli od Bosne. Vraćajući se iz Rima, uvrati se u svoje rodno mjesto u Gradovrh kod Tuzle, gdje 9. listopada 1624. shrvan od starosti, puta i rada preda Bogu svoju plemenitu dušu.[2]) Sa smrću fra Petra Zlojutrića i sa odijeljenjem Bugarske od Bosne ne prekida se djelovanje bosanskih Franjevaca u Bugarskoj na polju vjerovjesništva i unije. Njega i dalje nastavljaju mnogi revni oci, kao: fra Marko Bandulović, fra Mato Medaković i fra Pavao Bošnjak, od kojih se prvi istače i kao marcinopoljski biskup, a posljednji s tolikom svetošću, da ga franjevački martirologij skupa s fra Petrom Zlojutrićem broji megju blažene muževe.

Dok su u Bugarskoj misijonarima ruže cvale, dotle je i u Srbiji rudila zora jedinstva istočne i zapadne Crkve. Raški nadbiskup Ivan, želeći pomoću rimskoga Pape svoju domovinu osloboditi od osmanlijskoga iga, pošalje 1598. u Rim dva kalugjera, koji Klementu VIII. istumače, kako im je nadbiskup i dušom i tijelom uz rimsku Crkvu i kako je njegova domovina izvržena silnim progonstvima od strane Osmanlija. Poslanici su raškoga nadbiskupa sv. Stolicu puno razveselili. S toga ona iste godine raškoga nadbiskupa hvali, da pristaje uz rimsku Crkvu; bodri ga na strpljivost u patnjama i na ufanje u bolju budućnost i t. d.[3]) Kao 1598., tako i 1599. iz Srbije su se zaputili u Rim dva poslanika, da pregovaraju o uniji. Premda je jedan od poslanika na putu preminuo, Papa se ipak od drugoga poslanika uvjeri, da su n a d b i s k u p I v a n i m e t r o p o l i t V i s a r i o n p o s t a l i p r a v i k a t o l i c i, što ga je ne malo razveselilo. Kao što je ovaj pokret za jedinstvo crkava bez sumnje potekao iz djelovanja bosanskih Franjevaca, osobito Fra Petra Soljaka, koji je s drugovima preko Srbije i išao u Bugarsku i usput u njoj megju Srbima sijao sjeme jedinstva i sloge sa zapadom, te fra Petra Bošnjaka, tako i nastavak sjedinjenja Srba s rimskom Crkvom sv. Stolica povjeri 1600. Franjevcu fra Tomi Orsini-ju, barskome

[1]) Fermendžin, Acta Bulgariae, str. 14.—15.

[2]) Franjevački nekrologij u Kr. Sutjesci.

[3]) Theiner, Vet. Monumenta Slavorum Merid. II. str. 90—91.

nadbiskupu i srpskome primasu[1]). Orsini se je rado odazvao nalogu i želji sv. Stolice, a što nije potpuno jedinstvo postignuto niti je on kriv ni bosanski Franjevci, nego nestalni značaj Srba. Nu ako Orsini i nije postigao potpuno jedinstvo izmegju Srba i zapadne Crkve, postigao je to djelomično.

U Hercegovini bo Orsini čuje od Franjevaca, kako su oni često zalazili crnogorskome vladici Marderiju i kako je ovaj sklon sjedinjenju crkava. Na podlozi ovoga izvješća on i stupi u intimno općenje s vladikom Marderijem, a ovome općenju bude vrlo simpatičan konac — o b r a ć e n j e c r n o g o r s k o g a v l a d i k e u k r i l o k a t o l i č k e C r k v e. Obraćenje je Marderijevo potaklo i drugo pravoslavno svećenstvo, da ozbiljnije misli o uniji crkava, a iz toga se opet porodi to, da se je 1648. i E p i f a n i j S t e f a n o v i ć r o d o m i z U n c a, a a r h i e p i s k o p B o s n e, D a l m a c i j e i H r v a t s k e u ime svoje i svojih dvaju episkopa odrekao p r e d n e k i m F r a n j e v c e m r a s k o l n i š t v a[2]). S t e f a n o v i ć a j e p r i m j e r s l i j e d i o 1661. h e r c e g o v a č k i i z a h u m s k i a r h i e p i s k o p, k o j i s k a l u g j e r i m a s v. G o s p e u T r e b i n j u p r i s t u p i u z a j e d n i c u r i m s k e C r k v e[3]). Svi ovi plodovi, što ih je u XVII. stoljeću katolička Crkva na Balkanu ubrala, jesu krasni, a niko neće ni sumnjati, da su barem većinom urodili i dozreli trudom Franjevaca redodržave Bosne Srebrene, kojim je još Urban VIII. 1625., ponovio dozvolu, da mogu krstiti ne samo djecu, koja potječu od kršćanskih roditelja, nego „takogjer Turke i druge nevjernike[4])".

Megjutim, dok su neki Franjevci brali lovore na polju vjerovjesništva i unije na Balkanu, dotle su drugi u osobama: fra Stjepana Soljaka, fra Stjepana ili, kako drugi hoće, fra Serafina iz Lopare, fra Marijana Sarajlije i nekoga fra Ilije, obukli se u svjetsko odijelo, prešli granice bosanske redodržave i unišli u Erdelj, te tu megju Kalvinima, Lutheranima, Unitarcima i grkoistočnjacima počeli razvijati svoje misijonarsko djelovanje. Buduć su brzo udarili na poteškoće, fra Ilija se i fra Marijan vrate

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Slavorum Merid. II., str. 92.—95.; Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 78.—79.

[2]) Balan, Katolička Crkva i Slaveni, str. 219.—222.

[3]) Theiner, Vet. Monumenta Slavorum Merid. II., str. 160.—161.

[4]) Autentična kopija nalazi se u Arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu. Potvrgjena ponovno 1771.

natrag, dok dva fra Stjepana uz apostolske prijegore proslijede započeti rad. Još iste godine — 1630., na dan krunjenja Jurja Rakoczya izagju zakoni, da bosanski Franjevci ne smiju ulaziti u Erdelj. Čim je taj zakon izašao, dva fra Stjepana, da pokažu, da su i oni bosanski Franjevci, ali, da su tu već odavna, obuku redovničko odijelo, te se nastane u ćikiškome (Czikys) samostanu i isposluju od sv. Stolice dozvolu, da mogu tu i dalje vršiti misijonarsku službu. Do malo fra Stjepan Soljak i fra Stjepan iz Lopare svojim mirnim i samoprijegornim radom steku simpatije ne samo dobrih katolika, nego i istih akatolika, te kalvinskoga vladarskoga dvora. Sam knez Juraj Rakoczy, koji je 1630. izdao zakon, da bosanski Franjevci ne prelaze granica i ne ulaze u Erdelj, prima ih 16. lipnja 1633. pod svoju zaštitu, a 1635. pomoću Mihovila Tholdalagi-ja i Elizabete Mihálcz-a pristanište u Mikház-u[1]). Učvrstivši se tako bosanska braća u Erdelju i unišav u volju i vladara i naroda, počeli su na polju vjerovjesništva i unije još plodonosnije djelovati, nego li prije, te su u mnogim stvarima, isposlovav za to u Rimu specijalnu dozvolu i prognanoga biskupa zastupali.

Još je veću djelatnost na polju vjerovjesništva i unije fra Stjepan Soljak razvio, kada ga je 1647. Rakoczy imenovao generalnim vikarom erdeljskoga biskupa i arhigjakonom. Za čitavu se je biskupiju, te za sve vjernike i stare i novoobraćene poput oca za sinove brinuo češće ih obilazeći, po tumaču im propovijedajući, svoju im braću, megju kojim se kašnje opet nalazi i fra Marijan Sarajlija, za župnike stavljajući[2]). Godine 1652. umre fra Stjepan Soljak, nu kao što sa smrću fra Petra Soljaka u Bugarskoj, tako isto i sa fra Stjepe Soljaka u Erdelju ne prestane djelovanje bosanskih Franjevaca na polju vjerovjesništva i unije, nego se i dalje sve više razvijaše. Ovoliki razvitak bosanske braće u Erdelju pobudi u braći redodržave sv. Marije zavist, s toga oni pokušaju, da njihovo prebivalište sebi prisvoje. Megjutim se ovome pokušaju opre i sam Juraj Rakoczy. On 29. prosinca 1656. izda povelju, koja se i danas u fojničkome arhivu čuva i kojom dopušta bosanskim Franjevcima, da i dalje stanuju u Mikház-u i u erdeljske Bjelogradu — Alba Julia, Karlsburg

---

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 33.—34.
[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae, Argentinae, str. 38.—39.

— i da ih u buduće ne smije nitko tu niti na drugim njihovim imanjima u Erdelju uznemirivati.[1])

Kruna djelovanja bosanskih Franjevaca na polju vjerovjesništva i unije pada ipak u vrijeme iza 1683. i to u okvijeru same redodržave Bosne Srebrene. Godine 1683. okrenula se je, kao što je poznato, pod Bečom bojna sreća hapsburškoj kući. Dok je po Ugarskoj i Slavoniji iza 1683. padao dvoglavome orlu grad za gradom, dotle je kršćanstvo iz Bosne, Hercegovine i Srbije bez razlike vjere i narodnosti hrpimice hrlilo pod krila dvoglavoga orla. Ovim stanovništvom Austrija naseli mnoge krajeve u Ugarskoj i Slavoniji, koji su joj iza progona Osmanlija pusti ostali. Buduć je u Ugarskoj i Slavoniji i prije 1683. uz katolike bilo i Luterana i Kalvina i grkoistočnjaka, to se je doseljenjem iza 1683. u tim zemljama raskolni živalj samo pomnožao. Da ove obrate na pravi put spasenja, Franjevci bosanske redodržave upregnu sve moguće sile, a posao im bude okrunjen s lijepim uspjesima. Već 1696. svjedoče valpovski provizor Mihovil Milković, provizor kraljevskih dobara Juraj Strajović, te provizor fiškalskih dobara u Orahovici i Voćinu Mirko Sedeczky, kako je generalni lektur i propovjednik fra Anto Marković obratio: u Miholjcu 200, u Podagrovcima 100, u Morosavlju 50, u Varašu 150, u Cerkovcima i Kumišnovcima 100, u Benićnacima 150, u Marjanovcima 150, te po drugim manjim okolišnim mjestima više manje Lutherana i Kalvina na katoličku vjeru. Na sličan nacin svjedoči 1699. posavski komandant u Brodu Mihovil Siba Konyfeldski, da su bosanski Franjevci, koji „pošteno, pobožno i redovnički“ živu, po Slavoniji i Ugarskoj na katoličku vjeru obratili bezbroj muslimana, raskolnika, Lutherana i Kalvina, a bosanski biskup fra Nikola Olovski potvrgjuje ovo svjedočanstvo.[2])

---

[1]) „. . . Ecclesiasticis personis, ac Religiosis cujuscumque ordinis, serio committimus et mandamus, quatenus visis praesentibus memoratos Patres et fratres Bosznenses, eorumque successores universos ejusdem ordinis et Provinciae, neque in Monasterio suo Mikhaziensi, neque in residentia sua Albae Juliae, in comitatu ejusdem, neque alibi in suis bonis molestare praesumatis; sed eos, et suos successores universos in pace et quiete sine damno illorum manere et residere, ac vivere sinatis . . .“ Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti, str. 6.

[2]) Arhiv franjev. samostana u Budimu; Csevapović, Synoptico-Memorialis catalogus, str. 236.—238.

Tako isto svjedoče: 1700. vukovarski gragjani za fra Jozu Matijevića, da je izmegju 1689. i 1699. obratio od nevjerništva i raskolništva 50 duša; 1711. cernički gragjani za fra Jeronima Tomaševića, da je obratio 180 muslimana i s toga od Turaka pogubljen bio; 1717. šimontornjski gragjani za fra Miju Budimca, da je izmegju 1713.—1717. obratio 10 osoba; 1722. orihovački gragjani za nekog fra Augustina, da je obratio 9 muslimana, te ih pokrstio u Lužanima i ujedinio 2 raskolnika; a za fra Antu Kotoranina, da je obratio jednu raskolnicu i jednoga Kalvina. Car pak Karlo VI. šalje fra Šimi Meciću priznanje, da je u Ugarskoj i Slavoniji svojim propovijedima 15 osoba obratio; a Wachtendonck priznaje 1733. s više činovnika, da je fra Luka Karaga obratio 117 Lutherana i Kalvina. A akta franjevačkoga reda svjedoče da su oci bosanske redodržave od kapitula držana u Milanu do 1739. obratili 495 duša, od 1739. do 1750. 700 duša, a od 1750. do mantuanskoga kapitula reda preko 400 duša.[1])

Na isti su način bosanski Franjevci i u oslobogjenoj Dalmaciji razvili svoju misiju na polju vjerovjesništva i unije Crkava — osobito megju doseljenim raskolnicima. Pa kao drugdje tako i tu trud je bio okrunjen najljepšim plodovima. Tu su, kako iz vjerodostojnih izvora saznajemo, obratili: fra Juro Bogić 21; fra Mijo Mikić 15; fra Mato Vukasović 2; fra Lovro Ljubušak 3; fra Jerko Kovačević 12; fra Šimo Komarić 3; fra Pavao Petrehević 2; fra Juro Vukmić 5; fra Nikola Gozaković 1; fra Franjo Pančović 2; fra Stjepo Vrlić 25; fra Anto Mršić 4; fra Juro Harbić 8; fra Šimo Franjić 6; fra Bartol Harbić 17; fra Jako Dragićević 4: fra Anto Raosavljević 7; fra Šimo Tvrtković 3; fra Andrija Nagnanović 2; fra Ilija Mamić 1; fra Bono Badžaković 3; fra Andrija Marinović 4; fra Brno Pavlović 2; fra Andrija Mršić 3; fra Juro Čelik 3; fra Šimo Tomašević 14; fra Ivo Turić 4; i fra Franjo Jelavić 6 duša.[2])

[1]) Csevapovich, Synoptico-Memorialis catalogus, str. 238.—240.

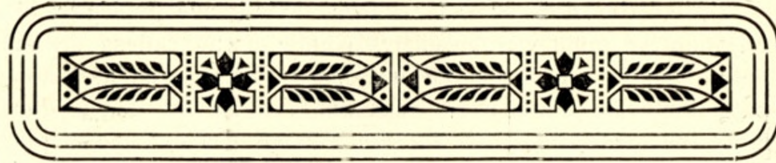
[2]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 37.—38., gdje se izričito veli, da je ovaj popis nepotpun.

Megjutim dok su oci bosanske redodržave po Ugarskoj i Slavoniji na polju vjerovjesništva i unije uprav čudesa stvarali, dotle su i oci, koji su bili u Bosni i Hercegovini, na istome polju djelovali, s tom samo razlikom, što su oni svoja djela, bojeći se muslimana, krili kao zmija noge. Da ovo nijesu puke fraze, svjedoče nam megju inim: slavonski kapetan Ivan Sekula i bosanski biskup fra Nikola Olovčić . Kapetan Sekula i biskup Olovčić posvjedočiše 1700., da je fra Jako Tvrtkovčanin, dok je bio u Sutjesci kao gvardijan, obratio i pokrstio 337 muslimana.[1])

Svim bi ovim brojkama, koje zaista služe na diku i ponos Franjevcima slavne redodržave Bosne Srebrene, bilo teško vjerovati, da im za legjima ne stoje toliki auktoriteti, koji ne bi lagali za ičiji hator, a kamo li za hator siromašnih bosanskih Franjevaca.

I tako, bacimo li još jednoč pogled na čitavo djelovanje bosanskih Franjevaca na polju vjerovjesništva i unije u ovoj epohi, bit će nam pune grudi zadovoljstva; jer ono se prostorom stere po svoj Bosni, Hercegovini, Slavoniji, Hrvatskoj, Ugarskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Bugarskoj i Erdelju, te Dalmaciji, a uspjehom, uza sve neprilike, nije nipošto zaostalo za prvom epohom njihovoga opstanka i rada u ovim zemljama.

[1]) Arhiv franjev. samostana u Budimu; Csevapovich,Synoptico-Memorialis catalogus, str. 238. Mnogi su se misijonari bosanske redodržave u svetosti visoko istakli. Takov je bio i fra Simeon Job, valjevski misijonar, koji je umro u Beogradu 28. travnja 1726. O njemu nekrologij vukovarskih Franjevaca veli, da je bio „vir valde sanctae vitae“ i da mu je „corpus post triduum flexibile mirabiliter repertum.“

§ 2.

DUHOVNA PASTVA.

Kao što su Franjevci do pada bosanskoga kraljevstva u cijeloj Bosni i Hercegovini bili jedini pravi katolički svećenici[1]), tako su bili i za osmanlijske uprave. I za ove su oni na temelju dobivene ahdname vjernicima Evangjelje tumačili, svete im tajne dijelili i na putu ih spasenja rukovodili, jednom riječju, unesrećenih vjernika bili pravi — pastiri.[2]) Razlika je bila samo ta, što su do propasti bosanske samostalnosti bosanski biskupi, koji su stanovali u Gjakovu, ma i ne bili iz franjevačkoga reda, kadikada svoje stado obilazili, dok su se poslije, osim Franjevaca, samo naslovom kitili i dohotcima bosanskih biskupa zadovoljavali.[3])

[1]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 257. —258.

[2]) „Bosnenses (Franciscani) cum saecularibus magis domestici sunt, utpote qui curam parochialem habere a Romana curia compulsi sunt, eo quod in partibus illis nulli saeculares sacerdotes neque alterius cujusquam religionis habentur.“ Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chronica Fratrum Minorum, str. 104.

[3]) „Post invasionem Turcarum in Bosnam, qui fuerunt de nostro ordine Episcopi, sive administratores Episcopatus Bosnensis, hi soli reipsa tales fuerunt. Ceterum quotquot fuerunt extra ordinem; nullus unquam fuit re, sed nomine solum Episcopus Bosnae, quia nullus eam lustravit nec ingressus est. Sic et nunc in praesentiam Episcopus Bosnensis, alias Diaconvensis, quid nisi nomine et censu, quod ex Dominio Diaconvensi, tributo a regia caesarea majestate propter jus patronatus illum nominandi, trahit, talis dicitur? reipsa autem nobis et toti Christianitati Bosnensi numero ultra quam 50.000 omne servitium, omnisque consolatio spiritualis deest; ni ex nostro ordine et provincia haberemus Vicarium Apostolicum haud multis ante annis concessum? Laštrić u Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 75.—76.

U početku nove vlade Franjevce je uz ostale bijede u duhovnoj pastvi najviše trla i oskudica crkava, crkvenoga ruha i posugja. Crkve su bile porušene i popaljene, crkveno ruho, posugje i ostanci svetih dijelom razgrabljeni i rasprodani, a dijelom u obližnje kršćanske zemlje sklonjeni. Kada su se Franjevci s preostalim pukom, nakon dobivene ahdname, iz šuma i gudura na stara garišta povratili, nešto provizornih crkava podigli, prva im je bila briga, da dobiju natrag u kršćanske zemlje sklonjene dragocjenosti. Žalibože mnogi ih čuvari, zaboraviv na Boga i dušu, u prvi mah ne htjedoše da povrate. S toga se oskudni bosanski Franjevci obrate na sv. Stolicu, a ova, izdavši 1469. odluku na sve biskupe i druge prelate, zapovijedi, da se pobrinu, da svi, koji su od Osmanlija kupili ili od bosanskih Franjevaca u pričuvu primili: knjige, kaleže, ruho, sv. nakite, dokumente povlastica i oprosta, sve to rečenim Franjevcima povrate i to čuvari bez ikakove odštete, a trgovci uz plaću, za koju su spomenute stvari od Osmanlija iskupili.[1]) U koliko je ova pravedna naredba sv. Stolice izvršena, te u koliko ne, nije nam poznato. Nama je više poznato, da su Franjevci, dok su Osmanlije širili svoju premoć, proširili djelokrug svoje duhovne pastve i na Dalmaciju i Slavoniju.

U istočnoj su Dalmaciji, kamo su se katolici s Franjevcima, nakon pada Bosne i Hercegovine, hrpimice selili, duhovnu pastvu preuzeli u isto vrijeme, kada su Osmanlije te krajeve osvojili — 1499.-1503. I sami su im duvanjski biskup Vid de Ruschis, koji je ispred Osmanlija pribjegao u Spljet, i spljetski nadbiskup povjerili duhovnu pastvu ne samo duša, koje su oni u njihovo područje priveli, nego i koje su zatekli u krajevima, koji pod njihovu vlast spadaju, ali su novim promjenama došli ili pod osmanlijski ig ili mu susjednim postali. Kada su Osmanlije i zapadnom Dalmacijom zavladali, onda su Franjevci djelokrug svoje duhovne pastve i na te krajeve proširili.[2]) Odmah su nekako iza osvojenja Bosne bosanski Franjevci počeli stavljati temelje svojoj duhovnoj pastvi i u prekosavskim zemljama. I tamo su oni počeli pobožni narod ispovijedati i pričešćivati, što su neki

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, II. str. 409.—411.

[2]) Schematismus provinciae ss. Redemptoris in Dalmatia, a. 1909. str. 7.

svjetovni svećenici smatrali povredom svojih prava i prijekim okom gledali, te počeli narod i s prijetnjom izopćenja od Franjevaca bosanske vikarije odvraćati. Čuvši sv. Stolica za toliku djelatnost bosanskih Franjevaca i za nedolični postupak spomenutih svećenika, s jedne se je strane veselila, a s druge žalostila. S toga, izdavši 1473. bullu, Franjevce nagradi s nekim povlasticama, a svjetovnome svećenstvu pod prijetnjom izopćenja zabrani, narod odvraćati od Franjevaca.[1]) Megjutim ova spasonosna zabrana sv. Stolice kao da u prvi mah nije puno uvažena, s toga ju sv. Stolica 1511. i ponavlja.[2]) Nije puno iza ove ponovne zabrane sv. Stolice proteklo, a Osmanlije su pod Sulejmanom Velikim (1520.—1566.) podjarmili i Slavoniju i Ugarsku. Nakon toga fatalnoga čina tamošnje se je i svjetovno i redovno svećenstvo iz tih krajeva povuklo, a bosanski su Franjevci na milost i nemilost ostavljene vjernike počeli isto onako duhovno pasti kao u Bosni i Hercegovini. S toga je mogao na koncu XVI. stoljeća bosanski biskup fra Franjo Baličević, koji bosansko kraljevstvo ogragjuje s Macedonijom, Kranjskom i Istrijom, te s Jadranskim Morem,[3]) sv. Stolici pisati, da u cijelom bosanskome kraljevstvu, koje je pod Osmanlijama, nema drugoga ni redovnoga ni svjetovnoga svećenika izuzam bosanskih Franjevaca i 12 svjetovnih svećenika u Požezi.[4])

[1]) „Et insuper, quia frequenter, ut subjungitis, evenit, quod partium praedictarum ecclesiarum praedictarum rectores et plebani aliique praesbyteri saeculares Christi fideles ad vos gratia confitendi peccata sua et charitativas eleemosynas vobis dandi accedentes, eosdem Christifideles, ne id faciant retrahunt et sub excommunicationis poena eisdem inhibent, universis eisdem rectoribus, plebanis et aliis praesbyteris saecularibus, ne Christifideles ipsos ab hujusmodi confessionibus et charitativis eleemosynis quomodolibet directe vel indirecte retrahant seu contrarium svadeant sub excomunications poena districtius inhibemus.“ Fermendžin, Acta Bosnae, str. 281.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 305.

[3]) „Il Regno di Bosna, detto Mysia, e grande et confina d levante con Macedonia, da Ponente con Carintia et Stiria, da mezzo di con il Mar Adriatico, da Tramontana con il Mar Pontico.“ Dr. Hodinka, Tanulmányok a Bosnyák-Djakovári püspökség történetéből, str. 104.

[4]) „Ne in tutto il regno di Bosna, si trova altra religione, che di S. Francesco, ne prete, ne chierico secolare, eccetto in Possega, dove sono insino 12 preti.“ Dr. Hodinka, Tanulmányok a Bosnyák-Djakovári püspökség történetéből, str. 111.

Ovoliku je djelatnost bosanskih Franjevaca u duhovnoj pastvi počela puno više uvažavati i sv. Stolica, te je iz istoga reda i iste pokrajine počela češće uzimati i biskupe. Tako 1544. fra Blaž Kovačić, 1551. fra Toma Skorojević, 1565. fra Nikola Ugrinović postanu smederevskim biskupima i upraviteljima bosanske biskupije,[1]) a fra Anto Matković, 1573., fra Franjo Baličević, 1588. i fra Anto Požežanin 1615. bosanskim biskupima. U isto je nekako vrijeme i duvanjsku biskupiju resio fra Danijel, a kada su bosanski Franjevci ponovno prenijeli svoju djelatnost i u Bugarsku, i tu 1601. postane sofijskim biskupom fra Petar Soljak, a malo kašnje marcinopoljskim fra Marko Bandulović, a u Makarskoj 1615. fra Bartol Kačić. Osim toga je sv. Stolica i inače bosanskim Franjevcima u duhovnoj pastvi išla na ruku. Pošto je za duhovnu pastvu trebalo sve više svećenstva, a njega je iz dana u dan bivalo sve manje, te pošto su biskupi bili previše udaljeni, to im Klement VII. (1523.—1534.) dozvoli, da mogu svoju mladež komu mu drago katoličkome biskupu slati na regjenje, a ovaj da im može za jedan dan, ma i ne bio taj za regjenje propisan, sve redove podijeliti. Ovu je povlasticu sv. Stolica potvrdila i 1544., te 1564., dodav im uz to i vlast, da se mogu pokretnim oltarom za uvijeke služiti, te da njihov redodržavnik, kada čini vizitu, može dati u ime Pape potpune oproste.[2])

Obe su odlike sv. Stolice bosanske Franjevce potakle na još intenzivniji i ekstenzivniji rad u duhovnoj pastvi, tako da su, ne zadovoljiv se dosadanjim djelokrugom, 1630. prešli i u Erdelj, te i tu u duhovnoj pastvi preuzeli mjesta izumrlih svjetovnih svećenika. U Erdelju se je na polju duhovne pastve od Bosanaca osobito istakao fra Stjepan Soljak, biskupov generalni vikar, koji je u Erdelju preko tumača propovijedao, župe provigjao sa svojom braćom i licencijatima[3]), te kako jedan ljetopisac pripovijeda, sve do smrti dobro upravljao i samostanima i župama.[4]) Zbog tolikoga rada bosanske je Franjevce narod sve više obljubljivao i tražio. Godine 1634. katolici iz mjesta zvanih „Iloch'

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 309.—310.

[2]) Waddingus, Annales Minorum pod god. 1544.; Nedić, Monumenta privilegiorum, str. 17.—123.

[3]) „Licencijati“ su bili učevniji lajci, kojim se je fra S. Soljak u oskudici svećenstva služio.

[4]) Fermendžin, Chronicon Bosnae Argentinae, str. 33. i 40.

Gliuba, Sot, Barkasovo, Bacinczi, Scleus, Kalotinczi, Gibara, Higge" šalju u Rim tri muža, da i njima isposluju bosanske Franjevce za duhovnu pastvu.[1]) Po čitavoj Bosni, Hercegovini i Dalmaciji narod ih prozva svojim „ujacima", a po Ugarskoj „prijateljima" — „barát."[2])

Megjutim dok su bosanski Franjevci u vinogradu Gospodnjemu uz priznanje rimskih Papa, mnogih biskupa i naroda sa svim mogućim silama djelovali, počme izmegju njih i bosanskih biskupa trvenje. Priznat nam je, da je ovo žalostan dio naše prošlosti i da ga sa žalosnim srcem ovdje ukratko pretresamo, a pretresamo ga za to, što je on usko skopčan sa razvojem kulture u Bosni uopće, a duhovne pastve napose. Glavni predmet, oko koga su se Franjevci i biskupi u Bosni kroz stoljeća parbali, bile su župe. Bosanski su Franjevci otkako su duhovnu pastvu preuzeli u svoje ruke, pa do tridentskoga sabora, na svoje župe stavljali župnike bez da ih je biskup potvrgjivao. Tridentski sabor (1545.—1563.) preda redovnike obzirom na duhovnu pastvu biskupima. Ali buduć je bosanska redodržava bila misijonarska zemlja, te buduć je i za tridentskoga sabora stolica bosanskoga biskupa tamo od 1556., pa sve do 1573. bila prazna, to su se bosanski Franjevci svojim povlasticama služili i dalje i to tim mirnije duše, što su im bile „ab immemorabili", za koje po crkvenome pravu treba specijalni i izričiti opoziv. Ovome se, čini se, nije ni slijedeći bosanski biskup fra Anto Matković (1573.—1588.) protivio i to tim manje, što je prema dozvoli sv. Stolice i u drugim ispražnjenim biskupijama u Turskoj dijelio sakramente,[3]) te tako imao i previše posla. Nu nije tako bilo za fra Franje Baličevića, jer premda domaći ljetopisac, osvrćući se na njegovu parbu s bosanskim Franjevcima, tvrdi, da nije ništa iz te postigao,[4]) imamo ipak iz 1618. sv. Zbora dekret, polag koga se redodržavnicima bosanskih Franjevaca zabranjuje, da bez privole i odobrenja biskupa podjeljuju

---

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 417.—418.

[2]) Bit će da je ovaj epiteton bosanskih Franjevaca preko Dalmacije prešao i u Italiju, gdje takogjer Franjevce narod zove „cio fra", „ci-fra".

[3]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 77.

[4]) Franjev. arhiv u Kr. Sutjesci.

župe.[1]) Ovim su se dekretom povlastice bosanskih Franjevaca, koje su oni kroz stoljeća uživali, ograničile na puko pravo imenovanja župnika, ali povod razmiricama nije ukinut, jer su bosanski biskupi sve dalje išli. Već Baličevića našljednik fra Anto Požežanin (1615.—1626.) traži u Rimu, 31. svibnja 1624. ne samo, da mu se potvrde granice njegove biskupije, koje su još Grgur XIII. i Siksto V. stavili, i ne samo da može i u susjednim biskupijama u Turskoj vršiti duhovnu pastvu, što mu je i Grgur XV. dao na 3 godine, te ne samo, razne pavlastice glede regjenja, župa i t. d.: nego i to: da može u Bosni jedan samostan odabrati za svoju residenciju: da mu redovnici polag ustanova tridentskoga sabora i Grgura XV. budu u duhovnoj pastvi podložni i da se fojnički gvardijan bez njegove privole ne bira[2]) i t. d.; a slijedeće godine, da franjevačko starješinstvo ne odazivlje u samostane i ne kažnjava one, koji što u duhovnoj pastvi pogriješe, jer da to na njega spada.[3]) U koliko je sv. Stolica i ovim željama bosanskih biskupa išla na ruku, nije nam poznato. Nama je samo to poznato, da baš 1625. sv. Stolica bosanske Franjevce obdaruje mnogim povlasticama, koje se odnose na duhovnu pastvu. Papa Urban VIII. dozvoljuje im, da mogu kroz 12 godina ne samo djecu vjernika, muslimane i ostale nevjernike krstiti, nego i na ispovijedi ko li crkvenjake, to li lajke odriješivati od svih grijeha, od svih cenzura i crkvenih kazna ma bile te i u bulli „Coenae Domini" izuzam jedino cenzura i crkvenih kazna, u koje se upane radi ubojstva biskupa ili druge crkvene osobe i izuzam onih, koje su pošljedice prekršaja sudu već prijavljenih. Osim toga im dopušća dijeliti sakramenat Euharistije, izuzam na Uskrs, gdje ima župnik; sakramenat zadnje pomasti, te vjenčavati i to, gdje ima župnik s njegovom dozvolom, a gdje nema, bez ičije dozvole. Na koncu im dopušća, da mogu oskvrnjene crkve vodom, koju biskup blagoslovi, ponovno rekoncilirati; pri-

---

[1]) „Ad instanza del vescovo di Bosna. Primo: Che non possano i provinciali dei frati minori osservanti della detta provincia conferire parochie a frate alcuno senza il consenso et approvazione del vescovo, e quando occorre di rivocarli sotto pretesto delle loro congregazioni et altra causa non possono farlo, se peró non vi sarrá sostituito altro sacerdote idoneo col consenso del vescovo." Fermendžin, Acta Bosnae, str. 366.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 371.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 37‾.

[4]) Arhiv Bosne Srebrene u Sarajevu.

mati mjesta, koja im se budu davala za službu Božju, služiti se prenosnim oltarom i t. d. Nu zato spor megju bosanskim Franjevcima i biskupima nije prestao, nego se je proslijedio i s fra Tomom Ivkovićem i fra Marijanom Maravićem, dapače se je pošljednji prema njima u Bosni tako ponašao, da su se tome čudili i isti Osmanlije[1]). Pa kao da svega toga nije bilo dosta, digne se protiv bosanskih Franjevaca i sami novoizabrani pečuvski biskup Stjepan Bošnjak, te ih prijavi u Rimu, da su megju Savom i Dravom zauzeli sve župe, da progone svjetovni kler, da se ordinariju nikada ni pismeno ne predstavljaju, te da teže za neovisnošću.[2]) Nu suprot svih ovih osvada sv. Stolica ni za dlaku više ne okrnji prava bosanskih Franjevaca i to tim manje, što ju je njezin izaslanik Petar Masserechi 1630. vrlo povoljno izvijestio o djelovanju bosanskih Franjevaca na polju duhovne pastve. Optužbu pečuvskoga biskupa ona naprosto mimoigje; a bosanskim biskupima 1645. potvrdi samo ponovno stara prava, da bosansko redodržavništvo bez njihove privole i potvrde ne stavlja župnike.[3])

Megjutim Vjeroplodnica, da pripriječi u buduće svaki i pokus trvenja izmegju Franjevaca i biskupâ ne samo u bosanskoj biskupiji, nego i sofijskoj nadbiskupiji u Bugarskoj, dne 23. veljače 1660. na temelju tridentskoga sabora izda slijedeće odredbe, koje je 3. ožujka iste godine i sama sv. Stolica potvrdila. Odredbe glase: 1. Redovnici moraju biti biskupima podložni u svim stvarima, koje se odnose na duhovnu pastvu tako, da bez njihove dozvole niti smiju preuzimati upravu župa, niti sakramenat pokore dijeliti „sub poena suspensionis, et privationis vocis activae et passivae ipso facto incurrenda." 2. Nadbiskup, odnosno biskup može s opravdanoga razloga kadgod hoće i prije vremena dignuti svakoga župnika, te na njegovo mjesto staviti drugoga, dok mu redodržavnik, odnosno definitorij drugoga ne predloži i ovaj se ne odobri. Nadbiskup, odnosno biskup može i s cenzurama kazniti one redovnike, koji u duhovnoj pastvi što pogriješe. 3. Župnici moraju vjernike u vjeronauku barem pod misama podu-

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 31.; Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 118.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 438.—439.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 403., 439., 460.—461.

čavati, ići na sinode, na čitanje moralnih kazusa[1]), na opće ophode. 4. Nijedan Franjevac bez dozvole nadbiskupa, odnosno biskupa ili njegova vikara ne smije što odregjivati, što se odnosi na valjanost zarukâ i ženidaba, a još manje potvrgjivati javne zavjete i ophode vjernika, te dozvoljavati govorenje misa izvan od biskupa odobrenih crkava. 5. Nadbiskup, odnosno biskup i kao apostolski delegat može župe i duhovne pastire vizitirati, te u čemu ih nagju krive, kanoničkim kaznama kažnjavati. 6. Franjevci moraju nadbiskupa, odnosno biskupa, njegova slugu, te jednoga svećenika, koga on izabere, u samostanu, gdje on obično stanuje, dostojno uzdržavati. 7. Nadbiskup, odnosno biskup može u svojoj nadbiskupiji, odnosno biskupiji jednoga od Franjevaca izabrati sebi za generalnoga vikara. 8. Buduć da Franjevci živu od župnih dohodaka, zapovijeda im se, da nadbiskupa, odnosno biskupa milostivo pomognu, kada Osmanlije od njih štogod radi duhovne pastve iziskuju.[2])

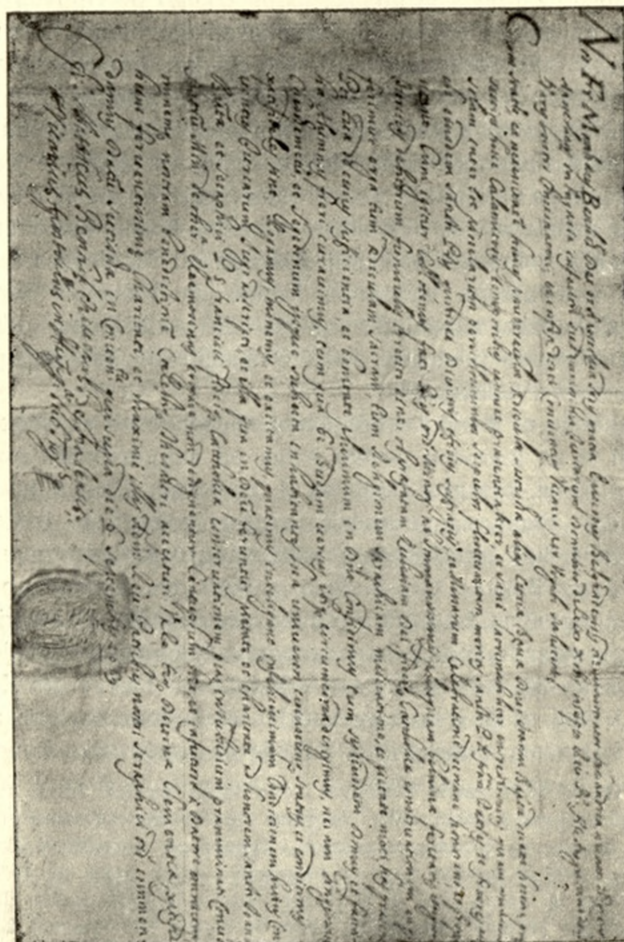
Žalibože ni s ovim odredbama ne uspostavi se dugotrajan mir, koji je za duhovnu pastvu jedna od najpotrebnijih potreba. Bilo je, istina, biskupa, koji su s najvećom simpatijom svoje pomoćnike Franjevce susretali, megju kojim se ističe fra Mato Benlić, koji siromašnome samostanu u Sutjesci za uvijeke priveza župu Tukulje kod Budima, a 1669. ovu darovnicu poveća s drugim mjestima, od kojih se odlikovaše Segedin. Ali stvari su se sasvim promijenile, kada je kormilo bosanske biskupije u svoje ruke uzeo biskup fra Nikola Ogramić. Ratoborni biskup fra Nikola Ogramić, koji se je i sa zagrebačkim biskupom za župe megju Savom i Dravom puno borio,[3]) dogje na franjevačku kongrega-

[1]) Da su se bosanski Franjevci i ove točke strogo držali svjedoči nam i njihov kapitul držan 1696. Na tome se kapitulu ne samo ponavlja naredba, da se sva braća u samostanu i župnici po mogućnosti skupljaju na čitanje moralnih kazusa, nego se propisuje i način, kako da to čitanje bude. Kazuse je morao čitati ili odabrani lektor ili klerički meštar ili gvardijan. Na neko vrijeme prije čitanja čitave je morao one kazuse, koje će čitati, na ploči javno izvjesiti, da svako vidi, o čemu će se raspravljati. U odregjeni rok čitalac je kazuse pročitao i prisutne prozivao, da ga riješe. Na koncu je čitalac sam prema najboljim auktorima kazus riješio. Kazusi su izabirani, koji su se odnosili na ispovijed i župničke dužnosti. Liber Continens omnes cujuscumque Capituli, et Congr. Actus etc. u Budimu.

[2]) Franjev. arhiv u Kr. Sutjesci.

[3]) U arhivu redodržave sv. Ivana Kapistrana u Budimu nalazi se pismo u zbirci: „Epistolae Episcopales", što ga je 27. ožujka 1688. fra Nikoli Ogra-

ciju u Modriču i tu potraži od otaca bosanske redodržave, koji su župnici u njegovoj biskupiji, na godinu po jedno uskrsno janje — po jedan dukat. Bosanski oci, prem su bili i sami

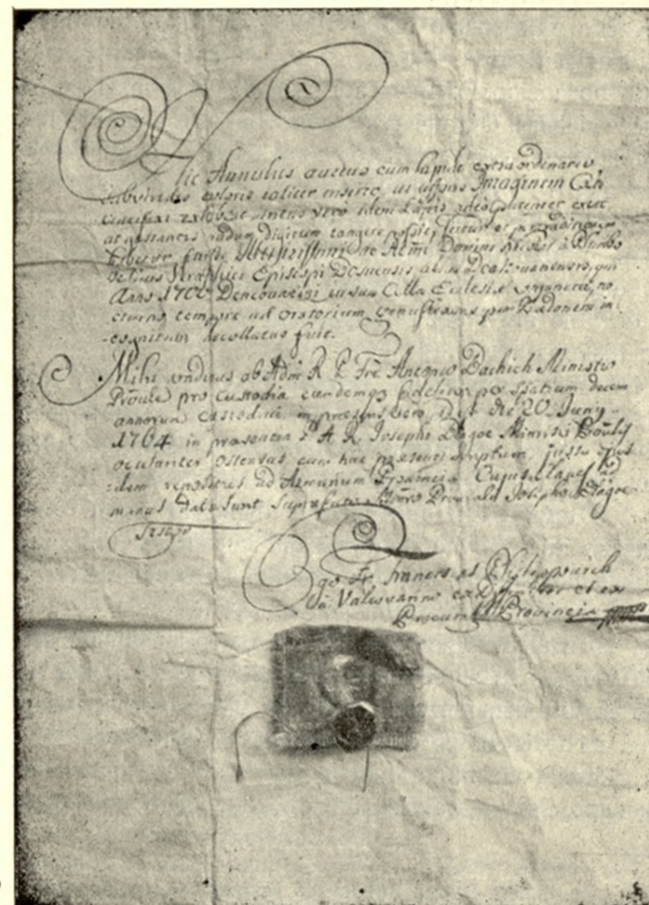

Darovnica biskupa Benlića franjev. samostanu u Sutjesci, 1669.

raznim globama isplakani, ipak radi dobra mira pristanu na biskupske zahtjeve. Nu iza ovoga biskup Ogramić pogje dalje.

miću ili Olovčaninu pisao ostrogonski nadbiskup Juraj Sechleni. U pismu nadbiskup Ogramiću piše, da župe megju Savom i Dravom nijesu nigda spadale pod bosanskoga biskupa, nego pod zagrebačkoga; zapovijeda mu, da sa zagrebačkim biskupom živi u miru i spočitaje mu, da protiv njega

Dogje 1672. u Fojnicu na redodržavni kapitul, tu zametne svagju i čitav kapitul suspendira. Radi ovoga bosanski se oci uteku u

Prsten biskupa Olovčića u franjev. samostanu u Budimu.

Rim i tu isposluju ne samo uništenje spomenute suspenzije, nego oprost od davanja uskrsnoga janjeta.[1])

— Ogramića — već 15 godina razne tužbe prima. Mnogobrojna pisma biskupa Olovčanina, koja se u istoj zbirci nalaze, svjedoče, da se ni nakon opomene nadbiskupa Sechlenija mir nije uspostavio, nego se je na veliku sablazan borba tako produljila, da se je u nju i svjetska vlast umiješala.

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae str. 50.—51

Oporba, koja je izmegju bosanskih Franjevaca i ordinarijata na površinu izbila, ni s ovim se ne svrši, dapače se do malo još više zaoštri. Ovaj se već 1677. kod Pape žestoko obara na franjevačko patronatsko pravo i traži, da on bez njihova imenovanja stavlja i skida župnike. Sv. Stolica i ovaj put ustade na obranu bosanskih Franjevaca i njihovih patronatskih prava na župe, te biskupu Ogramiću odgovori, da bosanski Franjevci mogu i dalje svoje članove na župe proponirati, a on da ih, ako ih nakon ispita nagje sposobne, mora odobriti, dokle se god to sv. Stolici bude svidjelo.[1]) I tako su ovim parbama bosanski biskupi s jedne se strane u toliko kod Franjevaca omrazili, da su slavonski oci još 1658. pisali u Rim, da vole biti i bez biskupa, nego li megju se pustiti bosanskoga biskupa[2]).

Nu osim unutarnjih razmirica bosanske su Franjevce u duhovnoj pastvi mnogo više smetale druge nezgode i nestašice. Oni su u samoj bosanskoj biskupiji osim duvanjske 1675. posjedovali 48 župa, od kojih 29 nije imalo crkve, a 16 župničkoga stana.[3]) S toga su župnici morali ili služiti župu iz obližnjega samostana ili stanovati po svjetskim kućama, a mise govoriti po grobljima i svjetskim kućama. Župnici su često bili od vojvoda, subaša i drugih muslimana radi milostinje, koju su pod misom kupili, uznemirivani.[4]) S toga su oni, da ih muslimani ne poznaju, hodali većinom u svjetskome odijelu. Ali kada bi ih ovi poznali, još bi ih više uznemirivali, govoreći: „Vi ste svećenici, zašto dakle, promijenivši vlastito odijelo, hodate?“ I radi toga bi ih globili i vlastitoga odijela lišavali.[5]) Uz to su im morali i razne napojnice — bakšiše davati, kada bi ih muslimani zatekli,

[1]) „Continuent fratres Bosnenses in proponendo parocho episcopo, donec, et quousque sedes apostolica aliud super hoc duxerit ordinandum... Continuent fratres Bosnenses in proponendo ad singulas parochias parochos approbandos ab Episcopo, juxta decretum s Concilii et s. Congregationis.“ Philadelphus Jelenež, Jura specialia quoad beneficia parochialia provinciae Bosnensium, str. 39.—40., gdje se navodi, da je isto odgovoreno i 1760 duvanjskome biskupu; Arhiv Bosne Srebrene.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 486.—487.

[3]) Batinić, Djelovanje Eranjevaca, II. str. 150.—151.

[4]) Fabianich, Firmani inediti dei sultani di Const. str. 86., 98.

[5]) Fabianich, Firmani inediti dei sultani di Const. str. 94.

da gdje propovijedaju ili Božju službu čine,[1]) a od 1672. i džuluse.[2]) Osim toga su muslimani od njih počeli i za pokojne svećenike iskati štogod od ostavštine, potvarati ih, da su proširili crkve i radi toga plijeniti, te ko li oni, to li grkoistočni vladike za vjenčanja danjke iskati. Pa kao da svega toga nije bilo dosta, počeše od neko doba i crkve pregledavati i za to namete iskati.[3]) Ali svi ti pritisci nijesu mogli prisiliti bosanske Franjevce, da napuste duhovnu pastvu u svojoj redodržavi uopće, a napose u Bosni i Hercegovini, gdje su po svjedočanstvu ne samo biskupa Maravića[4]), nego i biskupa Ogramića[5]) još sve jednako bili jedini katolički svećenici. Dapače oni su i uza te pritiske sve jednako tako revno vršili duhovnu pastvu, da su ih i sami stanovnici Karanšebeša, Arada, Lipe i Karaševa, koji su se radi maloće svećenstva morali kod kršćanskih popova kršćavati i vjenčavati, 1675. za duhovne pastire tražili. Slično su se i dalmatinski katolici: u Vojniću, Vratkoviću, Suhome Dolcu, Labini, Brstjenici, Papratnici i Podlužju 1682. obratili u Rim, kada su im htjeli svjetovno svećenstvo nametnuti. I oni su molili, da budu kako do sad, tako i od sad služeni od redovnika dobro i pošteno, jer ih oni jedino mogu svojim fermanima braniti od grkoistočnih patrijarha i jer ih u nuždi ne ostavljaju kao svjetovni svećenici, nego s njima idu i na iste turske pašnjake.[6]) Poslije godinu dana iza ove molbe dalmatinskih katolika počeo je 1683. žestoki i dugotrajni boj izmegju Beča i Carigrada, te Carigrada i Mletaka. Ratno je vrijeme trajalo sve do 1699. — do karlovačkoga mira; a Franjevci ni u ovome žestokome ratu

[1]) Fabianich, Firmani inediti dei sultani di Const. str. 102.—103.

[2]) Benić, Protocollum conventus Sutiscae.

[3]) Fabianich, Firmani inediti dei sultani di Const. str. 96., 106., 110., 114., 116., 119., 121. i t. d.

[4]) Biskup Maravić u svome izvješću 1655. piše: „... cura animarum non in praedictis (solum) monasteriis, sed et in caeteris omnibus parochialibus ecclesiis dicti episcopatus per fratres eosdem tantumodo exercetur, interdicto a Turcis in regnum Bosnae sacerdotibus saecularibus accessu.“ Fermendžin, Acta Bosnae, str. 479.

[5]) „Romae Anno Jubilei 1675. Episcopus Bosnensis in relatione ad limina asserit solos Franciscanos esse in Episcopatu. Omnes Conventus praeter Rama et Srebrenica habere parochias...“ Vladić, Uspomene o Rami (Zagreb, 1882.), str. 55.

[6]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 149.

nijesu napustili duhovne pastve, nego su ju savjesnije nego li igda prije vršili.

Do 1699. oslobodi se od osmanlijskoga gospodstva Ugarska, Slavonija i Dalmacija, a iz Bosne se i Hercegovine, koje su i dalje ostale pod Osmanlijama, iseli što u Slavoniju i Ugarsku, a što u Dalmaciju preko 200.000 duša. Iseljujuće se narode predvodili su Franjevci, koji su ih i u novim postojbinama nastavili služiti isto onako, kao i ostali u Bosni i Hercegovini ostale. Njih su puno pomagali svojim mudrim odredbama i neki biskupi, izmegju kojih se je osobito istakao biskup Patačić de Zajezda. Ovaj mudri crkveni knez, da uredi crkvene odnošaje u bosanskoj biskupiji, koji su bečkim ratom puno zapleteni, sazove u Gjakovo sinodu, koja se je držala dva dana — dne 17. i 19. svibnja 1706. i na kojoj se je uz ostale našao i sami vikar srijemske biskupije Luka Natalis.

Na sinodi u Gjakovu stvori se više zaključaka, koji se odnose na duhovnu pastvu i koji puno rasvjetljuju onodobne kulturne prilike u velikome dijelu prostrane bosanske vikarije. Zaključci, koji su prvi dan sinode stvoreni, jesu slijedeći: 1. Buduć je jurisdikcija za valjano i slobodno dijeljenje sakramenata neophodno potrebita, to se u buduće svima zabranjuje primati župu i vršiti župničke dužnosti, a mladomisnicima ispovijedati prije nego se biskupu i jedni i drugi predstave. 2. Zabranjuje se župnicima miješati se u poslove i prava drugih župnika. 3. Naregjuje se, da se svuda ulja promijene u roku od dvije sedmice iza Uskrsa. Ulje mogu raznositi i lajci, ali samo u zapečaćenim posudama. 4. Dopušća se naregjivanje i javnih pokora, ali samo za javne grijehe, a megju pridržane grijehe ubrajaju se: izvanjsko krivovjerstvo, otimanje djevojaka, bludni grijeh megju rodbinom i svojtama — incestus, usmrćenje nerogjenčadi — procuratio abortus, oskrvnjenje crkava, svojevoljno ubojstvo, palež, bijenje roditelja, čaranje, krivo mjerenje i t. d. 5. Zapovijeda se župnicima, da dobro paze na broj osoba, koje se moraju ispovijedati, da ih na čestu pričest nukaju, a na uskrsnu i sile. 6. Zabranjuje govoriti mise po privatnim kućama[1]) i privatne kuće govorenjem misa blagosivati, te hoće da se vjernici prisile po selima praviti kapele. 7. Strogo se zabranjuje vjenčavanje u

[1]) Ovo isto zabranjuje i kapitul Bosne srebrene 1696. Liber continens omnes uniuscujusque Capituli, et Congr. Actus etc. u Budimu.

zabranjena vremena i prije navješćenja, koje, ako su zaručnici iz raznih župa, mora biti u obe župe, a vjenčavanje u župi zaručnice. 8. Strogo se zabranjuje vjenčanje skitalica prije strogo provedene istrage ili prije nego li se pošalju ordinarijatu. 9. Buduć su se pri ženidbi davali toliki darovi, da su obitelji siromašile, a djevojka je izgledala kao za darove kupljena, to se vjernicima na ženidbene darove zabranjuje trošiti više od 10 for. 10. Nalaže se, da se župe provide maticama kršćenih i vjenčanih, te da se vjenčava u crkvi prije podne. S ovom je točkom svršen prvi dan gjakovačke sinode. Drugi dan zaključeno je: 11. Da duhovni pastiri često propovijedaju i to prema shvaćanju naroda — „ad captum populi", a poslije propovijedi da glasno pred pukom mole: „Oče naš", „Zdravo, Marijo", Vjerovanje, Deset Božjih Zapovijedi, zapovijedi crkvene i t. d. 12. Nalaže se, da se sv. obredi strogo vrše i da se Presveto polag metropolitskih propisa stavlja na grob u petak, a ne u četvrtak. 13. Zabranjuje duhovnim pastirima izopćavati i proglašivati nekoga izopćenim, te naregjuje, da se takovi slučajevi ordinarijatu prijavljuju. 14. Ako radi siromaštva i ne može biti pompe, nalaže ipak, da kese, u kojima se Presveto nosi, budu čiste. 15. Da se dokine sablazan radi raznolikosti u svetkovanju svetaca, odregjuje, da se u siječnju slave: Obrezovanje, sv. Tri Kralja i Obraćenje sv. Pavla; u veljači: Svijećnica i sv. Matija; u ožujku: sv. Josip i Blagovijest; u travnju: sv. Juraj — „koji se mora slaviti 23."; u svibnju: sv. Filip i Jakov i Našašće Kriza; u lipnju: sv. Ivan Krst., sv. Ladislav i sv. Petar i Pavao; u srpnju: Pohogjenje B. Dj. Marije, sv. Mandalina i sv. Jakov; u kolovozu: Preobraženje Isusovo, sv. Lovro, Vel. Gospojina, sv. Stjepan i sv. Bartol; u rujnu: Mala Gospojina, sv. Mato i sv. Mihovil; u listopadu: sv. Šimun i Juda; u studenomu: Svi Sveti, sv. Martin, sv. Kata i sv. Andrija; u prosincu: Bezgriješno Začeće, sv. Toma, Božić, sv. Stjepan, sv. Ivan i Mladenci. Megju zapovijedne pokretne svetkovine broje se: Veliki Petak, Uskrs sa dva slijedeća dana, Uzašašće, Duhovi sa dva slijedeća dana i Tijelovo. Osim toga se megju zapovijedne svetkovine broje i zaštitnici crkava, ma ove i ne bile inače zapovijedne. Sv. Ilija, sv. Franjo, sv. Anto i ugarske svetkovine ostavljaju se svakome na volju, da ih ili slavi ili ne slavi.[1])

[1]) Epistolae Episcopales u franjev. arhivu u Budimu.

Nema sumnje, da su ove spasonosne odredbe gjakovačke puno doprinijele preporogjenju čitave duhovne pastve, a doprinijele bi i još više, da nije i opet nastalo žalosno trvenje izmegju nekih biskupa, svjetovnoga klera i Franjevaca. Čim bo su Dalmacija i Slavonija stresle sa sebe osmanlijski jaram, neki biskupi i svjetovni svećenici počmu akciju, da Franjevce Bosne Srebrene liše djelovanja na polju duhovne pastve. Već 1700. tuže se bosanski Franjevci u Dalmaciji, da ih biskupi hoće silom, da liše župa.[1]) Megjutim ovaj pokus u Dalmaciji nije uspio. U Dalmaciji je bio ne samo narod, nego i sama mletačka vlada za to, da Franjevci i dalje ostanu na župama,[2]) koje su i same samostane uzdržavale. S toga su dalmatinska braća sve do odijeljenja od Bosanaca u miru uživala svoja prava na župe. Nu mnogo se je žešća borba za franjevačke župe razvila u Ugarskoj i Slavoniji. Pridošlo i odgojeno svjetovno svećenstvo prisili biskupe, da u Rimu bosanske Franjevce ocrne kao neznalice i kao takove, koji su svjetovno svećenstvo protjerali sa župa, a svoje članove na mjesto njih stavili. Ovake su osvade proti Franjevcima počele još početkom XVIII. stoljeća, a sve su se više razvijale do konca prve polovice XVIII. stoljeća.

Ali uprav za borbe Franjevaca za župe oni dobiše najviše pohvala i priznanja, počam od sitne seoske potleušice, pa sve do carskoga trona u Beču. Leopold I. 1703., Josip I. 1705., Karlo VI. 1712., Marija Terezija 1741. uzimaju ih pod svoju zaštitu i svjedoče, da su megju tolikim raskolnicima narod odgajali u pravoj katoličkoj nauci i „vršili sve župničke dužnosti“, te da ne bi bilo uputno sada ih župa lišavati.[3]) Na sličan način ugarski primas Leopold Kolonić 1703., Hristijan August Saksonac 1712., Aleksandar Rudnić 1722. i drugim prigodama, Gabrijel Herman Patačić[4]) i drugi neki i nakon obav-

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 539.

[2]) Schematismus Provinciae ss. Redemptoris, Spalati, 1909., str. 13.

[3]) Csevapovics, Synoptico-Memorialis Catalogus, str. 174.—181.; Arhiv redodržave sv. Ivana Kapistrana u Budimu.

[4]) Dapače je biskup Patačić 20. prosinca 1710. za uvijeke sa svima pravima sjedinio gjakovačku župu sa samostanom bosanskih Franjevaca u Gjakovu, a 12. lipnja 1731. pokloni iločkome samostanu župu u Mitrovici. Prvi se poklon obrazložuje s tim, što je vrlo malo svjetovnoga svećenstva, a drugi, da krivovjernici ne bi tamošnje katolike zaveli i: „Quoniam vero Pastoralis talismodi cura per totam fere Sclavoniam, et Ducatum Syrmii Seraphico Ordini Almae Provinciae Bosnae Argentinae per complures alios Dños Eppos in suis Dioecesibus concredita habeatur, quam cum magno animarum lucro, exemplari populi aedificatione, eximioque profectu, suo quoque locuplete apud Deum merito ubique administrant.“ Epistolae Episcopales u Budimu.

ljenih u tu svrhu vizita izjaviše, da se Franjevcima ni u redovničkome životu ni u duhovnoj pastvi nema šta predbacivati osim njihovih zasluga i kreposti.[1]) Ivan pak Sekula vrhovni kapetan u Slavoniji 18. siječnja 1700. ispred svega naroda svjedoči, da su bosanski Franjevci u Slavoniji sav narod javnim i privatnim podukama i dobrim primjerom kroz 200 godina branili, te „s toga — veli — nećemo nipošto trpjeti, da nam se naši oci Franjevci oduzmu“, jer bo znademo, da bi bez njih „neizmjerna ćudoredna pokvarenost ovoga naroda“ zavladala.[2]) Na isti način i Aleksandar Ivan Kallanek 1716. odbija potvore od bosanskih Franjevaca, da su oni svjetovno svećenstvo protjerali i njihove župe u Slavoniji zauzeli.[3]) Kao što su gore spomenuti velikaši, tako su se u to vrijeme i razne općine: pakračka, srijemska, gradiška, beogradska, zemunska, budimsko-tabanska, gjakovačka i osječka zauzele za bosanske Franjevce, svi hvaleći njihovu prijašnju i tadanju radinost u duhovnoj pastvi.[4])

Najdragocjenija je ipak od svih pohvala, kojima su ovoga vremena bosanski Franjevci obasuti radi uzorno vršene duhovne pastve, ona, što ju je papin izaslanik fra Ivan Krstitelj de Vietri 1708. sv. Stolici podastro. Po de Vietrovu izvješću Franjevci su bosanske redodržave služili 106 župa i to: pod mletačkom upravom 39, pod osmanlijskom 24, a pod hapsburškom 43. Sve su ove župe bile rasijane po raznim biskupijama, a privezane uz razne franjevačke samostane. Radi lakšega prijegleda, stavljamo ovdje na temelju fra de Vietrova izvješća[5]) slijedeću skrižaljku župa, koje su 1708. služili bosanski Franjevci.

[1]) Csevapovich, Synoptico-Memorialis Catalogus, str. 185.—200.

[2]) Csevapovich, Synoptico-Memorialis Catalogus, str. 200.—201.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 546.—547.

[4]) Csevapovich, Synoptico-Memorialis Catalogus, str. 205.—209.

[5]) Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti, str. 10.—22.

*

Župe Bosne Srebrene 1708.

I. Pod mletačkom vladom.

Broj	Župa	Samostana	Biskupije
1	Brač	makarskoga	makarske
2	Vrdol	„	makarske
3	Uljani	„	makarske
4	Makarska	„	makarske
5	Zovija	živogoštskoga	makarske
6	Igrane	„	makarske
7	Živogošća	„	makarske
8	Neronta (Vid)		makarske
9	Desne		makarske
10	Setigoro (s. Jero)	zaostroškoga	makarske
11	Vhrgorac		makarske
12	Baćina		makarske
13	Zaostrog		makarske
14	Borgo di terra (Varoš)		šibeničke
15	Borgo di mare (Dolac)	šibeničkoga	šibeničke
16	Borgo dentro terra		šibeničke
17	Kastel Venier s okolicom		šibeničke
18	Visovac		skradinske
19	Dubravice		skradinske
20	Velim		skradinske
21	Perušić		ninske
22	Oborac		ninske
23	Buonisza		ninske
24	Jasenice	visovačkoga	ninske
25	Miljevci		šibeničke
26	Promina		šibeničke
27	Drniš		šibeničke
28	Mirlović		šibeničke
29	Vrlika		spljetske
30	Kijevo		spljetske
31	Sinj		spljetske
32	Turjake		spljetske
33	Hržana		spljetske
34	Otok		spljetske
35	Prugovo	sinjskoga	spljetske
36	Ogorje		ninske
37	Nevest (?)		ninske
38	Suhidolac		ninske
39	Brštanovo		ninske

II. Pod osmanlijskom vladom

Broj	Župa	Samostana	Biskupije
1	Sutjeska	sutješkoga	
2	Vareš	„	
3	Dubočac u Slavoniji	„	
4	Sibinj	„	
5	Svilaj	„	
6	Kreševo	kreševskoga	
7	Mostar	„	
8	Broćno	„	
9	Gradac	„	bosanske
10	Blato i Mokro	„	
11	Fojnica		
12	Banjaluka		
13	Motike		
14	Jajce		
15	Travnik	fojničkoga	
16	Rama		
17	Duvno		
18	Lijevno		
19	Dol. Tuzla	Dol. tuzlanskoga	
20	Imotski	imotskoga	imotske
21	Gorica	„	„
22	Prizren	„	„
23	Kamen Most	„	„
24	Podbila	„	„

III. Pod hapsburškom vladom

Broj	Župa	Samostana	Biskupije
1	Gradiška	gradiškoga	
2	Obriz	„	
3	Cernik	cerničkoga	
4	Požega	požeškoga	
5	Velika		
6	Pranpolić (?)		zagrebačke
7	Vučindol		
8	Kraljeva Velika		
9	Insavić (?)		
10	Pakrac	veličkoga	
11	Stražeman		
12	Kaptol		
13	Oriohovac		bosanske
14	Oriovac		„
15	Garčin		„

Broj	Župa	Samostana	Biskupije
16	Vranovci	veličkoga	bosanske
17	Grisavci		»
18	Kraj Gjakova 4 sela		»
19	Našice		zagrebačke
20	Varoš	našičkoga	»
21	Drenje		»
22	Valpovo		»
23	Miholjac		»
24	Osijek i neko bližnje selo	osječkoga	bosanske
25	Brod i neka bližnja sela	brodskoga	zagrebačke
26	Vukovar	vukovarskoga	
27	Otok	»	
28	Drenovci	»	
29	Blata	»	
30	Ilok	iločkoga	
31	Morović	»	srijemske
32	Cenuteni (?)	»	
33	Šarengrad	šarengradskoga	
34	Vinkovci	»	
35	Cerna	»	
36	Mohać	mohačkoga	
37	Budim	budimskoga	ostrogonske
38	Tovarnik	mohačkoga	srijemske
39	Sotin	»	»
40	Katolik (?)		
41	Petrovaradin	petrovaradinskoga	»
42	Kopanica	kopaničkoga	bosanske
43	Kopanička okolica	»	»

Kako se iz ove skrižaljke vidi, djelokrug je duhovne pastve bosanskih Franjevaca bio vrlo opsežan, a duhovna im je pastva bila tim teža, što su župe bile pod raznim vladama i pod nazorom raznih biskupa. Nu de Vietri svjedoči, da su oni suprot svemu tome u svima krajevima duhovnu pastvu uzorno vršili, češće po više milja putujući k bolesnicima i noćavajući po seoskim ševarnim kućicama, a vrlo rijetko jedući topla jela. Oni u Dalmaciji i Slavoniji podigli su na mnogim mjestima i župske crkve i kuće,[1]) dok to onim u Bosni nije bilo dopušćeno. Ovoj je

[1]) To isto 1708. svjedoče: Ernest Herbestein i 1722. slavonski činovnici. Csevapovich, Synoptico-Memorialis Catalogus, str. 332.—334.

revnosti franjevačkoga djelovanja na polju duhovne pastve polag one: „Qualis rex, talis grex“ odgovarala i ćodorednost naroda. Narod je vodio patrijarhalan život. Megju njim nije našao ni bludnih grijeha, ni razbojništva, ni psovanja, ni igara — da ni istoga koketiranja ili ašikovanja; a kada bi pjevao, pjevao bi religiozne historičke pjesme.[1]) Sazidalo ga je, kada je vidio, kako narod Bosne Srebrene strogo posti, kako pobožno moli, kako štuje svećenstvo — da i vodu, u kojoj svećenik pere ruke, kada misu govori.[2])

Ovo je izvješće sv. Stolicu puno razveselilo, ali ni poslije toga biskupi nijesu prestali tražiti, da Franjevci svoje župe po Ugarskoj i Slavoniji napuste. S toga i piše 1746. bosanski redodržavnik fra Franjo Ivanović slavonskim gvardijanima: „Znajte dobro, da su se dogovorili svi biskupi megju sobom, da nam pootimaju sve župe jednu za drugom po provincii“.[3]) I zaista 1746. srijemski ih biskup poče uznemirivati u duhovnoj pastvi, nu sada se u raspravu umiješa i sama carica Marija Terezija, te srijemskome biskupu zabrani uznemirivati bosanske Franjevce u duhovnoj pastvi.[4])

Dok su u slobodnoj Dalmaciji i Slavoniji plamtjele strasti u borbi radi vodstva duhovne pastve, dotle su oci u osmanlijskoj Bosni, Hercegovini i Dalmaciji baš u duhovnoj pastvi ostavljeni sami sebi, podnosili stotine raznih neprilika. Oni su, istina, imali nešto župa, ali u tim većinom niti su kakovih kuća ni crkava imali; nego ili neznatne kapele i ševarne kućice ili su iz samostana izlijetali, te vjernim sakramente dijelili i mise po grobljima, po šumama, te pod samostanskim ruševinama govorili.[5]) Nu muslimani ih ni u svim ovim bijedama ne pustiše u miru, nego se sve više uplećahu u duhovnu pastvu — osobito u že-

[1]) „Non conoscono amoreggiamenti, non suoni, non canti, e ne biasteme, e se talvolto vogliano divertirsi a cantare, cantano Storie spirituali insegnateli da Religiosi.“ Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povjesti, str. 18.

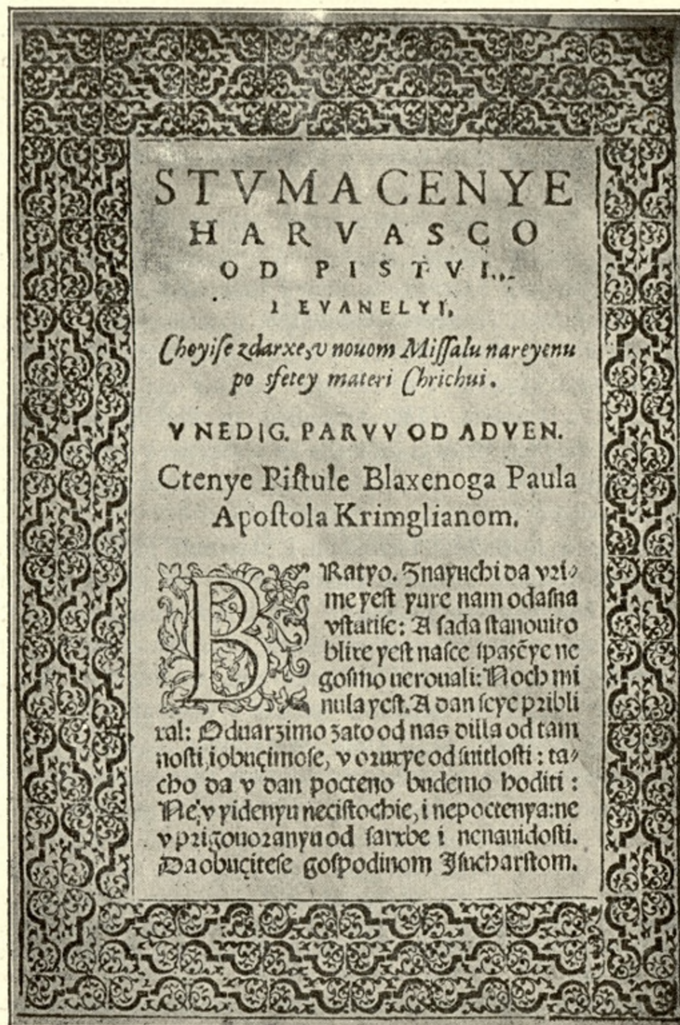
[2]) Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj povijesti, str. 10.—22.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 551.—552.

[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 554.—555.

[5]) „Ceterum in aliis locis (izvan Sutjeske, Fojnice i Kreševa) ecclesiae non extant, sed missionarii et parochi per totum regnum Bosnae et ducatum s. Sabae, ferendo secum capellas portatiles, sacra faciunt in domibus christianorum, in ruderibus conventuum dirutorum, in coemeteriis

nidbene stvari. Pa pošto to savjesni župnici nijesu nikako trpjeli, to ih počeše još više progoniti, a kruna tih progona bijaše muče-

STVMACENYE
HARVASCO
OD PISTVL.
I EVANELYI,
Cheyiſe zdarxe, v nouom Miſſalu nareyenu po ſfetey materi Chrichui.

V NEDIG. PARVV OD ADVEN.

Ctenye Piſtule Blaxenoga Paula Apoſtola Krimglianom.

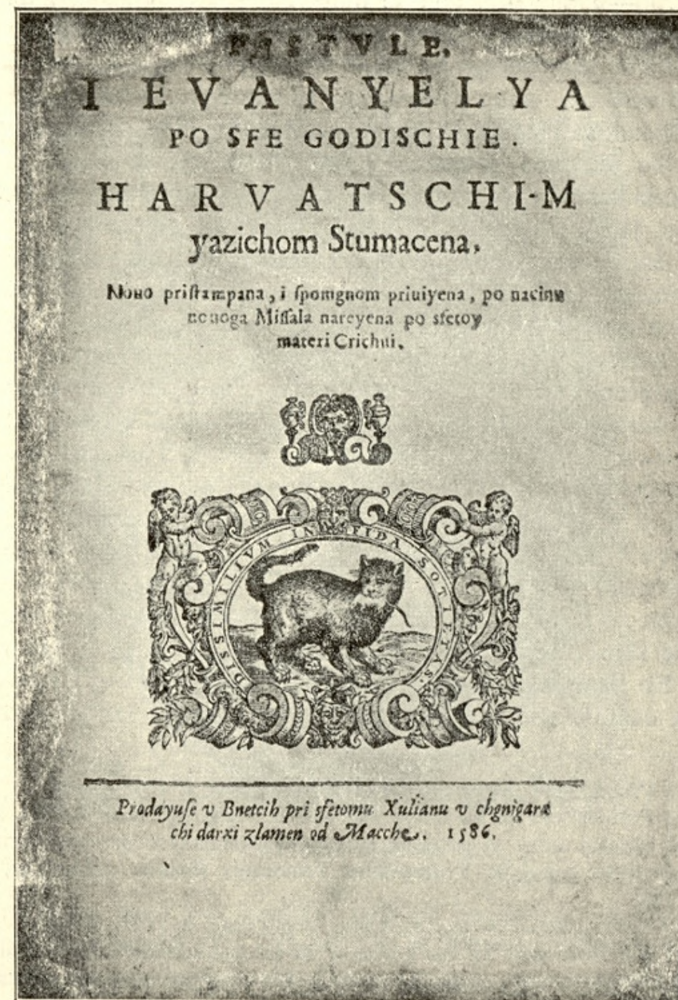
Bratyo. Znayuchi da vzime yeſt yure nam odaſna vſtatiſe: A ſada ſtanouito blixe yeſt naſce ſpaſcye ne goſmo verouali: Noch mi nula yeſt. A dan ſcye pribli xal: Odvarzimo zato od nas dilla od tamnoſti, i obuçimoſe, v oruxye od ſuitloſti: tacho da v dan pocteno budemo hoditi: Ne v ydenyu neciſtochie, i nepoctenya: ne v prigouoranyu od ſarxbe i nenauidoſti. Da obuçiteſe goſpodinom Iſucharſtom.

Hrvatski Pistolar olovske crkve.

nička smrt: fra Stjepana Gvozdanovića, vrličkog župnika, Kreševljaka fra Ante Tomića, tuzlanskog župnika, Kre-

in palearibus saepe ac etiam in sylvulis sub arboribus, declinando insolentium Turcarum insolentias." Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 86.—87.

ševljaka fra Mije Momčinovića, ljubuškoga župnika, fra Franje Blekića, tuzlanskoga župnika, a rodom iz Poljana kod Sutjeske, fra Luke Mikulića,

PISTVLE,
I EVANYELYA
PO SFE GODISCHIE.
HARVATSCHI-M
yazichom Stumacena,
Nouo priſtampana, i ſpomgnom priuiyena, po nacinu nouoga Miſſala nareyena po ſfetoy materi Crichui.

Prodayuſe v Bnetcih pri ſfetomu Xulianu v chgnigare chi darxi zlamen od Macche. 1586.

Hrvatski Evangjelistar olovske crkve.

novičkoga meštra u Kreševu, te Duvnjaka fra Andrije Glavinića, vodičevskoga župnika.[1]) Tolika pro-

[1]) P. Philip. ab Occhievia, Epitome vetustatum Provinciae Bosnae Argentinae, ed. II. str. 93.; Schematismus ss. Redempt. (Spalati, 1909.), str. 48.

gonstva dadnu mnogoj braći povoda, da su oni, koji su bili u Bosni, počeli izbjegavati duhovnu pastvu, a koji su u tugjini nauke svršavali, natrag se i ne vraćati. S toga Vjeroplodnica i izdaje 1750. dekret, kojim one oce, koji se duhovnoj pastvi otimaju, lišava i aktivnoga i pasivnoga prava glasa;[1]) a 1765. u municipalna se Statuta stavlja paragraf, kojim se lišavaju sufragija oni, koji poslije svršenih nauka neokupirani lekturstvom ostanu u tugjini.[2])

U koliko su gore spomenute odluke uspjele, nije nam poznato. To je samo sigurno, da je bilo braće, koja su i dalje napušćala svoju nesretnu domovinu[3]) i da se je osobito iza 1735., kada se je od bosanske redodržave otcijepila Dalmacija, te iza 1757., kada su prekosavska braća zasnovala posebnu redodržavu, broj Franjevaca u toliko smanjio, da su im apostolski vikari počeli u pomoć dozivati iz Dalmacije popove glagolaše. Ovi su Božju službu vršili u staroslavenskom jeziku, a Franjevci su i dalje svečane mise pjevali tako, da su tihe dijelove govorili samo latinski, a glasne: Slavu, Poslanicu, Evangjelje, Očenaš i Isusovu Muku[4]) i latinski govorili i hrvatski pjevali. Uz strogo propisane liturgične dijelove pjevale su se pod misom mislim i druge crkvene pjesme, osobito: „Zdravo, Tijelo Isusovo!" i o Božiću: „U se vr'jeme godišta,"[5]) dok se je po samostanskim crkvama za večernjih čulo i „Spasi, Kraljice!" Na misu se je narod na razne načine sazivao, njegdje s klepetanjima klepetala, negdje s trubljenjem pomoću roga, a samo su se u Kr. Sutjesci i Varešu sačuvala zvona. Vodstvo duhovne pastve osobito iza tridentskoga sabora nadzirali su u prvome

[1]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[2]) Primjer nam je fra Mato Bogdanović. Njega je, kada je 1772. kao vojnički kapelan umro na polju ne daleko od Comuma, starješinstvo Bosne Srebrene lišilo sufragija. Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[3]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[4]) Još 1658. moli fra Ivo Fočanin, da spomenute dijelove ne mora i latinski i hrvatski, nego samo hrvatski pjevati. Fermendžin, Acta Bosnae, str. 489.

[5]) Ova je pjesma megju Bosance ako ne prije, a ono sigurno početkom XVII. stoljeća stupila. Divković je u svome prvome izdanju Nauka krstjanskoga već ima. Sravni o tome i Ćutića raspravu: „Filološka studija o božićnoj pjesmi: „U se vrijeme godišta" u „Serafinskome Perivoju", Sarajevo, 1907. br. 1. i 2.

redu biskupi i njihovi vanjski vikari — „vicarii foranei", a na drugome redodržavništvo bosanskih Franjevaca. Biskupi su do 1735. bivali većinom upravitelji bosanske biskupije, a od 1735. apostolski vikari. Prvi je bio apostolski vikar za Bosnu i Hercegovinu fra Mato Delivić. Deliviću je 1741. naslijedio fra Pavao Dragićević, koji 1752. isposluje, da se u Bosni sv. Ilija kao

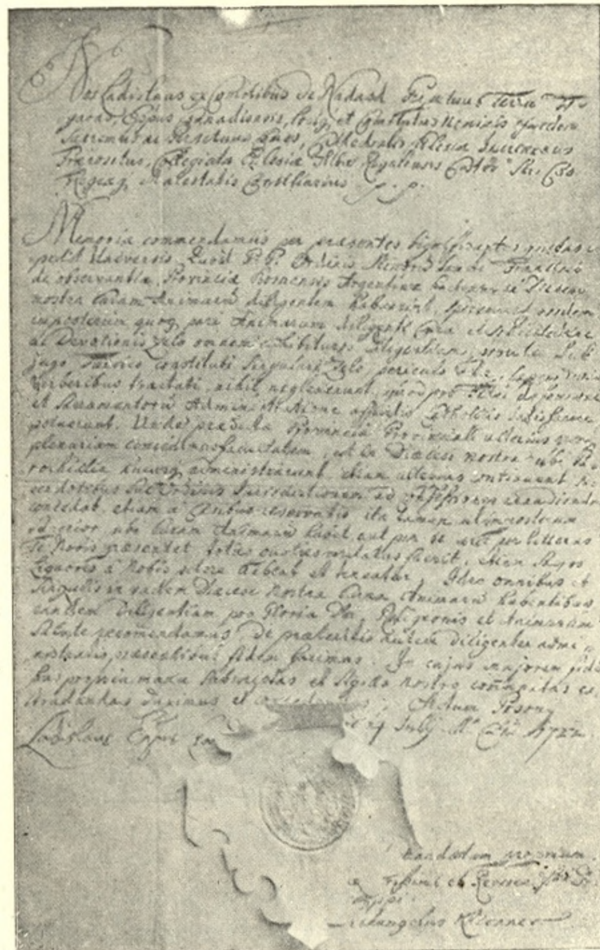

Fra Mato Delivić.

glavni, a sv. Juraj kao drugotni zaštitnik bosanskoga kraljevstva štuje,[1]) Dragićeviću 1767. fra Marijan Bogdanović, a Bogdanoviću 1773. fra Marko Dobretić. Biskupi su prigodom sv. potvrde činili i kanoničku vizitu; u svojim bi okružnicama puk bodrili na sveto življenje, a duhovne pastire na što točnije vršenje duhovne pastve, te davali i jednim i drugim razne naputke. Znamenita je takova

[1]) Arhiv redodržave Bosne Srebrene u Sarajevu.

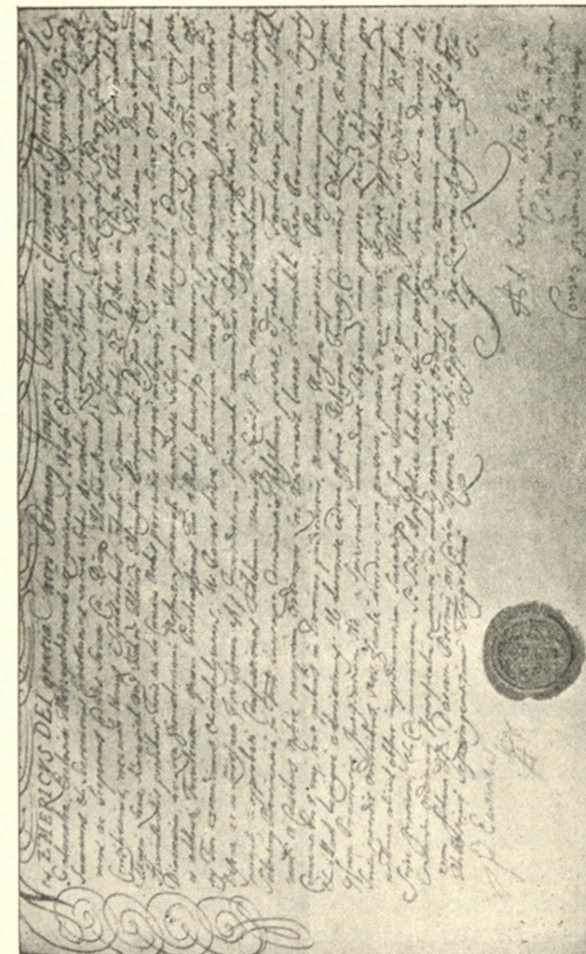
okružnica fra Grge Varešanina, što ju je 1797. izdao, a još su zanimivije za kulturnu povjest njezini naputci — osobito glede sv. potvrde, ženidbe i mise. Glede sv. potvrde megju inim piše

Biskup Ladislav de Nadažd dopušća bos. redodržavniku dijeliti jurisdikciju.

i to: „D i e c z a n a K r i z m i i m a d u s e d r ž a t i n a d e s n o j m i s h n i c i ; a k o i s u o d r a s l i , i m a d u n o g o m s t a t i n a d e s n u n o g u K u m a s v o g a i l i K u u m a e.“ Glede ženidbe

zabranjuje u svatovima rabiti više od dvije ili tri osobe, te se služiti konjima, izuzam onih, koji putuju po brdima, vodama ili moraju po više dana putovati na vjenčanje. Nadalje se u istoj okružnici zabranjuje nositi tursko odijelo, te k misi nositi jelo i

Biskup Emerik Eszterházy dopušća bos. redodržavniku dijeliti jurisdikciju.

piće. Hoće, da misnici ne iščekuju puk na misu do podne i poslije, nego da misu govore na vrijeme, te zabranjuje, da župnici svojom vlašću ikoga izopćuju.[1]) Biskupe su u upravi i

[1]) Gregorii a Varess, epistola pastoralis, Patavii, 1800.

nadziranju puka i pastira puno potpomagali njihovi izvanjski vikari, koji su, kao što nam preostale njihove diplome pokazuju, imali vrlo veliku vlast.[1])

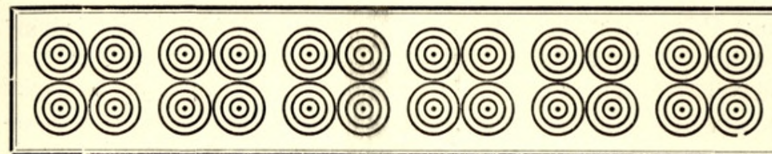
Osim biskupa i njihovih vanjskih vikara bosanske su Franjevce u duhovnoj pastvi i poslije tridentskoga sabora nadzirali i njihovi redodržavnici, koji su „sede vacante" i upravitelji dijeceze bivali. Ovi su ih svake godine pohagjali, te ih ispitivali bogoslovlje, prigledali crkve i uhagjali njihovo ponašanje, a tada bi s kapitula i kongregacija slali svoje razne odredbe.

Do 1757. budimski redodržavni arhiv ima više isprava, koje su oni dobivali od biskupa i polag kojih su i istu jurisdikciju svojim podložnicima dijelili; a iza 1757. naš je opet arhiv u Sarajevu pun odredaba,[2]) koje se odnose na duhovnu pastvu i kojim se župnicima uz ostalo zabranjuje držati sluškinje, koje ne odgovaraju kanonima, mise govoriti bez habita, hodati po župi bez pratnje, a naregjuje se, da svako kod sebe ima u prepisu biskupa Dobretića „Synopsim moralem[3])" i da se po njemu vlada.

[1]) Sravni diplomu, kojom je biskup Bogdanović učinio svojim izvanjskim vikarom fra Bonu Benića. Diploma se nalazi u Kr. Sutjesci.

[2]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[3]) Vidi ju u arhivu Bosne Srebrene u Sarajevu.

§ 3.

SOCIJALNO I POLITIČKO POLJE.

Tragični pad bosanskoga kraljevstva, a još tragičniji svršetak posljednjega bosanskoga kralja odjeknuo je munjevnom brzinom ne samo svom Bosnom, nego i svom Evropom, te je u srce svih utisnuo neopisivi strah. S toga, dok u Bosni patarenski vlastele i vlastelčići padaju pred slavodobitnoga Mehmeda II., te mu obećaju vjernost i mole potvrdu svojih posjeda; dok se katolički vlastele i vlastelčići: Keglevići, Gorazdi, Jelačići, Nosaći, Dabiše, Kravičići, Ružičići, Kopčići, Knežići i sto drugih iz svoje nesretne domovine sele; dok Franjevci za se i preostalo katolištvo mole i dobivaju slobodu vjeroispovijesti, dotle se izvan Bosne sprema na osmanlijsku silu juriš, za koji se osobito emigranti zagrijavaju, a iza ovih Ugri, Mlečani i sv. Stolica.

Već 12. rujna još iste godine 1463. sklapa ugarski kralj Matija Korvin u Petrovaradinu s mletačkim duždom Hristoforom Maurom ugovor,[1]) polag koga će Ugri s kopna, a Mlečani s mora udariti na Osmanlije. Nu pri tom niti će Mlečani štogod mijenjati na ugarskoj ni Ugri na mletačkoj granici, te niti će Ugri bez Mletaka ni Mleci bez Ugara s Osmanlijama sklapati mir. Papa pak Pijo II., dok 1. listopada bodri Florentince, da prestrašenim Dubrovčanima ne uskraćuju pomoći,[2]) sazivlje 23. listopada u Rimu veliku skupštinu, na kojoj otkri svoju namjeru, da pokrene protiv Osmanlija križarsku vojnu i s koje s pismom punim saučešća pozva sve evropske velikaše u budući rat.[3]) Iza

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 256.

[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 256.

[3]) Theiner, Vet. Monumenta Slavor. Merid., I. str. 474.—481.

toga Pijo II. razašalje po Evropi razne propovijednike, megju kojima je bilo dosta i Franjevaca, kao fra Gabrijel Veronze, te su ovi otpočeli kupiti i križare i novce za buduću križarsku vojnu. Megju propovijednicima križarske vojne istakoše se i bosanski Franjevci, a osobito njihov vikar fra Marin Korčulanin te duvanjski biskup fra Nikola Zadranin. Oba su ova sina bosanske vikarije kao punomoćnici kardinala Besariona propovijedala križarsku vojnu i to prvi u Bosni, Hrvatskoj i Dalmaciji, a drugi u Frijulskoj.[1]) Na vatrene riječi izaslanih propovijednika i na vruću želju Hristova namjesnika nagje se 1464. u Jakinu više tisuća križara, koje suprot svoj oskudici, neredu i nespremi nada sve elektrizira pojava samoga Pija II., glavnoga vogje buduće vojne. Megjutim prije nego li krenu križari na Osmanlije, grozničavi se Pijo II. razboli i umre,[2]) a s nj:m u grob legne i već organizirana križarska vojna, za koju su se i sami bosanski Frenjevci toliko trudili.

U pokretu proti osvojiteljima Bosne mnogo su srećniji bili Ugri. Kralj Matija prema ugovoru s Mlečanima spremi na nove gospodare Bosne svoje čete, koje u studenome 1463. unigju u Bosnu, te osvajajući gradove i palanke, dopru do Jajca. Budući je u Jajcu bila jaka osmanlijska posada, to se tu zametne veliko kreševo. Pa kada Korvinove čete bijahu zdvojile o pobjedi, pomogoše ih jajački Franjevci. Oni, zdvojiv, da će narodna dinastija u tim okolnostima doći na kormilo, s križem u ruci stupe u katoličke kuće i obodre ih, da se prislone uz čete hrvatskoga i ugarskoga vladara,[3]) a konac svega ovoga bijaše taj, da je grad Jajce licem na Božić povraćen u katoličke ruke.[4]) Pošto je s dobitkom Jajca kralj Matija Korvin dobio u Bosni oko 30 gradova, stvori od njih banovine: jajačku i srebreničku. Prva je imala štititi Hrvatsku, a druga Slavoniju.

Čim je čuo pobjedonosni Mehmed II., da su Ugri provalili u Bosnu, osvojili i zaposjeli Jajce i mnoge druge gradove, odmah

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 259.; Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 137.—138., gdje se fra Marin Korčulanin krivo titulira stonskim kustodom.

[2]) Lemmens, B. Bernardini Aquilani Cronica Fratrum Minorum, str. 96.

[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 272.

[4]) Fojnička hronika, dok Lašvanin u svome ljetopisu pod god. 1463. piše: „Мехмед освои сву Босну, и иаиче, али Vувши да иаичу иде у помоћ кр: матиаш оставига."

digne 30.000 vojnika i požuri se 1464. ponovno u Bosnu,[1]) gdje uz urnebesni krik navali na bedeme grada Jajca. I već se Mehmedovu oružju bijaše nasmijala sreća i već se na gradskim zidinama bijahu zalepršale osmanlijske zastave, kad im i opet Franjevci pobjedu iz ruku izbiše. Oni sami prihvate bojno oružje u ruke, te skupa s gragjanima, s gradskim zapovijednikom Mirkom Zapoljom i s njegovim četama još žešće navale na Osmanlije i potisnu ih natrag. Dok se je kod Jajca žestoko kreševo vodilo, čuje Mehmed II., da Ugri idu kršćanima u pomoć. S toga napusti grad Jajce i pogje da brani drugu pograničnu tvrgju — Zvornik. Kod Zvornika se uistinu ugarsko oružje srazi s osmanlijskim, pa premda Zvornik tom zgodom ne bude povraćen u kršćanske ruke, ipak ovaj boj Mehmedu II. oduze svu nadu, da će za sada i iskru odbiti od jajačke i srebreničke banovine. Radi toga pokupi ostatke svoje vojske, te pridruživ joj, kako neki hoće, do 30.000 roblja, vrati se kratkih rukava u Carigrad,[2]) pun gnjeva ko li na ugarsko-hrvatsko oružje, to li na bosanske Franjevce, od kojih za jajačke borbe više pogubi, a 4 uhvativ, na najokrutniji način izmrcvari.[3]) Nu čim je više Osmanlija bosanske Franjevce mrzio, osobito one, koji su prebivali u jajačkoj i srebreničkoj banovini, tim su oni sv. Stolici i ugarsko-hrvatskome kraljevskome dvoru bili miliji. S toga ih Pavao II. 1467. i hvali, da su se onako hrabro ponijeli pri opsadi Jajca;[4]) a kralj im Matija, kada su ih Mlečani kao „vrlo sumnjive" i njihovome dijelu Dalmacije „vrlo pogibeljne" iz svoje države protjerali, dok još boravi u Jajcu, daje, a 1481. potvrgjuje dva dalmatinska samostana.[5])

Megjutim Osmanlije ni iza 1464. ne miruju, nego svakom zgodom provaljuju u Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, a osobito u susjedne banovine: jajačku i srebreničku, svuda paleći, rušeći

[1]) Nedić dokazuje, da su bosanski Franjevci za ovoga, a ne za prvoga dolaska Mehmeda II. dobili ahdnamu. Stanje redodržave Bosne Srebrene (Gjakovo, 1884.), str. 7.—8.

[2]) Fojnička hronika; Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 134.; Bašagić-Redžepašić, Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine, str. 20.

[3]) „. . . In quibus pugnis multi etiam ex iisdem fratribus perierunt, et quatuor . ,. crudelissimo martyrii supplicio dediti." Fermendžin, Acta Bosnae, str. 272.

[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 272. i 277.

[5]) Izvornik potvrde okviren u franjevačkome samostanu u Kr. Sutjesci.

i plijeneći. Godine 1469. tuže se Mlečani sv. Stolici, da su i do samoga Šibenika, Zadra i Senja doprli i mnogo jada kršćanstvu zadali; a 1470. Gerardo de Collis, da ih se je u Modruši do 20.000 utaborilo.[1]) Godine 1483. osvajaju Hercegovinu, do tada toliko pustošenu; 1491. i 1492. udaraju na Beograd i Jajce, prodiru, suprot poraza na Uni, u Kranjsku, Korušku i Štajersku; 1499. srećno ih kod Bistrice pobjegjuje sin Matije Korvina Ivan, a još više učestaju sa provalama iz Bosne u susjedne krajeve: Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju početkom XVI. stoljeća.[2]) Da je za ovih i drugih osmanlijskih vojna osmanlijska politika išla za tim, da si pridobije bosanske Franjevce, to slijedi i iz povelje bosančicom pisane, koja se i danas u Fojnici čuva i kojom bosanski Skenderbaša 20. kolovoza 1486. prima u zaštitu kustoda bosanskih Frannjevaca fra Angjela (Zvijezdovića?); ali da se za ovih i drugih osmanlijskih vojna bosanski Franjevci novim gospodarima nijesu puno ulagivali, nego da su kršćane gdje god su mogli i moralno i materijalno potpomagali, to nam opet ponajbolje svjedoče ona porušenja njihovih samostana u Konjicu, Visokome, Sutjesci, Kreševu i Fojnici, što su se 1521. zbila.

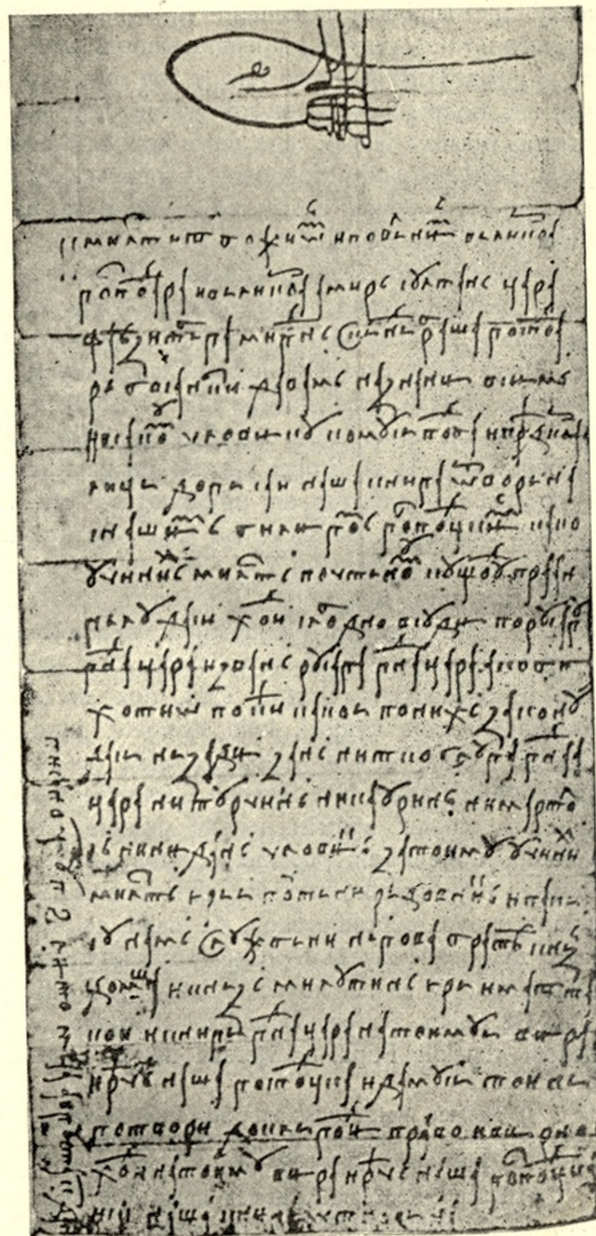
Dok je svijetlo osmanlijsko oružje uz neznatne neuspjehe po bojnim poljanama bralo lovore za lovorima, dotle su boguodane kraljice Marija i Katarina pune boli i jada sa svojim pratnjama vrludale po tugjini svuda najljepše od Franjevaca dočekivane i primane. Marija je, bježeći pred Osmanlijama, sklonila se u Hrvatsku. Tu ju uhvati protivnik pokojnoga joj muža Stjepana Tomaševića Pavao Sperančić, te ju orobi. Iz Hrvatske se uputi u Spljet, te se tu s humskim vojvodom Ivanišem Vlatkovićem, Nikolom Čivatovićem, Bakićem i Kučićem i nastani. Buduć su ju tu mnogobrojni emigranti pohagjali i tješili, te snovali o rekuperaciji Bosne, a Mlečani to krivim okom gledali, ostavi Spljet i preseli se u Ježevo kod Sereza.[3]) Katarina se pak zaputi u Rim,

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 272. i 278. Domaći ljetopisac Lašvanin pripovijeda, da su u odsutnosti kralja Matijaša 1479. Osmanlije i Ugarsku porobili, nu da se je slijedeće godine Matijaš za njima dao u potjeru, kod Sarajeva ih stigao, roblje oteo i natrag se povratio.

[2]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 148.—149.

[3]) Kada je umrla kraljica Marija, još nam nije poznato. Iz dokumenata, što ih je 1911. dr. Truhelka publicirao u IV. svesku „Glasnika zemaljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini" saznajemo, da je pod pokroviteljstvom sultana sve do 1495. živjela.

gdje se i nastani u ulici „La Pigna" ne daleko od franjevačkoga araćelskoga samostana. U društvu je imala, kako se iz njezine oporuke vidi, dvorkinje: Pavliju Mirkovića, Jelenu Semfovića i Mariju Mišljenovića, dvorskoga meštra Radića Klešića, te Luku Vučkovića, Abrahama Radića i Nikolu Zubravića. Pavao II. i Franjevac Sikst IV. vrlo ju uštivo prime, te joj i godišnju apanažu dopitaju. boguodana kraljica, da sv. Stolici vrati milo za drago u oporuci predade svoja prava na bosansko kraljevstvo Sikstu IV. i njegovim našljednicima, ali pod pogodbom,

Skender-baša prima u zaštitu kustoda bos. Franjevaca fra Angjela.

ako joj njezina djeca: Sigismund i Katarina ustraju u Muhamedovoj vjeri. Kraljičinu oporuku potpišu ne samo 2 svećenika iz Dalmacije, nego i 6 araćelskih Franjevaca,[1]) što opet „dokazuje, — kako veli naš Batinić[2]) — da su joj ovi bili domaći, odkad je morala ostaviti Bosnu." Nakon toga umre kraljica Katarina dne 25. listopada 1478., te bude pokopana u franjevačkoj araćelskoj crkvi, gdje joj se i danas nalazi grob, slika na basrelijefu i vlastitom joj rukom stavljeni natpis.[3])

Poslije smrti kraljice Katarine Franjevci ju, uvažujući njezine krjeposti, uvrste u red blaženih svoga reda, a rimski Pape na temelju njezine oporuke još upornije stanu snovati, kako bi se Bosna lišila novih i nepravednih gospodara, ali badava. Ugarska, koja je kroz stoljeća bila izvršiteljica planova sv. Stolice u Bosni, brzo je iza smrti Matije Korvina pala u takovu slabost, da ju je sv. Stolica — osobito za Klementa VII. morala i novcem i vojništvom da potpomaže i brani. To su dobro uvidjeli Osmanlije, pa su počeli još življe jurišati ko li na Dalmaciju, to li na Ugarsku. Već 1519. ruše srebreničku banovinu; 1521. zauzimlju Beograd na Dunavu; a 1524. opsjedaju Jajce i Klis. U ovim zdvojnim okolnostima Papa nije ni mogao na ino, do praviti planove, kako bi se barem ono sačuvalo, što je već bilo u kršćanskim rukama. Zato, dok hrvatski junaci: Krsto Frankopan, Ivan Zrinjski, Ivan Karlović, Juraj Blagajski, Grgur Orlović i Petar Kružić oslobagjaju sa svojih 16.000 momaka Jajce, dotle Papine čete razgone Osmanlije ispod tvrdoga Klisa. Dok uz polovicu ugarske posade polovica Papine brani Petrovaradin, dotle Papin poslanik s jedne strane uzajimlje 300.000 dukata i šalje ugarsko-hrvatskoj posadi za uzdržavanje,[4]) a s druge sklapa ugovor s Franjevcima, da sami za 100 Papinih forinti kupe za posade živeža i posadi po malo rasprodaju, a kada sve rasprodaju, da za isti novac to isto i opet čine.[5])

Uz toliku slabost Ugarske i Hrvatske, uz preveliku udaljenost rimskih Papa, uz vjerske nemire u Nemačkoj i uz silni

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Slavorum Merid., I. str. 509.—511.

[2]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, I. str. 147.

[3]) Natpis vidi u Miklošića, Monumenta serbica, str. 519.

[4]) Bašagić-Redžepašić, Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine, str. 26.; Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 18.—19.

[5]) Theiner, Vet. Monumenta Hungariae, II. str. 741.

fanatizam Osmanlija svako je jasno mogao uvidjeti, da se ne samo Bosna neće brzo osloboditi, nego da neće dugo duljiti niti ugarskoga kraljevstva niti jajačke banovine samostalnost. Pa uistinu tako i bude. Godine 1526., kada je Ferdinand, kako veli Papin poslanik Antun Burgio, očekivao „ne bili se mogao proglasiti kraljem Bosne, jer Bosna pripada Hrvatskoj"[1]), navali Sulejman Veliki sa silnom vojskom na Ugarsku, srazi se na mohačkom polju s ugarskom vojskom, te ju porazi. Na mohačkome polju glavom plati: ugarski kralj Ljudevit II.; vrhovni ugarski vojskovogja, koločki nadbiskup fra Pavao Tomori; ostrogonski nadbiskup Ladislav; pečuvski biskup Filip More; bosanski biskup Juraj Paližna i tisuće drugih,[2]) a s njima u grob legne i sloboda Ugarske. Nakon pokopa ugarske slobode navali 1528. bosanski sandžakbeg Usref-beg na grad Jajce, osvoji ga i uništi jajačku banovinu, koju je ugarsko-hrvatsko oružje jedino uz pripomoć bosanskih Franjevaca osnovalo, uz njihovu pripomoć kroz 63 godine uzdržavalo i, kao što sutješki ljetopis svjedoči, nakon prolivene krvi četvorice bosanskih Franjevaca, izgubilo. S ponovnim padom Jajca došla je opet sva Bosna osim bihaćke Krajine pod osmanlijsku vlast.

Na ruševinama nekadanjega bosanskoga kraljevstva Osmanlije još u prvome stoljeću svoje vlade u Bosni i Hercegovini zavedu novo socijalno i političko uregjenje. Čitavu Bosnu i Hercegovinu podijele na 4 sandžaka: bosanski, zvornički, hercegovački i novopazarski, kojima kašnje budu pridodani bihaćki i kliški. Pojedinim su sandžacima upravljali sandžakbezi, megju kojima se je još u početku bosanski odlikovao kao prvi megju jednakima — primus inter pares, dok se 1582. ne proglasi begom bega — beglerbegom ili pašom. Uz bosanskoga beglerbega stajalo je više odličnjaka, koji su beglerbega pomagali osobito savjetom i pišući mjesto njega „turske i horvatske" knjige.[3]) Sandžaci su se dijelili na nahije, u kojima su u sudbenim stvarima na čelu stajali kadije, u većim mjestima muftije, a u

[1]) Dr. Srkulj, Izvori za hrvatsku povijest, str. 79.

[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 26.

[3]) Kada je Nani, generalni providur Dalmacije i Albanije, uhvatio 2 bosanska uskoka, htjede ih objesiti. Za njih se zauze 29. rujna 1589. čauš bosanskoga paše. Uspjeh bude taj, da uskoci mjesto na vješala, budu osugjeni na galije, a da ta promjena bude sigurnija, napišu se dvije obveze —

Sarajevu mulla. Sandžakbezi su predvodili vojsku u ratove. Vojništvo se je dijelilo na konjaništvo i pješaštvo. Konjaništvo se je opet porazdijelilo u vitezove, akindžije i bešlije, a pješaštvo u pandure ili azebe, te u janjičare. Vitezove su sačinjavali bosanski bezi, koji su ili poprimiv Muhamedovu vjeru ili se istakav u ratu, dobili s posjedima takov naslov. Posjedi su im se zvali timari, ako nijesu iznosili na godinu manje od 3000, a više od 19.999 jaspara, a zijameti, ako su iznosili preko 20.000 jaspara, Begovi, čiji su posjedi iznosili samo 3000 jaspara, morali su sami ići u rat, a ako su im iznosili više, to su sa sobom morali u rat povesti toliko suboraca, koliko su im puta imanja 5000 jaspara bacala preko 3000. Akindžije su bili bez posjeda, te su živjeli većinom od plaćke, dok su bešlije bili plaćenici, koji su većinom stavljani u pogranične gradove. Panduri su iz početka samo čuvali red u gradovima, te zamjenjivali naše oružnike, a istom su se kašnje počeli slati i u ratove. Janjičare je ustanovio još Murat III. (1359.—1389.), te su sve do pod konac ove epohe bili dika i ponos osmanlijskoga carstva[1]). Sve su u osmanlijskoj carevini ko li civilne to li vojničke časti mogli obnašati jedini muslimani, bili ovi urogjenici ili ne. Mnogi su se i od bosanskih muslimana i u prvoj i u drugoj časti istakli, jer ih je bilo dobrih paša, kadija i vojskovogja.

Katolici su i grkoistočnjaci naprotiv poslije pada bosanskoga kraljevstva i usred novoga socijalnoga i političkoga konstituiranja naprama srećnomu položaju muslimana postali pravi heloti — raja. Katolike je, kako 1530. Kuripešić piše, osmanlijski car samo zato poštedio, te im njihove crkve i svećenike ostavio, da obragjuju zemlju. Budući su ih muslimani često progonili, to su oni svoje kuće daleko od puta gradili. Iz početka su plaćali malen porez, s kuće na kuću jednu ugarsku forintu ili 50 jaspara. Nu kada je, kako Kuripešić piše, u osmanlijske ruke pao veći dio Ugarske i Jajce, to su im se nametnuli i drugi porezi. Prvi je od ovih bio harač, što se je s glave na glavu plaćao, a iznosio je 30—40 jaspara. Osim toga plaćala se je još 1530.:

jedna turski, a druga hrvatski. „Zato mi, rečeni Hodaverdi čauš, hotismo učinit viru od toga posla, i dvoje knjige pisati turske i horvatske, rukom Ali ćehaja . . ." Starine jugosl. akad.. X., str. 14.—15.

[1]) Dr. Jelenić, Kulturni pokret bosanskih i hercegovačkih Hrvata u „Sarafinskome Perivoju", god. 1909. br. 3. str. 49.—50.

kućarina, stočarina, vrtlarina, livadarina i t. d. Nu najgore je katolicima bilo to, da su im svake godine probirali u svakome mjestu po troje ili četvero djece, te bi ih ili prodavali begovima ili u Carigrad slali, te ih sunetili i za vojsku odgajali. Oni kao vojnici u ratove nijesu išli, ali su išli kao sluge i prevozači prtljage.[1]) Da je ovo žalosno stanje trajalo kroz čitavu ovu epohu, dapače se i pogoršavalo, svjedoči nam bosanski biskup fra Franjo Baličević. I on u svome izvješću, što ga je 1591. podastro sv. Stolici u Rimu, nabraja teške namete, koji su koncem XVI. stoljeća trli bosanske katolike, a ti su: „tebos", „glautrina", „chessim", „travarina", „giovasia", „martuina" i „bonach".[2]) „Tebos" je zapadao svaku katoličku glavu po 5 cekina; „glautrina" po pola dukata; „chessim" s muške glave na glavu po 2 cekina; „travarina" s glave na glavu po julij — giulio — od sve sitne marve. „Giovasia" se je plaćala za pregledavanje dobara pokojnih nakon njihove smrti. „Martuina" je iznosila 4000 talira, a plaćalo ju je polag načela: „Gdje je leš, tu je ćefš," ono mjesto, gdje se je našla ljudska lešina, a nije se znalo, ko joj je uzrok. „Martvina" je pripadala kadiji i roditeljima pokojnika. „Bonach" je nastao za biskupa Baličevića i to radi ugarsko-osmanlijskoga rata, a davao se je u stalnoj mjeri: žita, ječma, zobi, meda, masla, jaradi i novca, koga se je osim svega toga davalo s glave na glavu po 15, 20 i više cekina, a da se ne ide na kršćane u rat.

U ovim teškim okolnostima Franjevci su bosanskome katoliku bili jedina utjeha i potpora. Oni su mu trli suze nadom u bolju budućnost; oni su se, prem i sami češće progonjeni, za nj zauzimali, a Osmanlija ih je, jer ih se je ipak bojao, i uvažívao i uslišavao polag one narodne:

„Ej, Turčine, za nevolju kume;
A ti Vlaše za nevolju brate!"

Ovo se je zauzimanje bosanskih Franjevaca za katolički živalj istaklo i za mnogobrojnih pokusa grkoistočnih patrijarha i vladika, da si bosanske katolike podjarme i svoje im danke nametnu. Takove su danke grkoistočni patrijarhe i vladike kupili

[1]) Benedict Curipeschitz, Itinerarium (Insbruck, 1910.), str. 33.—38.

[2]) Dr. Hodinka, Tanulmányok a Bosnyak-Djakovári püspökség történetéből, str. 112.—113.

od grkoistočnoga elementa i izvan Bosne i Hercegovine i u Bosni i Hercegovini, gdje se je njihov živalj osobito iza pada Smedereva i Srbije u toliko uzmnožao, da su oni i svoje biskupske stolice prenijeli iz pograničnih mjesta Dabra i Stona u unutarnje bosansko-hercegovačke gradove: u Sarajevo i Mostar i gdje ih već Kuripešić nalazi pod imenom Srba, Cincara, Vlaha i Martoloza,[1]) s brojnim crkvama i samostanima. Prvi put 1527. grkoistočni patrijarha pokuša s bosanskim grkoistočnim vladikama, da podjarmi bosanske i Franjevce i katolike, i da ih optereti s novim nametima. Da Franjevci sebe i katolike od ove nesreće odvrate, zapute se ovaj put u Carigrad i tu obrazlože, da su oni druge vjere i drugoga obreda, nego li su grko-istočni patrijarhe i vladike. Sultan uvaži razloge, bosanskih Franjevaca te izda ferman, koji se i danas čuva u fojničkome franjevačkome arhivu[2]), i kojim se ko li oni to li katolici oslobode od davanja danaka grkoistočnim patrijarhama i vladikama. Ali kao što nijesu drugi sultanovi fermani bili duge vrijednosti, tako nije ni ovaj. Grčki su patrijarhe do 1683. i drugim prigodama nastojali, a osobito: 1548., 1555., 1563., 1564., 1566., 1567., 1575., 1577., 1579., 1583., 1584., 1586., 1588.,[3]) 1589., 1590., 1594., 1595., 1599., 1613., 1614., 1618., 1622., 1629.[4]) 1661., kako Lašvanin bilježi, ili 1662., kako fojnička hronika hoće, te 1667. i t. d., da ko li bosanske Franjevce to li katolike otrgnu od Rima, sebi podjarme i svoje im namete nametnu. Nu Franjevci su se i u ovim zgodama utjecali sultanima i od njih zaštitu prosili, a kod kuće su ostale vjernike upućivali, kako će za svoju vjeru i slobodu i skrajnih se sredstava latiti. Da su Franjevci i kasnije kod sultana uspijevali, to nam dokazuju mnogobrojni fermani, koji se čuvaju u Kr. Sutjesci, Fojnici i Kreševu; a kako se je narod

[1]) „Item wir haben in berürten khünigreich Wossen dreyerley nation und glaubens völkher gefunden. Die ersten sein die alten Wossner; die sein des Römischen Christichen glaubens. . . Die anderen sein Surffen, die nenen sie Wallachen und wir nennens Zisttzn oder Marthalosen. Die khamen von dem ort Smedravo und Khriechisch Weissenburg und haben Sanndt Pauls glauben. Die drit nation sein die rechten Turggen . . .“ Benedict Curipeschitz, Itinerarium, str. 34.—35.

[2]) Fojnički arhiv, svezak I.

[3]) Buduć se u ovome fermanu zabranjuje od fratara i katoličkih kuća iskati po 2 jaspre, to iz njega odatle saznajemo, koliko je taj namet iznosio.

[4]) Fojnički arhiv, svezak I. II.

barem 1661. ponio, to nam najbolje harakteriše slijedeća pjesma, koja je pisana samostanskom bosančicom, a mi ju iz Lašvaninova ljetopisa u latinici publiciramo. Pjesma glasi:

„Na iljadu,[1]) i šest stotin,
šesdeset i jedan više,
Na trinaiest juna biše,
od kad se ova sva zgodiše.
Biše Vlainja jedna lipa,
jednim okom malo slipa.
Arnautka po plemenu,
tko je naide blago njemu.
Rodi sina Stanislava,
ter proseći odhraniga.
Triiest godin kad mu biše,
a sedam još odviše.
Učinise vlaški svetac,
štomu niie bio otac.
Paćara se on učini,
a protiva našoi viri.
Iz Carigrada se on podiže,
s' opravam što već može.
Sobom družbe on povede,
ier ćemu veće bit pogarde.
Vodi Vlaha šekretara,
kako u iarca biše brada.
Kad doidoše oni u Livno,
aljim ne bi onde mirno.
Onde napri on spomenu,
ali malo nepoginu.
Navališe Harvaćani,[2]) i njihove mlade žene,
s palicama, i s' kamenjem.
Svi iedino vapijahu
nuto krmka govorahu.
Nuto bratio iedne svinje,
da on nas uvir' urine.

[1]) „Lj“ su Bosanci pisali s „ćl“, a „nj“ s „ćn“. Mi smo uzeli u ovoj pjesmi današnji i „lj“ i „nj“.

[2]) Vidi se, da ljetopisac katolike u Bosni izjednačuje s Hrvatima.

To gledat nemogoše,
neg jedino navališe.
Svu Mešćenu razoriše,
i kadiji tisno biše.
Ioš karstiani vapiahu,
svi ovako govorahu:
A Ivane arambaša,
neće zato ništa paša.
Živa daga nepustimo,
daga ovdje umorimo.
U Livnu on spomenu,
malo nebi teško njemu.
K Banjoi luci pak on poide,
i družinu svu povede.
Ter družinu razgovara,
i u sarcu mre od straha.
Promišljajuć parve zgode,
koii biše u Požigi.
Jošmu šokci iednog ubili,
na njemu svinjac načinili.
Paćara im govoraše; a na sarcu iad imaše.
Hai družino, i iunaci,
da idemo k Banjoj luci.
Ako onde opravismo,
vas vilaet podložismo.
Kad doidoše Banjoj luci,
u tolikoj teškoj buci.
Nitko izać nesmiaše; kolik svinja tafraše,
Na mešćenu izidoše, fermane prigledaše.
Alse malo pomogoše Latini pridobiše.
Bi kadii dosta iaspri, a paćari carni laži.
S' mešćemera izagnaše
Toli opako opsovaše."

Da su ove borbe proti grkoistočnim vladikama katolike uopće, a Franjevce napose vazda „dosti iaspri" stajale, o tome nema dvojbe — to nam donekle i izvan ove pjesme domaći ljetopisi potvrgjuju.

Megjutim čim su bili nesnošljiviji i nepravedniji politički i socijalni odnošaji i čim su grkoistočni patrijarhe i vladike više

uznemirivali bosanske Franjevce i bosanske katolike, tim su bosanski Franjevci upornije čeznuli i radili, da se ne samo Bosna i Hercegovina, nego svi krajevi njihove prostrane redodržave oslobode od osmanlijskoga iga i pridruže zemljama katoličke hapsburške kuće, koju su i ostali Hrvati poslije mohačke bitke na saboru u Cetini 1527. priznali za zakonitu vladarsku kuću.[1]) Ove su svoje čežnje i nastojanja bosanski Franjevci pokazivali svakom prigodom, a da su to skupo plaćali, jasno nam svjedoči i smrt fra Petra Soljaka, koga Osmanlije iza osvojenja Velike i Moslavine, te upale Čazme, 1548. na noževe raznesu.[2]) Nu sva djelovanja da bosanska redodržava dogje pod kormilo hapsburškoga doma tamo od drugoga pada Jajca — od 1528., pa sve do pada i samoga Bihaća — 1592., bila su samo predigra one akcije, koju su oni iza pada Bihaća bili zasnovali i poduzeli, da se kršćanski narod u njihovoj redodržavi oslobodi svoga nesnosnoga stanja.

Ova se je akcija sastojala u dizanju naroda na ustanak protiv Osmanlija i u diplomatičkim pregovorima s Rimom i s hapsburškom kućom o oslobogjenju čitave Bosne, Hercegovine i Slavonije, te osmanlijske Dalmacije. Do 1596. narod je u bosanskoj redodržavi bio već pripravan na ustanak protiv Osmanlija, te ga iste godine i otpočeo. Bližnji početak ovoga ustanka bijaše pohod, što ga je bosanski redodržavnik fra Grgo Masnović, rodom iz Fojnice učinio kod vrhovačkoga age Smajila. U vjerskoj raspravi razjaren Smajil, potegne sablju, da Masnovića posječe. Masnoviću u pomoć priteku ne samo njegov pratioc Vid Kovačević, nego i vrhovački gragjani. Ovi pogube ne samo Smajila, nego sve u Vrhovcu se nalazeće Osmanlije; a tada se zatvore u tvrgju, da se od ostalih Osmanlija brane. U njihov se primjer ugledaju Franjo Ilinić i neki Grdan. Ovaj digne ustanak u Hercegovini, a onaj, pošto su mu muslimani oteli ženu, skupi 109 momaka i stane po Slavoniji paliti i muslimane progoniti. Buduć da ustaše nijesu ovaj put dobili ni odakle pomoći, to se nije moglo ino ni očekivati, do poraz na svim linijama. Dvije godine

[1]) Dne 3. siječnja 1527. bečki prepošt Pavao Oberstein, vitez Nikola Jurišić, Ivan Katzianer i Ivan Püchler izvješćuju iz Cetine u Hrvatskoj, kako je Ferdinand I. izabran za hrvatskoga kralja. S njemačkoga prevedeno izvješće vidi u dra. S. Srkulja, Izvori za hrvatsku povijest, str. 85.—90.

[2]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 42.

iza ovoga ustanka hapsburška vojska pod vodstvom bana Ivana Draškovića, Ivana Ratkaja i generala Herbersteina opsjedne Viroviticu u Slavoniji, a malo kašnje druga pod vodstvom Petra Bakača krene prema Požezi. Hapsburgovcima u pomoć priteče Luka Senčević, koji tom zgodom pogubi mnogo Osmanlija i popali Požegu i Osijek. Mnogo zamašniji ustanak proti Osmanlijama pokrene 1600. Mato Lapsanović. On s 1000 svojih drugova popali i pogubi mnoge muslimane, nu na koncu konca bude i on prisiljen na uzmak. „Tajni šaptaoci ovim ustancima — veli profesor Smičiklas[1]) — bili su fratri, a krvavi izvoditelji kršćanski hajduci.“ S toga požeški paša i pobaca 1600. požeške Franjevce u tamnicu, a gvardijana im na kolac nabi.[2]) Ovaj čin, kao i osmanlijsko proganjanje i mrcvarenje katolika po Slavoniji brzo opet podigne katolištvo na novi ustanak, kome su vogje bili: Lapanović, Ilinić, Mato Delimanić, te Toma Mihaljević, a pomagači: Nikola Šubić i general Trautmansdorf.[3]) I tako je 1603. i 1604. u Slavoniji sve gorjelo od ustaša. Tamnice su otvarene i uznici na slobodu pušćani, muslimani ubijani, kuće im i gradovi paljeni i t. d.

Dok su se u Slavoniji krvave igre odigravale, i u Bosni 1604. bukne ustanak i to pod vodstvom samoga namjesnika bosanskoga paše Skrivana. Skrivanu u ustanku stvar iz početka tako sretno pogje za rukom, da je Osmanlije na razne načine mrcvario, a pašu u bijeg u šumu natjerao, te počeo snovati, kako bi se od Carigrada neovisnim proglasio.[4]) Da je tajni duh i ovoga ustanka bio bosanski Franjevac, vidi se i odatle, što su car Ferdinand i gradački Papin nuncij Jeronim Porzia bili točno izvješćivani o ustanku, te što se je i sam Skrivan htio čak i pokrstiti.[5]) Megjutim Skrivan bude poražen i u bijeg prema Beogradu nagnan, a bosanski Franjevci ne smetnu s uma oslobogjenja Bosne, nego u tu svrhu stanu još življe obijati bečki dvor, dvor gradačkoga, nuncija; hrvatskoga bana i rimskih Papa. Za ovih obijanja izdade hrvatski ban Toma Erdedi vrlo krasnu svjedodžbu o radu bosanskih Franje-

[1]) Prof. Smičiklas, Povjest Hrvatske, II. str. 249.

[2]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 68.—72.

[3]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 72.—73.

[4]) Glasnik zemaljskoga muzeja u Sarajevu, god. 1909. sv. III. str. 317.—318.

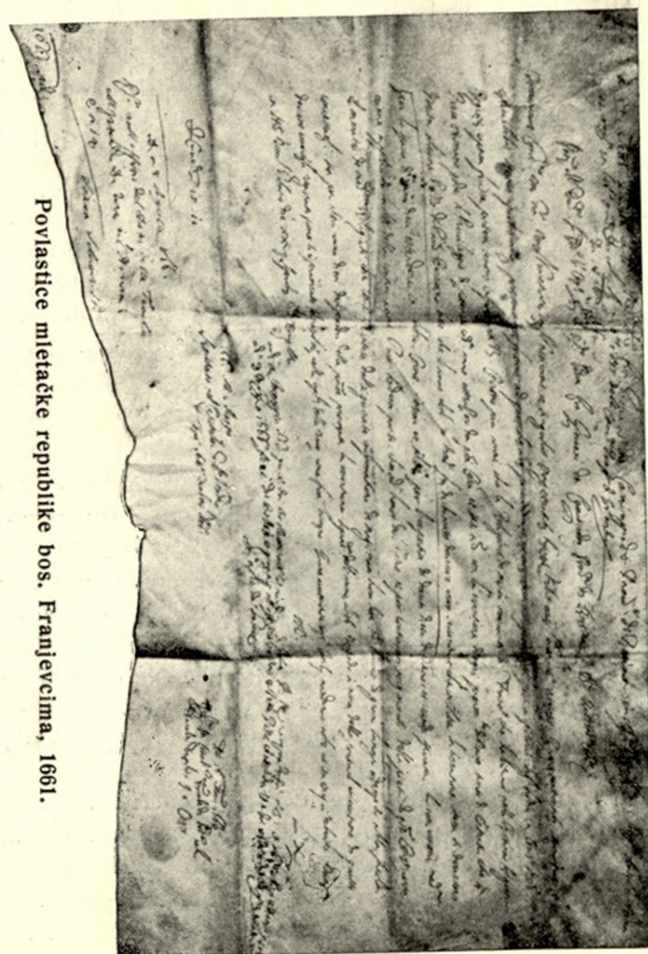
[5]) Glasnik zemaljskoga muzeja u Sarajevu, god. 1909 sv. III. str. 319.

vaca za oslobogjenje Bosne i Hercegovine, te za aneksiju ovih zemljama hapsburške kuće. Čujmo samo što piše 26. listopada 1609. Papi Pavlu V.: „Koliko ima tomu godina, da se trude braća Franjevci redovničkoga opsluženja i drugi muževi za kršćanstvo vrlo oduševljeni, da se oslobode kršćani, koji trpe pod teškim turskim gospodstvom, ne dvojim, da je Vašoj Svetosti već poznato; o kojoj stvari, premda se je na neko vrijeme radi teških okolnosti zašutjelo, sada se opet po Božjem nadaknuću, ko li revnošću rečene braće, to li nastojanjem i trudom nosioca ovoga lista plemića Nikole Draškovića, živo radi.“[1]) Nu kao pregjašnji tako se i ovi pokusi bosanskih Franjevaca sasvim izjalove. I hapsburški dom i Vatikan do 1618. smetale su u ratu na Osmanlije vjerske razmirice, a svaku i pomisao na kakov ofenzivni rat proti Osmanliji uništio je 1618. početi njemački tridesetgodišnji rat, koji je čitavu Njemačku opustošio i u crno zavio, a bosanske Franjevce prisilio, da s oslobogjenjem Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Slavonije pričekaju.

Ali dok je po Njemačkoj u najvišim strastima s promjenljivom srećom plamtio žestoki vjerski rat; dok su Franjevci bosanske redodržave i njima u duhovnoj pastvi podložni narod u Bosni, Hercegovini i Slavoniji, čekajući srećnija vremena za ustanak, trpjeli sto nepravda i globa, Dalmacija se, koja je do sada bila čista od ustanaka, digne na oružje za krst časni i slobodu zlatnu. Povod je ustanku dao kretski rat, što je 1645. megju Mletačkom i Turskom buknuo. Rat se ovaj s Krete razgrani po svim gotovo pokrajinama nezadovoljne osmanlijske države, pa i po Dalmaciji, gdje još u početku rata visovački Franjevci sklope s mletačkim providurom Leonardom Fosculom savez, da se Dalmacija oslobodi teškoga osmanlijskoga samosilja. Poslije ovoga ugovora počmu se po cijeloj Dalmaciji organizirati ustanci. Megjutim neki grkoistočnjak oda Osmanlijama franjevačke akcije, radi čega Osmanlije župnika u Bukovici, te fra Petra Bukovca u Cetini pogube, a fra Mije Perkovića odsječenu glavu izlože na bedeme, da bude strah i trepet drugim ko li Franjevcima to li ostalim katolicima. S ovim nedjelima Osmanlije ne postignu cilja; jerbo čim je Foscul prema

[1]) Theiner, Vet. Monumenta Slav. Merid., II. str. 106.

ugovoru prodro u Kotare, Franjevci: Ivančević i Ružić, dignuv narod na noge, pridruže mu se i ujedinjenim silama protjeraju Osmanlije iz Kotara.[1]) Sudjelovanje je bosanskih Franjevaca u

Povlastice mletačke republike bos. Franjevcima, 1661.

ovome ratu uvažila i mletačka republika, te ih je počela obdarivati raznim povlasticama, osobito 1646. i 1661. slobodom od uvozarine i izvozarine čohe, knjiga i drugih svetih stvari, kao

[1]) Schematismus Provinciae ss. Redemptoris (Spalati, 1909.), str. 9.

što se to može vidjeti na priloženome faksimilu.[1]) Osokoljeni ovim uspjesima i Mlečani i bosanski Franjevci pogju dalje. Godine 1648. ujedinjenim silama navale na Klis, te ga osvoje. Poslije svršenoga rata Foscul, te vojskovogje Zorzi-Scotti i Posedarac izdaju svjedočanstva, kojim obaspu bosanske Franjevce pohvalama radi njihove heroičnosti u ratu za Boga, dom i narod.[2]) — Iste se godine, kada je povraćen Klis s okolicom u katoličke ruke, svrši u Njemačkoj tridesetgodišnji rat. Ako i jest ovim ratom hapsburška kuća bila istrošena, bosanski su se Franjevci ipak nadali, da će ona iza westfalskoga mira do skora svoje oružje posvetiti oslobogjenju Bosne, Hercegovine i Slavonije, te onoga dijela Dalmacije, što je još bio pod osmanlijskom vlašću. Ovu im megjutim nadu oduze sam Ferdinand III. On bo sit ratovanja sklopi 1649. sa sultanom mir na 20 godina.[3]) Radi toga bosanski Franjevci, ostavljeni sa svojim narodom samim sebi, počmu ponovno upirati oči u mletačkoga lava.

I uistinu 1652. Foscula nalazimo i opet u Dalmaciji, gdje opsjeda Zadvarje. Njemu u pomoć priteku fra Grgo Liović i fra Stjepan Loveta. Loveta s ustašama dočeka Osmanlije, koji su iz Imotskoga hrlili Zadvarjanima u pomoć, srazi se s njima i prisili ih na uzmak, Liović megjutim prodre u grad i osvoji ga.[4])

Uspjesi, što ih je do sada s bosanskim Franjevcima u Dalmaciji postigao mletački lav, bili su i po priznanju same mletačke vlade sjajni. Njima su se veselila i braća s ove strane Dinarskih Alpa. Megjutim braći s ove strane Dinarskih Alpa zasja nova nada slobode i to od dinastije, koju su oni tamo još od 1527. zakonitom baštinicom Bosne smatrali — od hapsbur-

[1]) Izvornik se ovoga faksimila nalazi u franjev. samostanu u Kr. Sutjesci. Pisan je na debeloj pergameni. S dolnje je strane nešto oštećen, radi čega mu i pečat fali. Pečat će mu po svoj prilici biti ona olovna medalja, što se je našla u Kr. Sutjesci. Kroz nju je provučena prosta kanafa. Na prvoj strani sv. Marko okrenuo se je duždu, poviš čije se glave u naokolo medalje čita „D O“, a ispred očiju ozgor dolje: „D V X“. Izmegju njih je palica, koju sv. Marko drži desnom, a duždu lijevom rukom. Na drugoj strani ispod dvijuh zvijezda. čita se: „DOMINICVS CONTARENO (D)-EI Gra. Dvx (V)ENETIAR.“ Dalje se prije zvijezde raspoznaju samo dva znaka, koja sliče slovima „T“ i „C“.

[2]) Schematismus Provinciae ss. Redemptoris (Spalati, 1909.), str. 9.

[3]) Batinić, Djelovanje Bosanskih Franjevaca, II. str. 122.

[4]) Schematismus Provinciae ss. Redemptoris (Spalati, 1909.), str. 10.

škoga doma. Poslije raznih manjih čarkanja suprot 1649. ugovorenoga dvadesetgodišnjega primirja, srazi se 1663. svjetlo oružje dvoglavoga hapsburškoga orla s oružjem šljedbenika medinskoga proroka i ubere kod sv. Gotharda 1664. najljepše lovore pobjede. Nu kao dosadanje tako se i ova nada brzo utrnu. Iste bo godine, koje se je hapsburško oružje zakitilo lovorima pobjede, sklopi Leopold I. s Osmanlijama novo primirje na novih 20 godina. Isto 1669. učini i Mletačka. Oba su primirja i previše skárila Franjevce bosanske redodržave, nu opet pošljednje mnogo više od prvoga, jer su se u ovome Osmanlijama povratili i oni krajevi, što su ih bosanski Franjevci malo prije skupa s Mletačkom svojom krvlju i s krvlju svoga naroda oslobodili.

Na svu sreću po hapsburšku kuću ni ovo primirje Osmanlije ne opsluže, dapače Osmanlije pod vodstvom Kara-Mustafe[1]) sa silnom vojskom panu 1683. pod bedeme grada Beča i stanu ga 14. srpnja opsijedati. Odvažni ga Guido Staremberg puna gotovo dva mjeseca brani, dok je iz njega nekako uprav na 7 dana prije opsade pobjegao Leopold I. u Linc. Tek na 8. rujna stigne Beču u pomoć Ivan Sobjeski s 90.000 što Poljaka, što Nijemaca. Na 12. rujna otvori se žestoko kreševo megju šljedbenicima Isusa Hrista, u jednoj osobi i Boga i Čovjeka i šljedbenicima medinskoga proroka, a do mala zasja se križ nad potamnjelim polumjesecom. Pobijegjeni su Osmanlije ispod Beča bježali, te su i po samoj Ugarskoj predavali grad za gradom ujedinjenome kršćanstvu.

Dok je dvoglavi hapsburški orao brao po Ugarskoj lovor za lovorom po bojnim poljanama, dotle su bosanski Franjevci organizovavali katolički živalj u Bosni i Hercegovini na ustanak za vjeru i dom. Pa kada su s organizacijom bili prilično gotovi, zaputi se bosanski biskup fra Nikola Ogramić u prosjačkome odijelu, s malo kruha u džepu, pješice preko Petrinje u Hrvatsku, a odatle u Linc, gdje zamoli Leopolda I., da i Bosnu oslobodi od teška zuluma, obećajući mu lijepu pomoć — 30.000 gotovih ustaša, koje je s dva Franjevca digao[2]). Car Leopold usliši biskupa

[1]) Do Beograda je osmanlijsku vojsku predvodio sultan Mehmed IV., a odatle, iza povratka Mehmeda IV. u Jedrene, Kara-Mustafa.

[2]) Biskup je Ogramić dotle bio zagrijan, da je 17. veljače 1686. molio Vjeroplodnicu, da mu dopusti i oružje rabiti. Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 160.

Ogramića, ali pošto ipak nije htio u Bosnu do preko Slavonije, pošalje ga s generalom Lesel-om u Slavoniju. U Slavoniji je Ogramić često poput vojnika pred tvrgjavama stražio, kršćane na ustanak dizao, u logorima kod vojništva svećeničku dužnost vršio, a po vodičevskome župniku fra Andriji Vojnoviću po Bosni svaki pokret pratio. Uz biskupa Ogramića u Slavoniji se još istakoše: fra Marijan Turzo, fra Ivan Pinotić i fra Filip Drljokić, a najviše fra Luka Ibrišimović i fra Augustin Jarić. Fra Luka Ibrišimović, prozvan od naroda „Sokol“, u dogovoru s požeškim katolicima počne snovati o narodnome ustanku. Da ovaj što bolje uspije, iskao je savjet od hrvatskoga bana i cara Leopolda. Pri dogovoru služio se je s nekim Reljom kao poštarom, koji mu je pisma uklopljena u štap raznosio. Megjutim to Osmanlije spaze, s toga Relju nabiju na kolac, a Ibrišimovića držahu punih 7 dana svezana za kolac, te ga istom onda pustiše, kada ga braća ogromnom svotom novca otkupiše. Izbjegav Ibrišimović smrti, pobjegne u Beč, gdje mu car Leopold I. dodijeli četu vojnika. S ovom se četom on vrati u Slavoniju, te ju s ustašama poveća i s Osmanlijama zametne boj, što ga je 7 godina vodio. Ibrišimovića je „alter ego“ bio Jarić, koji je bio vojnički komandant. Ovaj je i druge časnike u vojsci imenovavao, koje je kašnje i sam princip Eugenij Savojski odobrio i potvrdio.[1])

[1]) P. Lucas Ibrissimovich, alias Sokol appellatus, inito cum majoribus, tam Poseganis quam Patriae Incolis consilio, Augustissimum Imperatorem gloriosissimae memoriae Leopoldum I. persaepe secretis baccello inclusis, et per quemdam Christianum Relja dictum expeditis, informavit litteris, de modo aggrediendi propellendique Turcas. Re postea a Turcis deprehensa, dictus Relja impalatus, Pater vero praefatus septem diebus continuis palum gestare coactus erat, donec litro Christianorum fuisset redemptus. Arrepta postea fuga antedictus P. Lucas Viennam petiit; hinc obtentis ab Augustissimo Imperatore copiis, robustiores iisdem adiunxit Patriae filios, armaque in Turcam unitum versa sunt... Porro in septennali pugna ducatum contra Turcas cum quodam militari commendante tenebat praedictus P. Lucas; hunc sequebantur PP. Marianus Turzo, Joannes Pinotich, Philippus Derglokich, et Augustinus Jarich. Hic autem ultimus ob praeclare gesta Commendans expost factus, nonullos Centuriones creavit, qui a Serenissimo Principe Eugenio approbati fuerunt...“ Svjedočanstvo Josafata Wolfganga L. B. de Creiz, što ga je dao 2. kolovoza 1708. Nalazi se u: Csevapovich, Syroptico-Memorialis catalogus, str. 247.—249.

Napokon usred dugoga i intenzivnoga vojevanja i carske vojske i bosanskih Franjevaca[1]) hapsburškome oružju uspije da Osmanlije protjera iz čitave Ugarske i Slavonije, te da još 1688. Ljudevit Badenski prodre i u Bosnu, te opsjedne Bos. Gradišku, Bos. Kostajnicu i Bos. Brod i da u Bos. Brodu stavi most na Savi za prelaz u Bosnu. Pa ako ne prije, a ono se je za sigurno sada austrijskome oružju pridružilo ono 30.000 ustaša, što ih je bosanski biskup fra Nikola Ogramić s dva Franjevca organizovao i 1684. caru Leopoldu I. obećao; jer baš ovoj godini pristaju najviše oni kićeni, ali ne pretjerani retci prof. Smičiklasa, u kojim veli, da se je „tada sav naš narod od Crne gore, pa do Dunava raspalio“ i osjetio „iza vjekova prvi put“, da mu „pucaju stoljetne verige sa tijela“. Usporedo s hapsburškim oružjem napredovali su u Dalmaciji tamo od 1684. i Mlečani. Pa pošto su i sami bili kršćani, te prema sklopljenome ugovoru s Hapsburgom djelovali, to nije ni njima manjkalo pomoći ni od bosanskih Franjevaca u Dalmaciji, Hercegovini i zapadnoj Bosni, ni od naroda tih krajeva.

Megjutim počeo je ratni polet i u Mlečana i u Hapsburgovaca jenjavati. Uzroci su bili razni, a ponajglavniji ovi: Mlečani su se zadovoljili s Dalmacijom i sa osiguranjem dosadanjih posjeda. Hapsburšku monarhiju donekle u ratu protiv Osmanlija smete Francuska, koja 1688. zapodjene s Nijemcima rat radi Falačke; a donekle i nezadovoljstvo Hrvata, što se osvojene hrvatske zemlje ne pripojiše Hrvatskoj.[2]) I tako su svi daljnji pokusi, pa i proglas Leopolda I., kojim 1690. pozivlje sve narode: Albanije, Srbije, Mizije, Bugarske, Silistrije, Macedonije, Raše, da se dignu za svoju domovinu i za svoj spas, ostanu bez uspjeha.

---

[1]) Bosanski se ljetopisci: Lašvanin i Benić u svojim ljetopisima potanje bave opisima ovih vojna, osobito Benić, koji u svome „Protocollum Conventus Sutiscae“ megju inim o zauzeću Osijeka piše: „Osiek grad Turczi ostavishe i nashiga Hrvati uzeshe“.

[2]) Hrvatski sabor nakon svih uzaludnih pokusa, da se osvojene hrvatske zemlje pripoje opet Hrvatskoj, stvara 1695. slijedeći zaključak: „Mi smo s našim vlastitim oružjem ove krajeve opet predobili, mi smo ih uščuvali, naša vojska izvela je većinu onoga naroda iz Bosne pod kršćansku vlast, mi smo onaj narod i kruhom prehranili, da opet u Tursku ne pribjegne. Ove su zemlje od uvijek spadale . . . pod kraljevstvo naše“. Philadelphus Philalethes, Politika bosanskih i hercegovačkih Franjevaca, str. 45.—46.

S toga počnu i Hapsburgovci i Mlečani snovati samo o tome, kako će osvojene krajeve i od Osmanlija očišćene čim bolje napučiti. Da to postignu, odluče Bosnu i Hercegovinu, iz kojih su se i onako za vrijeme rata silni katolici iselili, obzirom na katolički elemenat sasvim raseliti. Još 1687., ili kako naš Lašvanin hoće 1689.[1]) zaleti se iz Dalmacije serdar Stojan Janković čak do Rame, te sa sobom povede s 36 ramskih Franjevaca više obitelji. Ovaj se je broj sa slijedećim zalijećanjem i iseljivanjem u Dalmaciji na toliko uzmnožao, da su mogli bosanski Franjevci 1706. mletačkome duždu pisati, da su mu u razna vremena do 5000 porodica u zemlju doveli.[2]) Još se je više iz Bosne narod selio u Slavoniju. Već 1886. svjedoče vrhovni slavonski kapetan Ivan Sekula i vojvoda Ivan Omerbašić, da su iz Bosne u Slavoniju izveli i to: fra Andrija Dubočak iz Dubočca 2.700, fra Mijo Veličanin iz Velike 2.300, fra Ivo Seoničanin iz Majevca 1.500, fra Ilija Dubočak, fra Jozo Rančanin i fra Šimo Modričanin 6.500, fra Juro Zgoščanin iz Seočanica i Zablaća 4.500, a fra Juro Turbić iz Kozmadanja 5.300 katoličkih duša. Ovo je svjedočanstvo i fra Nikola Ogramić bosanski biskup 22. siječnja 1700. potvrdio,[3]) a fra Andrija Šipračić ili Dubočak 1696. piše u Rim, da se je s Franjevcima preko 100.000 katolika iz Bosne iselilo i nastanilo u Slavoniji.[4]) Pa buduć su iseljenici raznosili glasove, da bi se još na tisuće katoličkoga naroda iz Bosne iselilo u Slavoniju, da snuje pad Osmanlija, to princip Eugenij Savojski, nakon sretne pobjede kod Zente, prigje 1697. Savu i puškarajući krene dolinom Bosne do Sarajeva.[5]) Došavši u Sarajevo, upali ga sa četiri strane, a tada s Franjevcima i sa silnim narodom krene iz Bosne u hapsburške zemlje, kojim nastani opustošenu Slavoniju i Ugarsku.

---

[1]) Lašvaninov ljetopis u Lijevnu.

[2]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 165.—166.

[3]) Svjedočanstvo i potvrda u: Csevapovich, Synoptico-Memorialis catalogus, 264.—265.

[4]) Batinić Djelovanje Franjevaca, II. str. 176.

[5]) Da su se Franjevci i ovom prigodom za svoj narod i sjaj hapsburškoga oružja istakli, svjedoči 15. rujna 1708. brodski komandant Ernest Herbestein. Vidi svjedočanstvo u: Philadelphus Jelenež, Jura specialia quoad beneficia parochialia Provinciae Bosnensium, str. 50.

Dvije godine iza prolaza principa Eugenija Bosnom sklope Hapsburgovci i Mlečani s jedne strane, a Osmanlije s druge u Karlovcu mir, polag koga Slavonija i Ugarska zapade hapsburški dom, Dalmacija Mlečane, a Bosna i Hercegovina ostanu i dalje pod osmanlijskim igom. Količina katolištva iza karlovačkoga mira — iza 1699. ostane na najnižemu broju. Njemu je Franjevac i dalje ostao sve i sva, samo što se je bio i ovih broj u Bosni i Hercegovini vrlo smanjio — još 1692. spao na cigloga 31 Franjevca, od kojih je opet bilo 5 lajka.[1]) Njihovo je stanje bilo vrlo žalosno, mnogo žalosnije, nego li prije 1683. Svaki su dan nosili u ustima smrt, svaki čas očekivali, kada će ih pozvati na vješala, a na ustanke više kroz cijeli daljnji dio ove epohe nijesu ni mislili. Na opustjela mjesta iza iseljenja katolika, u koliko ova ne zaposjedoše iz Slavonije, Ugarske i Dalmacije prognani muslimani, počnu naseljivati grkoistočnjaci iz Srbije, Rumunjske, Bugarske, Macedonije i Crne Gore, koji se do polovice XVIII. stoljeća u toliko uzmnože, da ih je već tada, kako Laštrić Farllati-ja izvješćuje, bivalo dvaput koliko katolika i da su katolištvu postali puno pogibeljniji od istih muslimana.[2])

Ova se pogibelj za i iza bečkoga rata pojavi ponovno u religioznome i socijalnome fenomenu — u nastojanju grkoistočnih patrijarha i vladika, da bosanske katolike i bosanske Franjevce prevedu na shizmu, te skuče pod svoju vlast i pod svoje danjke. Već 1692. nalazimo u tome poslu ipećkoga patrijarha u Bosni. Franjevci, ako ih je ovih godina i bilo u Bosni i Hercegovini vrlo malo, opru se patrijarhi, a on se praznih šaka povrati u Ipek. Megjutim koncem iste godine ponovno se vrati u Bosnu i poče još upornije ko li od Franjevaca, to li od katolika iskati danjke. Franjevcima ni ovaj put ne preostane drugo, do da se opet zapute u Carigrad, te potraže nove fermane, koji će ih od bezobraznih grkoistočnih napadaja štititi. Franjevcima ovaj put u pomoć priteku Filip Brnjaković, čija je obitelj zbog zasluga za katoličku vjeru od hapsburške vlade i barunstvo dobila, te Dubrovčani: Franjo Ricciardi i Ivan Benigni. Ricciardi i Benigni orišu sv. Stolici pogibelj, u kojoj se tada nalažahu bosanski i Franjevci i katolici, a ova preko francuskoga poslanika stvar u toliko unaprijedi, da su joj franjevački poslanici 26. svibnja 1693. iz Jedrene mogli javiti, da su pomoću francuskoga poslanika u Carigradu dobili ne samo fermane proti Grcima, nego i oprost od uvozarine, te dozvolu za popravak jedne stare crkve.[1]) Pa kao da sve to nije ništa prudilo, 1697. ipećki patrijarha i opet dolazi u Bosnu i počima, kao što Margitić u svome ljetopisu bilježi, ponovno stare pokuse. Megjutim ovaj put bosanskim Franjevcima nije bilo nužde ići u Carigrad, jer je tada nad bosanskim pašalukom vladao pravedni i odvažni Mehmed-paša. On bo, proučiv u Sarajevu i franjevačke i patrijarške fermane, proglasi, da su Franjevci i katolici druge vjere, te da se fermani ipećkoga patrijarhe na njih nipošto ne odnose. S toga i pjeva domaći ljetopisac:

„Bre u zdraviu Mehmed-paše,
Kriva suda ne bijaše.“[2])

Od presude Mehmed-paše, pa sve do 1760. Franjevci su i katolici u Bosni i Hercegovini bili mirni barem od većih bezobraznih napadaja grkoistočnih patrijarha i vladika, te su se više nego li igda posvećivali duhovnome i socijalnome unapregjenju katoličkoga elementa. Megjutim ovaj mir 1760. i opet pomuti ipećki patrijarha s još žešćim nasrtajem na bosanske Franjevce i katolike. Franjevci se i opet zauzmu za svoj red i za katoličku Crkvu. Savremeni pisac fra Bonaventura Benić, koji je u ovoj borbi bio i sam zastupnik bosanskih Franjevaca i katolika, potanko opisuje ovu borbu.[3]) Pa pošto ovaj opis puno rasvjetljuje onodobne socijalne i političke prilike, to ga ovdje u nešto kraćemu izvatku i prenosimo: Ipećki patrijarha i kosovski metropolita, koji je skoro veli Benić, postao sarajevski vladika, dogju oko polovice svibnja s velikom pompom u pratnji grkoistočnjaka i janjičara, koji su mu za stražu dani, u Sarajevo, gdje su ostali do početka kolovoza. Dok je tu boravio, čulo se je od sarajevskoga paroha i

[1]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 172.

[2]) „Plerumque cahtolici promiscue domos habent cum Turcis et schismaticis Graeci ritus, et quidem hos infestiores hostes toleramus, quam Turcas ipsos. Nunquam enim nobis non insidiantur, quo nos suae jurisdictioni subjiciant, sunt autem in hac patria numero et opibus majores catholicis duplo.“ Farllati Illyrici sacri tom. IV., str. 87.

[1]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, II. str. 172.—173.

[2]) Vidi čitavu parnicu potanko opjevanu u Lašvaninovu ljetopisu u Lijevnu, gdje se pripovijeda, kako su i isti židovi i muslimani pravednim katolicima simpatizirali.

[3]) Benić, Protocollum Conventus Sutiscae.

katolika, kako se je patrijarha s metropolitom potajno grkoistočnjacima hvalio: „Mi imamo pri ruci najnoviju diplomu vladajućega sultana, u kojoj nam se obilno dopušća, da ove šokce ili mrcojede — mrcinjake[1]) s njihovim biskupom i samostanima podjarmimo našemu grčkome obredu; dapače i stalnu taksu novaca od pojedinoga godimice za našu potporu išćemo; kuće ćemo njihove poslije polag sila pojedinih kao i samostane po našoj volji procijeniti“.[2]) Ovo što su patrijarha i metropolita tajno govorili, poslije se je brzo propovijedalo javno po cijeloj Bosni. Grkoistočnjaci su katolike ismijehavali, javno im govoreći: „Vidjet ćete vi šokci, čiji je obred i crkva prava... od sada, od sada će vam naši kalugjeri a ne vaši redovnici biti učitelji, od kojih ćete jasno čuti, šta vam je za spas duše znati.“ Mi pak — veli ljetopisac, čuvši takova šta, vrlo smo se strašili, jer je neprijatelj bio vrlo jak; ipak biskup i mi misijonari naredimo kršćanskome puku vruće molitve, te post s ispovijedima, postaviv i baciv svu misao na Boga.“ Početkom kolovoza dobije — možda po zdogovoru — od paše bujruntiju — pozivnicu, da dogje u Travnik. Patrijarha nije mogao odmah ići, jer je imao bolest sličnu kapi. Kada ga je od ove izliječio jedan katolik — a medico latino — krenuo je s pratnjom u Travnik. Prvu je noć prenoćio u polju Blažnić, odakle je po jednome muslimanu poslao vlastoručno pismo[3]) bez ikakova izvana naslova u Fojnicu. U pismu je, veli Benić, u glavnome napisano ovo: „Preoslavni i preočasni brate nochasmo prenochili u Blaxnichu, a Sutrachemo u Bilalovczu.“ Ljetopisac zaključuje, da je pismo pisano biskupu, od koga se je kao i od redovnika nadao, da će mu izaći u susret, priznati ga za starješinu i iskazati mu počast, nu toga nije niko učinio. Kada je došao u Travnik u pašin dvor, dijelio je razne darove, a onda

[1]) Mrcinjaci, jer jedu i ono, čemu krv nije pušćana — nije priklano.

[2]) „Nos habenus prae manibus recentissimum diploma Sultani Regnantis, in quo ample nobis conceditur, ut hos Shokaczones, seu Sufocovoras (vulgo marczojede, sive marczignake) eorum cum Eppo, atque Monasteriis nostro ritui Grecaniaco Subigamus: imo, et certas taxas pecuniarias ab unoquoque eorum annuatim nostrum in Subsidium exigamus domos vero illorum postea juxta uniuscujusque Capacitatem taxabimus sicut et Coñtus nostrum ad arbitrium.“ Benić, Protocollum Conventus Sutiscae.

[3]) „Sarbliensi seu vulgari caractere conscriptum“.

je pružio paši spomenicu, da pozove sve starješine franjevačkih samostana, jer ima s njima kod paše nešto raspravljati. Paša i ćaja-beg, pošto su bili prema Franjevcima dobrohotni, ne htjednu ih pozvati po službenim slugama, nego ih obavijeste i pozovu po jednome katoliku.

Franjevački se je definitorij tada bio sabrao u Fojnici, da bira na mjesto umrloga novoga gvardijana za taj samostan. Kada su primili poruku, odluče, da biskup i redodržavnik ne idu, nego 2 gvardijana, te aktualni definitor fra Franjo Bogdanović i fra Petar Fojničanin, isluženi misijonar, Benić i fra F. Oćevac. Gvardijani i Oćevac bili su u habitu, a ostali u civilu, da bi 3 pošljednja bili na pohatu, ako se tri gornja (s habitima) sekvestriraju. Čim je Laštrić primio i proučio odluku definitorija, pogje po noći u Travnik, kamo stigne na 2 sata iz Sutjeske prije od onih iz Fojnice. U Travniku se braća opet, učiniv vijeće, porazgovore, a onda po ćaje-bega sluzi jave, da su došli. Kada im je paša dozvolio ulaz, fra Filip Oćevac i novoizabrani fojnički gvardijan unigju mu. Kada su svršavali posao, radi koga su došli, čuli su: „Ako hoćete pobijediti u parnici, prije saspite u kraljevsku blagajnu 20 kesa novaca!“ — što iznosi 2600 mletačkih dukata. Ovi se od paše ostaloj braći vrate i jave im, te dugo se dogovarajući, odluče paši ponuditi 3 dara: 1. 3 kese novaca, 2. ključe od samostana i 3. svoje glave. Kada su zato ćaja-beg i paša saznali, pozovu Oćevca k sebi. Oćevac je dugo pregovarao, na koncu mu paša rekao: „Ili dukate na srijedu, ili će patrijarha pobijediti.“ Tada Oćevac rekne: „Već jasno vidim, da patrijarha najslužbenije radi i da nas sasvim hoće iz ovoga slavnoga carstva da istjera; kunem se pak Bogom pravim, da to neće bez znanja slavnoga sultana nigda dobiti.“ Paša mu prijeteći rekne: „Idi, idi!“ Oćevac izagje i vidjevši Franjevci, da im je ili dati što paša išće ili, ostaviv domovinu, pobjeći ili se grčkome obredu podjarmiti, obećaju paši i ćaja-begu, da će im dati, bez čega ne mogu pobijediti, jer im je patrijarha više obećavao. Kada smo ovo obećali, patrijarha i metropolita radi prijašnjih 9 kesa duga budu metnuti u zatvor. Kada je svijet saznao, da su oni u zatvoru, a ne poznajući ugovora fratara i paše, razglase, da su fratri na sudu pobijedili i s toga da je patrijarha i metropolita zatvoren.

Dne 13. kolovoza paša i ćaja-beg sazovu kadije, počnu parnicu, na koju pozovu patrijarhu, metropolitu i nas. Patrijarha

dogje s fermanom, u kome mu sultan daje dozvolu, da katolike i Franjevce podjarmi. Iza toga budu čitane franjev. povlastice — osobito hattišerif dat od Fatih-Mehmeda na Milodraževu. Iza toga bude upitan patrijarha i metropolit, šta traže oni; a oni odgovore, da im se Franjevci i katolici pokore, kao što i sultan u fermanu veli. Onda se upitaju Franjevci: čim se vi branite? Oćevac odgovori: „Odavno — ima već 300 godina, od kako je prejasni sultan Mehmed ovu Bosnu sebi osvojio, a mi nikad s Grcima nijesmo imali ništa zajedničkoga, jer smo drugoga obreda mi, a drugoga oni, kao što se jasno vidi iz toga „hattišerifa" i drugih dokumenata i diploma" od sultana nama — dobrovoljno podijeljenih. Od toga pak doba, pa sve do sada uvijek smo imali slobodan kult latinskim obredom, dapače ponizno molimo današnjega sultana Mustafu, a Vašu pravednu pravdu, da i u buduće u istome stanju i u istoj slobodi obreda ostanemo. Kao što su naši protivnici, da taj ferman dobiju, išli prejasnome sultanu i mi ćemo tamo ići, da mu naše razloge pokažemo." Čim su ovo kadije čuli, odmah u glavnom ovako presude: „Patrijarha i metropolita nemaju nikakova prava nad vama fratrima i sekularima rimokatolicima niti mogu ni moraju ikakav danak ili išto drugo od vas tražiti, jer bo ferman ne može biti nad „hattišerifom[1])", niti se smiju u prejasnom našem carstvu nove stvari i načini uvoditi, koji poragjaju zbrku vjera" i t. d. Tako se svrši i ova po Franjevce i bosanske katolike preznamenita parnica, koju dok su Franjevci dobili, platili su paši 1036 mletačkih dukata ili 4428 groša. Ovo su tri samostana skupa platili tako, da je sutješki samostan zapalo 1376 groša, što su kroz 20 dana morali platiti i platili. I tako su bosanski Franjevci kao u prijašnjim nasrtajima tako i u ovome i svoj red i svoj narod uz velike žrtve oslobodili od teških nasrtaja grkoistočnih vladika.

Žalibože ni poslije ove, po grkoistočne vladike sramotno svršene parnice, grkoistočni patrijarhe ne prestaše svakom prigodom, a osobito 1778. i 1779.[2]) bosanskim katolicima i njihovim

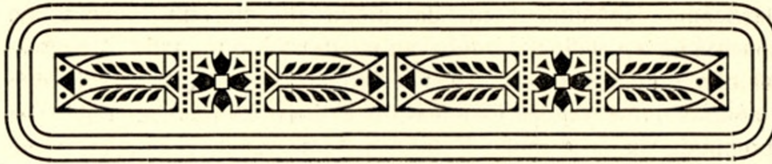
[1]) Hattišerif je motu proprio, a ferman na molbu.

[2]) Ove je godine hercegovački metropolit tužio katoličke župnike kotara trebinjskoga, blagajskoga, mostarskoga, ljubuškoga, duvanjskoga i ljubinjskoga, što mu uskraćuju danjke. Sud pozove na odgovornost sutješkoga, fojničkoga i kreševskoga gvardijana, koji dok spomenute župnike obrane, plate 1300 talira. Sravni Batinića, Djelovanje Franjevaca, III. str. 146.

vogjama — Franjevcima nametati svoje omraženo suverenstvo. Bosanski Franjevci, da i sebe i svoj narod za vazda oslobode od spomenutih nepravednih nasrtaja, izašalju u Beč svoja dva poslanika: fra Franju Gracića i fra Juru Zlokovića, davši im upute, da tu s pomoću Papinoga nuncija i bečkoga carskoga dvora dobiju iz Carigrada potvrdu raznih povlastica, a osobito onih, koje su se odnosile na neodvisnost katolika od grkoistočnih vladika. Izaslanici su bosanskih Franjevaca punih 5 mjeseci obijali bečke pragove za dobro svoje vjere i svoga naroda, ali badava. Napokon čitavu stvar pridaju u ruke Papinome nunciju Garampiju i vrate se kući. Papin nuncij Garampi, ne dobiv utješljivih nada ni kod same Marije Terezije, čitavu stvar prijavi sv. Stolici, koja osobito kod francuske vlade sve poradi, da Porta bosanskim Franjevcima ponovno dosudi neodvisnost od grkoistočnih vladika. Napokon uz pomoć francuskih i engleskih poslanika austrijskome poslaniku Herbertu uspije, da od carigradske Porte isposluje povoljan ferman. „Opisat se neda veselje — veli naš Batinić — koje zavlada cijelom Bosnom radi ovoga fermana; Herbert bude imenovan dobrotvorom reda a vladi bečkoj i sv. stolici zahvaljeno je bilo posebnim pismom."[1]) I tako bosanski Franjevci ovu epohu svršuju u žilavoj borbi proti nepravednih i teških nasrtaja grkoistočnih patrijarha i vladika — nasrtaja, koje i sami trijezni grkoistočni pisci osugjuju. „Takav postupak naših vladika i patrijarka — veli grkoistočni historičar Ruvarac — nikako se neda pravdati. Koje čudo, da se Franjevci prikazuju kao najoštriji protivnici svoje rogjene pravoslavne braće u spisima svojim. Koje čudo, da ih u tolikim svojim pobožnim spisima, koliko je meni poznato, nikada niti braćom u Hristu ne zovu, već uvijek gotovo porugljivo „Šismatici". Turčin je brat sasvim nesrodan Arapinu, a nebrat mnogo bližem Madžaru. Duh . . . učinio je, da je srpski pop prije smatrao za svoga brata Grka, nego li fratra, a fratar valjda ragje vigjao Talijana kao brata, nego li rogjena brata Srbina. Duh . . . rodio je „Šokce" i „Vlahe" kao dva naroda."[2])

[1]) Sravni Batinića, Djelovanje Franjevaca, III. str. 146.—148.

[2]) Phil. Philalethes, Politika Bos. i Herc. Franjevaca, str. 57.—58.

§. 4.

ŠKOLE.

S padom bosanskoga kraljevstva nastaju za katoličke škole u bosanskoj redodržavi u opće, a u Bosni i Hercegovini napose teške okolnosti. Osmanlije, da Bosnu čim prije pomuslimane, kao što zabranjivaše graditi crkve i samostane, tako se isto protiviše i uzdržavanju katoličkih škola. Pa ipak suprot svemu tome bosanski Franjevci, kao što sasvim ne napustiše svojih crkava i samostana, nego ih gradiše, kako mogoše, isto tako prema mogućnosti uzdržavaše i škole. Vrste su pak škola u ovoj epohi bile iste, koje su bile i u prvoj — osnovne, humaniorne i visoke.

I. Osnovne škole. Osnovne škole još fra Franjo Baličević spominje. On u svome izvješću, što ga je 1591. sv. Stolici podastro, veli, da bosansko kraljevstvo broji 13 samostana, a u samostanima da braća drže i škole, te da podučavaju: čitati, pisati i malo slovnice, te kršćanski nauk u latinskome i slavenskome jeziku.[1]) U isto je vrijeme, kada je biskup Baličević pisao ove za nas zlatne retke, u Bosni vladao Hasan paša. Hasan je za svojega pašovanja u Bosni ne samo svoju stolicu prenio iz Sarajeva u Banjaluku, Bihać osvojio, te tu kršćanstvo iskorjenio, nego je i sve kršćanske institucije dokidao, pa čini se, da ni školama nije praštao. S toga čim je 1593.—1594. Gazi Hasan-pašu zamijenio Ajaspaša-Zade Mustafa, stupe pred njega bosanski Franjevci, te megju inim po-

[1]) „In questi 13 monasterii si tiene dall' istezzi frati la schola, et si insegna leggere et scrivere et un poco gramatica et la doctrina christiana in latino et in lingua slava . . ." Dr. Hodinka, Tanulmányok a Bosnyák-Djakovári püspökség történetéből, str. 111.

vlasticama isposluju i tu, da mogu po starome običaju po samostanima i selima podučavati mladež[1]), što im 1609. i muhursahibija iz Budima dopusti.[2]) U koliko je ova dozvola provagjana, vidi se već iz toga, što fra Franjo Varadinac još 1679. spominje, da su Franjevci u Srebrenici, Kreševu i Gradovrhu s teškom mukom uzdržavali po 10 djece i njih podučavali.[3]) I tako su bosanski Franjevci i do oslobogjenja Slavonije i Dalmacije, prem im je nad glavom vazda Damoklov mač visio, katoličku mladež podučavali ne samo u kršćanskome nauku, nego i u knjizi. A s kojim su uspjehom bosanski Franjevci držali još tada škole, najbolje se vidi iz pisma bosanskoga redodržavnika fra Ante Gabeljaka, što ga je 6. veljače 1685. upravio Vjeroplodnici protiv osvada zadarskoga nadbiskupa. U ovome pismu fra Anto veli, da u Bosni ima više žena i čobana, koji znaju čitati i pisati, što će se jedva naći u zadarskoj nadbiskupiji. Ako je dakle u Bosni još 1685. bilo čobana i žena, koje su znale čitati, to je još više bilo pismenih muževa, a svi su bez sumnje svoju nauku crpili u „ujačkim ćelijama".

Kada su se nakon karlovačkoga mira — 1699. Slavonija, Ugarska i Dalmacija, osmanlijskoga iga oslobodile, onda su tamo i osnovne škole počele novim životom cvasti. S braćom u slobodnim zemljama, rekao bih, natjecala su se i braća u Bosni; jer fra Ivan Krstitelj de Vietri ne nalazi samo 1708. više osnovnih škola kod bosanskih Franjevaca u Dalmaciji, Slavoniji i Ugarskoj, nego i u istoj Bosni. De Vietri poimenice spominje škole u samostanima u Kreševu, Sutjesci, Fojnici, a da ih je

[1]) Dozvola se nalazi u fojničkome arhivu, svez. I.

[2]) Dozvola u fojničkome arhivu, svez. II.

[3]) O Srebrenici Varadinac pišući veli: „Hic Conventus B. V. Mariae Sacratus, atque antiquitus, a pientissimo quodam Rege Bosnensi, Argentinae constructus primus olim caeterorum fuit, atque huis Provinciae Sanctae nomen dedit (et hoc facta divisione a Bosna Croatia) una dicta fuit Bosna Argentina, illa sub imperio Romano, Bosna Croatica; in praesentiarum vero Argentinensibus christianis, ob Turcarum insolentias alio profectis, novissimis anumerari possit, cum 20 tantum Fratres in Conventu et extra in Parochiis continet, 10 pueros, 3 servos minus plus alit Conventus ex pueris fiunt Religiosi, docentur a Fratribus, vix eos alere valeant." O Kreševu megju inim piše: „. . . Monasterium D. Catharinae sacrum, in quo nunc 40 Fratrum de Familia in Parochiis, et in Conventu sustentantur cum saecularibus 10 pueris, et 4 famuli commorantur," a o Gradovrhu, da su u njemu „40 Fratres, 10 pueri, 6 famuli."

bilo i na većim barem župama, gdje su bili župnički stanovi i crkve, svjedoči nam isti de Vietri na kraju svoga izvješća, gdje veli, da redovnici bosanske redodržave ne nastoje samo, da propovijedaju i obraćaju, nego da „drže po svim župama i samostanima“ i gramatičke škole.[1])“

Iz ovih su se osnovnih škola odličniji mladići sve do 1757. probirali, te koji su imali volje za red, odmah se poučavali u humaniornim naukama. S toga naša redodržava kroz čitavu ovu epohu i obiluje i učevnim i dobrim muževima, kao što su bili: Divković, Posilović, Ančić, Benić, Laštrić i t. d.

Iza 1757., kada je bosanska redodržava spala na samu Bosnu i Hercegovinu, te se ograničila na cigla 3 samostana: sutješki, kreševski i fojnički, te na nekoliko samo osoba, Franjevci u Bosni i Hercegovini jedva dospijevaju, da vode duhovnu pastvu i podučavaju u svoja 3 samostana samo onu mladež, koja će se posvetiti redu. Za drugu niti su imali kada, niti su ih imali gdje podučavati. S toga pod godinom 1769, i piše Farllati: U Bosni su samo tri samostana: sutješki, kreševski i fojnički. „U ovim su škole i humaniorni nauci za odgoj mladića, koji će se obući u habit... jer izvana niti ima škola niti književnika“.[2])

II. Humaniorne škole. Kao što su do 1757. okolnosti u bosanskoj redodržavi bile povoljnije za osnovne škole, tako su isto bile ugodnije i za humaniorne. Iz početka su osmanlijske vlade u redodržavi Bosne Srebrene humaniorne nauke po svoj prilici bile s osnovnim školama. Već Baličević 1591. u svome izvješću govori, da u svim samostanima opstoje škole, u kojima se ne uče samo osnovne nauke: čitati i pisati, nego nešto i više — gramatika i kršćanski nauk u latinskome i slavenskome jeziku.[3]) Kašnje su se humaniorne škole u većim samostanima centralizirale. Od centraliziranih humaniornih škola još 1640. isticaše se velička gimnazija, koja je brojila oko 40 gimnazijalaca, a u njoj

[1]) „Nota che i Religiosi in questi Conventi non solo attendono a predicare e convertire i Scismatici ed heretici, alla via di Dio ma inoltre, tengono le scuole di grammatica in ogni Parochiae e Convento, che i giovani si ritrovano bene avezzati nelle virtù e timor di Dio.“ Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti, str. 21.—22.

[2]) Farllati, Illyrici sacri tom. IV., str. 86.—87

[3]) Dr. Hodinka, Tanulmanyok a Bosnyák-Djakovári püspökség történetéből, str. 111.

je uz ine podučavao i fra Ivan Mihaljević, učen, okretan i pobožan muž.[1]) Uz veličku gimnaziju cvate 1650. gimnazija i u Našicama, a u obima su bosanski Franjevci uzdržavali do 50 gimnazijalaca, provigjajući ih ne samo s profesorima, nego i s hranom i odijelom.[2]) Nema sumnje, da su se uz ove gimnazije i drugdje druge držale, osobito za one, koji su se već obukli u redovničko[3]) odijelo, premda se je i iz gornjih velik dio mladića posvećivao jedino franjevačkome redu, jer u drugu svrhu toliko učiti nije se u ta nesrećna vremena ni isplaćivalo.

Kada su Ugarska, Slavonija i Dalmacija sa sebe stresle osmanlijski ig, počeli su se odgoju svoje mladeži još više posvećivati. Pa da za tim ni Bosna ne zaostane, izda 19. siječnja 1708. franjevačko starješinstvo Bosne Srebrene slijedeći dekret: „Megju ostalim je časni definitorij na veći ures i dobro ove redodržave odredio, da se gramatička škola ustanovi u Našicama, koju će pohagjati svi mladići, koji žele primiti habit ko li s ove strane Save, pod preblagom i preugodnom cesarovom upravom, to li Prekosavci, koji stanuju pod turskim jarmom u Bosni.“[4])

[1]) „Hoc ano florebat gymnasium conventus Velicensis in Slavonia magistro P. Joanne Mihailović a Pozega, viro erudito, pio et rerum gerendarum dexteritate claro, qui dein ad sedem Pizrensem postulatus fuit, alumni 40.“ Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 37.

[2]) „Et hora vorrebbe fare l' instesso de conventi di Vellica e di Nasizza nel distritto di Diacovo ne' quali oltre al novizziato et allo studio vi sono seminarii per la gioventù catholica circa 50 alunni, a quali si da vitto e vestito e s' insegnano le scienze e dotrina christiana.“ Theiner, Monumenta Slavor. Merid., II. 135.—136.

[3]) Na kapitulu Bosne Srebrene bude 1699. zaključeno: „Quod Conventus seu Loca Noviciatus de cetero non possint esse plures quam quatuor, et fuerunt destinati pro plaga Hungariae Conventus S. Antonii Nassiczarum, et S. Augustini Velicae; et pro plaga Dalmatiae: Conventus Zaostrock et Wisovatz . . . et ad hoc ut Clerici Professi studiis Gramaticae et Philosophiae Vacare possint, decrevit etiam, quod Conventus Bachiensis in Hungaria, et Conventus Makarskae in Dalmatia sint destinati pro Clericis, qui Grammaticam adiscere necesse habent...“ Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli, et Congr. Actus etc. u franjev. samostanu u Budimu.

[4]) „Inter cetera Venerabile Deffinitorium pro majori decore et bono hujus Provinciae Scholam Grammaticae in Conventu S. Antonii Nassiczae instituendam esse decrevit; ad quam omnes juvenes Habitum recipere cupientes, tam ex hac parte Savi sub clementissimo et svavissimo Imperio Caesareo, quam Transavani sub jugo Turcico in Bosnia morantes concur-

Ovim se je dekretom najviše providila Bosna i Hercegovina, koje ako i jesu i dalje imale svoja učilišta,[1]) nijesu ipak poput Slavonije, Ugarske i Dalmacije mogle uzdržavati sistematičnih gimnazija. Za to je dobro znalo i vrhovno starješinstvo reda, te je spomenuti dekret još iste godine potvrdilo i pod sv. posluhom naredilo, da spomenuti dekret ostane čvrst.[2])

Nema sumnje, da se je gore spomenuti dekret opsluživao sve dotle, dok se bosanska redodržava nije ograničila na prirodne granice Bosne i Hercegovine. Ali kada se je 1735. od bosanske redodržave otcijepila Dalmacija, a 1757. Ugarska i Slavonija, onda su se u trošna 3 bosanska samostana: fojnički, sutješki i kreševski smjestile uz osnovne i humaniorne škole, te su radi manjka prostora, buduć su tu i novicijati bili, i prve i druge posvetile jedino odgoju kandidata za red.

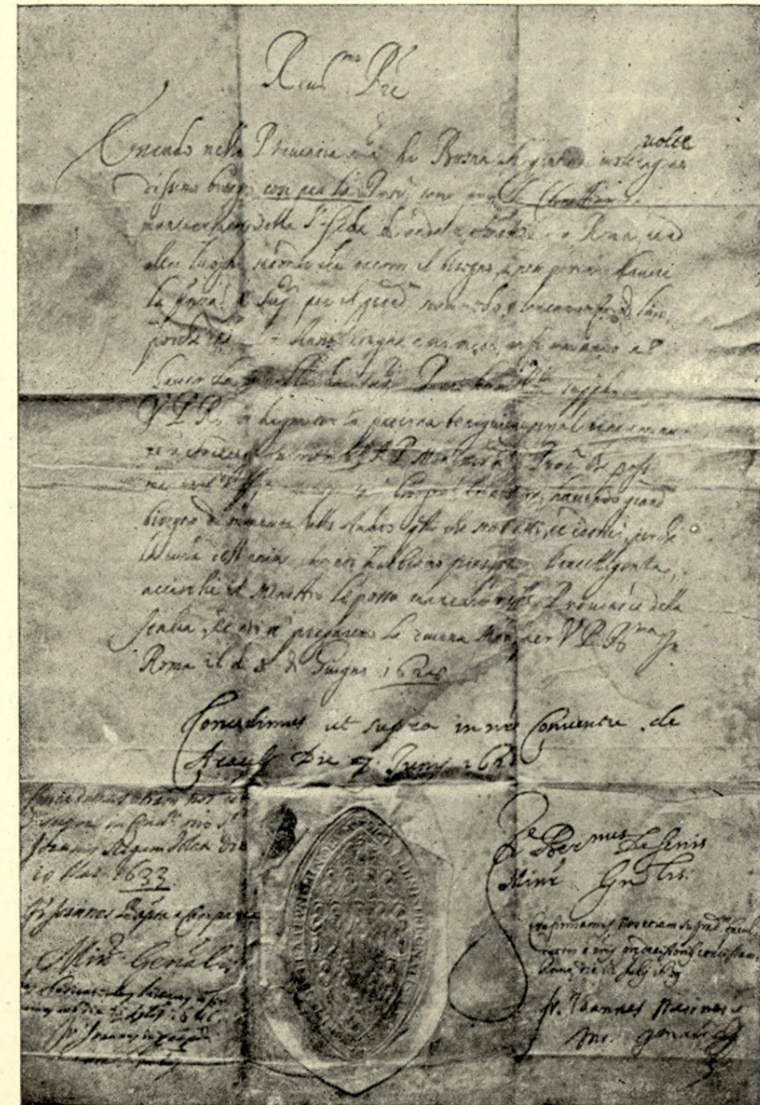
III. Filozofske i teološke škole. Najgorji je za osmanlijske vlade u Bosni bio teren za visoke škole: filozofiju i bogosloviju. Dok se je osmanlijska vlast širila, one su se sve više povlačile u slobodne predjele bosanske redodržave; ali kada je osmanlijska sila zaposjela i zadnji kut bosanske redodržave, onda se i visoke franjevačke škole s površine bosanske redodržave posve gube, te gdje se i spominju u izvorima klerici, kao u Balićevića izvješću,[3]) imaju se razumijevati samo klerici novici i studenti humaniornih nauka. Sva je mladež bosanske redodržave tamo od potpunoga pada bosanske redodržave u osmanlijske ruke, pa do oslobogjenja Dalmacije, Slavonije i Ugarske više škole svršavala izvan svoje redodržave, a osobito u Italiji. Arhiv redodržave Bosne Srebrene u Sarajevu posjeduje

rere, ibique in addiscenda Grammatica et scriptura litterarum se exercendo sub aliquo scientifico et erudito P. Magistro . . . pro sacro Habitu magis instructi comparere possint." Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli et Congr. Actus etc. u franjev. samostanu u Budimu.

[1]) Na kapitulu u Našicama u listopadu odregjuju se „magistri noviciorum" u Velikoj, Makarskoj, Zaostrogu, Šibeniku, Visovcu, Fojnici, Kreševu i Kr. Sutjesci; „lectores morales" u Zaostrogu, Visovcu, Velikoj, Našicama i Fojnici; te „praefecti studiorum" za Bosnu poštov. o. Stjepan Jajčanin, za Dalmaciju poštov. o. Bartol Arbić, a za Ugarsku m. p. o. Marko Bulaić. Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli et Congr. Actus etc. u franjev. samostanu u Budimu.

[2]) Csevapovich, Synoptico-Memorialis catalogus, str. 338.

[3]) Dr. Hodinka, Tanulmanyok a Bosnják-Djakovári püspökség történetéből. str. 103.—114.

General reda dopušća 1628. bos. Franjevcima, da mogu slati poklisare izvan redodržave i mladež na škole u Italiju.

i danas dokumenat od pergamene, u kome 1628. general reda fra Bernardin de Senis bosanskim Franjevcima megju inim dopušća i to, da mogu svoje klerike slati na nauke u Italiju. Ovaj je dokumenat, čiji i faksimil ovdje donosimo, potvrgjivan i 1633., 1639. i 1646. Da su takovu dozvolu bosanski Franjevci i prije 1628. uživali, o tome imamo puno i direktnih i indirektnih dokaza, a ti su u prvome redu ovi, što u Italiji svoje nauke svršava bosanski književnik fra Matija Divković[1]) (1563.—1631.) i kašnj biskup fra Jeronim Lučić[2]) (1575.—1643.); što komisar generala franjevačkoga reda fra Benigno Genovežanin predlaže 1625. sv. Stolici za biskupa 4 člana bosanske redodržave: fra Tomu Ivkovića, fra Nikolu Brajkovića, fra Jeronima Bogoslavića i fra Andriju Kamengragjanina, a ova su sva četvorica svoje visoke škole svršili u Italiji i to: Ivković u Breši, Brajković u Ferari, Bogoslavić u Bolonji, a Kamengragjanin u Perugji[3]); te što se slijedeće godine 1626. bosanskim Franjevcima izričito dopuštaju u Rimu za studente 4 mjesta i to ili u samostanima sv. Bartola de Insula i sv. Petra de Monte Auro ili u kome drugome.[4]) Toliko pohagjanje Talijanske radi škola nije ostalo, a da na Franjevcima Bosne Srebrene nije ostavilo nikakovih utisaka. Ovi se najeminentnije pokazuju u jeziku. U ljetopisima, što potječu ispod pera bosanskih Franjevaca iz ovoga doba, puno je talijanizama. U fojničkome se nalazi: „dećarati“ od „dichiarare,“ „sičili“ od „sigillo“, „pošeš“ od „possesso“ i t. d. Sličnim talijanizmima obiluje i Lašvanin. Amo je pribrojiti i tolika pisma i izvješća u XVI. i XVII. stoljeću baš u talijanskome jeziku u Rim poslana.

Buduć je put u Talijansku bio odviše tegotan i dalek, talijanski zrak mnogoj našoj mladeži škodljiv, a i sami se Talijanci našom mladežju počeli smatrati preopterećenim, to se redodržavništvo Bosne Srebrene počne brinuti, kako će odsele u Italiju slati samo bogoslove, a filozofi da filozofiju, svrše s humaniornim naukama u hapsburškim zemljama. U tu svrhu piše 1626. redodržavništvo Bosne Srebrene s redodržavništvom Bosne-Hrvatske caru Ferdinandu II. i zamoli ga, da im obezbijedi ljubljanski samostan, tako, da se u nj mogne smjestiti 30 filozofa,

[1]) Dr. Šurmin, Povjest književnosti (Zagreb, 1898.) str. 115.
[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 37.
[3]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 374.—375.
[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 378.

koji će se tu usavršivati u humaniornim strukama i u filozofiji. Po nacrtu stavljenu u ovoj molbi, od ovih bi 30 studenata 10 učilo logiku, a ostali druge struke. Svake bi godine u tome institutu po 10 ih svršavalo filozofiju, a odatle bi se onda slali na bogosloviju i to: 2 na generalno araćelitansko učilište u Rimu, 2 u Napulj, 2 u Perugju, 2 u Bolonju, a 2 u Milan.[1]) Da li je ovaj plemeniti pothvat dviju franjevačkih redodržava uspio, ni odakle ne znamo. Po svoj prilici Ferdinand II., zapleten u 30-godišnji rat s protestantima, nije imao kada ni misliti na ovu plemenitu molbu bosanskih i hrvatskih Franjevaca. S toga, dok bezimeni Franjevac 1629. moli sv. Stolicu, da dozvoli u Šibeniku podići filozofski i bogoslovski zavod,[2]) dotle bosanski redodržavnik fra Andrija Kamengragjanin moli 1630. tajnika sv. Zbora, da se u Rimu pobrine za jedno mjesto, gdje bi erdeljski plemić fra Serafin Kun mogao svršiti filozofiju,[3]) a barski nadbiskup iste godine tvrdi, da bosanski Franjevci na trošak sv. Zbora šalju i dalje po 30—40 mladića u talijanske samostane.[4]) I 1651. general reda fra Petar Manero ovlašćuje bosanske Franjevce, da mogu svoje „klerike“ slati u Italiju,[5]) a o šiljanju u Ljubljanu ili o podignuću filozofskih i bogoslovskih zavoda u Šibeniku nigdje ni jednoga dokumenta nema.

Čim su se Ugarska, Slavonija i Dalmacija oslobodile Osmanlija i prešle u kršćanske ruke, bosanskih Franjevaca posta prva briga ponovno podići u okvijeru svoje redodržave ko li filozofske to li bogoslovske zavode. Već se na kapitulu Bosne Srebrene 1699. u Budimu i Šibeniku, 1707. u Osijeku podižu filozofski zavodi.[6]) Godine 1716. stavlja starješinstvo Bosne Srebrene lekture filozofije u Požezi, Iloku, Šibeniku, Gjakovu i Osijeku, 1725. u Makarskoj, Požezi, Brodu, Iloku, Sinju i Šibeniku, te osniva nove filozofske zavode u Našicama, Gjakovu,

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 380.—381.
[2]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 386.—387.
[3]) „Praeterea eadem sacra congregatio curavit, ut pratres Bosnenses juniores 30 et interdum 40 mittantur ad conventus Italiae, ut in disciplina regulari et litteris instruantur.“ Fermendžin, Acta Bosnae, str. 403.
[4]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 396.
[5]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 40.
[6]) „Conventus Budensis, ac Conventus Sibenicensis sint destinati pro studio Philosophiae.“ Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli et Congr. Actus etc. u franjev. samostanu u Budimu.

Velikoj, Baji i Gradišci,[1]) a mi i iz ovoga kratkoga i suhoparnoga prijegleda vidimo, da je bosanska redodržava na početku XVIII. stoljeća bila lijepo provigjena s filozofskim školama.

Uprav istim korakom početkom XVIII. stoljeća pokročili su u bosanskoj redodržavi i bogoslovski zavodi. U Budimu, gdje se još 1708. fra Andrija Imočanin spominje kao „lector actualis canonum"[2]) na nalog Vjeroplodnice osnuje se 1722. ponovno bogoslovska škola,[3]) a iz akata generalnoga kapitula reda, što se je 1723. obdržavao, znamo i profesore, koji su tu 1723. predavali. U Budimu su tada kao profesori djelovali: fra Šimo Micić iz Požege, fra Petar iz Mostara i fra Lovro iz Budima.[4]) Godine 1714. redodržavništvo Bosne Srebrene promijeni filozofski zavod u Šibeniku u bogoslovski zavod[5]), odakle bude na želju spljetskoga nadbiskupa Cupilli-ja premješten u Spljet, te pod vodstvom Franjevaca ne samo kandidatima redovnoga, nego i svjetovnoga klera otvoren.[6])

Megjutim bosanski Franjevci nijesu samo uzgajali uz svoje svećeničke kandidate i kandidate svjetovnoga klera u Spljetu, nego i same kandidate svjetovnoga klera u Kaloči. Tu je Franjevce kao profesore zaveo kaločki biskup barun Gabrijel Patačić, koji je od bosanskoga redodržavnika fra Ante Markovića zatražio i dobio dva Franjevca za profesore pod pogodbom, da će mu prehraniti 2 gjaka, koji će takogjer u istome zavodu slušati filozofske i bogoslovske nauke. Iz ove činjenice naš Batinić pravom vadi „nepobitan dokaz", da su se dotle neki Franjevci bosanske redodržave puno odlikovali i u filozofiji i u bogosloviji;[7]) a da ovaj zaključak našega Batinića ne počiva na pijesku, nego na čvrstoj bazi, slijedi i odatle, što su neki oci u školama Bosne Srebrene bili i po više godina lekturima, te što su ih kao izvrsne strukovnjake češće priznavali ne samo poglavari reda,

[1]) Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli et Congr. Actus etc. u franjev. samostanu u Budimu.

[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 55.

[3]) Csevapovich, Synoptico-Memorialis catalogus, str. 339.

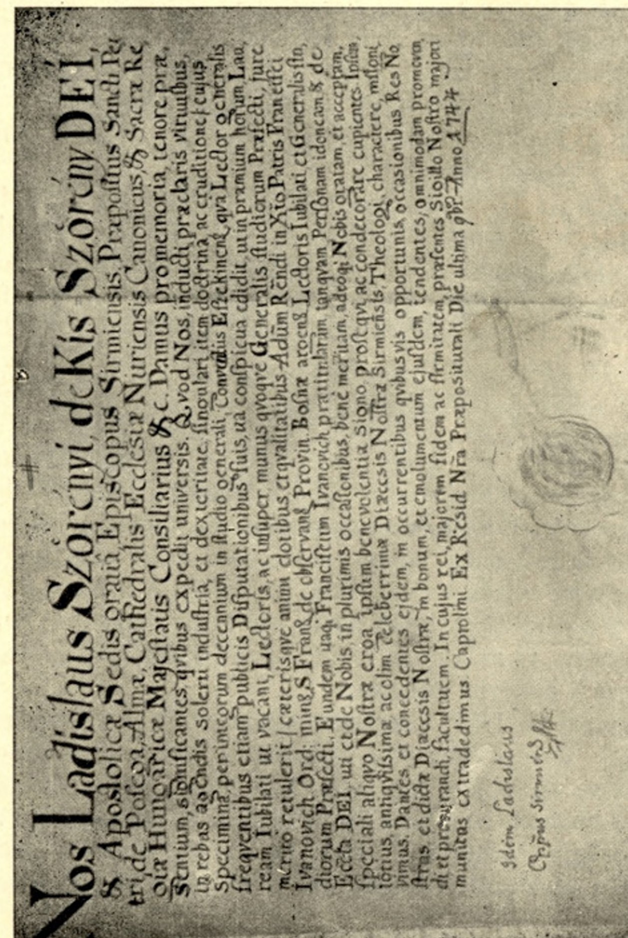
[4]) Capitulum Generale, Romae, 1830. str. 20.

[5]) „Philosophicum Studium in Conventu S. Laurentii Sibenici in praesenti Capitulo in Studium Theologicum erigitur." Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli et Congr. Actus etc. u franjev. samostanu u Budimu.

[6]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, III. str. 20.

[7]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, III. str. 40.

nego i isti biskupi. Jedna je od takovih priznanica i ona, što ju je 30. studenoga 1744. od srijemskoga biskupa Ladislava Szörenyia prigodom imenovanja za dijecezanskoga teologa dobio m. p. o. fra Franjo Ivanović, desetgodišnji lektur u Osijeku, jubilat i generalni prefekat studija.

Diploma biskupa Lad. Szörenyi-a fra Franji Ivanoviću.

Pošto su ovako cvala franjevačka studija sa strane profesora, a redodržava bila prevelika, koje onda čudo, da je i broj franjevačkih klerika bio velik — okruglim brojem izlazio je na

150 osoba.[1]) Nu redodržavnici su bosanske redodržave prema starim povlasticama još jednako slali odličniju mladež u strane zemlje, da se tu i iskustvom dosta drugoga uz filozofiju i bogosloviju nauči. Ovo se franjevačkim profesorima, koji su, kao što Benić veli, htjeli imati što više slušalaca, nije svidjelo. S toga su se tužili u Rim generalu reda, da starješinstvo bosanske redodržave na teret drugih redodržava šalje svoje pitomce izvan svoje redodržave. General reda, znajući dobro, da u bosanskoj redodržavi škole uistinu cvatu, uvaži tužbu profesora, te bosanskome redodržavniku u buduće zabrani svoje pitomce izvan bosanske redodržave slati na nauke.[2])

Kako se je 1735. od bosanske redodržave otcijepila Dalmacija, tada su bosanski Franjevci sve do 1757. svoje filozofske i bogoslovske zavode držali u zemljama hapsburškoga doma. Što se tiče unutarnjosti samih zavoda, možemo reći to, da je nad zavodima u Budimu i Šibeniku bdio neposredno sam general franjevačkoga reda,[3]) dok je ostale ko li osnovne to li humaniorne, filozofske i bogoslovske nadziralo samo redodržavništvo Bosne Srebrene. A da je nadzor bio i u njima strog, vidi se i odatle, što Benić još 1766. „po običaju“ traži, da se na kongregaciju Bosne Srebrene pošalju svjedodžbe potpisane ko li od učitelja to li od ispitatelja i diskreta njemu podložnih zavoda.[4]) U svim se je zavodima sistem predavanja držao onaj isti, koji je u to vrijeme vladao i u Italiji, a da se je u humaniornim školama tamo od 1712. puno rabila fra Tome Babića: „Prima gramaticae institutio,“ vidi se i odatle, što je kašnje povećavana i ponovno izdavana.

Megjutim se 1757. i cesarske zemlje otcijepe od bosanske redodržave. Ovo je bosansku redodržavu obzirom na osnovne i humaniorne škole, kao što smo već vidjeli, bacilo na najniži stupanj, a obzirom na visoke škole prisililo ju, da ponovno kuca na vrata tugjih redodržava i moli ih, da joj ponovno ustupe koje mjesto za filozofe i bogoslove. U tu svrhu bosanska redo-

[1]) Dne 1. kolovoza 1620. bosanska je redodržava brojila 384 svećenika, 149 klerika i 99 lajka. Liber Continens omnes uniuscujusque Capituli et Congr. Actus etc. u franjev. samostanu u Budimu.

[2]) Protocollum Conventus Sutiscae.

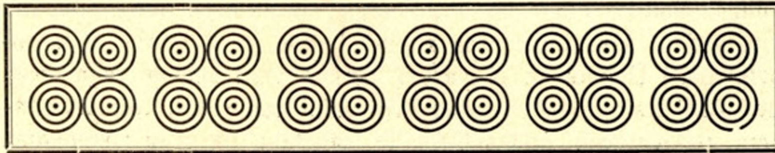
[3]) Batinić, Djelovanje Franjevaca, III. str. 51.

[4]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

država dobije 1757. od vrhovnoga starješinstva reda ponovnu povlasticu, koja bude i na kapitulu reda u Mantui 1762. potvrgjena.[1]) U ovoj se povlastici izričito veli: „Osim toga neka se mladi fratri u tugje redodržave šalju samo oni, koji su obdareni redovničkim ponašanjem, te izgledaju, da će u znanostima i knjizi napredovati. Osim toga pojedinci, a ne više ih, ako budu klerici, neka se u pojedine redodržave stave, koji čim svrši naukovni tečaj, neka ih odmah redodržavnici odnosne redodržave pošalju u svoju redodržavu, izuzam da ih radi ravnanja filozofskih i bogoslovskih katedara . . . s generalovom dozvolom zadrže. Zapovijedamo nadalje istim redodržavnicima Bosnae Srebrene, da u slanju . . . mladića u kršćanske krajeve pomno paze, da im broj po mogućnosti smanje i tako dobru svoje države provide, a drugih redodržava pred očima nezgode imaju i istih redodržava pritužbe (koje su se zadnjih godina ne jednoč dogodile) sasvim odstrane.“ I tako su se bosanski klerici tamo od 1758. pa sve dok nije Napoleon veliki opustio talijanske samostane, dovršiv u Bosni osnovne i humaniorne škole, te novicijate, potucali po talijanskim samostanima, dok se ne bi usavršili za svoje velike, ali ujedno i teške misije.

[1]) Originali na pergameni u arhivu redodržave Bosne Srebrene u Sarajevu.

§. 5.

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Inter arma silent musae. Ovaj sumorni, ali istiniti stih jednoga latinskoga klasika punim se pravom može i u franjevačkoj bosanskoj redodržavi primijetiti prvome stoljeću iza pada bosanskoga kraljevstva, kada se je osmanlijsko oružje neprestano ko li u Bosni to li na granicama Bosne sudaralo s kršćanskim oružjem i borilo za prevlast. Kroz čitavo to stoljeće znanosti i umjetnosti izvan škola, gdje su se tek za prijeku nuždu pretresale, spavaju duboki san. Tek u drugoj polovici XVI. stoljeća u franjevačke samostane k latinici stupa domaće bosansko pismo,[1]) tu se razvije u posebnu kurzivnu „samostansku bosančicu",[2]) postane za hrvatska pisma službenim pismom,[3]) a do

[1]) Dr. Murko drži, da je bosančica u bosanske franjevačke samostane, stupila tek pod konac XVI. stoljeća. Geschichte der älteren südslawischen Literaturen (Leipzig, 1908.), str. 171.

[2]) Bosančica je ili lapidarna ili kurzivna. Kurzivna je ili „samostanska" ili „begovska". O prvoj dr. Truhelka u „Glasniku zemaljskoga muzeja", god. 1889. u svesku IV. piše: „Manastirska bosančica razvila se megju ljudima, koji su kulturnom svijetu daleko bliže bili, nego begovski čitluci i kule, vježba bila je mnogo veća, upotreljavanje češće, pa se je pismo pod tim uslovima bolje ustalilo i iskitilo. Osim toga valja imati na pameti, da su stari fratri često imali pred očima starobosanske i dubrovačke povelje, koje su katkad bile kaligrafički pisane, pa su nastojali, da svoje pismo što ljepšim učine. S toga i jest pismo u manastirima pravilno, katkad lijepo, a prije svega valja istaknuti, da u mnogima sjeća na pismo dubrovačkih rukopisa 15. vijeka.

[3]) „Insuper Vnble Definitorium mandat omnibus et singulis tam Parochis quam eorum Sociis, ut dum scribunt Litteras sive ad Ilm. et Rm. Praesulem, sive ad quemcumque alium Praelatum, si vernacula lingua scribunt etiam vernaculis litteris exprimant non vero ut litteris aliis utantur." Tako odredi 1778. definitorij Bosne Srebrene, a da su mu bosančica, „litterae vernaculae", vidi se i odatle, što neposredno prije toga piše „naški" bosančicom. Protocollum Provinciae Bosnae Argentnae, a. 1757.—1793.

malo počnu se kao u latinici tako i u njoj pisati i objelodanjivati knjige, čim su znanosti i umjetnosti pokročile i brže i uspješnije naprijed. Na pokret u znanostima i umjetnostima Franjevce su u drugome stoljeću ove epohe potakle ne samo nešto sregjenije političke okolnosti, nego i neke druge, a osobito iznašašće štampe, te grkoistočnjaci i protestanti.

Štampu je Ivan Guttenberg nekako još oko 1450. iznašao. Buduć je štampom knjiga postala i jevtinija i lakše se širila, to štamparije i grkoistočnjaci u Crnoj Gori, Srbiji, pa i u Bosni dosta rano podignu. Oni još 1493. ili 1494. podignu tiskaru u Ophodu, a 1531. u Goraždi i t. d. Knjige, koje su grkoistočnjaci tiskavali u Ophodu, Goraždi, Cetinji, Beogradu i Skadru, bile su većinom liturgične i nabožne, te su se širile i megju katolike. Nekako u isto vrijeme zaprijeti još veća pogibelj ovcama bosanskih Franjevaca sa sjevera — od protestantizma. Protestantizam se uvuče u Ugarsku i Slavoniju, otvori tiskare i počne širiti pogubne Lutherove, Cvinglijeve i Kalvinove nazore. Bosanski Franjevci, da istisnu grkoistočne i protestanske knjige iz katoličkoga naroda svoje vikarije, dadnu se na književno polje, i to s takim uspjehom, da su tečevinama znanosti i umjetnosti kud i kamo natkrilili prvu epohu svoga opstanka u Bosni i Hercegovini.

I. Bogoslovija.[1]) Od svih znanosti bosanski su Franjevci u ovoj epohi najviše njegovali bogosloviju. Bogoslovna djela, koja su oni u ovo doba pisali, prevagjali, preragjivali, te bilo u latinici ili u bosančici, u hrvatskome ili latinskome jeziku objelodanili, većinom nemaju u sebi kakove apsolutne znanstvene vrijednosti, ali imaju relativnu — prema onoj dobi, te grkoistočnome i protestantskome pokretu. Tu su najviše: katehizmi, katoličke dogmatike i moralke, liturgična djela, molitvenici, duhovna razmatranja i propovijedi. Pisce ove struke dijelimo na 3 razreda.

[1]) Pri recenziranju i klasificiranju djela, imali smo sama mnoga djela pri ruci. Ali buduć smo manjak popunili s raznim drugim djelima, kao: Dr. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und Hercegovina, Zagreb, 1011.; Rud. M. Zahradník: Nekolik slavofilských kapitol z historie stříbono-bosenskych Františkanů, v Praze, 1901.; O. J. Matković, Bibliografija bosanskih Franjevaca; Mirko Breyer, Prilozi k staroj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj, Zagreb, 1904. it.d., s toga, opazi li štovani čitaoc u čemu kakov nedostatak, neka nam ne zamjeri.

a) U prvi razred idu oni bogoslovi, koji su svoja djela pisali hrvatskim jezikom, a latinskim slovima. Alfa je ovih pisaca fra Marinus Nicolaus sa svojim prijevodom: Hortus animae — Raj duše. Djelo je svršeno 15. prosinca 1567. u Belgradu na pergameni. Bilo je nekoč svojina beogradskoga trgovca, koji se je na djelu potpisao: „Matheus Zorzi Božidar". Djelo je našasto u franjevačkome samostanu u Fojnici, a sada je svojina Jugoslavenske Akademije u Zagrebu. Hortus animae — Raj duše sadržaje u sebi: crkveni kalendar, oficije Bl. Dj. Marije, psalme, litanije, Evangjelja o muci Hristovoj, molitve sv. Augustina, Bernarda, Ambrože; Papa: Celestina, Aleksandra VI., Ivana XXII. Bonifacija VI., te sv. Ane, Katarine, Marte, Antuna, Sebastijana, jutarnje i večernje molitve, molitve prije svakoga znamenitoga poduzeća, ispovjedne molitve i t. d. Kako se vidi, djelo spada u praktičnu bogosloviju, te mu je najveća vrijednost u tome, što je najstarije djelo bosanskih Franjevaca.[1]) — Drugi je bosanski pisac ovoga razreda Skopljak fra Ivan Bandulović. Uz svoju propovjedničku službu, koju je pun zanosa ne samo po Bosni, nego i po Srbiji vršio, priredi i popuni on u „slovinskome jeziku": Pisctole i evanghielya priko svega godišta, nadodav im uz to razne blagoslove „red karštenja i kalendar Pape Grgura". Djelo je prvi put objelodanjeno 1613. u Mlecima, a kašnje je doživjelo više izdanja.[2]) Vrijedno je spomenuti, da je Bandulović pri radnji ovoga djela kao podlogu imao 1556. u Mlecima tiskane don Benedata Zborovčića: Epistole i Evangjelja. — Vrstan je pisac bio i fra Franjo Glavinić, rodom iz Istre. Glavinić je uz: Cvit svetih, 1628. u Mlecima tiskao: Četiri posljednja čovika. Osim ovoga djela Glavinić je u Mlecima još otiskao 1632.: Svitlost duše virne, a 1660. Raj duše. — Nu mnogo znamenitiji pisac bio je fra Ivan Ančić. Ančić se je rodio u Lipi ne daleko od Duvna. Puno je djelovao u duhovnoj pastvi u svojoj redodržavi, a preminuo je u Italiji, kao „lector et concionator generalis" 1685., gdje je po primjeru onodobnih humanista i svoje

[1]) Da je Nicolaus Marinus bio Franjevac bosanske redodržave, o tome ne dvojimo. Sumnja je samo, da li je bio rodom Bosanac, kao što to tvrdi iza Jukića dr. Prohaska. Sravni dra. Prohaske: Das kroatisch-serbische Schriftum, str. 95.—96.

[2]) Izdanje, koje smo pri ruci imali jest iz 1793.

bezime polatinio „Anicius". Ančić je 1678. tiskao u Jakinu dva djela: Liber primus: Kchnighe parve. Porta caeli et vita aeterna. Vrata nebeska i xivot vicchni; te: Liber secundus. Kchnighe druge. Porta caeli et vita aeterna. Vrata nebeska i xivot vicchni. Prvo je djelo Ančić posvetio kardinalu Aleksandru Crescenciju, a drugo kardinalu Ivanu Nocoli Contiju. Osim ovih je djela Ančić u Jakinu tiskao 1679.: Svitlost kršćanska i nasladjenje duhovno; te 1681.: Ogledalo misničko. U ovome ga posljednjemu djelu bezimeni prijatelj, a humanista ovako orisa:

„Desine dogmaticos lector laudare vetustos,
Hunc celebrem lauda, die, nocteque virum.
Hujus in egregia tanta est facundia, lingua,
Tulius, ut cedat maximus, atque Maro.
Hunc genuit Phaebus, sacrae fovere sorores,
Lactavitque suo Diva, Minerva sinu.
Dumnia est tellus, quae tanto gaudet alumno,
Et jactat talem se genuisse virum."

Tko pročita koje Ančića djelo, osvjedočit će se, da ove riječi nijesu puno pretjerane. — Fra Mijo Radnić, rodom iz Kaloče, obogaćuje nas 1683. s dva djela u Rimu tiskana, od kojih prvo nosi naslov: Razmišljanja pribogomiona od ljubavi Božje složena i izvadjena u jezik slovinsko-bosanski iz sv. Pisma razlikijeh naučitelja; a drugo: Pogardjenja ispraznosti od svieta, u tri diela razdieljeno i izvadjeno u jezik slovinski-bosanski, iz sv. Pisma i razlikije izkušanije naučitelja i pisaca. Ovo je djelo pisac posvetio: „Preuzvišenoj i prisvitloj mojoj gospodi, Pavlu, Antunu i Jakovu Brajkovićem, Augustinovićem, bratji sarajlijami, plemićem bosanskijem i vitezovom slavnoga groba Isukrstova od Jerozolima". — Polemično apologetični pisac bosanske redodržave jest fra Stjepan Badrić. Badrić je preradio Bugarina Pojića i 1714. u Mlecima otiskao: Ukazanje istine megju carkvom istočnom i zapadnom i to „novim latinskim slovi". Megjutim Badrić nije išao samo za tim, da svojim djelima katoličku Crkvu proširi, nego je nastojao, da vjerne katolike i usavrši. S toga je još iste godine, kada je objelodanio prvo svoje djelo, otiskao i drugo i to: Pravi

način slušati sv. misu. — Vrlo je plodan bogoslov fra Filip Laštrić, čijeg ćemo se života zgodnije dotaknuti, kada budemo o njemu govorili kao o povjesničaru. Laštrić je, osim latinskih bogoslovnih djela, izdao 1724.: Koristan nauk dilovati molitvu od pameti, djelce maleno — od cigli'i 12 stranica u 8°, a ipak vrlo korisno. Godine 1757., kada se je Bosna i Hercegovina otcijepila od Ugarske i Slavonije, tiska u Rimu: Kratak način činiti put križa, čim je htio da olakoti i čim više proširi ovu eminentno franjevačku pobožnost. — Vrlo je popularan pisac fra Tomo Babić, rodom iz Velima, skradinske biskupije. Babić nije mnogo djela izdavao. Osim latinske gramatike, jedino mu je djelo i to bogoslovnoga sadržaja, a to je: Cvit razlika mirisa duhovnoga. Ovo se Babića djelo cijepa u 2 dijela. „Parvi dio uzdarži Nauk karstjanski s mnogim molitvam i devocioni razlici i istumačenje istoga nauka“, a „Drugi dio: Versi od mnogi svetkovina priko godišta i druge pisne duhovne i bogoljubne na korist virnih“. Babića je djelo prvi put svijetlo ugledalo u Mlecima 1726. Izdanje je ovoga djela od 1802. pomnožano i to s Badrića: Ukazanje istine, s četiri predike fra Grge Varešanina, te s obljubljenom pjesmom fra Petra Kneževića: Muka Gospodina našega Isukrsta i t. d. Koliko je u narod Babića djelo prodrlo, vidi se i odatle, što mu je i Babića bezimenu odgovarajuće ime nadjeo, a to je: „Babuša“, t. j. Babića knjiga. — Mostaranin fra Marijan Lekušić uz mnoge historičke i kulturne bilješke, što ih je u makarskome samostanu pohranio, napisao je i u Mlecima 1730. objelodanio: Bogoljubna razmišljanja od otajstva odkupljenja čovičanskoga; a Budimac fra Lovro Bračuljević[1]) iste godine na trošak bosanske redodržave izdade u Budimu: Uzao scerafinske (nascki) goruchie glubavi tri put svezan. Bračuljevića djelo radi o bratimstvu sv. Franje u Budimu ustanovljenu. Dijeli se na 3 dijela. U prvome je dijelu govor o početku, raširenju, otajstvu i dužnostima bratimstva; u drugome se tumače proštenja, te razne druge lijepe, korisne i potrebne kršćanske istine; a u trećem zakoni bratimstva i broje se oprosti, koje mogu bratimi primiti.

[1]) Polag franjev. nekrologija u Vukovaru bio je jubilarni lektur, isluženi generalov komisar za Bugarsku, a umro je u Budimu 21. studenoga 1773. kao aktualni definitor redodržave.

— Na razdoblju odijeljenja Dalmacije od Bosne javlja se u bosanskoj redodržavi vrlo plodan i popularan bogoslov fra Jeronim Filipović. On je rodom iz Rame,[1]) ali za odijeljenja Dalmacije od Bosne ostane u Dalmaciji kod odseljenih svojih pajizana. Dok je još bio članom bosanske redodržave, objelodani u Budimu 1730.: Put križa. Iza odijeljenja Dalmacije od Bosne dadne se sav na poučavanje svoga naroda u vječnim i neprolaznim istinama, a da u tome bude uspješniji, izda u tu svrhu ne samo razna propovjednička djela, nego 1769. u Budimu: Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka karstjanskoga; a iza smrti mu se 1791. tiska u Osijeku: Jezgra nauka karstjanskoga, pisme i molitve bogoljubne za službu i zabavu duhovnu puka karstjanskoga prikazane. — Fra Anto Bačić,[2]) nekoč budimski gvardijan, a kašnje redodržavnik Bosne Srebrene, objelodani u Budimu 1732. djelo pod naslovom: Istina katoličanska iliti skazanje upravljenja spasonosnoga žitka karstjanskoga. S zabileženjem zabludjenja Garčkoga odmetničtva i t. d. Djelo je „sve izvadjeno iz sv. pisma, iz nauka svetih otaca, i razliki knjiga i složeno u jezik ilirički“, a posvećeno je: „Preuzvišenomu veličanstvu gospodina gna Emerika Esterhàzi, rimskog carstva principa, vlastelina od Galanthé, primata i arkibiskupa Ostrogonskoga“ i t. d.

— Romantična je prošlost Ljubušaka fra Lovre Sitovića. Njegov je otac bio musliman, koga Dalmatin Šimun Talaić za bečkoga rata uhvati. Otac, da zadobije slobodu, dadne Talaiću sina u tutiju, koji dogje u ruke fra Iliji Mamiću. Megjutim otac isplati otkup i vrati sina natrag, nu sin pobjegne od oca, prepliva rijeku Trebižat, dogje starome svome othranitelju, pokrsti se i postane sinom sv. Franje. U redu vršio je i u bogoslovlju lektursku službu kroz punih 6 godina, odakle je i dobio ime: „Lector Theologiae sexennalis“. Umro je u Spljetu 7. travnja 1729.[3])

Sitović se je uz pjesništvo i filologiju bavio i bogoslovijom, te je napisao: Nauk karstjanski, a 1734. u Budimu obje-

[1]) Rodio se 1688., a umro u Sinju 10. prosinca 1765.

[2]) Umro kao isluženi definitor, kustod i redodržavnik 12. prosinca 1758. Franj. nekrologij u Vukovaru.

[3]) Franjevački nekrologij u Vukovaru.

lodani: Promišljanja i molitve, koja se čine i govore čineći put križa. — Bivši bosanski redodržavnik fra Luka Karagić ostavi nam: Molitvenu knjižicu, a fra Stjepan Vilov[1]) uz nekakvu raspravu takogjer: Razgovor prijateljski megju kerstjaninom i ristjaninom pod imenom Franciska i Teodora i t. d., što ga je 1736. objelodanio u Budimu.

— Od fra Nikole Kesića,[2]) rodom iz Budima, lektura bogoslovije, imamo 1740. u Budimu tiskane: Epištole i Evangjelja priko svih nedilja, a od fra Jeronima Lipovčevića, rodom iz Požege, „reda sv. o. Franceska... provincie sreberno bosanske" u Budimu 1746. tiskano djelo: Dušu čuvajuće pohodjenje; te Treći sad iliti istolmačenje trećega reda po sv. o. Francisku serafinskome za obadve spole... usadjenoga i napokon: Stazicu nebesku. — Fra Luka Čilić napisao je: Pravi put u nebo. Ovaj razred pisaca zatvaramo s fra Emerikom Pavićem, takogjer vrlo plodnim i učevnim piscem. Kao član bosanske redodržave Pavić je uz: Kalendar ilirski napisao i objelodanio u Budimu 1754. djelo: Jezgra nauka karstjanskoga; 1755.: Obširni nauk karstjanski s nadodanim duhovnim pismom; i: Tri dara duhovna na svetkovinu sv. Katarine. Godine 1757. Pavić je prestao biti članom bosanske redodržave, ali ne piscem.

b) U drugi razred idu bogoslovi bosanske redodržave, koji su svoja djela pisali hrvatskim jezikom, ali bosančicom. Prvak je ovoga razreda fra Matija Divković. Divković se je rodio u Jelaškama župe vijačke udaljene 3½ pješačka sata od Vareša. Početne je nauke po svoj prilici svršio u Olovu, a daljnje u Italiji. Svršiv nauke, kapelanovao je u Sarajavu, gdje su Dubrovčani imali svoj odio grada — „Latinluk", svoje vijeće — „conseio", te svoj pečat. Prvo je Divkovića djelo: Nauk karstjanski za narod slovinski, drugo: Nauk karstjanski s mnoziemi stvari duhovniemi i vele bogoljubniemi, a treće: Sto čudesa, aliti znamenjaa blažene i slavne Bogorodice i di-

[1]) Umro u Budimu 5. studenoga 1743. i to kao jubilarni lektur, isluženi redodržavnik i generolov komisar u Bugarskoj. Franjev. nekrologij u Vukovaru.

[2]) Polag franjev. nekrologija u Vukovaru umro je 10. lipnja 1739.

vice Marie. Sva tri je ova djela Divković objelodanio 1611. u Mlecima u tiskari Petra Marije Bertana. Interesantno je, da je Bertanova tiskara lih za Divkovićeva djela morala ljevati bosanska slova, koje Divković nazivlje „srpskiemi pismenima."[1]) Poslije je smrti Divkovića pošljednje djelo u latinici objelodanjeno 1784. u Dubrovniku, a zove se: Djela kreposna za učinit dobru i svetu smrt. Sva se Divkovića djela ističu s tim, da je on znao najteže i najapstraktnije stvari, što popularnije izraziti. — Drugi je pisac ovoga razreda fra Stjepan Matijević, rodom iz Tuzle. Na ponuku fra Rafajela Levakovića, koga je u Rimu pri izdavanju glagolskih knjiga potpomagao, privede on u „jezik bosanski" djelo Dominikovca fra Jeronima Panormitanca Ispovjednik zvano, te ga 1630. otiska u Rimu u propagandinoj tiskari. — Fra Pavao Papić, rodom iz Sarajeva, prevede mistično talijansko djelo: Sette trombe, te ga 1649. pod imenom: Sedam trublji posveti fra Mihovilu Bogetiću, bosanskome redodržavniku i objelodani. — Od Papića se je puno više istakao fra Pavao Posilović. Posilović je rodom iz Glamoča. Godine 1642. postane skradinskim biskupom, koju je službu savjesno sve do 1664. vršio. Posilović nam je ostavio dva djela i to: Cviet od koristih duhovni i tilesnie; i: Naslagjenje duhovno koi želi dobro živiti, potomtoga umriti i ponukovati osugjene na smrt od pravde. Jedan karstianin kako immase ispovidìti, i svoju dušu po razlogu izkušati i pristupiti kispovidniku. Iošte mnoge molitve, i salme, i ostale stvari veoma potrebite i t. d. Prvo je djelo Posilović preveo „iz jezika latinskoga u jezik ilirički, aliti slovinski", te ga je 25. siječnja 1647. posvetio caru Ferdinandu, a obadvoje je objelodanjeno u Mlecima i to prvo 1647., a drugo 1682. — Zadnji pisac ovoga razreda jest fra Stjepan

[1]) Prvo je bosanskom ćirilicom tiskano djelo našao dr. Prohaska u Rosenthalovu antikvarijatu u Münchenu. Ovo djelo megju inim sadržaje: kalendar, oficije Bl. Dj. Marije, sv. Križa i sv. Duha, a tiskano je u Mlecima 1571. Buduć mu pisca ne poznamo, s toga ga megju pisce bosanskih Franjevaca i ne ubrajamo. Svakako Divković se nije mogao poslužiti slovima, kojima je ovo djelo tiskano, s toga je za svoje djelo nova slova ljevao, koja on dovagjajući od srpske ćirilice, nazivlje „srpskiemi slovima", dok svoj jezik smatra za slovinski jezik. Sravni dra. Prohaske, Das kroatisch-serbische Schriftum, str. 96.—97.

Markovac ili Margitić, rodom iz Jajca. Od Margitića djela u ovu struku unosimo Izpovied karstianska, i nauk znati se pravo izpoviditi urešena s mnogim stvarima duhovnim, i prilikam izvagjeno iz razliki knjiga latinski, veoma korisno. Ovo je djelo Margitića ugledalo svijetlo u Mlecima 1701. Osim ovih djela Margitić je otiskao jednu molitvenu knjižicu, koja je u Bosni poznata pod imenom „Stjepanuše".

c) Treći razred bogoslova bosanske redodržave sačinjavaju pisci, koji su svoja djela pisali u latinskome i pismu i jeziku. Pisaca je ovoga razreda najmanji broj. Uzrok je taj, što su bosanski Franjevci vazda bili narodni svećenici i što im se latinska djela nijesu isplaćivala. Prvi i najznamenitiji pisac ovoga razreda jest fra Juraj Dragišić ili običnije, prem krivo, Dobretić,[1]) „in primos sui temporis Theologos numerandus", kako hoće Ughellia ili „Sacrae Theologiae doctor illustris", kako kaže Sbaraglia. Dragišić se je rodio u Srebrenici u Bosni, odakle se je rano preselio u Dubrovnik, gdje je po svoj prilici i u franjevački red stupio. Iz Dubrovnika je otišao u Italiju, gdje se je sav posvetio naukama. Iz Italije ga starješinstvo pošalje na glasovita sveučilišta u Pariz i u Oksford, gdje se potpuno usavrši ne samo u filozofskim, nego i u bogoslovskim naukama. Vrativ se s nauka u Italiju, postane kućnim učiteljem Guidu Ubaldu, sinu urbinskoga vojvode Fridrika, kojom prigodom dobije i urbinsko plemstvo, te naslov de Feliciis. Domalo u Florenciji postane članom bogoslovskoga fakulteta, ravnateljem franjevačke gimnazije, članom plemićke obitelji Salviati s naslovom „de Salviatis", te odgojiteljem Ivana — kašnje Pape Lava X. i Petra, sinova Lovre Medićejskoga. Kašnje ga vidimo, gdje u Pizi za 150 zlatnih cekina predaje metafiziku i bogosloviju. Zauzimljući se za Jeronima Savonarolu, radi koga je i djelo izdao: Propheticae solutiones pro Hieronymo Savonarola, te kao humanista, za stare židovske knjige, navuče na se toliku mržnju, da se je s Italijom morao rastati i poći u tužnu svoju domovinu i u bosansku redodržavu. Megjutim dugo ne ostane u nesretnoj domovini. Spusti se u Dubrovnik, a odatle i opet u Italiju, gdje

[1]) U M. Breyera: Prilozi k staroj književnosti (Zagreb, 1904.) lijepo je dokazano, da je Dobretić i Dobrotić krivo, a Dragišić pravilno, i da je prvi Jakov Lukarić upotrebio bezime Dobretić mjesto Dragišić.

1507. postane kaljskim biskupom. Kao kaljski biskup izda djelo: Apologia pro Francisco Maria de Ruvere Julii II. nepote anno 1511. super Cardinalis Alidosii nece, — što je po svoj prilici dalo povoda Juliju II., da ga je 1512. promovirao na nazarensku nadbiskupsku stolicu. Buduć je još 1489. upravio djelo Lovri Medićejskome pod imenom: Georgius Benignus de Salviatis, ord. minor s. Theol. professor, ad magnanimum Laurentium Medicem, septem et septuaginta in opusculo magistri Nicolai de Mirabilibus reperta mirabilia; to je kao nazarenski nadbiskup napisao i drugo djelo: Georgii Benigni Salviati, Artium et sacrae Theologiae professoris, Archiepiscopi Nazareni, in librum septem quaestionum, a Magnifico Laurentio Medices propositarum ad Leonem X. Dragišić je i s francuskim kraljem Franjom prvim gojio poznanstvo, te mu je upravio djelo: Vexillum christianae victoriae. Dragišić, koji je svoje ime polatinio u „Benignus", umre u Barletu 1520. Njegova su eminentno slijedeća bogoslovna djela: Liber de raptis; Opus de assumptione B. Mariae Virginis; Opus de gratia, i: Commentarii in 4 libros sententiarum, te filozofično teologično djelo: Quaestiones de natura angelica, o kome Dubrovčanin Karlo Pocić pjeva:

„Angelicos quicumque choros, celsasque catervas
Naturamque cupit noscere coelicolum,
Perlegat excultum latio sermone libellum,
Sedulus et doctum mente revolvat opus,
Edidit insigni quod Georgius arte Benignus
Cui decus aeternum conferat iste labor."

Tako Pocić ovome samo pošljednjemu Dobretića djelu, dok drugi Dubrovčanin Damnjan Benessa, imajući pred očima sve proizvode Dobretića uma, isporegjuje ga s Duns Scotom, sa sv. Augustinom, sa sv. Jeronimom i sa sv. Ambrožom:

„Ecce quod extremis Scotus fuit ille Britannis,
Doctus quod Mauris Aureliusque suis,
Quod quoque Dalmaticis ardens Hieronymus undis,
Quod Senonum populis Ambrosiusque pius:
Illud idem nobis nunc venerande Georgi,
Illyrici factor gloria magna soli."

Dragišiću možemo pribrojiti fra Jozipa Jankovića, rodom iz Vukovara, koji je 1742. u Raveni objelodanio: Promptuarium Comiss. Visitatoris; te 1751. u Mletkama: Compendium sacrarum caeremoniarum pro alma et antiquissima provincia Bosnae Argentinae.[1])

II. Filozofija. Franjevci su se Bosne Srebrene filozofijom i u užemu i u širemu smislu uzetom, zanimali.

a) Filozofijom se u strogome smislu najviše zanima fra Juro Dragišić, taj ilirski Duns Scot, kako ga zgodno Dubrovčanin Benessa nazva. „Koliko se iz njegovih književnih radnja razabirati dade, dialektika i metafizika bijahu mu najmilijim predmetima, u kojim se je odlikovao". Veliko poznavanje filozofije opaža se u svim Dragišićevim djelima, a osobito u djelima: Dialectica nova secundum mentem s. Thomae de Acquino; Artis dialecticae praecepta vetera ac nova; te u Quaestiones de natura angelica. Od ovih je djela prvo tiskano 1488., drugo 1520., a treće u 9 knjiga u Florenciji 1499.[2]) Osim toga opstoji u franjevačkome samostanu u Sutjesci rukopisno filozofično djelo. Tradicija sutješkoga samostana hoće, da je to djelo napisao fra Filip Laštrić, a s tradicijom se slažu i drugi Laštrića sačuvani rukopisi, osobito njegovo u rukopisu sačuvano djelo: Epitome. Pismo je u obadva ova djela poteklo iz iste ruke. Dakle je djelo svakako Laštrića, premda na njemu piše: „Pris Philippi Dulibich, sed ad Usum Pris Bonaven. de Csatichi". Djelo je po većini sadržaja kosmologija. Tu se radi uz traktat o objektu filozofije, većinom o materiji, formi, o uzrocima, mjestu, vremenu i t. d.

---

[1]) Svim trima ovim razredima mogli bi dodati još bogoslovnih djela ili istih ili drugih pisaca, nu smatramo, da ćemo ih zgodnije istaknuti niže — osobito u govorništvu. Jedno je, koje još ovdje ističemo, glagolska kvadirnica ili bilježnica, koja je pisana kurzivnom glagolicom, a pisao ju je trećoredac sv. Franje fra Matija Zadranin, koji se je oko 1420. rodio u Bosni, te kada su mu Osmanlije zarobili oca, majku, braću i sestre, pobjegao u Dalmaciju. Djelo spada megju rituale, koji sadržaje i nekoliko apokrifnih priča. Svršeno je 1492., a nalazi se u knjižnici jugoslavenske akademije u Zagrebu. Prosvjeta (Zagreb, 1912.), br. 1.—2., str. 26.—28.

[2]) Breyer, Prilozi k staroj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj, str. 25., 30.—32.

Nu prema sveučilišnim diobama na filozofiju spadaju i mnoge druge grane, kojim su se bosanski Franjevci bavili, kao:

b) Filologija. Kao u bogosloviji i filozofiji u užemu smislu, tako i u filologiji lovorov vijenac zapada i opet fra Juru Dragišića, jer kao što 25. siječnja 1515. piše Potken Reuchlinu, on je bio vješt „latinskome i grčkome jeziku, a u poznavanju jevrejskoga i etiopskoga jezika zauzima prvo mjesto megju kršćanima" u svoje vrijeme. Uz Dragišića filologijom bavi se većina Franjevaca, učeći i proučavajući osobito strane jezike: latinski, turski, talijanski i t. d. Još 1665. fra Nikola Počežanin moli Vjeroplodnicu, da mu pošalje 2 ilirska i 2 turska rječnika, jer su ih neki samostani tražili, da poduče mladež i u turskome jeziku, kako će moći i u turskim pokrajinama dijeliti sv. sakramente;[1]) fra Nikola Lašvanin u svome ljetopisu posvećuje posebni odsjek turskim poslovicama; a fra Tomo Babić 1712. tiska u Mlecima: Prima grammaticae institutio, pro tyronibus Illyricis accomodata, koja je kašnje povećana i preštampana. Isto je tako fra Lovro Sitović objelodanio u Mlecima 1713. djelo: Grammatica latino-illyrica.[2]) Uz toliko njegovanje jezika mogao je punim pravom fra Stjepan Margitić zabilježiti za bosanske Franjevce ove znamenite riječi: „U nas u Bosni neima redovnika, aliti uba malo, koji ne umiju tri ali četiri jezika najmanje".

c) Povjest. Povjest je, kao što smo vidjeli i u prvoj, a još više u ovoj drugoj epohi bila mila studija bosanskih Franjevaca. To najbolje dokazuju mnogi ljetopisi, što su se i u samoj Bosni sačuvali, a da i ne spominjemo drugih krajeva kamo se je bosanska redodržava prostirala. Tako danas bosanska redodržava posjeduje ljetopise: Šipračića u Kr. Sutjesci, fra Nikole Lašvanina[3]) u Lijevnu, fra Bone Benića u Kr. Sutjesci, fra Stjepe Margitića u Jajcu, a budimski samostan uz ostale spise i Dia-

---

[1]) Fermendžin, Acta Bosnae, str. 512.

[2]) U predgovoru Sitović svoga preljubljenoga štioca upozoruje megju inim i na to, kako „mnozi narodi, to jest Francezi, Spanjoli, Italianczi, Nimczi, Ungari lascgne nauče Grammatiku, nego mi Harvati" . . . jerbo oni „štampaju Gramatike u svoje vlastite jezike istumačene."

[3]) Umre 2. rujna 1750. u Jajcu. Pokopan u Podmilačju u crkvi Sv. Ive Krstitelja. Nekrologij fojničkih Franjevaca.

rium seu eventus Notabiles Conventus S. P. Francisci Budae ceptum (sic!) a die 19. Junii 1746-ti i t. d. i t. d. Ali osim hronika imamo mi u ovoj epohi i tiskanih historičkih djela. Prvi poznati povjesničar bosanskih Franjevaca jest fra Franjo Glavinić. On bo još 1628. objelodani u Mlecima: Cvit svetih, to jest život svetih od kih Rimska crkva čini spomenak. Njega je u povjesti kud i kamo natkrilio fra Franjo Varadinac. Uprav, kada su bosanski Franjevci u svojoj redodržavi gotovo najviše trpjeli od Osmanlija, izda on 1679. u Mlecima svoje djelo: Pastor bonus, u kome živo ocrta jade bosanskih Franjevaca.[1]) Iza Varadinca javlja nam se fra Nikola Ogramić, bosanski biskup, koji 1701. bi pogubljen. Od Ogramića imamo, kako lijepo naš Šestić tvrdi,[2]) „nenadkriljivom latinštinom“ napisan život sv. Sebastijana Appaticijskoga: „Vita et miracula s. Sebastiani ab Apparitio“. — Sve je ove natkrilio fra Filip Laštrić rodom iz Oćevije. On je bio izvrstan historik, premda sam o sebi veli: „Sicuti conscientiose cognosco, ita fateri sincere non erubesco, nec artem mihi esse, nec capacitatem Historicum agere.“[3]) Laštrić se je rodio 1700., a u red stupio 1719. Nauke je iza početnih svršio dijelom u Ugarskoj, a dijelom u Dalmaciji. U svojoj je redodržavi obnašao razne časti, pače izmegju 1741.—1745. i redodržavnika. Najglavnije mu je historičko djelo: „Epitome Vetustatum Bosnensis Provinciae. Povod je djelu bila borba za prava i prvenstvo s kapistranskom redodržavom. Budući se je od Bosne, Slavonije i Ugarske Dalmacija još 1735. otcijepila, 1757. na molbu Bosanaca od Bosne se otcijepi i Ugarska sa Slavonijom, te zasnuje posebnu redodržavu sv. Ivana Kapistrana. Nu za ove diobe Bosna i Hercegovina budu degradirane — one prestanu biti redodržavom — provincijom, nego samo čuvodržavom — kustodijom. Ovo je bosanske Franjevce do skrajnosti ucviljelo. S toga se ispred bosanske kustodije 1758. u Rim zaputi fra Filip Laštrić, te isposluje od sv. Stolice breve, koji se i danas u arhivu redodržave Bosne Srebrene nalazi i u kome se Bosna i Hercegovina ponovno dižu na čast redodržave i daje joj se prvenstvo nad kapistranskom redodržavom. Dok je

[1]) Ferdinand Kajzer izdao je u Subotici Varadinčevu: Descriptio Provinciae Bosnae Argentinae.

[2]) Novi prijatel Bosnae (Senj, 1888.). str. XV.

[3]) Epitome vetustatum Bosnensis Provinciae, ed. II. str. V.

Laštrić još u Rimu bio, tražio je podatke za povjest svoje redodržave. Čim su Kapistranci čuli, da su bosanskoj redodržavi zapostavljeni, počnu se spremati, da i opet na kapitulu u Mantui isposluju prvenstvo nad bosanskom redodržavom. Saznav za to Laštrić ponovno se dadne na kupljenje i proučavanje historičkih podataka svoje redodržave, te na vrat na nos napiše i u Mletkama prije mantuvanskoga kapitula tiska 1765. u tiskari Dominika Lovisa svoje djelo: Epitome Vetustatum Bosnensis Provinciae, na temelju koga ponovno obrani prava bosanske redodržave. Laštrića Epitome brzo se raspača, s toga on na ponukovanje starijih, djelo od 48 strana proširi na 134 strane i ponovno ga na trošak bosanske redodržave[1]) 1776. objelodani u Jakinu. Osim ovoga Laštrića za bosansku povjest krasnoga djela, čiji se rukopis i danas nalazi u Kralj. Sutjesci, Laštrić je još puno potpomagao Isusovca Danijela Farllati-ja u pisanju monumentalnoga djela: Illyricum sacrum.[2]) Poslije Laštrića fra Anto Bačić napisa: Život Majke Božje,[3]) fra Stjepan Vilov: Životopis fra Lovre Bračuljevića, a fra Luka Vladimirović: Život sv. Šimuna Zadranina, i: Nobilissimae familiae comitum Dobretić et Vladimirović, djela manje historičke vrijednosti.

d) Geografija Na geografskome polju možemo istaknuti fra Marka Bandina, rodom iz Skoplja. Godine 1645. preporučuje ga Papa kao marcinopoljskoga biskupa i bakovinskoga upravitelja moldavskome knezu. Geografsko djelo, što ga je napisao jest neki Putopis.[4]) Djelo je pisano u moldavskome jeziku.

III. Pravo. Sve kada nebi imali nikakovih dokaza, da su bosanski Franjevci i ovu struku u ovoj epohi njegovali, morali bi to iz njihova položaja zaključiti. Oni su bili ne samo duhovni pastiri, nego češće i advokati, ne samo svoga reda, nego i svoga naroda. Uz to su megju katolicima često bili pravi sudci, jer katolicima sv. Pavao zabranjuje parbiti se kod pogana, a često su bili i „judices arbitri.“ U svim tim slučajevima bilo im je potrebno pravo i to ili kanonsko ili redovničko

[1]) Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae, a. 1757.—1793.

[2]) Nekrologij kreševskih Franjevaca veli, da je umro 19. travnja 1783.

[3]) Ovo je djelce poslije piščeve smrti 1773. u Pečuhu objelodanio Velikanović.

[4]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosne Argentinae, str. 38.

ili tradicijonalno svoje domovine. Nu uza sve to mi imamo i pozitivnih dokaza, da su bosanski Franjevci u ovoj epohi pravničku struku njegovali. Najbolji su nam za to dokaz fra Juro Dragišić, fra Ilija Bulić i fra Andrija Imočanin. Dragišić je 1500. bio u onome odboru, koji je u Ternu u Umbriji izdao: Constitutiones Alexandrinae pro minoribus Conventualibus. Fra Ilija Bulić bio je rodom iz Drniša u Dalmaciji, te je još kao gjak 1635. sabrao i u Jakinu u tiskari Marka Slavonca objelodanio partikularno pravo svoje redodržave pod imenom: „Privilegia Bosnae Argentinae.“ Ovo je djelo Bulić posvetio zaslužnome Krajišniku fra Andriji Tomasoviću, Kamengragjaninu.[1]) Fra Andrija Imočanin bio je 1708. izabran za redodržavnika Bosne Srebrene. Tom ga prigodom Velikanović ističe, ne samo kao muža ponizna, pobožna i naučna, nego i kao aktualnoga lektura kanona u Budimu.[2])

IV. Liječništvo. Liječništvom se bosanski Franjevci mnogo više bave u ovoj, nego li u prvoj epohi, a tomu se nije ni najmanje čuditi. Ta oni su polag svoje regule i polag svojih ustanova svoju nemoćnu braću morali sve jednako s majčinim saučešćem njegovati. Uz to je bosanski „ujak“ već stekao neograničeno povjerenje svoga naroda, te se je ovaj na nj kao na jedinoga inteligentna čovjeka u svim svojim bijedama obraćao. Sve je to potaklo bosanske Franjevce, da oni liječničku struku proučavaju, o lijekovima pišu knjige, liječničku teoriju prevagjaju u praksu, pače podižu i bolnice. Već 1640. fra Pavao Rovinjanin, vizitator bosanskih Franjevaca pripovijeda, da je vidio, kako se u bosanskoj redodržavi s uspjehom s pomoću neke trave i vina liječi od kamenca.[3]) U fojničkome pak samostanu nalazi se bosančicom pisano djelo puno liječničkih teorija, koje nosi naslov: „I. M. I. Počimaju likarie, kojesu korisne za ljude od svake bolesti, koje se mogu dobit u ovih strana, i jesu koje slide i počese bilježit, iliti

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 35.

[2]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 55.

[3]) „Mi fù detto da un Padre, che con li occhi proprij haveva veduto l' esperienza, che uno, qual se ne stava moribondo per la pietra essendogli datta della polvere di pinpinella selvatica á bere vino imediate fece la pietra e rissano“. Starine jugosl. akad. knj. XXIII., str. 14.

pisat u ove knjige god: por: Isuk: na 1774. miseca veljače 6. gdi slide razlike likarije, i stvari mnlogo potribite.“ Matković[1]) ovo djelo pripisuje fra Stjepi Margitiću, ali fra Stjepo je umro 13. studenoga 1714.[2]) Nu svakako je djelo bosanskoga fratra. Ovo djelo počima s opisima raznih mjera, što je svakome liječniku neophodno nužno znati. Zatim slijede po abecedi poredane bolesti i njima odgovarajući lijekovi. Pod „a“ nema nijedne bolesti. Slovo „b“ počima s bionom, a „k“ s kamenom. Ipak se u ljekarskoj struci u ovoj epohi najviše ističe neki fra Petar Bustrović. Bustrović privolom, a moguće i potporom Vjeroplodnice položi na nekome sveučilištu u Italiji stroge ispite iz liječništva, te bude 1708. promaknut na čast doktora.[3]) Nu Bustrović se ne zadovolji samo s doktorskom diplomom, nego je i liječio i u svojoj se struci kroz čitav život usavršivao. God. 1742. i u liječenju same braće opaža se neki pokret. Do spomenute bo godine pojedini su samostani bosanske redodržave, poput samostana cijeloga reda, držali bolnice, u kojima su se i privremeno i dosmrtno bolesna braća liječila. Buduć se u svim samostanima i radi siromaštva bolesnoj braći u svemu nije moglo potpuno udovoljavati, zaključi definitorij Bosne Srebrene sabran u Cerniku u Slavoniji dne 15. svibnja 1742., da se za onu braću, koja kroz dulje vremena boluju, osnuje u središtu redodržave — u Osijeku opća bolnica.[4]) Da se to djelo kraju privede časni definitorij udari slijedeći

Porez na:

1	Na tri bosanska samostana: sutješki, fojnički i kreševski	150 for.
2	Na samostan sv. Augustina u Velikoj	150 for.
3	„ „ „ Franje u Budimu	100 for.
4	„ „ „ Antuna Čudotvorca u Našicama	100 for.
5	„ „ presv. Trojstva u Brodu	100 for.
6	„ „ sv. Franje u Petrovaradinu	100 for.
7	„ „ sv. Ivana Kapistrana u Iloku	60 for.

[1]) Matković, Bibliografija Bos. Franjevaca, (Sarajevo, 1896.) str. 11.

[2]) Franjevački nekrologij u Vukovaru.

[3]) Batinić, Djelovanje Franjevaca. III., str. 22.

[4]) Iz okružnice nalazeće se megju spisima fra Filipa Laštrića u Kr. Sutjesci.

8	„ „	sv. Antuna u Baji	60 for.
9	„ „	sv. Filipa i Jakova u Vukovaru	60 for.
10	„ „	sv. Marije Milosti u Radni	50 for.
11	„ „	sv. Marije Angjeoske u Aradu	50 for.
12	„ „	sv. Petra u Cerniku	50 for.
13	„ „	sv. Uznešenja Marijina u Baču	30 for.
14	„ „	sv. Duha u Požezi	30 for.
15	„ „	Bezgrješnoga Začeća u Gjakovu	20 for.
16	„ „	sv. Antuna u Tolni	10 for.
17	„ „	sv. Mihovila Arhangjela u Gradišci	10 for.
18	„ „	sv. Petra i Pavla u Šarengradu	5 for.
1	Residenciju	prsv. Trojstva u Somboru	50 for.
2	„ „	sv. Uznešenja Marijina u Földvaru	10 for.
3	„ „	sv. Mirka u Pakši	5 for.

Samostani u Osijeku i Temišvaru, te residencija u Muhaču nijesu uzeti u obzir, jer je prvi morao imati i onako tereta radi same gragje, drugi bio u dugu, a Muhač u prevelikome siromaštvu,[1])

Megjutim ovaj plemeniti naum kraju nije preveden. Uzrok je bio taj, što se u Osijeku nije nigdje moglo naći i kupiti zgodno mjesto za naumljenu bolnicu.[2]) Ali ako ove plemenite osnove i nijesu u djelo prevedene, to su bosanski Franjevci bez sumnje nastojali da ga na drugi način nadoknade: još većom susretljivošću i intenzivnijom njegom svoje bolesne braće. Uz naravna bosanski su Franjevci i u ovoj epohi nad bolesnicima svih vjera rabili i vrhunaravna sredstva — molitve, zapise, posvećene stvari, a nad opsjednutim i eksorcizme.[3])

V. Govorništvo. Govorništvo je u kulturnoj povjesti bosanskih Franjevaca jedna od najbolje zastupanih umjetnosti u

[1]) Iz okružnice nalazeće se megju spisima fra Filipa Laštrića u Kr. Sutjesci.

[2]) „Nota bene, hanc taxam non fuisse extradatam: quia nunquam fuit possibile locum invenire Essekini pro aedificanda infirmaria etc.“ Opaska uz porez za bolnicu na okružnici megju spisima fra Filipa Laštrića u Kr. Sutjesci.

[3]) U franjevačkom se samostanu u Fojnici i sada nalazi jedna dozvola, kojom fojnički kadija još 1538. dozvoljaje jednome Franjevcu, da se moli Boga nad Bećirom Šehitovićem, a Margitić u svome ljetopisu opširno pripovijeda, kako je s uspjehom vragove izgonio i iz muslimana.

ovoj epohi. Istina nemamo ni u ovoj epohi bosanskih Franjevaca, koji su nam ostavili kakovo djelo, koje bi nam razlagalo teoriju govorništva, ali tim više imamo izvrsnih pisaca crkvenih govora. Megju ovima svakako je prvak fra Juraj Dragišić, koji je umro u Barletu 1520. On nam je ostavio u latinskome jeziku: Conciones et orationes diversae habitae Pisis, Florentiae et Ragusae. — Iza Dragišića se na polju govorništva javlja fra Matija Divković iz Jelašaka. Na 28. studenoga 1612. počme on „iz razlikieh knjiga diačkih“ prevagjati, ispisivati i slagati svoje: Beside svarhu evangjelja nediljnieh priko svega godišta, a svrši ih u Olovu na 28. srpnja 1614., te ih 1616. u Mlecima u Bertanovoj tiskari objelodani,[1]) Drugo je izdanje Divkovića Besida posvećeno „presv. g. Stjepanu Kozmi arkibiskupu Splitskomu i prvomu sve harvatske zemlje.“ Divković je kao sva svoja djela tako i ovo napisao bosančicom. — U bosančici napisa i fra Stjepan Markovac ili Margitić svoje: Fale od sveti, alliti govorenjia od svetkovina, zabilježeni priko godišta. Takoier govorenjia svarhu evangjelja, u sve nedilje priko godišta, koje je sastavio, „iz razliki knjiga latinski“ i 1708. u Mlecima ih objelodanio. Margitiću Matković pripisuje i zbirku homilija, što se čuvaju u Fojnici. Margitić je umro 1714.,[2]) a kada bi saznali, kada se je rodio uvidjeli bi u koliko je ta tvrdnja istinita. To je svakako na stvari, da megju tim homilijama ima ih i datiranih s godinom 1639. i da u njima dolazi i „ъ“, što se u mlagjoj bosanici ne nalazi. — Ramljak fra Jeronim Filipović izdade iza otcijepljenja Dalmacije od Bosne u tri knjige: Pripovidagnie nauka karstjanskoga. Prva knjiga govori o vjeri i ufanju, druga o ljubavi, treća o sakramentima, o stožernim krepostima, djelima milosrgja i t. d. — Plodan je govornik bio i fra Filip Laštrić.

Laštrić je još 1755. objelodanio u Mlecima; Testimonium bilabium, seu sermones panegyrico — dogmatico — morales pro solemnitatibus D. Sabaoth latine et illyrice elaborati.[3]) Iza toga se je Laštrić bacio na sastavke jedino

[1]) Ja sam u Fojnici imao izdanje iz 1703. na kome je Gjorgjević napisao, da je prvi put izdano 1616. Prvo je izdanje odobreno 1615.

[2]) Franjevački nekrologij u Vukovaru

[3]) Već 25. listopada 1755. šalje fojnički gvardijan župnicima svoga distrikta bosanicom pisanu okružnicu, u kojoj im javlja, kako je „o. m. p.

hrvatskih govora, te je u tu svrhu i izdao tri sveska propovijedi. Prvi mu je svezak: Od' uzame. Ovo je Laštrića djelo prvi put tiskano u Mlecima 1765. Djelo je namijenjeno „kapelanom i missionarom Bosanskim," pod kojim imenom, veli Laštrić, „u Bosni Pastire duhovne opcheno zovuh." Od' uzame je uistinu pravi „Vade mecum," a dijeli se na četiri dijela, od kojih prvi sadržaje riječi „kapelanom i poslanikom, iliti missionarom bosanskim," drugi istumačenje nauka za spasenje potrebna; treći govorenja na 12 apostola s istumačenjem 12 članaka vjere, a četvrti propovijedi za nedjelje i blagdane. Od' uzame je, kašnje od fra Grge Varešanina s novih 12 propovijedi povećano i 1796. u Mlecima objelodanjeno, i danas starome bosanskome „ujaku" mila knjiga, te se s njom češće posluži. Drugi je svezak Laštrića govora: Nediglnik dvostruk, što ga je 1766. u Mlecima objelodanio. Nediglnik ima u 439 stranica za svaku nedjelju po dvije propovijedi. Povod je ovome djelu kazao sam Laštrić u uvodu. „U parvome dillu, kojesam — veli Laštrić — dao na svitlost 1755. pod imenom Testimonium Bilabium, gdisu nikah Govoregnja latinski, pak ista i Slavo-Bosanski; biosam pokaran zaradi duxxine, i ponukovan, paçe moglen od Pastirah duhovni puka priprostitoga, da uçinim jedan Godishgnjak cio s' kratkim govoregni: S' ovim dakle otiosam gnima ugoditi." Iste je godine Laštrić u Mlecima objelodanio i: Svetnjak, koji sadržaje govorenja za svetkovine. — Od fra Ante Papučlića ili, kako Cevapović piše — Papušlića, imamo: Sedam govorenja za sedam svetkovina blažene divice Marije; a od fra Emerika Pavića n Budimu 1754. objelodanjen: Exemplar encomiorum latinorum, koji sadržaje u sebi 12 prigodnih govora.

Osim toga bosanska je redodržava u ovoj epohi obilovala i s takovim muževima, koji se nijesu isticali ni teoretičnim pisanjem o govorništvu, ni pisanjem govora, nego samim govo-

Oćevac ex Provincial došao iz Venezie i donio knjiga od predicha, koie ie on učinio štampat sada naški i diački", te kako je isti „učinio uštampat officie S. Ilie i octava, takogjer S. Ilie misu i pištolu naški i sve učinio u šest listićaa, kako more stat na kraj breviara maloga", s toga „tko bi otio i knjige od predika svezane u karti peccori i rečene officie S. Ilie valja mu reći deset misaa; ako li oće tko uzeti predike vezane u kartunu i officie rečene, valja mu reći 9 misa za sve; ako li oće samo officie valja mu reći iednu misu." Pismo u arhivu franjev. samostana u Fojnici.

renjem. Jednoga od ovih puno hvali naš ljetopisac fra Nikola Lašvanin, a taj je fra Matija Benlić bivši bosanski redodržavnik, te beogradski biskup. Čujmo barem nešto, što o njemu piše naš obljubljeni Lašvanin: „1651. bi učinjen biskup biogradski gos. f. Matie Benlić iz Banje luke na 25. juna u Olovu bivši tada Ministar od prove, i consecraga gos. f. Marian Maravić, i gos. f. Pavo Mošuljanin, za trećega biskupa po dispensi papino (sic!) ulize vikar prove f. Andria Jaičanin: ovi Benlić biskup bi rogjen u Banjoj luci od Jure Benlića kolina Braikovića, i matere Kate iz Sole kolina Kulenovića sobi strane roda plemenita, bi karšten od o. f. Tome Glavočevića, u Banjoi luci malašan. Uči knjigu kod o. f. Tome Ivkovića tada kapelana banjalučkoga, a posli biskupa skradinskoga, koji gledaiući u ditetu svake dobre prilike, reče, ovo dite ima biti velik čovik, poče ponukovat roditelje, daga dadu u red, štobi učinjeno, koga daše u Manr sv. Duha u Fojnici, onde uči, obučese, i zavit učini ode u Italiu, gdi uči, ordinase, i pripovida, vratise u provinciu, i bi učinjen štilac, i pripovidalac, izaide velik pripovidaoc, zašto kolikoga sciencia služaše toliko glas, i ostala koiase iz iskuju, biše strašan u karanju, ljubak u ponukovanju, osobiti za smiriti nesklade" i t. d.[1])

VI. Pjesništvo. Ako i nijesu ostavljeni bogzna kakovi produkti iz ove epohe, ipak je i u ovoj epohi bilo ih, koji su pjevali; a njihove se pjesme ne smiju mjeriti današnjim metrom, ni suditi prema današnjem vremenu, nego prema ondašnjemu. Megju prve pjesnike ubrojiti je fra Matiju Divkovića i fra Pavu Posilovića. Divković je u stihove stavio: Plač bl. divice Marie, verši Abramove, verši sv. Kate s drugima pjesmama i naukom karstjanskim; te: Život svete Katarine. Oba su mu djela tiskana u Mlecima i to prvo 1631., a drugo 1709. Da je prvo djelo bilo obljubljeno, vidi se i iz toga, što je doživjelo još 2 izdanja. Posilović pak svršuje svoj „Cviet od koristih duhovni, i tilesnie" s pjesmom: Bogu, Bl. Dj. Mariji i patrijarhama sv. Franji i Dominiku. Osim toga Posilović je i „Naslagjenje duhovno" zasladio s: „Pjesni na poštenie pričiste divice", koja je još u svom početku:

„Divica si slavna svita
Kraljestva su tobom sita",

puna zanosa prema Majci Boga i Čovjeka.

[1]) Lašvaninov ljetopis u Lijevnu.

Treći je pjesnik fra Tomo Babić. On je 1726. tiskao u Mlecima: „Cvyt razlika mirisa duhovnoga," koga drugi dio sačinjaju same pjesme. A da ih je baš sve on sastavio, vidi se iz predgovora drugome dijelu, gdje na str. 213. veli: „... imadu znati Gliudi mudrii i nauçni da ove Pisme iliti Verse, nisam çinio zagnie, nego dicu ..." U ovome se dijelu nahodi i najpopularnija danas u Bosni pjesma „Zdravo, tijelo Isusovo", što se u Bosni i Hercegovini poslije podizanja pod misom pjeva. Ova pjesma osim danas poznatih kitica ima još jednu, a ta je:

„O prislavno Sveto tylo
Svite skuppno sad molimo
Tisse Smilluy, tinam prosti
Scto zgriscismo od mladosti."

K pjesnicima ove epohe još spadaju fra Lovro Sitović i fra Jeronim Filipović. Sitović je izdao 1727. u Mlecima: Pismu od Pakla, koju je on „u hrvatski jezik i pisanje" složio; fra Jeronim Filipović, nekadanji član Bosne Srebrene izdao je 1765. takogjer u Mlecima: Piesme duhovne. Napokon je i Slavonac fra Josip Mihić izdao 1735. svoje: Crkvene pjesme. U Lašvaninovome ljetopisu takogjer nalazimo tri pjesme, u kojem se opjevava borba Franjevaca i katolika proti nasrtajima grčkih patrijarha 1661. i 1697., te: San budimske kraljice, u kome je predvidjela muhački poraz. Zadnja je pjesma u latinskome jeziku, ali metar, kao i zadnji stihovi:

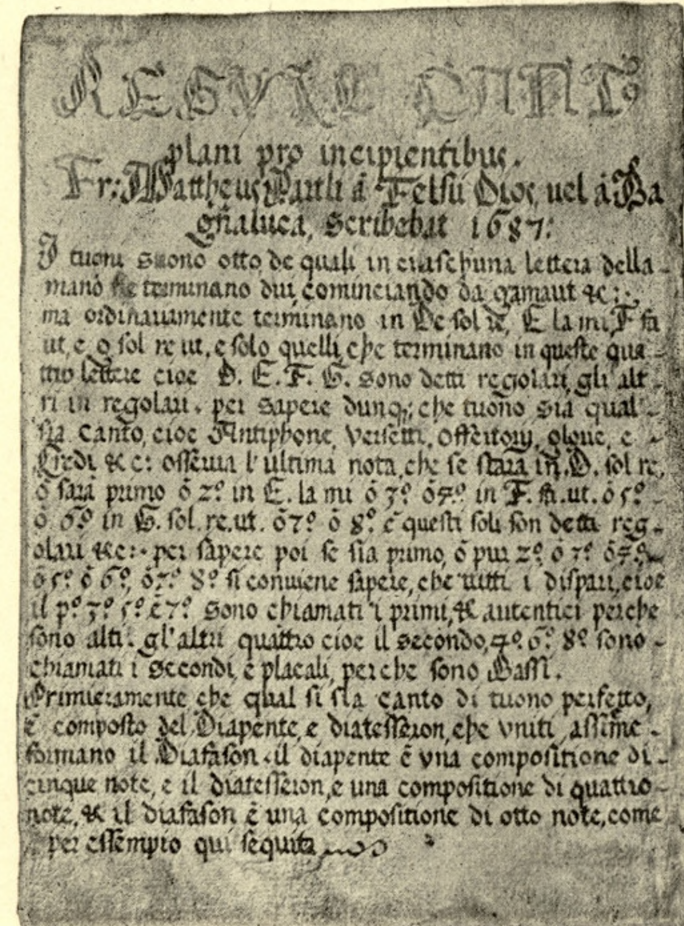
„Crede mihi Pobratime care,
Illiricum carmen sic sonare"

odaju joj barem donekle mjesto i pisca.[1]) Osim ovih je u ovoj epohi pjevao i Vicić fra Vico rodom iz Fojnice, te će mnoga od njegovih pjesama, što ih je 1785. sabrao, a Jukić ih 1844. pod imenom: Pisme razlike na poštenje Božie, B. D. Marie i svih svetih izdao, pripadati ovoj epohi.

VII. Muzika. Da je muzika uz druge umjetnosti u ovoj epohi najviše zanimala bosanske Franjevce, to se vidi i iz starih muzičnih ostataka, koji se još nalaze po franjevačkim bosanskim samostanima. Upiremo prstom samo u franjevački samostan u

[1]) Lašvaninov ljetopis u Lijevnu.

Kralj. Sutjesci. Tu se nalazi ne samo misnih molitava i pjesama s notama popraćenih, nego i rukopisna školska knjiga o muzici. Ta knjiga ima crvenim slovima vezeni naslov: „Regulae cant. plani pro incipientibus." Prema različitosti papira, a

Regulae cant.
plani pro incipientibus.
Fr: Mattheus Pauli a Felsu ... uel a Bagnaluca, Scribebat 1687:
I tuoni sono otto de quali in ciascheduna lettera della mano se terminano dui, cominciando da gamaut &c:
ma ordinariamente terminano in De sol re, E la mi, F fa ut, e G sol re ut, e solo quelli che terminano in queste quattro lettere cioe D. E. F. G. sono detti regolari, gli altri irregolari. per sapere dunque che tuono sia qual sia canto, cioe Antiphone, Versetti, offertorii, glorie, e Credi &c: osserua l'ultima nota, che se stara in D. sol re, o sara primo o 2º in E. la mi o 3º o 4º in F. fa ut. o 5º o 6º in G. sol re ut. o 7º o 8º e questi soli son detti regolari &c: per sapere poi se sia primo, o pur 2º, o 3º o 4º o 5º o 6º, o 7º 8º si conuiene sapere, che tutti i dispari, cioe il pº 3º 5º e 7º sono chiamati i primi, & autentici perche sono alti. gl'altri quattro cioe il secondo, 4º 6º 8º sono chiamati i secondi, e placali, perche sono Bassi.
Primieramente che qual si sia canto di tuono perfetto, e composto del Diapente, e diatesseron, che uniti assieme formano il Diafason. il diapente e una compositione di cinque note, e il diatesseron, e una compositione di quattro note, & il diafason e una compositione di otto note, come per essempio qui sequita

Regulae cantus, str. 1.

možda i dobi dijeli se u dva dijela. Prvi dio ima deblji papir. U njemu stranica u visinu iznosi 23 *cm* i 7 *mm*; a u širinu 18 *cm* i 3 *mm*. Ovaj dio zaprema 33 stranice. Drugi dio zaprema 26 stranica. Svaka stranica iznosi u visinu 23 *cm*

i 2 *mm*, a u širinu 18½ *cm*. U prvome se dijelu odmah poslije naslova nalazi i pisac djela, te godina, kada je pisano i to u retcima: „Fr. Matheus Bartli a Felsü Dios, vel a Bagnaluca, sribebat 1687." Iza naslova i autorovoga imena nalazi se u talijanskome jeziku u gotičkim slovima teoretični naputak za

Regulae cantus, str. 2.
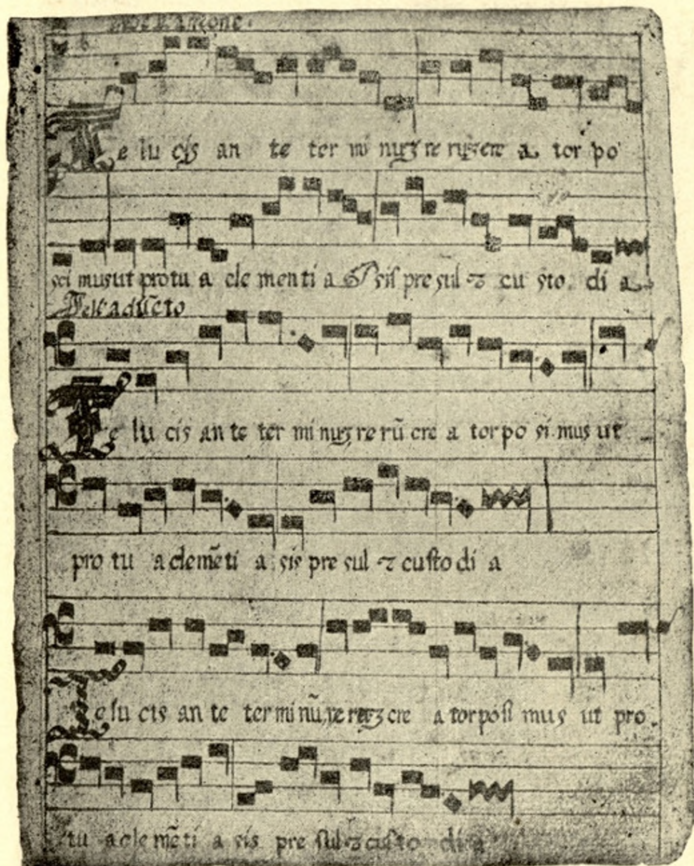
početnike u sviranju i pjevanju, a zatim razni napjevi od: „Benedicamus Domino", „Te Deum laudamus", „Te lucis ante terminum", „Si queris", način pjevanja lamentacija Jeremije proroka, traktata sv. Augustina, biblije, „Tota

pulchra" i t. d. Drugi dio počima sa: „Szpaszi kraglycze!"[1]) iza koje slijedi: „Maria Mater Gratiae", „Quasi arcus fulgens", neunoćene lauretske litanije, unoćeno: „Tota pulchra", „Salve,

Regulae cantus, str. 3.

[1]) „Szpazi kraglicze" jest molitva: Salve Regina". Naši su je stari tako sve do najnovijega doba počimali, ne što nijesu umjeli to prevesti—ta to bi bilo smješno i pomisliti za: Divkovića, Ančića, Laštrića, Šunjića, Josića i t. d; nego, jer su kao čitava djela, tako i pojedine molitve prema svome ukusu prekrajali. A ukusnije se je smatralo bosanskome fratru, da u svojim tužnim okolnostima Majku Božju odmah u pomoć zazove, nego li, da ju pozdravljaja.

Regina“ i t. d., te na koncu nekoliko bez sumnje kašnje nadodanih hrvatskih neunoćenih pjesama, kao: „Z d r a v o, k r v i I s u s o v a!“, „P o s l a n b i A n g j e o G a b r i e l,“ „O d i v i c o v e l e l i p a!“ i t. d., od kojih se neke nalaze i u djelu fra Tome Babića: „C v y t r a z i k a m i r i s a d u h o v n o g a.“ Iz svega se vidi,
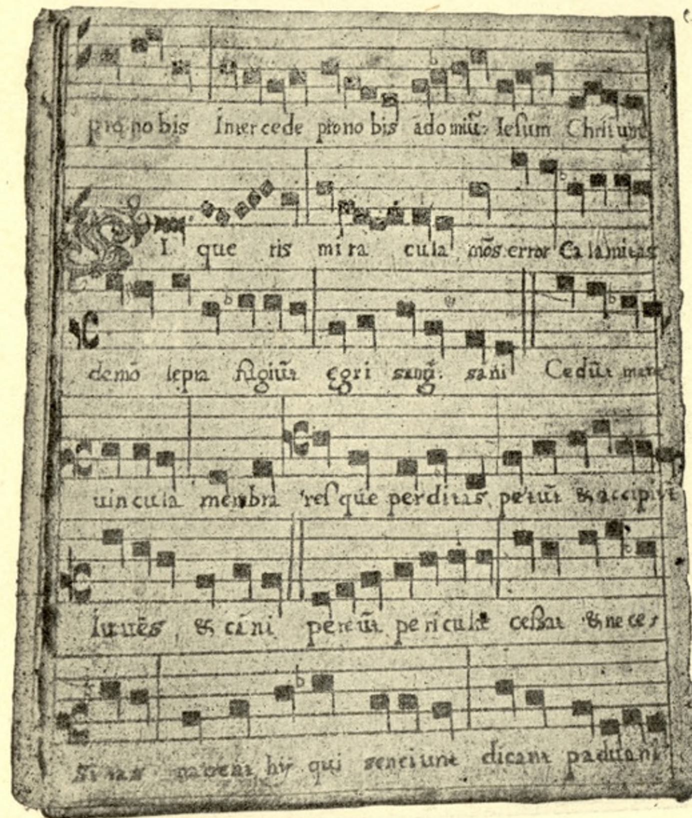

Regulae cantus, str. 4.

da je auktor išao za tim, da učenike usavrši u svemu onome, što im je svaki dan, a osobito u svetkovine okuriralo i da nije žalio truda, da svoje djelo što više ukrasi, vezući raznim bojama početna slova.[1])

[1]) Na koncu 17. strane čita se: „Ф· Ѡ· П· ФРА МАТО ИЗ ЛАШВЕ НЕКАСЕ ЗНА ДА СУ БИЛЕ МОИЕ“.

Uz ovo djelo još je vrijedno spomenuti drugo, što ga je 1694. napisao fra M a r i j a n A l j i n i ć. Ovo djelo, u koliko je do danas sačuvano, sadrži samo tri načina pjevanja: „C r e d o“-a, Uz takovu njegu muzike nije ni čudo, da je bosanska redodržava imala izvrsnih muzikanata, a jedan je od tih bio i f r a
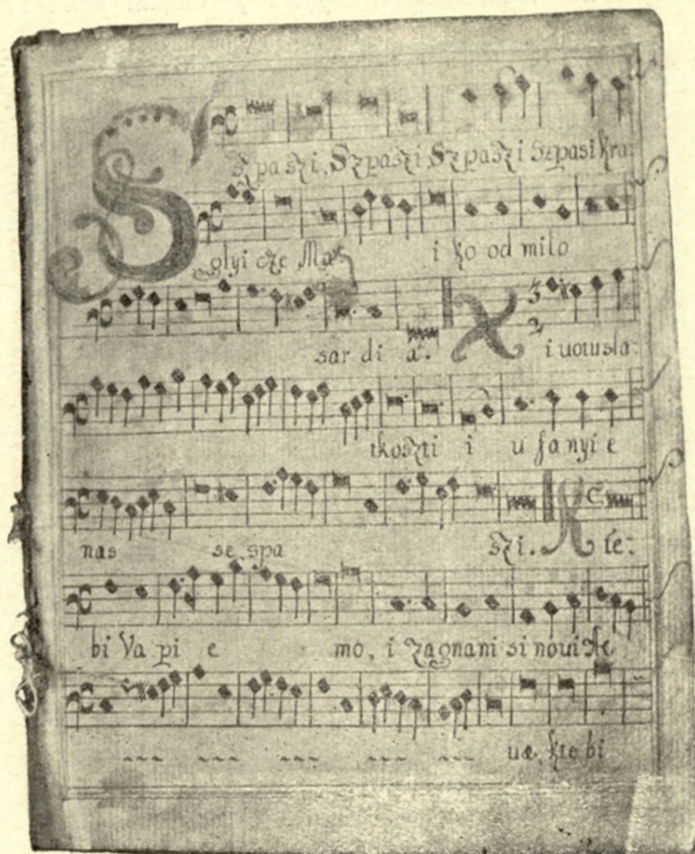

Regulae cantus, str. 33.

A n d r i j a I m o č a n i n, koga još Velikanović hvali, kao čuvena pjevača — „c a n t o r p r a e c l a r u s.“[1]) Muzikanti su, osobito za raznih svečanosti u horu samostanskih crkava ravnali pjevom, koji se je uz privatne kompozicije, barem tamo od druge polovice XVIII. stoljeća, najviše ravnao po: „Psalterium Romanum“,

[1]) Fermendžin, Chronicon Provinciae Bosnae Argentinae, str. 71.

što ga je 1724. u Mlecima izdao Nikola Pezzana i „Graduale Romanum“, što ga je isti Pezzana 1730.[1]) objelodanio. U ovoj su epohi Franjevci idući u Toskanu na nauke adoptirali i u Bosnu donijeli današnji način pjevanja u Bosni i Hercegovini misnih
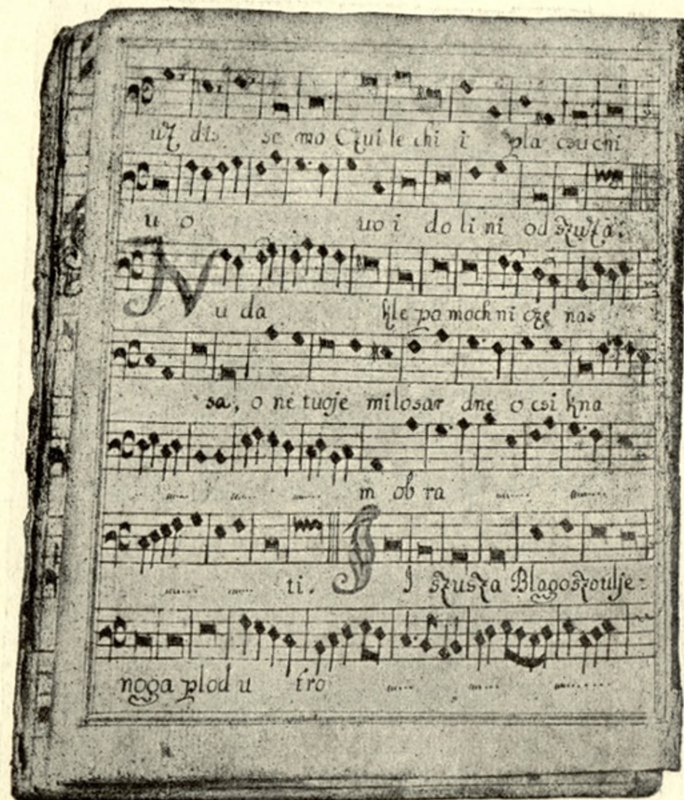

Regulae cantus, str. 34.

molitava, Evangjelja i Poslanica, koji se način sve više povlači u kut.

VIII. Slikarstvo i slike. I u ovoj nam epohi fale dostojni reprezentanti slikarske umjetnosti u franjevačkoj Bosni. Istina,

[1]) Sve tri starodrevna franjevačka samostann: sutješki, fojnički i kreševski od starina posjeduju ove edicije.
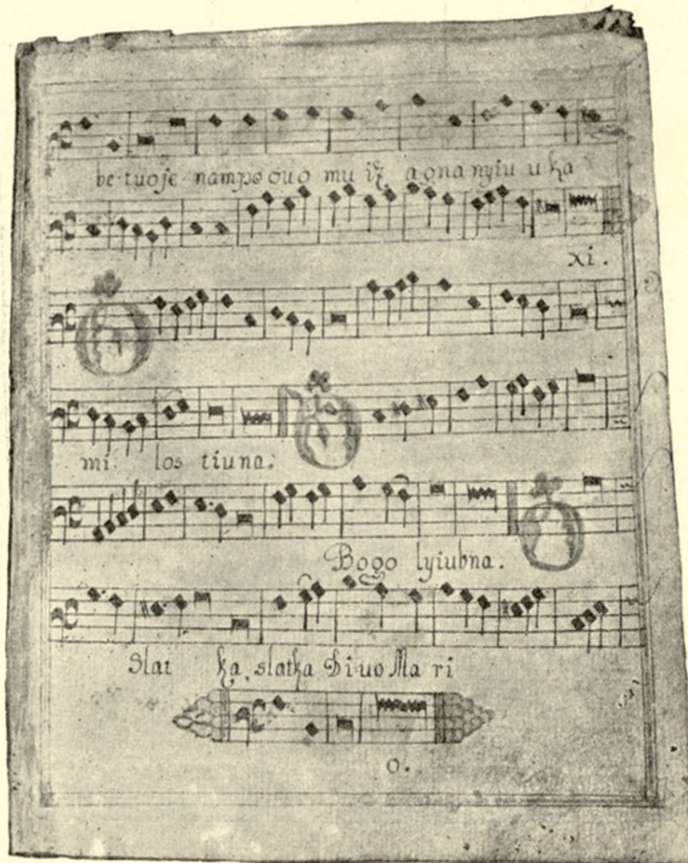
imamo krasnih slikarskih ostataka iz ove epohe, kao sliku kraljice Katarine, žene kralja Tomaša, sliku kralja Stjepana Tomaševića, koje su odnešene iz Kr. Sutjeske u Gjakovo, a odatle u Zagreb, te sliku kralja S. Tomaša, fra Filipa Laštrića, koje se i danas čuvaju n Kr. Sutjesci i fra Angjela Zvijezdovića u Fojnici.

Regulae, cantus str. 35.

Osim toga se u Fojnici nalazi i skup grbova bosanskih i srpskih vladara i velikaša: „Rodoslovlje bosanskoga aliti iliričkoga i sarpskoga vladanja“, koje je 1800. reproducirano iz nekoga izvornika, koji se je pripisivao godini 1340. i popu Rupčiću, prem nije stariji od pada bosanskoga kraljevstva. Da li koji od ovih i drugih ostataka potječe iz kista bosanskoga „ujaka“ ili ne, ne

znamo. Iz lijepo iskićenih inicijala u djelu: „Regulae cant. plani pro incipientibus“, što ih je 1687, napisao fra Mato Bartli i što se i danas u Kr. Sutjesci čuvaju, samo to možemo zaključiti, da se je kadikad bosanski fratar volio i kistom baviti. Nu, ako i nemamo pozitivnih dokaza, da se je bosanski Franjevac i sli-

Regulae cantus, str. 36.

karstvom bavio, odatle ipak ne slijedi, da on, reseći sa slikama, kipovima i križevima crkve i samostanske ćelije, nije puno doprinio k razvoju slikarstva i skulpture.

Osim gore spomenutih slika ove je epohe gotovo svaki samostan bosanskih Franjevaca posjedovao po jednu staru više

manje umjetnu relikviju. Fra Franjo Varadinac spominje, da se je u Kr. Sutjesci nalazio jedan velik drveni križ, „koji je na čudan način zla vremena razgonio, a bjesomučnicima bio vrlo strašan“ i za koga se je držalo, da ga je još sv. Bernardin Sijenski napravio.[1]) Osim toga Kr. Sutjeska i danas posjeduje sliku na bezu, koja predstavlja Spasitelja na križu raspeta, komu s lijeva i s desna angjeli hvataju u čašu iz ruku i boka krv. Pod Spasiteljem s desne stoji Bl. Dj. Marija, s lijeve sv. Ivan Evangjelist, a niže njega čovjek sklopljenih ruku. Sliku je napravio u Mlecima 2. srpnja 1597. neki Stjepan Pravojlović, kao što se vidi iz bosančicom stavljenoga potpisa: „Na 2. jula u Bnecie na 1597. ia Stiepanъ Pravoilovićъ učini ovo“ i t. d.[2])

Modrički su Franjevci takogjer 1640., kao što pripovijeda fra Pavao Rovinjanin posjedovali na karti naslikano propelo.[3]) Nu najglasovitije su Gospine slike imali Franjevci u Rami, Gradovrhu i Olovu.

Oko ramske Gospe sakupljao se je sa svih strana narod, a ova ga je često sa čudesima u njegovim bijedama uslišavala i pomagala. S toga su ju zahvalni Ramljaci, kada su poselili iz Rame i ponijeli sa sobom u Dalmaciju, te ju konačno stavili u crkvu u Sinju, gdje i danas nebrojna čudesa čini.

O Gospinoj slici u Gradovrhu fra Pavao Rovinjanin na temelju provedene, te od 15 Franjevaca i biskupa fra Jeronima Lučića potpisane istrage 1640. piše, da je ta slika prije bila u Zvorniku. Kada su Osmanlije grad Zvornik, a sa Zvornikom i franjevački samostan prisvojili, Franjevci se sa slikom Majke Božje zapute u Gornju Tuzlu. Na putu uz Drinu susrete ih jedan oružan musliman, koji spaziv sliku Majke Božje nategne i pusti koplje, te pod okom probode sliku Majke Božje. Čim je to musliman učinio, krv poteče iz probušene slike, a musliman pobjesni i bijesan se s konjem prevali i odvalja u Drinu, gdje su ga okamenjena mnogi, ne samo katolici, nego i inovjerci vidjeli, kao: muslimani i grkoistočnjaci. Buduć je slika bila na jednoj ploči — „in tavola“, pokušaju kršćani, da joj onu krv otaru, ali im

[1]) P. Franc. A. Varadino, Descriptio Provinciae Bosnae-Argentinae, str. 4.

[2]) Glasnik zemalj. muzeja, 1890. svez. I., str. 34.—37.

[3]) Starine jugosl. akad., XXIII., str. 34.

to nije uspjelo. Došav Franjevci u Gornju Tuzlu, i ne našav tu mirna mjesta, zapute se sa slikom Majke Božje u Gradovrh, gdje sagradiše crkvu i tu staviše sliku Majke Božje.[1]) Kada su gradovrški Franjevci ostavili Gradovrh i odselili se u Slavoniju, bez sumnje su sa sobom odnijeli i sliku Majke Božje.

Sa svojih čudesa najglasovitija slika Majke Božje bijaše u Olovu. Ova je slika bila na dasci, a držalo se je, da ju je naslikao sv. Luka. Slika se je čuvala u crkvi u posebnoj kapelici, koja je bila zatvorena gvozdenim rešetkama. Pred njom je neprestano gorila lampa. Sama je pak slika predstavljala Gospu sklopljenih ruku i s djetetom Isusom na krilu.[2]) Kako i koliko je narod tu sliku štovao, to nam uz Pavla Rovinjanina najbolje opisuje fra Franjo Varadinac. K njoj su, veli Varadinac, o Velikoj Gospojini hrlili, ne samo katolici, nego i isti nevjernici: „Bugari, Srbi, Rašani, Albanezi i pogani" i to radi velikih čudesa, što ih se Bog na molbu Majke Božje činio, ozdravljajući bolesne i bjesomučne od bjesova oslobagjajući. Vjernici su i po 3 mjeseca putovali, dok su k Olovskoj Gospi došli. Prije svetkovine mjesni bi gvardijan stupio k bosanskome paši i molio ga za dozvolu svetkovanja, a ovaj bi mu to dozvolio nakon velike plaćene svote, koju bi paša zatražio. Na svetkovinu bi došli i janjičari, da drže red, te bi i njih trebalo kao i sudca i kadiju plaćati. Svetkovina bi trajala 8 dana, a Franjevci bi za toga potrošili preko 10 tovnih volova, 80 ovaca, te toliko hljebova, da su ih kroz mjesec dana kuhali i pekli. K svetkovini bi dolazili i Franjevci iz čitave redodržave, te bi pjevali po dvije mise — jednu u crkvi, a jednu izvan crkve. Isto bi tako na obadvjema večernjama i o podne po dva propovjednika propovijedala. Sav bi se svijet ispovjedio i na očigled muslimana izvan crkve pričestio. Uz samostansku se je crkvu u Olovu nalazila i druga jedna crkva, jednu njemačku milju od samostanske udaljena. Za svečanosti sav je puk u ophodu sa slikom Majke Božje išao iz samostanske crkve u tu i odatle se opet vraćao natrag.[3]) S propašću franjevačke crkve i franjevačkoga samostana u Olovu,

[1]) Starine jugosl. akad., XXIII., str. 32.; P. Franc. A. Varadino, Descriptio Provinciae Bosnae Argentinae, str. 8.

[2]) Starine jugosl. akad., XXIII., str. 27.

[3]) P. Franc. A. Varadino, Descriptio Provinciae Bosnae Argentinae, str. 5.—6.

propade i slika Majke Božje — slika propade, ali uspomena na nju i njezina čudesa u bosanskome narodu još dobro živi.[1])

Da su bosanski Franjevci, gradeći crkve i samostane i samim klesarima davali prigode, da se vježbaju u skulpturi, to će mo odmah u raspravi o arhitekturi vidjeti.

IX. Arhitektura i skulptura. Kao što se je osmanlijska uprava prvih decenija iza osvojenja Bosne prema kršćanskoj vjeri uopće vladala vrlo tolerantno, tako se je ponašala i prema evoluciji kršćanske arhitekture. Dapače, što je još više, narodna pjesma hoće, da su i isti sultani pomagali gragje crkava i darovavali ih „suhim zlatom i dragim kamenjem":

— — — — — — — — — —
„Njemu Ana knjigom odgovara:
„Hvala Tebi, care gospodare,
Hvala tebi na tvojijem darim!
Ja Ti dara neću nijednoga;
Neg te molim, care gospodare,
Ljubeći ti i noge i ruke
I zemljicu, gdje ti mestva staje,
Daj mi izum, da moliti smidem!"
Car joj na to sitnu knjigu piše:
„Izum tebi, lijepa djevojka,
Što god imam u mojem carstvu
Poklonit ću tebi za uzdarje."
Knjigu prima Anica djevojka,
Knjigu prima, drugu otpisuje,
Pa ju šalje caru čestitome:
„Sultan care, iza gore sunce,
Ako si mi izum učinio,
Dopusti mi, da sagradim crkvu,
U Olovu mjestu pitomome!"

[1]) I sami iseljenici bosanski ponijeli bi u tugjinu osobiti pijetet prema Majci Božjoj. Tako se pripovijeda, da je neki Bosanac, zvan Juraj Vrićonoša – Vrichonassa 1668. kupio za sebe i napokon siromašnoj crkvi u Mariji Radnoj poklonio sliku Majke Milosti. Sravni: P. Ferdinand Kaiser, Geschichte des Franciskaner-Klosters, der Kirche und des seit 1668 verehrten Gnadenbildes der seligsten Jungfrau Maria zu Maria-Radna (Budapest' 1895.), str. 61.

Njojzi care knjigom odgovara:
Izum tebi, lijepa djevojka,
Gradi crkvu dugu i široku;
I ja ću ti darovati crkvu,
Suhim zlatom i dragim kamenjem.“
Knjigu štije Anica djevojka,
Knjigu štije Bogu zahvaljuje;
P' onda ide fratru Marijanu,
Ovako je njemu govorila:
Sveti oče, fratre Marijane,
Car je meni izum dopustio
Da sagradim u Olovu crkvu;
I sam mi je knjigom obećao,
Da će crkvu carski darovati,
Darovati žeženijem zlatom
Suhim zlatom i dragim kamenjem“.

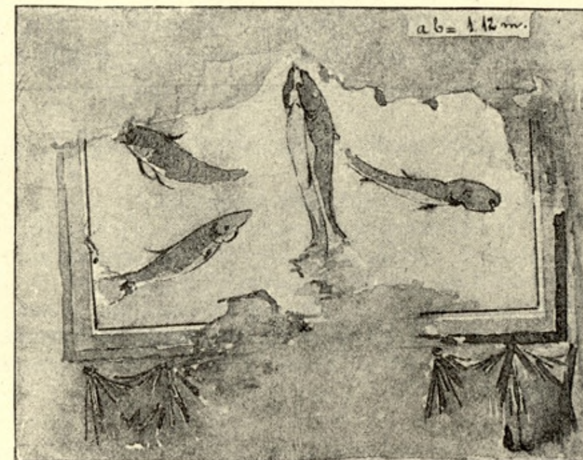
— — — — — — — — — —

Kašnje su zakoni evoluciju arhitekture sve više stezali, dok nije došlo dotle, da se nije smjelo ništa nova praviti, nego same stare podrtine obnavljati.[1]) Nu i samo je obnavljanje ušljed potvora i dobavljanja u tu svrhu potrebitih pismenih oprava bosanske Franjevce skupo stajalo. S toga iz druge polovice ove epohe sve do vojne princa Eugena Savojskoga i nemamo kakovih ostataka, koji bi bacili ma kakovo svijetlo na franjevačku arhitekturu. Mnogo smo sretniji u tome pogledu s prvom polovicom ovoga razdoblja, iz koga su nam sačuvani neki ostanci, megju kojim prvo mjesto zauzimlje olovska crkva i njezin samostan. Presvjetli gospodin Kosta Hörmann, raspravljajući o franjevačkoj crkvi i samostanu u Olovu, veli: „da je crkva bila dugačka 12·60 metara, a široka 9·50 metara. Prema glavnom ulazu bijaše apsis,

[1]) U jednome pismu iz 1214. po hegjri, što se čuva u Kr. Sutjesci, visočki kadija Muhamed piše bosanskome divanu, da je na pritužbu, da su Franjevci u Sutjesci i Varešu bez dozvole popravili bogomolje, otišao sa njegovim čohadarom i pregledao, te uvidio, da su Franjevci u Sutjesci popravili samo jedan duvar, što se je bio srušio, a u Varešu, što se nije bio srušio, te buduć se to ne kosi sa šerijatskim propisima, da mole bujruntiju, da se mogu braniti, ako bi ih tko napao. Na istoj je molbi bosanski valija zabranio, da se sutješki i vareški Franjevci u buduće glede te gragje uznemiruju.

kojoj je temelj još zasut, s lijeve strane bijaše kapelica 3·35 široka, a 4 m. duga sa prostim oltarom od kamena... Crkveni je pod bio pokriven sa 6 kamenih ploča, pod kojima je bilo isto toliko grobnica. Ne može se kazati, da je crkva bila baš bez ikakva nakita, jer se u kapelici vide ostanci dobro izragjene slikarije. Po tim slikarijama bio je zid razdijeljen na više polja, koja su bila ukrašena ribama, a te ribe ili plivaju, ili su nanizane na uzici (u povorci). Po karakteru radnje biće iz XVI. stoljeća.

Po tim ribama, koje su simbol smrti, može se suditi, da je tu grobnica, a to potvrgjuju i kosti, što su se našle u crkvi. Na prama toj kapelici bijahu druga vrata, poviš kojih je valjda bila uzidana ploča od crnog kamena, od koje su se našli razbacani komadi pokraj vrata. Ta ploča i stubići sa svodovima, što su na izvanjskoj strani portala,valjda su bili jedini graditeljski ures crkve, jer ostalo je sve zidano od prostog kamena i omazano lijepom.

Ornamentika iz olovske crkve.

Kroz vrata se dolazilo u trijem od samostana, koji ide duž desnog crkvenog zida, zatvarajući samostansko dvorište. Iz trijema se prolazilo u dvorište ispod otvorenih masivnih zidanih stupova, a prema vanjskoj strani zatvoren je trijem tvrdim zidom.

Samostan nadvisuje selo i svu okolinu, što je pred njim, a s legja mu je ona pećina, o koju se prislonio sa tvrgjavom bila dovoljna obrana, pa s toga nije ni čudo, te se samostan držao sve do XVIII. stoljeća.

Sa tvrgjavom bijaše uvijek u svezi, jer duž strme pećine vijao se gore uzak put, na koji se moglo doći samo od samostana, pa kad bi pritisla i skrajna nužda i pogibao, još su redovnici mogli uvijek slobodno izići kroz podzemni svedeni trijem, koji je išao od samostana ispod sela do Krivaje."[1])

S arhitekturom je istu sudbinu dijelila i skulptura, kako se može vidjeti i opet na ostatcima olovske crkve.

Čim se je koncem XVII. stoljeća veliki dio bosanske redodržave oslobodio, u njima je arhitektura i skulptura pokročila puno snažnijim korakom. Po osvojenim krajevima svuda su se dizale crkve i samostani, na kojim su se i sami Franjevci ko li u arhitekturi to li u skulpturi producirali. Megju ovima se je osobito istakao neki fra Bernardin Kraus, koji je 11. siječnja 1757. umro u Temišvaru[2]) kao „sculptor celebris."[3])

---

[1]) Glasnik zemalj. muzeja u Bosni i Hercegovini, god. 1889., sv. III. str. 69.

[2]) Nekrologij vukovarskih Franjevaca.

[3]) Poslije štampanja opažene veće pogrješke: str. 61. i 146. bilješke prve mjesto s „[2])" označi s „[1])", a druge mjesto s „[1])" s „[2])"; str. 84. red. 9. ozdol mj. „načini" č. „način i"; str. 133. red. 3. ozgor mj. „nadodati" č. „nadodat i"; str. 161. red. 12. ozdol mj. „Urban VIII." č. „Urban VIII[1])"; str. 196. red. 18. ozgor mj. „otvarene" č. „otvarane"; str. 214. red 12. ozgor mj. „te su" č. „te se". Ostale će manje pogreške čitatelj lako sam ispraviti.

